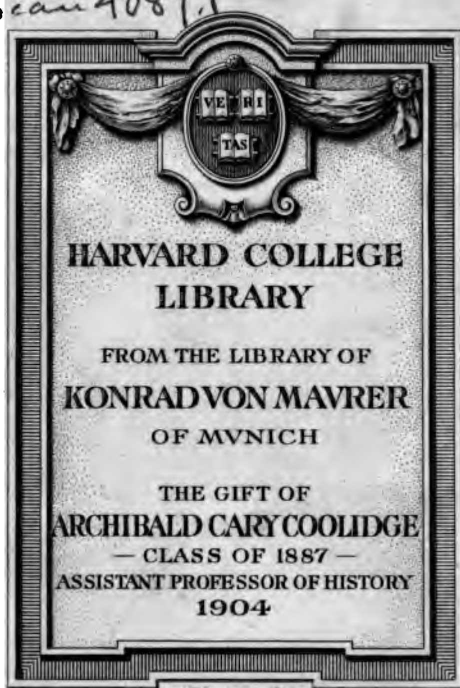
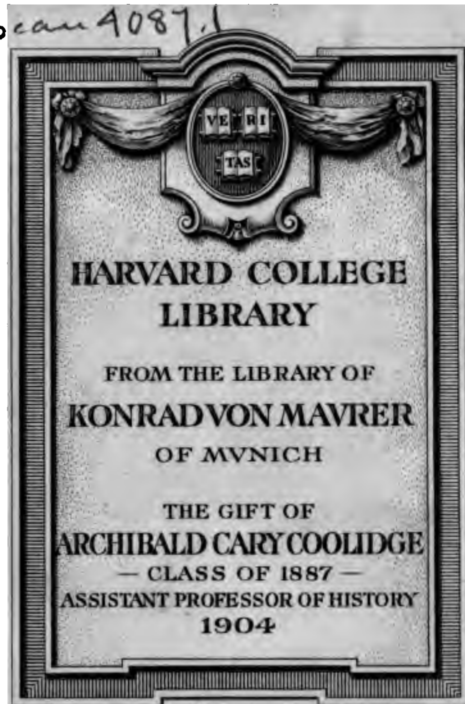
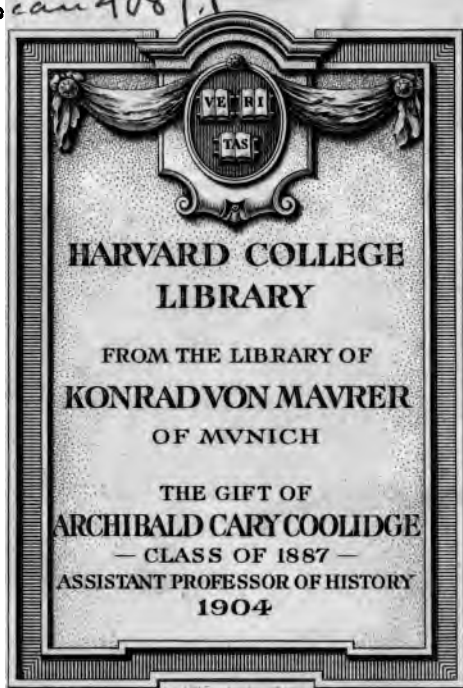

VE RI TAS
HARVARD COLLEGE
LIBRARY
FROM THE LIBRARY OF
KONRAD VON MAVRER
OF MVNICH
THE GIFT OF
ARCHIBALD CARY COOLIDGE
— CLASS OF 1887 —
ASSISTANT PROFESSOR OF HISTORY
1904

VE RI TAS
HARVARD COLLEGE
LIBRARY
FROM THE LIBRARY OF
KONRAD VON MAVRER
OF MVNICH
THE GIFT OF
ARCHIBALD CARY COOLIDGE
— CLASS OF 1887 —
ASSISTANT PROFESSOR OF HISTORY
1904

VE RI TAS
HARVARD COLLEGE
LIBRARY
FROM THE LIBRARY OF
KONRAD VON MAVRER
OF MVNICH
THE GIFT OF
ARCHIBALD CARY COOLIDGE
— CLASS OF 1887 —
ASSISTANT PROFESSOR OF HISTORY
1904

SPROGLIG-HISTORISKE STUDIER

TILEGNEDE

PROFESSOR C. R. UNGER

KRISTIANIA
H. ASCHEHOUG & CO.s FORLAG
1896

Aktie-Bogtrykkeriet.
(Forhen: Det Mallingske Bogtrykkeri.)

Hr. Professor Unger!

Et halvt Aarhundred er nu forløbet, siden De begyndte Deres Virksomhed som Udgiver og Medudgiver af en Række Skrifter, vigtige for vort Folks og vort Sprogs Historie.

Vi bede Dem paa den første Dag i dette Aar, i hvilket De selv fylder Deres 80de, at modtage disse Studier, der tilegnes dem af Mænd, som har været Deres Disciple, tildels ogsaa deres Medarbeidere og Kolleger.

Den 1. Januar 1897.

Sophus Bugge. Hjalmar Falk. G. A. Gjessing.
Ebbe Hertzberg. H. J. Huitfeldt-Kaas.
Amund B. Larsen. M. Nygaard. O. Rygh.
Gustav Storm. Absalon Taranger. Alf Torp.

Indhold.

Om de norske dialekters forhold til nabosprogene.

Af

Amund B. Larsen.

Den, som foretager en reise for at studere sproglige forhold, f. eks. lydlæren, vil snart lægge mærke til, at den variation, han finder fra sted til sted, optræder på to væsentlig forskellige måder. Dersom man f. eks. reiser nordover langs Mjøsen, vil ord som *land*, *blande* først udtales med normalt *a* og normalt *n*, så kommer man til dem, som har et *a* af en noget afvigende (høiere) klang i disse ord, og som tildels indsætter en smule *i*-lyd foran *n*'et; og endelig er man kommen til steder, hvor desuden *n*'ets egen karakter er forandret; det har ligesom optaget *i* i sig, idet det dannes længere tilbage paa tungen end almindeligt *n*. Men der synes ikke at findes noget sted, som man kan udpege og sige, at der går grænsen; der er mellemtrin, småovergange fra person til person, fra gård til gård: der er idethele levende overgang i den henseende fra det ene sted til det andet. Men i andre stykker kan de samme dialekter vise død overgang, når man kan f. eks. pege paa stedet, hvor *vass* (adjektivet *hvas*) ophører og erstattes af *gvass*, og ligesaa dette igjen af *kvass*.

Disse eksempler er tagne af lydlæren, fordi der i den skal færre eksempler til for at anskueliggjøre forholdet. Men ligesom i den, så kan vistnok i alle sider af sprogets stedlige variation de samme to hovedformer findes, den gradvise og den pludselige, dog således at i henseende til ordforrådet gradvis overgang og blanding bliver ét og det samme.

Den levende overgang er tegn på, at der i den egn, det gelder, er fælles udvikling og altså endnu fælles sprogliv, den anden viser, at fællesskabet, ialfald i den omtalte henseende, er brudt; imedens strøget stod med «levende overgang», har enkelte centrer med nogen afstand imellem overstemt sine naboer, så at de større forskelligheder nu mødes, ofte efter siden at have gennemgaaet en videre forandring hver for sig.

Efter disse forhold er det, at dialekter og dialektgrupper af høiere og lavere rang ordner sig. Hvor der er levende overgang i væsentlige punkter af lydlæren, bør man vistnok sige, at der endnu er én dialekt; så kommer de fjernere overensstemmelser; og eftersom disse henviser på ældre eller nyere divergenser. eftersom de gelder mere eller mindre indgribende og iøinefaldende sider af sprogets liv, så falder sproget i sine større og mindre underafdelinger.

Disse er i de nordiske lande i regelen fordelte efter de ældre geistlige og administrative inddelinger, hvilke naturligvis også sedvanlig blev indrettet under afhængighed af de samme faktorer, som indvirkede på dialektgrupperingen, nemlig at der fandtes forholdsvis tæt bebyggede centrer og — efter tidens leilighed — let indbyrdes forbindelse. Statsdannelsen og staternes begrænsning var derimod mindre afhængig af de samme omstændigheder, fordi magten, som i så høi grad kommer an på enkelte mænds personlige dygtighed, der spillede en større rolle. Og den indflydelse, som sammenslutningen til stater øvede, indskrænkede sig længe til den, som skeede gennem administrationen og kirken, samt, i meget ringe grad, gennem skriften.

Her i de nordiske lande kan det let sees, at inddelingen i tre nationer er en i nogen grad kunstig inddeling. En nationalitets naturlige sammenslutning og naturlige vekst vilde jo give det resultat, at alle dele af dens område tydelig stod sit rigssprog nærmere, end de står nogetsomhelst talt eller skrevet sprog udenfor nationaliteten. Således står ikke alene norsk mod russisk, hvor ødemarker skiller, men også dansk mod plattydsk og frisisk — thi fra sprogblanding kan man bortse, ved hjælp af lydlæren kan en sådan bestemt skilles fra overgangssprog. Men mellem de nordiske lande indbyrdes er der ikke sådanne klare sproggrænser. Dialektprupper af høiere eller lavere rang griber nemlig på sine steder tvert over landsgrænserne; det falder navnlig i øinene på de steder, hvor græn-

serne i 17de årh. blev forskudte, men også uden hensyn til disse egne. Den populære opfatning stiller alt nordisk sprog i forhold til dansk og svensk skriftsprog, og i Norge også til en norsk normal. Formedelst det af kultursprogene noget påvirkede gloseforråd er der sagtens også noget rigtigt deri; men dette gelder dog mest den mindre ublandede dialekt, som også almuesmænd ofte taler, når de er udenfor sin hjemstavn; også foredrag og aksent har gennem skolen lidt nogen påvirkning, hvorved en svenske, f. eks., kan erkendes for svensk, uden at det nødvendig egentlig er hans eget sprog, det skyldes,

Den naturlige inddeling af de nordiske dialekter er opstillet af den svenske sprogforsker Lundell i «De svenska folkmålens frändskaper och etnologiska betydelse.» Han deler også de nordiske dialekter i tre hovedgrupper; men disse falder ingenlunde sammen med literatursprogenes og nationernes områder. Den mest fremskredne i modern retning er den sydligste, i Danmark og Sydsverige, hvoraf det danske skriftsprog er én dialekt; en overgangsstilling indtager de mellemsvenske med det svenske skriftsprog, hvilke bl. a. sedvanlig skiller sig fra den første ved at have «tykt *l*». Det største, men tyndest befolkede distrikt, med den mest antike sprogform, ligger i en umådelig halvkreds udenom Mellemsverige, idet den omfatter hele Norge, Nordsverige fra Dalarne af, de «svensk»-talende dele af Finland og Estland, samt Gotland. De vestlige dele af Norge og Gotland i Sverige skiller sig dog ud fra de andre dele af dette strøg ved den aller mest gammeldagse lydform samt mangel af tykt *l*. Mest isoleret er Gotland, som ingen nære naboer har; men også ellers findes meget specielle udviklinger, hvorved egne med svensk kultursprog tilsyneladende kan stå ligeså fjernt fra dette, som nogen dialekt i Norge kan gjøre. Men der er alligevel imellem alle nordiske dialekter i regelen jævne overgange, ikke netop med «levende» overgang i lydlæren fra den ene til den anden — det forhindrer ofte de lange afstande fra bygd til bygd, men dog sedvanlig således, at den ene bygds mål danner en overgang til den næstes.

I denne forstand nærmer de norske dialekter, som ligger nær landets grænser, sig også regelmæssig til de nærmeste udenfor. Hvad de nordlandske dialekter angår, er dette dog mindre klart; literaturen giver mig ikke synderlig anledning til at undersøge sagen, men det synes ikke så, som om der skal være synderlig lighed mellem dem og de svenske dialekter østen-

for. De er jo heller ikke nære naboer, idet de svensktalende bygder ligger temmelig langt nede mod den botniske bugt, og Nordland, især de nordligere dele deraf, først sent er bleven bebygget af nordmænd inde i dalene og fjordbundene. Maaske der dog kan være nogen speciel lighed mellem dem i musikalsk aksent.

Men med de trondhjemske dialekter har de nordsvenske en høi grad af lighed. Alle svenske bygdemål fra Dalarne af besidder flere eller færre eiendommeligheder, som skiller dem fra det, man ialmindelighed, udgående fra skriftsproget, forstår ved svensk, men stemmer med norske dialekter, så at også svenske sprogforskere erklærer, at disse godt kan kaldes for norske. En gruppe tilsammen danner især dele af Trondhjems stift med Jemtland og andre distrikter ialfald til Vesterbotten. De mest fremtrædende ligheder mellem dem er, at de afkutter vokaliske endelser efter lang rodstavelse (f. eks. *ei vis*, en vise), men bevarer den uden nogensomhelst svækkelse efter oprindelig kort rodstavelse (f. eks. *såvå* eller *såva*, sove); de fleste dialekter her på begge sider af rigsgrænsen har diftonger som ellers i Norge; også store dele af Jemtland og Vesterbotten har som trønderne pataliseret (*i*-holdig) udtale af lange dentaler (f. eks. i *vinn*, *lann*, omtrent samme lyd, som foran blev omtalt fra Mjøsegnene). Vesterbotten har (tildels?) tykt *n* (udtale af *n* som om der stod tykt *l* foran det), ligesom Namdalen og visse dele af Østerdalen, men rimeligvis ikke i geografisk sammenhæng med nogen af dem; men det indtræffer i samme slags tilfælde, nemlig ved kort *n* efter vokal, f. eks. i ordet for *søn*, som kan hedde *såln*, når *l* her forestiller tykt *l*. En af de mest fremtrædende forskelligheder er, at oldnorsk *hv* (*hvass*) i det trondhjemske bliver *kv*, i Jemtland *v*, i Vesterbotten *w* (og *gw*). I et enkelt mindre strøg er der samme dialekt på bægge sider af grænsen, nemlig i Finliderne i N. Trondhjems amt og Frostviken i Jemtland. Den afskygning, som skiller mellem målene der, synes ikke at være anderledes, end det pleier være mellem sogne i samme præstegeld i Norge. Her findes rimeligvis også, hvad jeg kaldte «levende» overgang i lydsystemet, således at den sker med mellemtrin, der er for smaa til at kunne noteres selv med den bedste lydskrift.

Medens det væsentlig er, hvad der ansees for særlig norsk, som her griber ind i Sverige, er der også et vigtigt svensk træk, som allerede i S. Trondhjems amt, men også sydligere,

trænger sig ind i Norge, nemlig de gamle diftongers overgang til enkelte vokallyd.

Denne hersker i Selbu og Guldalen samt dele af Orklas og Drivas dalfører, i hele Østerdalen og i nogen grad i den søndre del af Hedemarken. Særlig østerdalsken står også i andre henseender en tilstødende svensk dialekt, i Herjedalen, så nær at de kan synes at høre adskillig nærmere sammen end østerdalsk med gudbrandsdalsk. Herjedalsken kan synes at være væsentlig norsk undtagen m. h. t. diftongerne, østerdalsken m. fl. svensk netop i henseende til disse. Dele af Østerdalen kan have overensstemmelser med dele af Herjedalen, som gjør dem i mange ting mere ligestillede med dem end med præstegeldet ovenfor eller nedenfor.

Norvagiserende, men i meget mindre grad, er også dialekterne i Dalarne; disse har dog havt en mærkværdig selvstændig udvikling, så at de tildels er omtrent uforståelige udenfor de nærmeste bygder. Nedre Østerdalen og Solør er også mere i overensstemmelse med norsk ialmindelighed end de nordligere egne. Deres forbindelser mod vest er meget lettere end mod øst; de udgør derfor væsentlig dele af den oplandske dialektgruppe, som mod vest går til Land og Hadeland. Ved dette stærke rygstød har solørsk undgået nogen påfaldende påvirkning fra de tilstødende vermlandske landskaber, hvormed der vistnok også først i nyere tid formedelst tømmertrafiken har været nogen synderlig forbindelse. Solør er det nordligste distrikt som har endelsen *-er* i præs. af de stærke verber (*søver,* sover), og en del deraf har *v* af gammelt *hv* (*vass*), hvad der jo stemmer med svensk; de tilstødende svenske dialekter i Dalby og Fryksdalen har *-an* som substantivernes endelse i bestemt flertal, hvilket er væsentlig norsk, men ikke findes i Søndre Østerdalen og Solør, så det ialfald ikke i nyere tid er bleven støttet direkte fra Norge. Bægge sider af grænsen har adskilligt fællesskab i gloser og gloseformer, tildels sådanne, som ellers har liden udbredelse. Med de øvrige oplandske dialekter deler solørsk den overensstemmelse med svensk, at *ó* i den oldnorske forbindelse *jó* ialfald i de stærke verber erstattes med *u* f. eks. *fruse* mod oldn. *frjósa*; de trondhjemske har *y*, som også er opstaaet af *ju*. Lån fra svensk (rigssprog?) ser jeg i *sægen* (sagn, berettelse) og adj. *jein* (ben, lige), omsat fra svensk *gen*. Fornemmelig ved dette århundredes forbindelse, idet nordmænd driver skovhandel og skovarbeide i Sverige, er

der indkommet endel ganske nye lån, f. eks. *stikkjen* (af sv. *stycken*) om enheder ved tælling, *semmer* (adj. dårlig) baglængs dannet af det svenske komparativ *sämre*. Medens ligheden med svensk således i det hele ikke synes saa særdeles stor, bliver den dog noget større ved en skarpere fonetisk undersøgelse af lydsystemerne, idet vokalerne *a* og *u*, også seet fra de andre oplandske dialekters standpunkt, synes noget fremmede, nærmere henholdsvis til *å* og *y*, idet de står nær tilsvarende lange vokaler i svensk, som i *mat*, *hus*. — Heller ikke Eidskogen har en dialekt, der står vermlandsk eller svensk idethele særlig nær, skønt det er det sidste sogn ved den gamle alfarvei derhen.

Båhuslen har ligesom Jemtland været en norsk provins og har adskillig lighed med norske dialekter i aksent og ordforråd. Smålenene støder således sammen med Dalsland og Båhuslen, at man kan vente en betydelig gensidig påvirkning. Imidlertid foreligger der så lidet af detaljerede oplysninger om Smålenenes bygdemål, at jeg kun kan påvise en eneste væsentlig overensstemmelse med svensk, nemlig at oldnorsk *t* i aksentsvag stavelse der udtales f. eks. i pron. *det*, der udtalt *et* (*ta et*, ellers *ta de*), og i den bestemte artikel i ntr. f. eks. *huset*. Dette er et inden halvøens sprogarter overmåde afstikkende træk, som har sit centrum i Småland og forekommer ret almindelig i Sydsverige.

Forresten er det vel heller ikke uden sammenhæng med beliggenheden nærmest henimod Sverige og Danmark, at ikke alene Smålenene, men væstl. også hele Akerhus amt, en stor del af Buskerud, hele Jarlsberg og Larviks amt og siden kystbygderne indtil Kristiansand omtrent ikke har diftonger, som er forkortede, f. eks. i adj. ntr. *bløtt, fett* etc., skønt de har *blaut, feit* i m. og f. Fremdeles hører det omtrent den samme strækning til, at omlyden mangler i præs. af stærke verber, som *suge, dra, såva, blåse*, idet man siger *suger* eller *suer, drar, såver, blåser*, med infinitivs vokal. Også andresteds forekommer det, som her er den tredje lighed med dansk og tildels sydsvensk, at *g* hyppig eller stadig svækkes eller bortfalder efter labiale vokaler, såsom i *faul* (fugl), *ru* (rug), *hau* (haug) og enkeltesteder også efter andre, f. eks. *teiel* eller *tavl* (tagl), *dav* (dag). Idet Danmark ikke støder umiddelbart op til landet, er det naturligt, at der ikke pleier at forekomme specielle ligheder med de enkelte dele af dette land, men kun, hvad vi her så, en smule tilnærmelse eller begyndelse til det, som i dansk idet-

hele sees længere fremskredet. Således er det også med et fænomen, som begynder lidt østenfor Arendal, nemlig svækkelsen af kort oldn. *p*, *t*, *k* efter vokal til *b*, *d*, *g*, ikke, som hyppig i Danmark, endnu længere, f. eks. *sjibb* (skib), *vidde* (vide), *vege* (uge); denne forekommer ikke alene her, vendt mod Danmark, men også enkelte steder i det trondhjemske og i Nordland. Men når den findes netop sydligst i landet og det sammen med andre overensstemmelser med dansk, så kan det trygt regnes for en overgang til dette. Østenfor Lindesnes indtager disse svækkede konsonanter imidlertid kun en smal stribe ved kysten; lige vestenfor nesset trækker grænsen sig op, går tvers over etpar dalfører og følger siden i det væsentlige fjeldet indtil midt i Ryfylke, hvor denne svækkelse ophører. Sin største forekomst har dette sproglige træk altsaa i k k e på den side der vender mod Danmark, men vel i sammenhæng med den side, der gør det. Det er ingen tilfældig sammenhæng og tilfældig overensstemmelse med dansk; derfor borger et forhold som formodentlig står i nær sammenhæng med denne svækkelse, nemlig ligheden med dansk i musikalsk aksent. Enstavelsestonelaget i Lister og Mandals og Stavanger amter er nemlig i regelen ligesom i dansk synkende, og i det førstnævnte oftest ledsaget af et slags stød, der i art og forekomst, om end ikke i grad, falder sammen med den danske stødtone. Denne aksentuation gør dialekterne her fremmedartede og vanskelige at forstaa for fjernereboende nordmænd.

De, som bor ved den store landevei, kystleden, her i Kristianssands stift, har i andre henseender lidet afstikkende dialekter. Færdslen og omflytningen var for stærk til, at eiendommelige udviklinger kunde trives; for at finde sådanne må man op i Sætersdalen og de vestligere dale, som skærer sig op mellem Kristiansand og Flekkefjord. Her skulde man tro, at lydsystemet mere fuldstændig svarer til de tendenser, hvortil stiftets aksentsystem under isolation vilde have ført. Her har det også foranlediget en stærk d i f t o n g i s e r i n g a f d e l a n g e v o k a l e r, og dette synes at pege hen på sammenhæng med f æ r ø i s k, hvor dette fænomen spiller en endnu større rolle; også i de indre bygder i Bergens stift, Hardanger, Voss og Sogn diftongiseres der på en lignende måde, medens bygderne ud mod havet har nogenlunde usammensatte vokaler. Færøerne ligger jo endnu mere udenfor færdselen, og der har en aksentuation, som oprindelig var fælles, ført til et vokalsystem, som

er endnu mere diftongiserende. Både mod Færøerne og mod Island danner Vestlandet også en overgang ved forskellige fælles konsonantforandringer i forhold til oldnorsk, f. eks. at *rn* går over til *dn* (*horn* ∠ *hodn*).

Det forekommer ikke sjelden, at folk fra én af vort lands dele nedsættende siger om sproget i en anden landsdel, at dette ikke er norsk, fordi det i én eller anden henseende står sammen med dansk eller svensk skriftsprog. Har da disse sprogforhold trængt sig ind her i modsætning til stedets egne? Sedvanlig er sammenhængen slet ikke så. I regelen er den ligedan her, som mellem dialektgrupper i landet selv: der har været en tilnærmelsesvis samtidig lydforskydning over hele gruppen, og ét eller flere steder, der fungerede som kulturcentrer, har faaet de trin af sprogforandringer vedtagne, på hvilke de stod, da bevægelsen stansede, eller på hvilke de nu står. Det er altså i regelen ingenlunde noget udenlandsk, som er årsagen til, at norske dialekter endog kan regnes i én gruppe sammen med sådanne udenfor landet; bygdemålet i Norge og det udenfor har kun gensidig støttet og styrket hinanden i de forandringer fra gamle fælles sprogforhold, som de tilsammen foretog. Tilnærmelserne på Vestlandet mod færøisk og islandsk danner en klar parallel til de tilnærmelser, vi møder i syd og i øst: det er jo klart for Islands og Færøernes vedkommende, at den del af landet, som lå dem nærmest, og hvor befolkningen var mest beslægtet med de udflyttede, har deltaget med dem i sprogudvikling i forskellige henseender efter udflytningen, ikke på grund af indvirkning fra den ene eller den anden af kanterne, men formedelst fælles indre, for vor iagttagelse skjulte tendenser i den fælles sprogform, hvormed de begyndte sin særudvikling. Denne skjulte tendens antages i hovedsagen at bestå i udåndingstrykkets art og fordeling over talens dele og i det specielle «mundlag» (prof. Joh. Storm), den særegne måde at holde læber, tunge etc., som kan være ret udpræget i et distrikt, inden der endnu er anledning til at betegne det med nogetslags lydskrift. Men indbyrdes forbindelse har naturligvis på alle kanter støttet det, som var fælles.

Men der eksisterer jo også virkelig påvirkning fra nabosprogene på vore bygdemål. Endel ord bliver der således på enhver tid bragt til nye kredse, og slige lån fra den ene eller den anden side udgør sagtens en stor del af de fællesgloser, som østlandet har med svenske dialekter; men der er visselig

også en stor del, som er bevaret fællesgods. Ligeledes har sagtens nabolandene nogen andel i sådan væsentlig negativ, afslibende, virkning, som den jeg foran nævnte ved kystmålene i Kristiansand stift. Men hver enkelt faktors virkning på sådan måde kan visselig ikke skilles og takseres. De vigtigste påvirkninger udenfra på vore dialekter er udgået fra lands- eller kultursprogene.

Under Norges forening med Sverige i 14de årh. og senere var der åbenbarlig megen forbindelse mellem begge lande; adskillige dokumenter da og udover henimod reformationstiden er skrevne i Norge, men på svensk eller på et blandingssprog. Der kan opkastes det spørgsmål, om ikke noget af den lighed, som østnorsk har med svensk, er opstaaet ved påvirkning i denne tid. Besvarelsen heraf beror på det i alle lande omtvistede spørgsmål, om middelalderens literatursprog har været synderlig forskelligt fra talesproget, og om det sidstnævnte i den tid har været i betydeligere grad splittet i forskellige dialekter. En hel del dialektforskellighed er naturligvis skjult derved, at alfabetet ikke kunde betegne lydnuanserne. Men også bortseet fra disse er jeg tilbøielig til at tro, at dialektforskelligheder har hersket, og at det norske literatursprog i middelalderen har været væsentlig islandsk og vestlandsk. Den sporadiske optræden af svensk skrift i Norge har sagtens havt den rolle at forberede bruddet med dette skriftsprog, som tildels i 14de, men især i 15de århundrede sikkert passede dårlig til udtale og sprogbrug i den østlige del af landet. Under hvilke forhold det skulde have været muligt, at svensk derunder trængte ind hos befolkningens masse i norske bygder, i noget konstitutivt træk, det kan jeg dog ikke forestille mig; den nuværende påvirkning fra bymålet, som utvilsomt er langt stærkere, virker ingenlunde på nogen tilsvarende måde.

Om en sådan skulde være skeet, måtte det snarest være således, at hvor modstridende lydlove synes at have gjort sig geldende, kan svensk påvirkning have forårsaget uregelmæssigheden, f. eks. når østlandet har *jus*, *fruse* af oldn. *ljós*, *frjósa*, men af *fjós* med en mere norsk lydovergang *fjøs*, eller når det har participier som *børi*, *skøti*, der udgår fra *burit*, *skutit* (som i svensk), medens adj. som *rotinn* (rådden), der dog opr. er af ganske den samme dannelse, har former, der stemmer med den oldnorske i vokalens art. De nævnte forhold er ikke yngre end reformationstiden; men selv om de kun skriver sig fra den

sprogforvirringens tid, som gik nærmest forud for denne, er det vel så rimeligt, at det er i sin årsag væsentlig indenlandske udviklinger.

Dansk har især øvet indflydelse på én dialekt i Norge, den stærkeste af dem alle, nemlig det dannede talesprog. Det dannede bymåls ordformer er væsentlig bygget på (ældre) danske lydlove, men udtales med norsk lydsystem. Denne sprogform er mellemledet for en betydelig indvirkning på dialekterne. Det var vel ikke såmeget den, men mere virkelig dansk, som i 15de og 16de årh. bidrog til at forøge den forvirring, som herskede i al bøining, og gav eksemplet til den vei udaf forvirringen, som blev tagen, nemlig at opgive en hel del af de gamle bøiningsformer, hvad der visselig også vilde være skeet uden den, men kanske ikke netop i den samme grad og på den samme måde. Dansk-norsken førte endel af sine og andre kultursprogs ord og former ind; derfor har man i en stor del af landet ikke *brau*, men *brø*, ikke *høyre*, *køyre*, men *høre, køre*, ikke *sjei*, men *sje* (ske). I nutiden er dansk-norskens indflydelse større end nogensinde; den virker gennem tjenestepigerne på kvinderne og gennem offentlige arbeider på mændene, gennem skolen på alle, kanske mest negativt, afslibende, så at der vil danne sig større dialektområder, hvis lokalfarve kan sammenlignes med de nuværende vulgærsprog i byerne.

Efter det foregående kunde man kanske ville spørge, om der da ikke er nogen norsk sprogenhed, om der ikke er noget mærke på norsk sprog. Nei, et sprog er ikke en så fuldkommen krystalliseret enhed, at det behøver at have en så skarp afgrænsning, slet ikke dersom man definerer et sprog således, at der bliver tre sprog i de nordiske lande. Alle de, som har levet en stund og hørt folk fra forskellige landsdele tale, de kunde vistnok, om de hørte en mand f. eks. fra Kaliks i det nordligste Sverige, skønne, at han ikke er norsk; men man skønte det alene derpå, at man kendte sit eget land for godt og vidste, at der ikke var rum for nogen sådan dialekt i det. Og med den fuldstændigste dialektkundskab, som er mulig, vilde man ikke være væsentlig anderledes stillet. Der findes ikke noget enkelt mærke på norsk (selv bortseet fra dansk-norsken), som udelukker alle svenske og danske, ikke noget enkelt mærke, som omfatter alle norske. En sammensat definition kan kanske findes, til det sidstnævnte brug, f. eks.: alle egentlig norske dialekter har enten diftonger eller overgangen *hv* til *kv*. Men bægge dele findes

også i Sverige og på russisk jordbund. Nøiagtig afgrænsning af begrebet norsk kan ikke gives uden negative bestemmelser og formodentlig flere sådanne.

Men der er jo træk, som er så meget mere udbredte her end i nabolandene og her trænger sig så meget nærmere ind på kulturlivet, at de for den populære bevidsthed står som norske skillemærker. Sådanne er diftongerne, de hårde konsonanter, *kv* af *hv*, omlyd i præs. af de stærke verber. Under indflydelse af nationalitetsprincipet og romantiken har denne følelse skaffet os Ivar Aasens «landsmål», som sætter som det nationalt rigtige, hvad der har majoriteten for sig i disse ting, som strider mod naboernes skriftsprog, medens det i mange detaljer snarere er antikiserende, uden hensyn til hvad der har flest stemmer for sig i befolkningens tale, og særlig uden hensyn til dansknorsken, undtagen måske stræben efter modsætning til den. Denne antikiserende retning vil, som tingenes gang tilstrækkelig viser, mere og mere blive en hindring for, at den vinder almindelig tilslutning; andre tilsprang på forandret program vil vel have den skebne, som pleier at ramme sådan «bessermachen», at man ikke længer har evnen til at slutte sig sammen. Den gang, som målstrævet, og den, som dialekterne synes at tage, konvergerer altså mod vort skriftsprogs egen udvikling, og alle sigter mod en fuldstændigere sprogenhed i landet, men som et fjernt mål og efter en langvarig sprogforvirring. Det var at ønske, at denne konvergens ikke heftes ved sådanne begivenheder, som det ligger helt udenfor sprogvidenskaben at forudse, som kunde forhale samlingen ved partiskhed under udviklingens forløb. Det er derfor af største betydning, at kundskaben om landets sprogforhold bliver så udbredt som muligt, forat ikke vildfarelser i den henseende skal føre til unyttige kampe mellem bestræbelser, der ikke kan realiseres, fordi de ikke har tilstrækkelig rod.

Oldnorske Sammensætninger paa *nautr.*

Af

Sophus Bugge.

I.

Oldnorsk *nautr* (Gen. sg. *nauts*, Nom. pl. *nautar*) betegner «en Person, som er delagtig med en (*e—s*) i noget; Fælle, Kammerat». F. Ex. *þjófs nautr.* Ordet har ialfald i Sammensætninger været almennordisk. Det findes i Gutnisk i *suþnautar* «de som i Fællesskab forretter Offer» og i Gammelsvensk i flere Sammensætninger f. Ex. *farunøter.* Om at Ordet engang har været brugt i Dansk, vidner det hos Rietz S. 259 a anførte Ord *hjordnøt* «medhjelpare till boskapshjordens vaktande», som ved Begyndelsen af dette Aarhundred brugtes i Tygelsjø, Oxie härad, Skaane. Af *nautr* er *neyti* n. «Følge (af Kammerater)» afledet. Ord, som svare til *nautr*, findes i de vestgermanske Sprog: Ags. *geneát.* Oldfris. *nât* (og *nâta*). Oldsaks. *genôt*; mnt. *genôt*, ogsaa svagt *genôte*, *nôte.* Dette nedertyske *nôte* er som Laanord blevet optaget i Oldnorsk. Mnl. *genoot, gnoot*; endnu i Hollandsk *genoot.* Oht. *ginôz* og *ginôzo;* mht. *genôz, gnôz* og *genôze*, nht. *genoss, genosse.*

Mange Sammensætninger indeholde *nautr* som andet Led. En Række af disse, i hvilke det første Led betegner den Gjenstand, som en Person deler eller har fælles med en anden eller andre, danner i formel Henseende en egen Gruppe af oldnorske Sammensætninger derved, at de uden Hensyn til Stammeform, Kjøn eller Bøining af det Substantiv, som danner det første

Led, har Vokalen *o* eller *u* foran *nautr*. Det tilsvarende gjælder de sammensatte Intetkjønsord paa *neyti*.[1])

Jeg opregner i det følgende disse Sammensætninger, af hvilke nogle ogsaa findes i gammel Svensk, for derefter at forsøge en Forklaring af deres eiendommelige Form. Da det for at kunne give en tilfredsstillende Forklaring er vigtigt at kjende disse Ords Ælde, tilføier jeg Bemærkninger om deres tidligste Forekomst.

bekkjunautr, Person som sidder paa samme Bænk som en anden. Bl. a. i Hallfreð. s. (i Fornsögur S. 97, Gislason Prøver S. 22) efter Cod. AM. 132 fol. fra første Halvdel af 14de Aarh.; i Nornag. þ. Kap. 2 (Christ. Udg. S. 52) efter Cod. AM. Nr. 62 fol. fra 15de Aarh. Af *bekkr* m. (Gen. sg. *bekkjar*, sjældnere *bekks,* Nom. pl. *bekkir*) «Bænk», i Sammensætninger ellers *bekk-* (*bekkskrautuðr*, *bekkþili* og fl.) og *bekkjar-* (*bekkjargjǫf, bekkjarbót).*

búðunautr, Person som opholder sig i Bod sammen med en anden. Forekommer bl. a. allerede i Grágás Cod. reg. gl. Sml. 1157 fol., en Redaction af Lovbogen som er fra 1258—1262 og som foreligger i en lidt senere Afskrift: *bvþo navtar* Finsens Udg. I, 10; *buþvnavtar* I, 51. Ogsaa i et Vers, som henføres til 1119, i Sturl. Vigf. I S. 18. Man tør formode, at Ordet ialfald er ligesaa gammelt som Ordning af Ting og Indredning af Tingboder paa Island. Af *búð* f. (Gen. sg. *búðar*, Nom. pl. *búðir*) Bod, i Sammensætning ellers *búð-* (*búðseta, búðfastr*) og *búðar-* (*búðarmaðr* og mange andre).

fǫrunautr, Reisefælle, Reisekammerat. Er et sædvanligt Ord. Det forekommer allerede i den ældste islandske Prosa. Saaledes i den stockholmske Homiliebog fra første Halvdel af 13de Aarh. *fǫronaut* (Acc. sg.), *fœronauta* (Acc. pl.). I Cod. AM. 645 4to fra første Halvdel af 13de Aarh. *fǫronœtar, favrvnœtom,* I Gulatingsloven (Hskr. fra Midten af 13de Aarh.) Kap. 154 Dat. *fœrunaut.* Tjodolv Arnorssøn bruger i et Vers, som er forfattet c. 1045, *fǫronautar* Heimskr. Magn. s. g. Kap. 31 Str. 9 (Corp. poet. bor. II, 202).

En svag Sideform findes i det norske Haandskrift fra 13de

---

[1]) Logisk og formelt forskjellige er følgende Sammensætninger: i Vinje Telemarken *jamnautar*, pl. Jævnlige, Ligemænd (Aasen); jfr. oht. *epanginôz* conservus, mht. *ebengenôz* «der von gleichen Stande ist», ældre nht. *ebengenoss.* Oldn. *samneyti* n. «Samfund», jfr. Verbet *samneyta.*

Aarh. af den legendariske Olav den helliges Saga Kap. 118: *farunauta sinn* (Acc. sg.).

Et til *fǫrunautr* svarende svensk *farunøter* forekommer i Østgøtaloven, som er nedskreven lidt efter 1285 og som foreligger i Haandskrift fra Midten af 14de Aarh. (Ærfþa B. 5).

Afledet af *fǫrunautr* er *fǫruneyti* n., Følgeskab paa Reise eller (som Samlingsord) de, der er i ens Følge. Dette Ord forekommer ligeledes i den stockholmske Homiliebog og i Cod. AM. 645 4to og oftere i det bedste Prosasprog (f. Ex. *foroneyte* Alex. S. 111.) Det tilsvarende *farunøte* oftere i Gammelsvensk, f. Ex. i Østgøtaloven i Forbindelsen *i flok ok farunøte* og i et Haandskrift af Vestgøtaloven fra Slutningen af 13de Aarh. [1]).

For *fǫrunautr* har derimod det norske Haandskrift af den legendariske Olav den helliges Saga Kap. 78 *fararnautum* (Dat. pl.). For glsvensk *farunøte* findes i yngre Haandskrifter *faranøte* og *farnøte* (saaledes bl. a. i Hskr. af Magnus Erikssøns Landslov fra anden Halvdel af 14de Aarh.). I Telemarken bruges nu *farnøyte* = oldisl. *fǫroneyti*. *fǫru-* som første Led forekommer ogsaa i *fǫrumaðr* omstreifende Person (bl. a. i Grett. s., nyere norsk Landslov), *fǫrukona* omstreifende Kvinde (i Didriks Saga), *fǫrupiltr* (i de af Gering udgivne Isl. Ævint.). Isl. *förukarl*, (gammel) Tigger (Erik Jonsson Oldnord. Ordb.). *fǫr* f. (Gen. sg. *farar*, Nom. pl. *farar*) forekommer i Sammensætning som *far-* (*farbann, fargervi* og mange flere) og *farar-*(*farargreiði*, *fararskjóti* o. s. v.).

I Gutalag *faruschiaut* n. «dragare», nu paa Gotland *farskjaut*, jfr. oldn. *fararskjóti*. Ellers glsvensk *far-* i Sammensætninger *farkoster*, *farvægher* o. s. v.

**hvílunautr*, Person som deler Leie med en anden, er ikke paavist, men tør formodes efter Afledningen *hvíluneyti* n. «Samleie». Fritzner anfører Exempler af Stjórn og af Bærings saga. Nu betyder i Telemarken og i Sætersdalen *kvilenöyte* ikke blot Sengekammeratskab, men ogsaa Sengekammerat, med en Overgang fra abstract til concret Betydning, som ofte kan paavises (f. Ex. ved Ordet «Bud».) Af *hvíla*, f. (Gen. *hvílu*) Seng. Deraf i Sammensætninger *hvíl-* (*hvílbeðr*, *hvílbrǫgð*) og *hvílu-* (*hvílubrǫgð, hvílufélagi* og fl.).

kaupunautr, Person med hvem man handler eller slutter

---

[1]) Verbum *fǫruneyta* som Oversættelse af *sequuntur* i Nikul. s. erkib. forfattet før 1325 (Heil. s. II, 87). Jfr. *samneyta*.

Overenskomst Forekommer oftere i det bedste islandske Sagasprog, f. Ex. *caupunautom* Ól. s. helga Chria 1853 S. 114, efter det isl. Haandskrift Nr. 2, 4to, i Stockh., fra første Halvdel af 13de Aarh. En svag Sideform i *Hænza kaupunauta,* Navn paa en Tysker i Dipl. Norv. I Nr. 122 (Aar 1309, Bergen).

Af *kaup* n. (Gen. sg. *kaups*), Kjøb, Handel, Overenskomst. Deraf i Sammensætning *kaup-*(*kaupdrengr, kaupmaðr* og mange flere) og *kaupa-* (*kaupamark* og fl.).

Men ogsaa *kaupukostr* Dipl. Norv. I Nr. 276 (Aar 1341, Bergen); derimod *kaupakostr* i Oldislandsk. *kaupubréf* Dipl. Norv. III Nr. 170 (Aar 1333, Vossevangen) og Dipl. Norv. X Nr. 44 (Afskrift af et Brev fra 1341 (?), Bergen); derimod *kaupabréf* Dipl. Norv. II Nr. 413 (1370, Bergen), II Nr. 424 (1372, Bergen), IV Nr. 283 (1344, sandsynlig fra Oslo).

Glsvensk *køpobref* (og *køpa-, køpe-*); *køpo gooz* (og *køpa-, køpe-, køpis-*), *køpoiorþ* (og *køpi-, køpe-*) = oldn. *kaupajǫrð* Gulaþ.

legunautr, Sengekammerat, Sturl. (Vigf.) II S. 126. Af *lega* Gen. sg. *legu,* det at ligge. Bjørn Haldorsen har tillige isl. *leguneyti* n. contubernium.

lǫgunautr, Person som hører til samme *lǫg* som en anden (saa at *lǫg* dels er at forstaa som *þinglǫg,* dels som *hirðlǫg*). Ordet forekommer baade i Norsk og Islandsk. F. Ex. *laugunautar* Gul. Kap. 3 og Kap. 313. Det findes ogsaa i Frostetingsloven. Vi har al Grund til at tro, at Ordet er bevaret fra hedensk Tid.

En svag Sideform *lǫgunauti* Hirðskrá 41.

Afledning *lǫguneyti* n., Samfund af *lǫgunautar,* f. Ex. Konungssk., Hirðskrá.

Af *lǫg* n. pl., gen. *laga,* Lov; i Sammensætning *lǫg-* (*lǫgmaðr, lǫgrán* o. s. v.) og *laga-* (*lagakaup, lagakefli* o. s. v.)[1])

málunautr (*mǫlonautr*), Person som stadig samtaler med en anden, i Digtet Haustlǫng af Tjodolv fra Hvine Snorra Edda I 312; ogsaa i en þula Snorra Edda I, 561. Digtet Haustlǫng

---

[1]) Derimod *lǫgubréf, lǫgudagr, lǫgumaðr* og fl. af *laga* med en fra *lǫg* aldeles forskjellig Betydning. Bjørn Haldorsen har feilagtig sammenblandet *lǫgunautr* med *legunautr,* naar han anfører: «*Lögunautr,* m. contubernalis, Sengekammerat». Ligeledes har Erik Jonsson (Oldnord. Ordb.) feilagtig: «*legunautr* Contubernal, Kammerat». «*lögunautr (lagu-) = legunautr*» «*löguneyti = leguneyti*». «*leguneyti* n. det at boe sammen (med en); Kammeratskab; de som boe sammen».

skal være digtet af Harald Haarfagres Skald, men er efter min Formodning fra anden Halvdel af 10de Aarh.

Af *mál* n., Tale, i Sammensætninger *mál-* (*málvinr, málreifr* og fl.), *mála-* (*málaskot, málalok* og fl.) og *máls-* (*málsgrein, málsmaðr* og fl.).

mǫtunautr, Person som har fælles Kosthold med en anden, Spisekammerat, Madfælie. Ordet forekommer i det ældste Lovsprog: *motonavtr* Cod. reg. Finsens Udg. I 228; *mavtonavtr,* pl. *motonavtar* Staðarhólsbók S. 338 f.; *matunautr* Gul. 158. Ligeledes i det bedste Sagasprog, f. Ex. Ól. s. helga Chria. 53 S. 52. Ordet har ogsaa været svensk. En Runeindskrift (fra 11te Aarh.) i Sigtuna har: *iftʀ krimulf matu no*[*ut sin*] (Stephens Runic Mon. III, 333).

Deraf *mǫtuneyti* n., det Forhold hvori *mǫtunautar* staa til hverandre; det at spise sammen. Sædvanligt Ord. F. Ex. *motoneyte* Grágás Konungsbók I 228; *motuneyti* Gul. Kap. 20, 255, *mœtuneyti* Gul. 22. Hos I. Aasen nu *matnøyte* fra Indherred (?)[1]). Hos Ross *matanøyte* (af *matarnøyti*) fra Søndre Helgeland og Namdalen. Glsvensk *matunøte* i Cod. Bildsten. fra 15de Aarh. (Rydqvist IV 21).

Af *matr* m. (Gen. sg. *matar,* Stamme *mati-*) Mad, i Sammensætning *mat-* (*matníðingr. matlaun* o. s. v.) og *matar-* (*matarnautn, matarverð* o. s. v.).[2])

ráðunautr, Person som man tager paa Raad med. I en þula Snorra Edda I 561 og Skáldskaparmál Sn. E. I 536; *raðunautar* Konungssk. 133 (Brenner).

Deraf *ráðuneyti* n., det at være *ráðunautr* eller Samlingen af *ráðunautar*. Ordet forekommer oftere i det bedste Prosasprog. F. Ex. Ól. s. helga Chria 53 S. 97.

Af *ráð* n., i Sammensætning *ráð-* (*ráðgjafi, ráðbani* o. s. v.), *ráða-* (*ráðabót* o. s. v.) og *ráðs-* (*ráðsmaðr*). Mærk *ráðuligr* = *ráðligr*.

Nyisl. *rekkjunautr* «concubitor, Sengekammerat» Bjørn Haldorsen; ogsaa hos Gíslason Dönsk Orðbók som Oversættelse af

---

[1]) Ross har et til *mǫtunautr* svarende Hunkjønsord *matnøyta* bl. a. i Betydning «Maduddelerske i Sammenskudslag» fra Senjen.

[2]) I Romania III, 113 har jeg formodet, at fransk *matelot* er Laanord fra oldnord. *mǫtunautr*, og dette blev støttet derved, at G. Paris paaviste *mathenot* som fast Form i et Haandskrift af Arnoul Gresbans Passion. Men *matelot* forklares af Andre som Laanord fra Nederlandsk.

«Sovekammerat», samt i Vigfussons Ordbog, men uden noget Bevissted. Af *rekkja* f. (Gen. sg. *rekkju*) Seng.

sessunautr, Person som sidder sammen med en anden. Oftere i det klassiske Sagasprog, f. Ex. Ól. s. helga Chria 53 S. 52; i en þula i Snorra Edda I 561 og i Skáldskaparmál Sn. E. I 536. Efter Egilsson Lex. poet. 829 a bruges Ordet endnu almindelig paa Island.

Af *sess* m. (Gen. sg. *sess,* Nom. pl. *sessar*) Sæde, i Sammensætning *sess-* (*sessmǫgr, sessmeiðr*).

skuldunautr, en som staar i et saadant Forhold til en anden, at den ene har noget til gode af den anden; baade om Kreditor og Debitor. I det ældste Lovsprog; f. Ex. *sculdo navtr* Grágás i Staðarhólsbók Finsens Udg. S. 420; *skulldunautar* Gulaþ. Kap. 115. I Norsk forekommer Formen *skuldunautr* med *u* i anden Stavelse oftere endnu omkring 1400. Efter Egilsson Lex. poet. 829a bruges denne Form endnu almindelig paa Island. Afledning *skulduneyti* Ljósv. Kap. 29 (Udg. 1880 S. 242).

Men for *skuldunautar* i Gulaþ. har nyere Landslov *skullda nautar,* som altsaa er en senere Form. *skulldanautr* ogsaa i Járnsíða (Hákonarb.) 83. *skuldarnautr* i Duggals leizla Heil. s. I 331 to Gange efter et islandsk Haandskrift fra 15de Aarh., hvor et andet Haandskrift har *skulldunautr.*

Af *skuld* (Gen. sg. *skuldar,* Nom. pl. *skuldir,* Stamme *skuldi* —), i Sammensætning *skuld-* (*skuldlauss, skuldfastr* o. s. v.), *skuldar-* (*skuldarmót, skuldarþing* o. s. v.) og *skulda-* (*skuldadómr, skuldamót* o. s. v.).

sǫkunautr, Person med hvem man har noget udestaaende, Fiende, Modpart. Ordet tilhører allerede det ældste Prosasprog. *sokunnautum* Gulaþ. 62; *sokunauta* Gul. 37; *sauconautom* Post. s. I 230 efter Cod. AM. 645 4to, fra første Halvdel af 13de Aarh.; *sakunautum* Gl. norsk Hom. udg. af Unger S. 198.

Ordet forekommer allerede i Egil Skallagrimssøns Arinbjarnarkviða 22 (F. J. 21). Dette Digt er efter Finnur Jónsson forfattet c. 962.

Af *sǫk* f. (Gen. sg. *sakar,* Stamme *sakō* —), i Sammensætning *sak-* (*sakrúnar, saktal* o. s. v.), *sakar-* (*sakarspell, sakargipt* o. s. v.), *saka-* (*sakabœtr, sakamaðr* o. s. v.) og *sǫk-* (*sǫktal* = *saktal, sǫkvǫrn*). Mærk *sǫkudólgr,* dog ogsaa *sakadólgr.*

yrkjunautr, Arbeidsfælle, Arbeidskammerat, i Frostatingsloven IV Indholdsangivelse 25 (Gen. pl. *yrkiu nauta*).

Af *yrki* n. Arbeide, hvortil *yrkisefni.*

þingunautr, Person som hører til samme *þing* (Tinglag eller Kirkesogn) som en anden. Ordet tilhører det ældste Lovsprog. *þingonavtar* Íslendingabók[1]) Kap. 4 og Grágás efter Konungsbók Finsens Udg. I 86, I 107 og oftere; *þingonavta* Staðarhólsb. S. 60, o. s. v. Men *þingunautr* endnu i Statut fra 1290 Norg. gl. Love III 242, fra 1336 III 282, i isl. Brev fra 1365 (Dipl. Isl. Nr. 174).

Ordet har ogsaa været svensk. Deraf er afledet *þingunøti* n. «en landsträcka, hvars invånare hafva gemensamt ting» Østgøtalagen Drapa b. III, 4 (hvor *þingunøtit* i sene Haandskrifter er forvansket til *tingomøthe, thingmøtit*). Haandskrift fra Midten af 14de Aarh. af Dalalagen har Formen *þinganøti* (Vestm. l. I þingh b. 1 pr.).

Ligeledes anfører Bjørn Haldorsen isl. *þinganautar* pl.[2]).

Af *þing* n. (Gen. sg. *þings*), i Sammensætning *þing-* (*þingmaðr, þingmark* o. s. v.), *þinga-* (*þingamaðr, þingadómr* o. s. v.) og *þings-* (*þingsboð* = *þingboð*).

Til de i det foregaaende nævnte oldnorsk-islandske (og gammelsvenske) Ord er at føie det nu i Telemarken brugte *mågenoutar* pl., Mænd hvis Koner er Søstre. Dette Ord forudsætter, som Aasen bemærker, et oldnorsk *mágunautr*[3]). Nynorsk *talenøyte* n., en som man kan tale med, i Østerdalen, kan forudsætte et oldn. * *tǫluneyti*. Af Sammensætninger paa *-nautr* og *-neyti,* i hvilke første Led betegner noget, som en Person har fælles med en anden eller andre, har jeg i det foregaaende allerede nævnt enkelte sjældnere og senere Sideformer, som foran *n* ikke har *u* eller *o*: norsk *fararnautr,* svensk *fara nøti, farnøti;* norsk *skuldanautr,* isl. *skuldarnautr;* svensk *þinga nøti,* nyisl. *þinganautar,* nynorsk Dial. *farnøyte, matnøyte.*

Til disse er at føie følgende Sammensætninger, der som første Led vise Stammeform og ikke har *u* eller *o* foran *n*:

Oldnorsk-isl. *fóstrneyti* n., Personer som tilsammen opfostre en, Inga s. Haraldss. (Heimskr. Unger S. 743, Fms. VII, 237); i norske Skrifter ogsaa Forhold mellem dem, som er opfostrede tilsammen.

---

[1]) Afskrifterne har *u*, ikke *o*.

[2]) Denne Form er ogsaa opført hos Erik Jonsson.

[3]) I Skafsaa har jeg hørt *mågenousar*, i Ental *mågenouse*. Denne Form har mulig faaet sit *s* fra oldn. Gen. sg. *magunauz*.

Oldnorsk *óðalnautr,* Person som sammen med andre er odelsberettiget. Gulaþ. 88, 277, 278, 287 (3 Gange), 289, 293. Ved Siden deraf *óðalsnautr* Gul. 276. *óðalsnautr* allerede Norg. gl. L. I, 117 (Haandskrift fra c. 1200); ogsaa i nyere norsk Landslov.

Nynorsk *sengnöyte* n., Sengekammerat, i Valdres.

Gutnisk *suþnautar,* Personer som ofre (egentlig koge) tilsammen.

Gammelsvensk *skipnöti* n. Skibrede.

Gammelsvensk *öknöte* n. «en af de två dragare, som höra till en ök, iumentum iugale» i Vestgötalagen.

Skaansk *hjordnöt* «medhjelpare till boskapshjordens vaktande» som foran er nævnt.

Af disse Ord uden *u* (*o*) foran *-nautr* (*-nöter*) *-neyti* (*-nöte*) er der kun to med Substantivets Stammeform som første Led, der forekommer i det ældste norsk-islandske Litteratursprog, nemlig *fóstrneyti* og *óðalnautr.* Der synes mig ikke at være nogen Betænkelighed ved at antage, at Formerne *sengnøyte, suþnautar, skipnöte, öknöte, hjordnöt,* forudsat at de er gamle, er ved Indflydelse fra den sædvanlige Sammensætning med Stammeform i første Led opstaaede af ældre Former **sængjunøyti, *suðunautar, *skipunøyti, *øykjunøyti, *hiorðunautr,* ligesom *farnöti* bevislig er yngre Form for *farunöti, matnöyte* yngre end *mǫtuneyti.*

At *óðalnautr* i Form fjærner sig fra de andre Sammensætninger paa *-nautr,* kan have sin Grund deri, at den førhistoriske Stamme *ōþala-* var trestavelses. Hvorfor det heder *fóstrneyti* og ei ** fóstruneyti,* vover jeg ikke at afgjøre.

Her kan ogsaa nævnes et Ord, hvori første Led ender paa en lang Vokal, det nu i Telemarken brugelige *búnøyte* n., Besætning af Kreaturer paa en Gaard eller Samling af flere Eieres Kreaturer paa en Fjældmark, Fællesskab eller Fælle i Benyttelse af Fjældgræsgang; se Aasen og Ross.

Oldnorsk *æiðanøyti* n., Mededsmænd, Norg. g. L. III, 100 forekommer i Afskrift fra Midten af 14de Aarh. af en Retterbod fra 1313 (som Variant til *eiducetti* og *eidzuitni*). Det tilsvarende *eþanöti* i Uplandslagen. Jeg har i Glossariet til Norg. g. L. udtalt den Formodning, at dette Ord ligesom oldn. *eiðalið* «Bistand af Mededsmænd» indeholder Gen. pl. af **eiði* «Mededsmand» = mht. *geeide.* Dog er det vel sandsynligere, at *eiðanøyti* er yngre Form for **eiðunøyti,* ligesom *skuldanautr* for *skuldunautr.* Jfr. mht. *eitgenôz* «durch einen Eid verbundener Genosse», nht. *Eidgenosse,* mnl. pl. *eetgenoten.*

II.

Det er nu min Opgave at forklare det *o* eller *u*, som i de nævnte Sammensætninger paa *-nautr* findes foran *u*.

I *hvíluneyti, legunautr, rekkjunautr* er *hvílu, legu, rekkju* ligefrem Genetiv af de svage Hunkjønsord *hvíla, lega, rekkja*. Men af disse tre Ord er det tredje hidtil slet ikke fundet i den gamle Litteratur; de to andre er først paaviste langt ud i 13de Aarh. Og Ord, som svare til disse tre Sammensætninger, er hverken fundne i andre nordiske eller i andre germanske Sprog.

Derfor kan disse forholdsvis sene Ord ikke være de Mønstre, hvorefter andre, ældgamle Ord paa *-unautr*, som *búðunautr, þingunautr* o. s. v. er dannede.

sessunautr er ifølge Vigfusson (i hans Ordbog) sammensat ikke med Hankjønsordet *sess*, men med Gen. af Hunkjønsordet *sessa*. Men dette forekommer i Islandsk først i 14de Aarh. (f. Ex. Dipl. Isl. 511 Aar 1396), henimod 200 Aar efter den Tid, paa hvilken Ordet *sessunautr* først er paavist. Og da *sessa* betyder «Pude», viser ogsaa Betydningen, at *sessunautr* ikke er sammensat hermed, men med *sess* «Sæde», Stamme *sessa-*. Dertil forholder det sig, som *þingunautr* forholder sig til Stammen *þinga-* i *þing*.

Flere har udtalt den Mening, at *mǫtunautr* indeholder Genetiv af Hunkjønsordet *mata* Spise, specielt Reisekost [1]). Dette kunde støttes derved, at Glsvensk ikke blot har *matunøte*, men ogsaa et Hunkjønsord *mata*, der med Betydning «Mad» eller «det at spise« findes i Forbindelser som f. Ex. *vara skilder at um maal ok matu* Vestgøtal. II Fornam. 34, og tillige (tidligst i anden Halvdel af 14de Aarh.) betegner «såsom utskyld erlagda matvaror (troligen eg. för proviantering under sjötåg)». I Norsk forekommer *mata* f. «Forsyning med Mad» i nyere Landslov VII 14 i et Haandskrift fra første Halvdel af 14de Aarh., hvor andre Haandskrifter for *matu* har *fostr, fæzlo* eller *fæðu*. I nyere Islandsk bruges *mata* om Fiskeres Niste, og en Afgift til Præsten, som erlægges i Smør, kaldes *prestsmata*.[2])

---

[1]) Saaledes Erik Jonsson Oldnord. Ordb. (1863), Vigfusson i Oxforder-Ordbogen, Wimmer Oldnord. Læsebog 2den Udg. (1877). Rydqvist IV 21 siger: «I Cod. Bildst. s. 315 kan *matunöte* hänföras til *mata* (mat), såsom hos Er. Jonsson *mötuneyti*; men vore må hända ock hänförligt till *mater*».

[2]) I Njáls s. Kap. 87 S. 413 (Oldskriftsselsk. Udg.) har et Haandskrift fra 14de Aarh. *i mautu* for *í mǫtuneyti*, hvilket staar i alle andre Haandskrifter.

Men *mǫtunautr* er adskillige Aarhundreder ældre end Hunkjønsordet *mata*. Derfor tror jeg at *mǫtunautr* ikke indeholder Gen. af *mata* f., men at det forholder sig til *matr* m., Stamme *mati-*, ligssom *skuldunautr* forholder sig til Stammen *skuldi-* i *skuld*.

J. Olafsson giver i Glossariet til «Syntagma de baptismo» (1770) følgende etymologiske Forklaring af *fðru-navtr:* «à *fðr* & *fara* f. iter & *nyt, navt,* fruor.» Men et Hunkjønsord *fara* i samme Betydning som *fǫr* er ikke paavist.

Ikke faa Forsøg paa at forklare Sammensætningsformerne *búðunautr, fǫrunautr, þingunautr* o. s. v. har været fremsatte.

Rasks Antydning i «Vejledning til det Islandske» (1811) S. 180, at *u* i *föruneyti* (hvormed han sammenstiller *mánudagr, mátulegr*) mulig kunde komme af Hensynsbetegnelsen i Flertal paa *-um,* har med rette ingen Anklang fundet.

Egilsson udtaler i Lexicon poeticum (udkommen 1860), under *málunautr,* den Mening, at *málunautr* er for *málanautr, búðunautr* for *búðanautr,* som *mánudagr* for *mánadagr*. P. 829 a siger han: «in compositis *u* interdum adhibetur pro nota genetivi, tam sing. quam plur.» Derved nævner han bl. a. *ráðunautr, sessunautr, búðunautr, skuldunautr,* ogsaa *mánudagr*.

Men det strider mod det ved Haandskrifterne godtgjorte historiske Forhold, at *skuldunautr* skulde være opstaaet af *skuldanautr*. Vi har seet, at *skuldunautr* omvendt er den ældre Form, *skuldanautr* den yngre.

Den Mening, at *búðunautr, ráðunautr, skuldunautr* o. s. v. skulde være opstaaede af *búðan., ráðan., skuldan.* o. s. v. og som første Led indeholde en Genetiv i Flertal, kan heller ikke støttes ved *mánudagr* = *mánadagr*. Thi medens Former som *búþonautr, skuldonautr* tilhøre det ældste Islandsk, optræder *mánudagr* i Islandsk meget sent, f. Ex. Bisk. ss. I; 874 (Laurentius s. efter Haandskrift fra 16de Aarh.). Ældre er Formen *mánodagr* i Norsk; den forekommer allerede i Haandskrift fra 13de Aarh. af den legendariske Olav den helliges Saga Chria 1894, S. 65.[1])

---

[1]) *mánudagr* med *u* (*o*) kan være Analogidannelse efter *sunnudagr*.
Heller ikke det af Rask anførte *mátulegr* kan forklare *fǫrunautr* o. s. v., thi *mátulegr,* som ikke tilhører det ældste Litteratursprog, er Laanord fra mnt. *mâtelik* og har faa sit *u* fra de mange oldnorske Adjektiver paa *-uligr,* f. Ex. *skǫruligr, máttuligr.*

Den Mening, at *þingunautr* skulde være opstaaet af * *þinganautr* og indeholde Gen. pl. *þinga*, ligesom *sessunautr* skulde indeholde Gen. pl. *sessa* o. s. v., maa ogsaa af Hensyn til Betydningen forkastes. Thi istedenfor *hann es þingonautr minn* «han hører til samme Ting (*þing* i Ental) som jeg» kunde man ikke tidligere have sagt *hann es *þinganautr minn* med Bevidsthed om, at dette indeholdt Gen. pl., thi en Flertalsform vilde her efter sin Betydning ikke passe.

R y d q v i s t «Svenska språkets lagar» IV (1868) S. 21 omtaler *u* i glsvensk *farunötar* (m. pl.), *farunöte*, *matunöte*, *þingunöte*. Han sammenstiller det med *u* og *o* i Slutningen af første Led ved flere andre Sammensætninger, navnlig saadanne som i det ældre Sprog ikke har *u* eller *o* men *a*, som *köpo iorþ* (isl. *kaupaiörð*), *raþu scipti*, i Hels. l. *bughu skut*, o. s. v., ogsaa med *faru schiaut* i Gutalag. Han giver ingen bestemt Forklaring, men henviser til Egilsson og bemærker (S. 20 Anm.**): «Ofta är i Skandiska språk svårt att afgöra, om det bindande *a* (*u*) är kompositionsvokal eller böjningstecken för gen. sg. eller gen. pl.»

Ogsaa i Norsk forekommer ofte *u* (*o*) i Slutningen af første Led, hvor det ældre Sprog har *a*, f. Ex. *kaupubréf* = *kaupabréf*, *kaupukostr* = *kaupakostr*. Fremdeles f. Ex *af halogolande* legend. Ól. s. helga Chria 49 S. 36, og saaledes ofte med *o* (for *a*) i norske Diplomer, se mine Bemærkninger i (Norsk) Hist. Tidsskr. I, 136 f. Men ingen saadanne Former forekommer i det ældste Isländsk, hvor Formerne *búþonautr*, *fǫronautr*, *kauponautr*, *þingonautr* o. s. v. altid bruges. Dette viser, at *u* i *kaupunautr*, *þingunautr* ikke kan forklares ligesom *u* i *kaupubréf*, andet *o* i Dativen *Hálogolande*. I de sidstnævnte Former synes *u* (*o*) at være indkommet ved Analogi. Saaledes i *Hálogolande* sandsynlig ved Indflydelse af Adjektivernes bestemte Bøining, medens netop *kaupunautr* ved sit *u* kan have fremkaldt *u* for *a* i *kaupubréf*, *kaupukostr*.

Rydqvist nævner *farunøter* i Forbindelse med bl. a. *eghnobalker*, hvorfor Oldislandsk har *eignar*. *loghodaghin*, hvorfor Oldnorsk har *laugardagrinn*. Der kunde da være dem, som vilde forklare *fǫrunautr* som opstaaet af *fararnautr*, *skuldunautr* af *skuldarnautr* ved Indflydelse fra Genetiver paa -*u* af Hunkjønsord paa -*a*. Men herimod er for det første at indvende, at herved forklares ikke *þingunautr*, *kaupunautr*, *sessunautr* og flere ensartede Former. Tilfredsstillende kan kun den Forklaring blive, om paa samme Maade forklarer alle de i det ældste Islandsk

forekommende Ord, som ende paa *-onautr*. Dernæst taler imod en saadan Opfatning den Omstændighed, at *sculdonautr* forekommer i Haandskrifter, som er flere hundrede Aar ældre end det Haandskrift, hvori *skuldarnautr* først er paavist. Fremdeles at *fǫronautr* findes i Haandskrifter, som ellers har de mere antike Sprogformer, *fararnautr* i et Haandskrift, som ellers har de mindre oprindelige Sprogformer.

Endelig gjendrives den nævnte Opfatning derved, at man aldrig finder Analogidannelser som **laugodagr, *eignomaþr* i det islandske Sprog, hvori man først finder *fǫronautr, sculdonautr, sǫconautr*.

Karl Piehl har (1881) i Nord. Tidskr. f. Filol., N. R, V 280—282 forklaret *fǫrunautr, þingunautr* o. s. v. som Analogidannelser. I Oldsproget optræder ved Siden af Verba, især svage Verba af *a*-Klassen, ofte Femininer, hvis Form i Nominativ falder sammen med Infinitivs Form. En stor Del af disse Femininer findes i Genetiv som første Led af sammensatte Substantiver, f. Ex. *gǫngukona* af *ganga* f., der i Form er identisk med Infinitiv. Piehl tænker sig nu (efter Osthoffs Forklaring af andre nordiske Sammensætningsformer), at det talende Folk ikke fastholdt den nominale Betydning af første Led i Ord som *gǫngukona*, men deri søgte verbal Oprindelse, altsaa satte *gǫngukona* i Forbindelse med Infinitiven *ganga*. Efter saadanne Mønstre skal man da, ifølge Piehl, af Infinitiven *fara* have dannet *fǫrukona*, *fǫrumaðr, fǫrunautr*.

Denne Piehls Forklaring har Burg «die älteren nord. runeninschriften» (1885) S. 126 billiget. Og endog en saa grundig Kjender af de nordiske Sprogs Historie som Axel Kock synes at tiltræde Piehls Forklaring, naar han siger (1892) i Østnord. och lat medeltidsordspråk II, 315: «*Bakudagh* är bildat av verbet *baka* liksom fsv. *farunöter, farunöte* av verbet *fara, köpoiorþ* av verbet *köpa* etc.»

Men imod Piehls Opfatning har Falk udtalt sig (1885) i Arkiv f. n. Filol. III, 187 f. i følgende Ord: «Der er noget overordentlig besynderligt i dette, at en analogidannelse, hvorpaa der i det ældre oldn. sprog kun kan anføres faa og usikre exempler, netop i sammensætninger med *-nautr* omtrent ganske skulde have fortrængt ældre former.»

Jeg holder Piehls Forklaring for afgjort forfeilet. Jeg vil fremhæve, at Piehl gaar ud fra en urigtig Forudsæsning, naar han siger: «Tvärtom synes det, som om vi här hade för oss en

språkegendomlighet af något yngre datum. då de exempel jag antecknat alla tillhöra jämförelsevis unga texter.» Af mine Sammenstillinger i det foregaaende fremgaar det tværtimod, at Ord som *fǫronautr, þingonautr, mǫlonautr, búþonautr, mǫtonautr* findes i de ældste norsk-islandske Haandskrifter eller i endnu ældre Digte. Vi har Grund til at holde disse Ord for at være saa gamle som islandsk Sprog overhoved. Og *fǫronautr, mǫtonautr, þingonautr* er endog Ord, som er og efter al Sandsynlighed fra den historiske Sprogperiodes Begyndelse af har været fælles for Vest- og Østnordisk.

Naar saaledes Piehls Forudsætning falder, saa maa ogsaa hans Forklaring, som er støttet til denne Forudsætning, falde.

Denne Forklaring synes mig hverken at passe til Form eller til Betydning af Sammensætninger paa *-nautr*. Ved Siden af *málunautr* staar der jo intet Verbum **mála*, ved Siden af *sessunautr* intet Verbum **sessa*, ved Siden af *skuldunautr* intet Verbum **skulda*, ved *bekkjunautr* intet Verbum **bekkja*. *lǫgunautar* betyder «de som har samme *lǫg*», men det har hverken fra Betydningens eller fra Formens Side noget særlig med Verbet *laga* at gjøre. *búðunautar* betyder ikke «Personer som opfører en Bod sammen» og kan derfor ikke være dannet af Verbet *búða*.[1])

Mod alle de i de foregaaende nævnte Forklaringer, som i første Led af *mǫtunautr, þingunautr* o. s. v. søger en Casusendelse, taler fremdeles den Omstændighed, at vestgermanske Sprog har en Række Sammensætninger, hvis andet Led svarer til oldn. *nautr*, men i hvilke første Led, der er et Substantiv, som angiver, hvad en har fælles med andre, ikke har Genetivform, men Stammeform. F. Ex. ags. *beódgeneát* «Bordfælle», oht. *hûsginôz* «Husfælle.»

Dette Argument faar en meget forøget Vægt derved, at mange af disse vestgermanske Sammensætninger, hvis Efterled svarer til oldn. *nautr*, som Forled har et Substantiv, der tillige findes som Forled af oldnorske Sammensætninger paa *-nautr*.

---

[1]) Derimod kunde *fǫrumaðr*, saaledes som Piehl mener, være dannet efter *gǫngumaðr*, da dette forekommer tidligere, og *fǫrukona* efter *gǫngukona*. Dog er det sandsynligt, at ogsaa *fǫrunautr*, som Falk (Arkiv III 187) antager, har havt Indflydelse paa Dannelsen af disse Ord, der mulig, som Falk bemærker, forudsætter ældre **fǫrulmaðr*, **fǫrulkona*.

Saaledes oldn. *bekkjunautr* jfr. mht. *bancgenôze* «der mit auf der Bank (Schöffenbank) sitzt.»

Oldn. *kaupunautr* jfr. mht. *koufgenôz* «Handelsgefährte.»

Oldn. *mǫtunautr* jfr. mht. *mazgenôze* «Tischgenosse.»

Oldn. *ráðunautr* jfr. mht. *râtgenôz, râtgenôze* «der am Rate Teil hat, Ratsherr».

Oldn. *skuldunautr* jfr. oldfris. *skeldenât* «Schuldner», mnt. *schuldenôte* «Schuldgenosse, Teilnemer an einer Schuld oder e. Verbrechen», mnt. *schultgenôze* «Mitschuldner.»

Oldn. *þingunautr* jfr. mnt. *dinknôte* «Gerichtsgenosse, Gerichtsbeisitzer.»

Hertil kan føies:

Oldn. *fǫrunautr* jfr. mht. *vartgenôz* «Reisegefährte», hvis første Led er beslægtet, men ikke identisk med oldn. *fǫr*; nht. desuden *Fahrgenosse.*

Oldn. *yrkjunautr* jfr. med beslægtet men ikke identisk første Led mht. *wercgenôze* «Handwerkgenosse», mnt. *werkgenôte, werkenôte, werknôte.*

Første Led i oldn. *legunautr, rekkjunautr, *hvílunautr* har væsentlig samme Betydning som første Led i mht. *bettegenôz* «Bettgenosse», mnt. *beddeghenôte, beddenôte*, mnl. *beddegenoot, beddenoot.* Efter disse tør man formode, at der engang har været brugt et med *bekkjunautr* ensartet oldn. **beðjunautr.*

Man maa derfor efter de vestgermanske Sammensætninger formode, at oldn. *kaupunautr, mǫtunautr* o. s. v. som første Led indeholder ikke en Genetiv, men en Form af Stammen, som indtræder i Sammensætninger.

Gislason udtalte i Tidskr. f. Philol. og Pædag. VI (1865) S. 246 Anm. 2 den Mening, at *u* i *ráðunautr, þingunautr, lǫgunautr, fǫrunautr, búðunautr* «beroer», ligesom det mellemste *u* i *kuþumut* (d. e. Gudmund) paa Helnæs-Stenen, «paa en Udartning af det tilsvarende gothiske a i Sammensætninger som gudalaus, gudafaurhts.» I Overensstemmelse hermed forklarede Wimmer i Aarb. f. n. Oldk. 1867 S. 55 *u* i *fǫrunautr* som Stammens Udlyd, der i got. *giba* optræder som *a.*

Men hverken Gislason eller Wimmer har forklaret, hvorfor Stammens Udlyds-Vokal netop i Sammensætninger paa *-nautr* har holdt sig som *u*, medens den ellers i historisk Nordisk ved første Sammensætningsled regelret er faldt bort. Ja de har ikke engang nævnt denne Vanskelighed ved den af dem fremsatte Opfatning. Hvorfor heder det *málunautr,* ikke **málnautr* som

målvinr? Hvorfor *fǫrunautr,* ikke **farnautr* som *farnest?* Hvorfor *þingunautr,* ikke **þingnautr* som *þingmaðr?* o. s. v. Paa disse Spørgsmaal giver hverken Gislason eller Wimmer noget Svar, og derfor maa ogsaa deres Forklaring betegnes som utilfredsstillende.

Efter at have forkastet Piehls Opfatning fremsætter Hj. Falk (1885) i Arkiv f. nord. Filol. III, 187 f. følgende nye Forklaring: «skulde det ikke her ligge adskilligt nærmere at forklare *u*'et af oprindeligt *ga-?* det er en bekjendt sag, at *g* hyppig udstødes i anlyden af sidste kompositionsled; dette bortfald synes med former som *Awair* (*ǫuaiʀ*) og *Roþuisl,* — herom se Bugge, Arkiv II, 224 og Noreen, Arkiv III, 29, — som rettesnor rettelig at burde forklares som formidlet ved overgangen af *g* > *w* (gjennem spirantisk *g*), hvorefter *w* forsvandt mellem konsonant og vokal (som i *Arnaldr, Nor(v)egr* etc.); mellem konsonanter maatte *w*'et vokaliseres, og vi faar saaledes en udvikling: *mat-g-nautr* > *mat-w-nautr* > *mǫtu-nautr.*»

Naar Falk her i Sammensætninger som *mǫtunautr* søger Partikelen *ga-,* holder jeg dette for fuldt berettiget, og jeg havde paa Forelæsninger ikke faa Aar, førend Falk i Arkiv f. n. F. selvstændig begrundede samme Mening, udtalt, at *o* i *mǫtonautr* maatte forklares deraf, at dette sammensatte Ord oprindelig har indeholdt Partikelen *ga-.*

Men at *g* i *ga-* skulde i Oldnordisk kunne blive til *w* og derefter, mellem Konsonanter, til *u,* holder jeg for ubevist og ubevisligt. I *iðgnógr, iðglíkr, nágranni* o. s. v. har vi en ganske anden Lydbehandling. Et Navn som *Roþuisl* forklarer jeg som opstaaet af **Hrōþu-gīslaʀ, *Hrōþuīslaʀ.*

Altsaa er Oprindelsen af Former som *mǫtunautr* hidtil ikke paa tilfredsstillende Maade forklaret.

Oln. *nautr* «Fælle», ags. *geneát,* oldsaks. *genôt,* oht. *ginôz* hører til *njóta* «have Brug og Nytte af noget» og betegner etymologisk «den, som bruger (besidder, nyder) noget sammen med en anden eller andre.» Dette «sammen» er væsentligt for Ordets Begreb og maa derfor engang have været formelt udtrykt i det. Ordets samgermanske Form maa derfor have været **ga-nauta-z.* Jfr. om Ordets Dannelse Kluge Nominale Stammbild. § 4.

Herefter tror jeg, det kan bestemmes, af hvilke samgermanske Former de oldnorske Sammensætninger maa være opstaaede: *fǫrunautr* af **faraganautaz*; *kaupunautr* af **kaupaga-*

nautaz; málunautr af **maþlaganautaz; ráðunautr* af **ræðaganautaz*; *sǫkunautr* af * *sakaganautaz*; *sessunautr* af * *sessaganautaz; þingunautr* af * *þingaganautaz*.

Jeg skal nu søge at vise, hvorledes de oldnorske Former er opstaaede af de samgermanske.

Efter det, som vi ellers véd om germansk Betoning, maa vi antage, at i en Form som * *faraganautaz* tredje Stavelse (*-ga-*) var svagere betonet end anden.

Nu er det at mærke, at Vokalen i Præfixet *ga-* ofte i oldhøityske Haandskrifter bliver assimileret med den følgende Stavelses Vokal, saa at der f. Ex, skrives *gogozzen, gosofôt, gohôrta* (Tatian), *kurûni, gurûmte.*[1]) Vi tør formode, at det tilsvarende fandt Sted i Nordisk paa den Tid, da Omlyd først indtraadte. Saaledes kunde **faraganautaʀ* blive til **faragonautaʀ* eller *-noutaʀ, *farogonautaʀ*. Da tredje Stavelse i denne Form var svagere betonet end anden, opstod heraf, tænker jeg mig, **fǫrognautʀ*, jfr. *gnógr, glíkr.*

Et urgermansk * *ganautaz* skulde i Oldnordisk lydret være blevet til * *gnautr* (jfr. *gnógr*), men kun *nautr* findes saavel i som udenfor Sammensætning. Paa samme Maade er Præfixet *ga-* forsvundet i flere andre Ord, hvor det lydret skulde have været bibeholdt; f. Ex. *rúni,* ikke * *grúni; líkr* for det ældre *glíkr*.

Hertil kan forskjellige Grunde, dels analogiske Indflydelser, dels phonetiske Forhold have virket ind.

Naar den ubetonede Vokal i det Præfix, som i Gotisk har Formen *ga-*, svandt, saa maatte ogsaa Konsonanten *g* i mange Sammensætninger efter Lydlovene svinde. Saaledes maatte f. Ex. **gsinni* = got. *gasinþja* blive til *sinni*, **gmáli* til *máli* «Person som stadig taler sammen med en anden» o. s. v. Dette fremkaldte Vaklen i Brugen af Præfixet *g-* overhoved, saa at *g-* kunde falde bort ogsaa foran *l, n, r,* uagtet *gl, gn, gr* var Lydforbindelser, som var tilladte i Sproget. En anden Omstændighed kunde ligeledes virke med til, at Præfixet *g-* kunde falde bort. Vi finder allerede paa Tunestenen Sammensætningen *witadahalaiban* (Dativ), medens Gotisk har *gahlaiba* «Kammerat.» I Oldhøitysk bruges *ôrrûno* ved Siden af *ôrgirûno, nôtstallo* ved Siden af *nôtgistallo.* Disse Former kom vistnok i Brug, fordi man vilde undgaa Sammensætninger, hvis sidste Led igjen

---

[1]) Müllenhoff und Scherer Denkmäler² S. 322, 425; Zeitschr. f. d. Alt. XVII, 78.

maatte opfattes som en Sammensætning. Fra Sammensætninger kunde siden en Form som *rúni* (af *ga-rūna*) overføres til det usammensatte Ord.

Med Hensyn til *nautr* maa fremdeles følgende mærkes.

Oldn. *nautr* blev ofte forbundet med en forudgaaende Genetiv paa *-s* for at betegne, hvis Fælle en er, f. Ex. *þjófsnautr*. Efter en Genetivform paa *-s* skulde urgermansk * *ganautaz* gjennem **gnautʀ* lydret blive til *nautr*, f. Ex. *þjófsnautr* for **þjófsgnautr* af **þeubasganautaz*. Fra saadanne Forbindelser kunde Formen *nautr* «Fælle» istedenfor * *gnautr* overføres til at bruges i alle Tilfælde, ligesom *nautr* var enegjældende Form i Betydning af «en Gjenstand, som har været i en Persons Eie.» Herved kan ogsaa mindes om, at Formen *líkr* under Indflydelse af Substantivet *lík* og andre beslægtede Former med *l* i Fremlyd fuldstændig fortrængte *glíkr*, om end i en senere Tid end den, i hvilken *nautr* maa have fortrængt * *gnautr*.

Videre kan Trang til Dissimilation i flere Sammensætninger paa *-nautr* mulig have virket med til, at *g-* efter svagt betonet Vokal er svundet: Saaledes i følgende Ord, i hvilke jeg i Parenthes tilføier det *g*, som ikke kan paavises, men som maa antages tidligere at have været tilstede: *lǫgu(g)nautr*, * *mágu(g)-nautr*, *þingu(g)nautr*, *sǫku(g)nautr*.

Ved *búðonautr*, *mǫtonautr*, *skuldonautr* forudsætter jeg, at de samgermanske Former * *būþiganautaz*, * *matiganautaz*, * *skuldiganautaz* forud var blevne 1) til * *búðegonautaʀ*, * *mategonautaʀ*, * *skuldegonautaʀ*; 2) til **búðogonautaʀ*, * *matogonautaʀ*, * *skuldogonautaʀ*; 3) til * *búðognautʀ*, * *mǫtognautʀ*, * *skuldognautʀ*. Den her indtraadte labiale Affection har sit Sidestykke i flere Adjectiver paa *-ogr*, *-ugr*, f. Ex. oldn. *gǫfogr* = got. *gabeigs*, *gabigs*, oldn. *hǫfogr* = ags. *hefig*. Jeg formoder, at *o* ved disse Adjectiver først indtraadte, hvor der var *u* (*o*) i Endelsen (Dat. sg. m.; Dat. sg. n.; Dat. pl.; Nom. sg. fem.; Nom. Acc. pl. n.; den bestemte Form paa *o* eller *u*).

Oldnorsk *yrkjunautr* af *yrki* n. indeholder som første Led en *ia-* Stamme. Det synes at forudsætte en Urform * *wirkjaganautaz*.[1]) Det første Leds Form synes med Hensyn til Stammens Udlyd at stemme overens med *Inguiomerus* hos Tacitus og at afvige fra got. *arbinumja*.

---

[1]) Da Formen *virki* forekommer i Nordisk, tør man vistnok ikke forbinde *yrki*, *yrkjunautr* med got. *gawaurki*.

bekkjunautr synes ligeledes at forudsætte en Urform **bankjaganautaz,* hvori første Led har *ia-* (*ja-*) Stammernes Form, uagtet «Bænk» tildels synes at have været bøiet som en *i*-Stamme (samgermansk Nomin. *bankiz*).

Paa samme Maade som *u* (*o*) i de her behandlede Sammensætninger paa *-nautr* kunde mulig ogsaa *u* (*o*) foran andet Led i nogle andre sammensatte Ord forklares.

Saaledes turde navnlig *u* i *sǫkudólgr* «Person med hvem man har Tvistemaal» kunne forklares ligesom *u* i det synonyme *sǫkunautr*. *sǫkudólgr* skulde derefter forudsætte et urgermansk **sakagadolgaz,* jfr. oldn. *dólg* n. Fiendskab ved Siden af *dólgr* m. Fiende. Det er at mærke, at vi her i Stavelsen efter *g* finder et *o* (*u*), som kunde fremkalde den labiale Omlyd.

De her behandlede Sammensætninger paa *-nautr* er ligesom *glíkr, gnógr, granni* og flere andre nordiske Ord, der har indeholdt *ga-,* Vidnesbyrd om, at Mangelen af svagt betonede Præfixer, som er et fremtrædende Særkjende for Nordisk i Modsætning til de andre germanske Sprog, først har udviklet sig i den historiske Sprogform og ikke er oprindelig. I Norges Indskrifter I, 254 har jeg nævnt nogle Spor i Nordisk af det svagt betonede Præfix *bi-,* og senere har jeg fundet endnu flere saadanne Spor.

I mange Tilfælde, hvor flere forskjellige Betydningsnuancer i Nordisk betegnes ved et og samme usammensatte Verbum, medens i de øvrige germanske Sprog den ene af disse Nuancer udtrykkes ved det usammensatte Verbum, de andre ved Verbet sammensat med tonløse Præfixer, der holder jeg det sidstnævnte Forhold for det oprindeligere.

Dette, som jeg her kun antyder, fortjente nærmere at begrundes og udføres.

Norske Fjordnavne

Af

O. Rygh.

Blandt en Række af Vers, der indeholde en til Brug for Skalde bestemt Opregning af Navne paa forskjellige Gjenstande, forekommer i et i 13de Aarh. skrevet islandsk Haandskrift af Snorra Edda[1]) ogsaa et, der giver Navne paa Fjorde. Det lyder saaledes:

Fiǫrðr sogn iali	*harðangr stafangr*
folld ofoti	*hæyiangr ok glavmr*
angr harmr tregi	*goðmarr harðsǽr*
eitri vefsnir	*grǫnmarr hroði.*

Af disse Navne[2]) er *fiǫrðr* her visselig ikke at opfatte som Egennavn, og *iali* hører sandsynligvis hjemme paa Hjaltland[3]). De øvrige tilhøre sikkert eller sandsynlig Fjorde indenfor Norges daværende Grændser, og de fleste af dem gjenkjendes let.

Sogn er den vel kjendte Sognefjord. Saaledes kaldes nu Fjorden, medens Sogn alene bruges om det omgivende Landskab,

---

[1]) II 493 i den arnam. Udgave. — [2]) Tidligere behandlede af Munch i Ann. f. nord. Oldk. 1846 S. 81 = Saml. Afh. I 203 ff.

[3]) En Antydning til, at en norsk Fjord kan have havt det samme Navn, findes dog maaske i Ønavnet *Jǫlund*, nu Jeløen ved Moss. Munch har allerede (Saml. Afh. III 151) peget paa Sandsynligheden af, at dette Navn sproglig staar i Forbindelse med *Jali.* Naar dette andenstedsfra er kjendt som Fjordnavn, kunde man komme til at tænke sig, at Mossesundet eller Værlebugten engang havde hedet saa, og at Ønavnet var afledet deraf.

og brugtes saaledes allerede i Middelalderen. Navnet er som Landskabsnavn Hankjønsord[1]) og har udentvivl været det ogsaa som Fjordnavn Ellers findes det, som Hunkjønsord, brugt som Elvenavn og som Gaardnavn, — i sidste Tilfælde antagelig at forklare af, at en Elv nær Gaarden engang har havt dette Navn[2]).

Fold er det gamle, forlængst aflagte Navn paa Kristianiafjorden; dets eneste endnu levende Minde er Landskabsnavnet Follo[3]). Navnet bæres desuden endnu af to Fjorde i det nordlige Norge, den ene i Namdalen, den anden i Saltens Fogderi (den første større Fjord nordenfor Saltfjorden). Paa det første Sted er det usammensatte Folden endnu almindeligt Navn paa Fjordens ydre brede Del, der mere har Karakteren af en Havarm end af en Fjord, medens Navnet længere inde, hvor Fjorden er ganske smal, nu ialfald kun bruges om Bygden (Foldereid Sogn)[4]). Ved den nordlandske Fjord synes ogsaa dette at være Tilfældet; med Folden mener man der Præstegjeldet.

Óféti, den nordligste større Fjord i Nordlands Amts Fastlandsdel, bruges nu ligeledes almindelig som Navn paa Bygden[5]).

---

[1]) *Sogn halfan* i Akkusativ, Fornm. s. IX 428. X 8. Jfr. Genit. *Sogns* Egils S. Kap. 40 og DN. VII 181. 186.

[2]) Elve og Bække af Navnet Sogna findes paa to Steder i Ullensaker (ved Furuset og ved Gardermoen, paa Grændsen mod Nannestad) og nordenfjelds i Værdalen, nederst i Sulbygden. Gaarde, som hede Sogn, har man i Vestre Aker, i Raade, i Jevnaker, i Lardal i Jarlsberg og i Tingvold. Af *Sogn* er afledet *Sygna,* der ogsaa findes som Elve- og Gaardnavn (som opr. Tostavelsesord): *Sygna,* nu Søgne vestenfor Kristiansand; Sygnen i Indre Holmedal; Sygnesand i Jølster. Navnene ere vel alle dannede af den Ordstamme, vi have i Verbet *súga.* Som Elvenavn er Sogn noget vanskeligt at holde ud fra det lydlig nærstaaende Songa, der maa være af ganske forskjellig Oprindelse.

[3]) Det kan mærkes, at Navnet allerede i Kongesagaerne, hvor det jevnlig forekommer, i Regelen har den bestemte Form *Foldin*; ellers pleie Fjordnavnene først senere at faa denne Form. Ved Siden af *Fold* findes allerede i Kongesagaerne Navnet *Oslóarfjǫrðr;* men dette synes i den Tid kun at have betegnet Fjordens indre Del, nærmest Oslo. I 16de Aarh. brugtes dog Oslofjord i samme Udstrækning som det gamle *Fold* (saaledes paa fl. St. hos Peder Claussøn og hos Jens Nilssøn).

[4]) Brugt i denne Mening allerede i AB. 85^{12}.

[5]) Denne Fjord nævnes ogsaa i Sverres Saga og Haakons Saga (Fms. VIII 184. X 153) samt AB. 95 (her i Formen *i Qfot*). Paa det sidste Sted betegner det Bygden; i Haakons Saga har 1 Haandskrift (Flatøbogen) allerede den sammensatte Form *Ófótafjǫrðr.* Ved dette med *—fótr* sammensatte

Angr kan i ældre Tid paavises som Navn paa to Fjordbygder i Norge, og maa efter Eddaverset antages oprindelig at have betegnet de tilsvarende Fjorde. Bygderne ere Sande Sogn nordenfor Holmestrand[1]), indenfor og ved den fra Kristianiafjorden indgaaende Sandesognsbugt, og Graven Sogn i Hardanger[2]), indenfor og ved Gravenfjorden, en Arm af Hardangerfjorden. Allerede i det 14de Aarh., da disse Bygder først forekomme i nu bevarede norske Kilder, var *Angr* paa begge Steder Bygdenavn, og det er nu ganske glemt ogsaa som saadant[3]).

Harmr forekommer ogsaa i Kongesagaerne, i Fortællingen om Steigar-Tores Tilfangetagelse og Henrettelse[4]), og i Aslak Bolts Jordebog[5]), og nævnes i saadan Sammenhæng, at den maa søges sydligst paa Helgeland. Ved opmærksomt at sammenholde de forskjellige Antydninger til Fjordens Beliggenhed tror jeg, at man maa ledes til den Slutning, at *Harmr* er Velfjorden, der skjærer dybt ind i Landet nordenfor Brønnøhalvøen[6]).

Eitri kan mulig, som Munch har ment, være Eiterfjorden i Leka Pgd. i Namdalen. De to Gaarde Eitran (Nord-E. og Sør-E.), som ligge hver paa sin Side af Fjorden, have sikkert sit Navn efter denne, ikke omvendt. Stammen *eitr* (Skriftsprogets «Edder») forekommer paa Stedsnavnenes Omraade

---

Fjordnavn, som ved et andet, der vil blive omtalt nedenfor, ligger vel en Sammenligning af Fjordens Omrids med en menneskelig Fods til Grund. *Fótr* findes ogsaa i Indsønavne (Forfoten, et lidet Vand i Aasen vestenfor Børter i Enebak; Foten, Vik af Indsøen Øiingen i Stod Sogn i Indherred; Olfoten, alm. skr. Ugelfoten, Gaard ved en Indsø paa Dønna paa Helgeland).

[1]) Fornm. s. VIII 396. DN. II 157. III 153. IV 106 (her i den sene Afskrift, hvori Dokumentet foreligger, forvansket til *Andr)*. Jfr. Skibredenavnet *Engra skipr.* i DN. V 246, der forudsætter Folkenavnet *Engrir.*

[2]) BK. 33b. 34b. 78b. DN. I 295. 296. 377. VI 187. XII 39. 161.

[3]) Navnet i Sande havde dog ialfald til for nylig efterladt sig et Spor i Angerskleven (nævnt med dette Navn allerede i RB. 293), et i Begyndelsen af vort Aarh. omlagt berygtet Veistykke i Hovedveien fra Drammen til Holmestrand, hvor denne fra Sandesognsbugten steg op til Botneplateauet.

[4]) Ágrip (Udg. 1880) S. 77. Fagrsk. 152. Fornm. s. VII 10 etc. — [5]) S. 89 og 90.

[6]) Delvis rigtigt bestemt allerede af Munthe i hans Anm. til Aalls Snorre II 93; dog drager han utvivlsomt for meget ind under Betegnelsen *Harmr.*

mest i Elvenavne, Eitra eller, i senere Form, Eiteraaen[1]. Da desuden, som flere følgende Exempler ville vise, Fjordnavne ikke sjelden ere dannede af en i Fjorden mundende Elvs Navn, kan der være Grund til at gjette, at det samme er Tilfældet her, og at den ikke ubetydelige Elv, som har sit Udløb i Fjordbunden, engang har hedet Eitra.

Vefsnir er naturligvis Vefsenfjorden paa Helgeland. Den nævnes med samme Navn to Gange i Egils Saga[2] og i Aslak Bolts Jordebog[3]. Det har været formodet, at Navnet skulde være af lappisk Oprindelse[4]; men denne Formodning er neppe grundet[5]. Navnet Vefsen bruges nu kun om Bygden. Det udtales Væffsnæ[6], i Dat. Væffs'n, og er følgelig Enstavelsesord af Hunkjøn; det er udentvivl Hovedelvens oprindelige Navn, som er overført paa Bygden, og hvoraf Fjordnavnet er afledet. Elvenavnet maa i oldnorsk Form have lydt *Vefsn*, gen. *Vefsnar*[7].

Harðangr er Hardangerfjorden, eller sandsynlig kun en Del af den lange Fjord, som nu af Geograferne kaldes saaledes. Navnets oprindelige Omfang lader sig ikke bestemme, da det i historisk Tid ellers alene vides brugt paa samme Maade, som nu, om Landskabet omkring Fjordens inderste Del[8].

---

[1]) Elvenavnets Betydning er vist rigtigt bestemt af Strøm (Beskr. over Søndmør II 139): «den kolde» (jfr. Udtrykket «eitrande kald» hos Aasen og Ross).

[2]) Kap. 7 og 14. — [3]) *i Vefsne* S. 88. — [4]) Norsk hist. Tidsskr. I 122.

[5]) Qvigstad, Nordische Lehnwörter im Lappischen S. 339, lader ikke til at være i Tvivl om, at Lapperne have laant Navnet fra Nordmændene.

[6]) Stærkt bøiede Hunkjønsord i bestemt Form have i denne Egn i Nomin. Endelsen —æ.

[7]) At Navnet fra først tilhører Vasdraget, bestyrkes derved, at dets paa svensk Grund liggende Kildesøer af Lapperne kaldes Vapstejavri (Qvigstad anf. Sted).

[8]) *Harðangr*, eller i Nutidsform Harang, Harangen, findes paa fl. St. som Gaardnavn. Kun paa to af de Steder, hvor det endnu er bevaret som saadant, i Orkedalen og i Bindalen, synes der efter Beliggenheden at kunne være Tale om at forklare det som oprindeligt Navn paa Fjord eller Bugt (i Orkedalen ligger Gaarden ved en Bugt af en Indsø); men det er vel et Spørgsmaal, om ikke Gaardnavnet overalt er udsprunget af en af de Betydninger, Ordet har havt og har som Appellativ (se Fritzner og Aasen under dette Ord). Hardanger i Bergens Stift maa derimod, som det ogsaa almindelig antages, være sammensat med Folkenavnet *Hǫrðar*, ligesom det nedenfor omtalte *Harðsær*.

Ved *Stafangr* kan tænkes paa ikke mindre end tre Steder: den lille Fjord, der gaar ind til Byen Stavanger, Gaarden Stavanger i Askvold Sogn i Søndfjord, ved Bunden af en Fjord, der gaar ind paa Sydsiden af det som Norges vestligste Fastlandspynt bekjendte Stavenes, og Gaarden af samme Navn i Svanø Sogn, lidt nordligere i Søndfjord, liggende ved en liden Bugt. Paa de to sidste Steder udtales Navnet nu sammendraget til 1 Stavelse, Staang. Paa intet af Stederne har Navnet holdt sig til vor Tid i sin oprindelige Mening, som Navn paa Fjorden eller Bugten; Fjorden i Askvold kaldes nu med det sammensatte Navn Staangfjorden[1]).

Heyjangr er Høiangsfjorden, Arm af Sognefjorden paa dennes Nordside, østlig i Kirkebø Sogn[2]).

Glaumr er vel, som antaget af Munch[3]), Glomfjorden i Melø Sogn nordligst paa Helgeland; det usammensatte Navn er bevaret i en her liggende Gaards Navn, Glommen. Navnet opgives nu udtalt med lukt o.

Goðmarr hører hjemme i Bohuslen; det er en lang, smal Fjord, som gaar ind i Landet ved Lysekil. Den kaldes nu Gullmaren, med det samme Navn, kun med den Forandring af ð til l, som vi ogsaa have i flere med *Guð*— begyndende Personnavne (Gulbrand = *Guðbrandr* osv.).

Harðsær nævnes ogsaa paa flere Steder i Kongesagaerne[4]) og i et Dokument fra 1386[5]). Det viser sig ved at sammenholde de Steder, hvor Navnet forekommer, at det maa betegne omtrent den Del af det søndre Indløb til Bergen, som nu kaldes Korsfjorden, og som kaldtes saaledes allerede i 16de Aarh.[6]).

Grenmarr er forlængst[7]), efter tidligere at have været misforstaaet, erkjendt at være Langesundsfjorden, som den nu kaldes efter en der liggende Havn. Navnets 1ste Led maa

---

[1]) Efter Flatøbogen I 571 er det paa denne *Stafangr*, at Kampen mellem Jarlerne Atle og Haakon Grjotgardsøn stod; paa andre Steder henlægges dette Slag til *Stafanessvágr*, hvormed vistnok menes den samme Lokalitet. Det er udentvivl med Tanken paa denne i Kongesagaerne omtalte Kamp, at *Stafangr* er kommet ind i Eddaverset.

[2]) Stedet nævnes desuden i Landnaama som Hjemsted for *Heyjangrs-Bjǫrn,* Stamfader for flere islandske Slægter. Det maa være Mindet om ham, som har givet Anledning til Navnets Optagelse her.

[3]) Hist. geogr. Beskr. S. 64. — [4]) Fornm. s. VIII 133. IX 43. 162. 502. — [5]) DN. XII 90. — [6]) Peder Claussøn Friis's Saml. Skrifter S. 334. — [7]) Munch Saml. Afh. I 204.

være et Folkenavn, det samme, som vi have i Landskabsnavnene *Grenafylki* og *Grenland* (jfr. *Harðangr* og *Harðsær* ovfr.). Navnet forekommer ofte i Kongesagaerne, men har neppe holdt sig i Brug ret længe efter deres Tid.

Af de i Verset anførte Fjordnavne staa saaledes kun to tilbage uforklarede, *Tregi* og *Hroði*. De tidligere gjorte Forsøg paa at stedfæste dem maa betragtes som mislykkede[1], og jeg har heller ikke kunnet gjenfinde dem.

Se vi tilbage paa dette lille Udvalg af gamle Fjordnavne, viser det sig, at det indeholder endel Navne, sammensatte med Ord, som i denne Forbindelse maa betyde «Fjord» eller «Bugt» (*angr, sær, marr*). De øvrige ere usammensatte eller sammensatte med Ord, der ialfald kun ved Overførelse have faaet saadan Betydning (*Ófóti*). Af Navnene i de to sidste Klasser ere nogle afledede med Endelser, der brugtes til Dannelse af afledede Ord endnu i Sprogets historiske Tid (*Jali*, *Ófóti, Tregi*, *Eitri, Hroði; Vefsnir*); andre ere uafledede eller dannede med ældre Afledningsendelser (*Fold*, *Sogn, Angr*, *Harmr, Glaumr*). De ere alle Hankjønsord, naar det ene Hunkjønsord *Fold* undtages.

Kun i faa Tilfælde have disse Fjordnavne holdt sig i Brug som saadanne til Nutiden. De fleste ere helt glemte, eller dog kun bevarede som Bygde- eller Gaardnavne. Hvor Fjorden

---

[1]) Efter Munch Saml. Afh. I 205 skal *Tregi* være Tregdefjord i Nærheden af Mandal. Hertil er at bemærke, at dette Navn aabenbart til 1ste Led har den her liggende Gaards Navn Tregde (i gl. Form vel *Tregðir* eller *Tregðar* efter det dermed sammensatte *Tregðasund* i Haakons Saga, Fornm. s. IX 307). Dette Gaardnavn gjenfindes paa to andre Steder, paa Tjømø og i Aas Sogn paa Follo, paa hvilke Steder det nu lyder Treidene, Treider og i Middelalderen skrives *i Trægdom, Trøgdom* (RB. 67. 68. 138). At antage disse Navne afledede af Fjordnavnet *Tregi* maa i sig selv synes mindre rimeligt, og bliver det end mindre, naar man lægger Mærke til, at der ved Gaarden i Aas ikke kan være Tale om Forbindelse med nogen Fjord.

Hroði er efter Munch (anf. St.) Rosfjorden i Lyngdal (hvilket Navn skal udtales med langt, lukt o i 1ste Stavelse). Dette synes sproglig umuligt, da s i Ros— isaafald vilde blive uforklarligt. Senere (Hist. geogr. Beskr. S. 130) har Munch opført *Hrossfjorðr* som denne Fjords gamle Navn, uden Hjemmel og sikkert urigtigt gjettet. Den eneste Antydning til Fjordens ældre Navneform har man i det i et Brev af 1341 (DN. XII 71) forekommende Navn *Rosthnes*, om Halvøen østenfor Fjorden; ved dette er dog at bemærke, at Brevet kun haves i en Afskrift fra 1427 og umiddelbart efter har et aabenbart feillæst Navn (*Avmdstadar,* antagelig for *Avluistadar* eller noget lign.).

har mistet sit oprindelige Navn, kaldes den nu enten med et sammensat Navn, hvori det oprindelige er 1ste Led (oftest med — fjorden til 2det Led), eller med et nyt, ganske forskjelligt.

Vi skulle dernæst se efter, hvor mange andre lignende gamle Fjordnavne der er at finde i andre fra Middelalderen levnede Kilder. De allerede vundne foreløbige Oplysninger om disse Navnes Form og deres Skjebne gjennem Tiderne ville derved være til væsentlig Hjelp. Vi holde os foreløbig til Navne, der ikke ere sammensatte med et Ord af Betydningen «Fjord.» Vi følge i det væsentlige den geografiske Orden, fra Syd mod Nord.

I et Par Haandskrifter af Haakon Haakonsøns Saga forekommer[1]) en Fjord, hvis Navn synes at maatte læses *Skjáldr*. Sammenhængen viser, at dermed menes Bundefjorden søndenfor Kristiania[2]). Navnet forekommer ikke andensteds og maa tidlig være gaaet af Brug; det har efterladt sig et Spor i Gaardnavnet Skjellerud[3]) i Frogn Sogn, lidt indenfor Fjordbunden.

I samme Saga nævnes et Par Gange[4]) et Sted *Gyljandi*, ved Begivenheder, der foregaa i Oslo-Egnen, og nævnes paa saadan Maade, at man vist medrette har troet, at Navnet betegner den Bugt ved Kristiania, som nu kaldes Piperviken[5]).

---

[1]) Kap. 109. Det ene af disse Haandskrifter, Flatøbogen (III 65), skriver *Skiaaldr;* det andet, Skaalholtsbogen, maa efter Vigfussons Udgave af Sagaen, som følger dette Haandskrift, antages at have *Skialldr,* ikke *Skialdz,* som anført i Fornm. s. IX 348.

[2]) Munch, Det norske Folks Hist. d 681.

[3]) Skrevet *Skialdarud* (oprindeligere *Skialdrarruð*?) i et Dokument, som i den foreliggende Form maa være fra Begyndelsen af 14de Aarh., se Ann. f. nord. Oldk. 1846 S. 163 (= Munch, Saml. Afh. I 222). Skulde Navnet Skelderviken paa den Bugt, som gaar ind til Engelholm nordvestlig i Skaane, have Sammenhæng med dette *Skjáldr?*

[4]) Kap. 69 og 228 (Fornm. s. IX 305. 506). Som Variant forekommer *Giulandi,* der ikke kan være rigtigt i denne Form.

[5]) Kan paavises fra Begyndelsen af 17de Aarh., se Collett, Gamle Christianiabilleder, S. 367. Det er neppe rimeligt, at «Piperviken» umiddelbart har afløst *Gyljandi,* men man ved intet om, hvorledes Bugten har været kaldet i Mellemtiden.

Navnet Drammen lød, som bekjendt, i ældre Tid *Drǫfn* eller *Drafn*. Der er ingen Tvivl om, at Navnet har været brugt om Elven (fra Tyrifjorden til Udløbet), hvormed det stemmer, at der ligger en Gaard af Navn Dramdal langt oppe ved Elven, nordlig i Eker, — og at det som Elvenavn har været Hunkjønsord. Det sees dog, at *Drǫfn*, *Drafn* allerede i Kongesagaerne[1]) oftere bruges om Fjorden, Dramsfjorden, som den nu kaldes, og paa samme Maade kan det findes brugt i andre ældre Kilder[2]); maaske er det dog blot Fjordens indre Del, ovenfor Snevringen ved Svelviken, som det har betegnet. Som Fjordnavn findes *Drafn* tildels bøiet som Hankjønsord[3]).

En ofte nævnt Skald fra 9de Aarh. kaldes, som bekjendt, *Þjóðolfr ór Hvini,* og etsteds i Haakons Saga[4]) tales om Seilads *fyrir* (udfor) *Hvini*. Jeg har paa et andet Sted[5]) paavist, at Navnets Nominativform maa være *Hvinir*[6]), — at dette oprindelig er Fjordnavn, senere overført paa den ved og indenfor Fjorden liggende Bygd, det nuværende Kvinesdal Pgd., og at det er dannet af *Hvin,* Navnet paa Dalens Elv. Da det oprindelige Fjordnavn blev Bygdenavn, begyndte man at kalde Fjorden med det sammensatte Navn *Hvinisfjǫrðr*, der findes brugt allerede temmelig tidlig i Middelalderen[7]). Senere blev *Hvinir* ogsaa som Bygdenavn afløst af det endnu brugte *Hvinisdalr*[8]).

---

[1]) Olaf d. hell. Saga Kap. 183 i Heimskr. Haakons Saga Kap. 75. 82. 131. (Fornm. s. IX 313. 320. 321. 376).

[2]) Hirdskraa i Norges gl. Love II 430. Hallvardslegenden i Mon. hist. Norv. S. 156. DN. I 375. — I samme Mening bruges Drammen stadigt af Jens Nilssøn; han siger udtrykkelig (S. 346), at «Drammen slipper» strax ovenfor Kobberviken, d. e. ved Elvens Udløb i Fjorden.

[3]) Paa det anf. Sted i Hirdskraa findes *til Drafns*, *i Dramne*, og et Haandskrift af Haakons Saga har paa et af Stederne *or Dramni* (Vigfussons Udg. S. 66). For den af Munch i Hist. geogr. Beskr. S. 18 og 22 opførte Form *Drafnarfjǫrðr* har jeg ikke kunnet finde nogen Hjemmel.

[4]) Kap. 227 (Fornm. s. IX 503). Ogsaa i Landnaama findes *i Hvini* paa fl. St. nævnt, hvor der maa menes Bygden.

[5]) I et Tillæg til Daaes: En Krønike om Kvinesdal (1894) S. 101 f.

[6]) Jeg er ikke sikker paa, om dette Navn og de i det følgende anførte *Hvin*, *Hvinisfjörðr* have havt i eller í i 1ste Stavelse; Opgaverne om den nuværende Udtale af de af denne Stamme her i Egnen dannede Navne ere modstridende i denne Henseende (fra forskjellige Bygder opgivet Kvine. med langt, lukt i for Elven og Kvenesdal med langt, lukt e for Dalen)

[7]) Landn. S. 204. — [8]) se f. Ex. DN. VII 387.

Fjorden har i nyere Tid atter skiftet Navn og kaldes nu Fedefjorden efter en ved dens Bred liggende Gaard[1]).

Ved Udhavnen Skivoldvig strax østenfor Egersund gaar Lygrefjorden ind i Landet[2]), en liden, ganske smal Fjord. Det er denne, som menes i Haakons Saga, naar det fortælles[3]), at Kongen og Skule Jarl i 1220 paa Reise til Østlandet med en stor Krigsflaade længe laa veirfaste *i Lykri*. Fjordens Navn har altsaa været *Lykrir*[4]).

Det nuværende Høiland Sogn søndenfor Stavanger kaldes i Middelalderen som Bygd *Gǫnd*, *Gand*[5]): Sognet heder *Gandar sókn*[6]) og Skibreden *Gandar skipreiða*[7]). Navnet lever endnu i flere Sammensætninger, hvoriblandt Gandefjorden (ikke Gandsfjorden, som der ofte skrives; udtales Ganda—)[8]). Ved og indenfor denne Fjord ligger Høilandsbygden; det er da en nærliggende Slutning efter Analogier paa andre Steder, at *Gǫnd* oprindelig er Fjordens Navn, — isaafald nok et Fjordnavn af Hunkjønsform.

Lysefjorden, den bekjendte, af høie og bratte Fjelde omgivne lange Fjord sydligst i Ryfylke, maa have hedet *Lýsir*, da Eiendomme ved denne Fjord i Dokumenter fra 13de og 14de Aarh. siges at ligge *i Lysi*[9]). Navnet er vel afledet af *Lýsa*, Navn paa den i Fjordbunden liggende Gaard, og endnu tidligere vistnok Navn paa den her udfaldende Elv. *Lýsa* (af *ljóss*, lys) har været et almindeligt Elvenavn i Norge[10]).

[1]) Peder Clausson Friis (Saml. Skr. S. 313. 452) kalder den endnu *Quinisfiorden*. — [2]) Norges Land og Folk XI 216. — [3]) Kap. 60 (Fornm. s. IX 298).

[4]) Man har tidligere søgt dette Sted ved Løgevig i Sogndal, noget østligere; Løgevig kan dog sproglig ikke forenes med *Lykrir*.

[5]) DN. I 661 IV 22 225. 236. 265. 319. 370. 382. 671. V 36. 39. 225. 501. Navnet (*Gand*) findes brugt endnu i 1606 (Norske Rigsregistranter IV 147).

[6]) DN. IV 168. 249. IX 303. jfr. IX 345. II 686.

[7]) DN. IV 319 383. IX 303.

[8]) Jfr. Norges Land og Folk XI 246 ff. Stammen *Gand* forekommer i nogle andre norske Stedsnavne, tildels under Omstændigheder, som give nogen Grund til at antage, at den paa vedkommende Sted først har dannet et Elvenavn. Vi have den saaledes i det bekjendte Sønavn Gjende i Jotunfjeldene (oprindelig Form utvivlsomt *Gendir*); i Gan, Gaard ved Udløbet af en Elv i Fet Sogn paa Romerike (*i Gande* 1446. DN. IX 277); i Ganerød i Id Sogn ved Fredrikshald, ved en Bæks Udløb i Tistedalselven (*Gandarwi* 1344. DN. IV 228).

[9]) DN. X 73 IV 363.

[10]) Saa har f. Ex. den Elv heitet, som falder ud i Glommen i Spydeberg i Smaalenene lige ved den nuværende Jernbanebro. Dalen, hvorigjennem den

Jelse, Kirkested nordligere i Ryfylke, skrives i Middelalderen[1]) *Jalsa* i Genitiv- og Dativform, hvoraf med Sikkerhed tør sluttes, at Nominativformen har været *Jalsi*, svagt bøiet Hankjønsform (nuværende Udtale Jællsa). Navnets sproglige Form giver nogen Grund til at formode, at det er oprindeligt Fjordnavn. Er dette saa, kan det være tvivlsomt, om den Fjord, Navnet har tilhørt, er den lille Jelsevaag strax ved Stedet, eller den lange Sandsfjord, ved hvis Udløb det ligger.

Ølen, Bygd i Søndhordland, ligger omkring og indenfor en liden Fjord; den skrives i Middelalderen *Olund*[2]), i 16de og 17de Aarh. *Alund, Aalund.* Da ellers, som vi have seet, Fjordbygder saa ofte kaldes med Fjordens Navn, kan det vel ikke være for dristigt at forudsætte, at Navnet ogsaa her oprindelig har været Fjordens. Her have vi altsaa formodentlig et med *—und* afledet Fjordnavn, som maa være Hunkjønsord[3]).

Nabobygd til Ølen er Etne, hvis Navn skrives *i Etni* i Haraldssønnernes Saga[4]) og i et Par Breve fra 14de Aarh.[5]). Bygden ligger som Ølen omkring og indenfor en mindre Fjord, nu kaldet Etnepollen. Her taler foruden Beliggenheden ogsaa Navnets Form for, at det fra først af har været Fjordnavn og lydt *Etnir* (Hankjønsord). Ligesom *Hvinir* og *Lýsir*, maa ogsaa dette Navn antages at være afledet af et Elvenavn *Atn* (*Ǫtn?*) eller *Etn*, som maa have betegnet det ret betydelige Vasdrag, som munder ud i Fjordbunden, da der endnu gives Elve, som hede Atna og Etna[6]).

---

gaar, kaldes i Middelalderen *Lýsudalr*, og Indsøen, hvorfra den kommer, heder endnu Lyseren. Disse Navne svare formelt nøiagtigt til *Lýsa* og *Lýsir* i Ryfylke.

[1]) DN. I 63. II 92. IV 149. 153. 240. 275. 326. — [2]) DN. I 170. XI 33.

[3]) Lidt vestenfor Ølen skjærer en meget større Fjord ind, som nu kaldes Aalfjǒrden (udtales me ddobbelt l). Man kan vanskelig værge sig for en Mistanke om, at dette Navn staar i Forbindelse med *Olund*. Hvorledes man skal tænke sig denne Forbindelse, er dog vanskeligt at sige; jeg skal indskrænke mig til at paapege, at man har nogen Grund til at formode, at 1ste Led i Aalfjorden har lydt *Ǫln* eller *Aln*; ved en Elv, der falder ud langt inde i Fjorden, ligger nemlig en Gaard Alnedal, udt. Anndal (i Skjold Sogn i Ryfylke), og længere ude er der paa Østsiden af Fjorden en Gd. Alne, udt. Alna (Tostavelsesbetoning), der maa være = gl. *Alnar*, nom. pl. (i Vikebygd Sogn i Søndhordland).

[4]) Fornm. s. VII 246. — [5]) DN. II 341. V 219.

[6]) Den første i Østerdalen, den sidste i Valdres og Land. Begge disse Navne maa efter Betoningen være Enstavelsesord.

Mo Kirke, Annex til Hosanger i Nordhordland, kaldes i en Jordebog fra 14de Aarh. *Moo i Tysnin*[1]). Det sidste Navn er utydelig skrevet, men synes dog snarest at maatte læses, som her anført. Jeg gjetter, at vi her have det gamle Navn paa den smale Mofjord, der blot ved en trang Strøm staar i Forbindelse med Osterfjorden. Navnets Form kan dog ikke være rigtig i Jordebogen; skulde Fjorden have hedet *Tysnir?*[2])

Den Fjord, der gaar ind mellem Lindaashalvøen og de store Øer i Gulen Sogn, kaldes Fjendsfjorden (udtalt Fjænns—[3]). Det første Led af dette Navn viser sig at være et gammelt usammensat Navn paa Fjorden, da Gaarde, som ligge ved den eller ved dens indre Fortsættelse Masfjorden, i gamle Jordebøger siges at ligge *i Fyan, i Fion, i Fiaane*[4]); dog forekommer ved Siden deraf den sammensatte Form *Fiendzfiord* saa tidlig som i 1427[5]). Det bliver nok forøvrigt vanskeligt at bestemme det oprindelige Navns Form efter de anførte Vidnesbyrd[6]).

Gulathing, Vestlandets gamle Hovedthing, har utvivlsomt sit Navn efter den Fjord, ved hvilken Thingstedet laa. Navnet forekommer, saavidt vides, ikke i Nominativform i nogen gammel Kilde; man har det kun, i Formen *Gula*, som Genitiv og Dativ. Dette leder til den Slutning, at Nominativen har lydt *Guli*[7]); dermed passer udmærket, at der ved to af de

---

[1]) BK. 60b.

[2]) Finder nogen Bestyrkelse deri, at der i det gamle Register til BK., p. 7 i Udgaven, staar *Moo i Tysin* (saa maa der læses i Haandskriftet, men da dette Haandskrift er meget skjødesløst i at skjelne mellem u, n, ii og lign., kan det godt være en Forvanskning af *Tysni*).

[3]) Paa Karter skrives tildels urigtigt Fensfjorden.

[4]) BK. 6. Saml. til det norske Folks Sprog og Historie VI 140. DN. XII 165. — [5]) DN. XII 154. 161.

[6]) Den af Munch, Hist. geogr. Beskrivelse S. 110 antagne Form *Fjǫrn* eller *Fjarn* er gjettet af ham, og dens Rigtighed forekommer tvivlsom, særlig fordi denne Form synes at maatte være Hunkjønsord, medens den allerede i Middelalderen brugte Form *Fiendzfiord* godtgjør, at det oprindelige Fjordnavn har været af Hankjøn.

[7]) Munchs paa flere Steder (Det oldnorske Sprogs Grammatik S. 62. Forn-Swenskans og Forn-Norskans Språkbyggnad S. 74. Saml. Afh. III 151) ytrede Mening, at *Gula* og andre Stedsnavne af lignende Form, som *Aga*, *Odda*, skulde være indeclinable Neutra, beror formentlig alene paa en forhastet Slutning af, at disse Ord nu ikke kunne paavises uden med Endelsen —*a* i gammel Tid, fordi man ingensteds har dem i Nominativform. — *Guli* kan tænkes afledet af *gul, gol* (Kuling, Vindkast).

tre Arme, i hvilke Fjorden deler sig noget indenfor Thingstedet, ligger Gaarde af Navn Nordgulen og Østgulen, som maa være benævnte efter Fjordarmene. Ved den tredie Arm har der sikkert været en Gaard Sørgulen; men denne findes ikke nu; formodentlig har efter Deling af Gaarden de enkelte Parters Særnavne, som saa ofte, fortrængt det gamle Fællesnavn. Hovedfjorden skal nu efter Karterne hede Gulefjorden.

Der findes to andre Fjorde i Bergens Stift, som maa have havt det samme Navn *Guli*. I Rugsund Sogn i Nordfjord ligger en Gaard Leirgulen ved Bunden af en lang smal Vik. Den nævnes et Par Gange i Kongesagaerne: *i Leirgula, Leirgola*[1]). Lidt længere mod Syd, i Bremanger Sogn, gaar en større Fjord ind, der snart, ligesom den nys nævnte Fjord paa Hordeland, kløver sig i tre Arme, som hede Nordgulen, Midgulen og Sørgulen; ved Hovedfjordens Munding ligger en Gaard Gulstøen og et Skjær Guleskjær. Denne Fjord findes ikke nævnt i nogen middelaldersk Kilde[2]).

Gaupne Sogn i Indre Sogn ligger ved og indenfor Gaupnefjorden, den Arm af Lysterfjorden, som optager Jostedalselven. I ældre Tid skreves *Gaupna sokn, i Gaupna, i Gaufna*[3]); nu udtales det Gaappm (enstavelses Betoning; n blevet til m ved Indflydelse af det forudgaaende p). Jeg tror uden Betænkning at kunne antage, at Navnet *Gaupni* fra først af har tilhørt Fjordarmen.

I Nordfjord kjendes usædvanlig mange usammensatte Fjordnavne, og de fleste af dem have holdt sig i Brug til Nutiden som Bygdenavne.

Langt ude paa Sydsiden af Hovedfjorden gaar en Fjord ind, ved hvilken Bygden Aalfoten ligger (udtalt med kort Vokal i 1ste Stavelse). Navnet skrives i Middelalderen *i Olmfota*[4]). Nominativformen har altsaa været *Olmfóti*, et Navn dannet ganske analogt med det ovenfor anførte *Ófóti*[5]).

---

[1]) Fornm. s. IX 314. 318. X 157.

[2]) Alle disse 3 Fjordes Navne udtales nu med aabent u. — I BK. 8b anføres, at Selje Kirke eiede en Part *i Hafgula.* Dette *Hafguli* maa altsaa være en Gaard og maa vel formodes, ligesom de ovenanførte Gaarde —gulen, at være benævnt efter en Fjord; Navnet kjendes imidlertid ikke nu.

[3]) BK. 33b. 38b. DN. I 213 (her: *i Gaupnæ*). III 73. XII 82. Afvigende Former *Gautna sókn* BK. 38a; *Gaukna s.* RB. 34. Den sidste Form kan nok tænkes tildels at have været brugt i Udtalen.

[4]) BK. 17a. 29b. DN. IV 269.

[5]) Ogsaa her kan maaske tænkes paa Sammenhæng med Elvenavn. Vi have Elve, som endnu kaldes *Ølma*, i Opdal (Bielv fra Ø til Driva) og i

Lidt længere inde har man den lange smale Hyefjord, ved hvis Munding der ligger en Gaard Hyenes (udt. med lukt y). Bygden, nu Annexsogn til Gloppen, skrives i Middelalderen *i Hya*[1]; altsaa Nominativ *Hýi*. Den kaldes nu Hyinn, i Dativ Hya (altsaa fremdeles Hankjønsord, men i bestemt Form)[2].

Gloppefjorden, Arm af Hovedfjorden noget længere mod Ø., findes skrevet i denne sammensatte Form (*Gloppafiørðr*) allerede i 14de Aarh. og senere i Middelalderen[3]. Bygden kaldes samtidigt oftere *i Gloppa*[4], ligesom Skibreden findes benævnt *Gloppa skipreiða*[5]. Nu kaldes Bygden Gløppinn, i Dat. Gløppa. Det gamle Fjordnavn bliver følgelig *Gloppi*.

Paa samme Maade lader det sig godtgjøre, at de to smaa Fjordbygder inderst i Nordfjord, Olden og Loen, have sit Navn efter Fjordene, og at disses Navne have lydt *Áldi*[6]) og *Lóði*. I Sverres Saga[7] findes det første Navn udtrykkelig tillagt Fjorden: *í þeim firði er Áldi heitir*. Ellers tales om *Álda sókn*[8] og *Álda skipreiða*[9], eller der siges *í Álda* under Omstændigheder, hvor Bygden maa antages ment[10]. En enkelt Gang i 15de Aarh. findes *Áldafiörðr*[11]. *I Lóða* (Bygden) og *Lóða sókn* findes paa flere Steder i Middelalderen[12].

Romsdalen (Bielv til Rauma fra V.); Navnet lader til at være Enstavelsesord paa det første Sted, Tostavelsesord paa det sidste. Videre have vi i Norefjorden i Sogn en Gaard Ylmeim, ved Udløbet af en liden Elv, hvis Dal heder Ylmedalen (Gaarden skrevet *Ylmheimr* DN. IX 96. VII 115. BK. 36a o. fl. St.).

[1]) BK. 16b. DN. III 81. 92. XI 147. Paa et enkelt Sted, BK. 17b, staar, vistnok feilagtigt, *i Hygia*.

[2]) Elv af Navnet Hya (ogsaa kaldet Hydöla) findes i Valdres (falder i Storvatnet oppe i Fjeldet sydvestligst i V. Slidre); Gaarde af Navn Hydal haves i Bamle og i Førde. Paa det sidste Sted kommer Dalen netop fra Grændsen mod Hyen, gaaende i modsat Retning af dennes Vasdrag; herved er at mærke, at der haves adskillige Exempler paa, at Elve, der løbe til forskjellige Kanter fra samme Vandskille, bære samme Navn.

[3]) BK. 19a. DN. XII 28. 32. 126. AB. 108.

[4]) BK. 19a. DN. XII 230. Paa det første Sted bruges mindre rigtigt Præpositionen *á*, hvilket vel maa tilskrives den islandske, i Norge mindre kjendte Afskriver.

[5]) DN. XII 189. — [6]) *a* maa her have været langt. da det aabne o (eller aa) i den nuværende Form ellers ikke kunde forklares (Udtalen er Aaldinn, med kort aa; i Dat. —da). — [7]) Kap. 133 (Fornm. s. VIII 310).

[8]) BK. 34a. — [9]) DN. III 489. XII 189. — [10]) BK. 11b. 29b. DN. IV 77. XII 230. — [11]) DN. XII 222.

[12]) BK. 12b. 13a. DN. XII 230. XIII 24. 44 (her feilskrevet *Leda*). Udtalt Loinn (langt, lukt o), i Dat. Loa.

Paa Nordsiden af Nordfjord gaar en større Fjord ind til Nordfjordeidet, efter hvilket Sted det omkring Fjorden og ovenfor dens Bund liggende Sogn nu kaldes Eid Sogn. Dette Navn er aabenbart tildels løbet sammen med et ældre Navn af ganske forskjellig Stamme, med hvilket det havde Lydlighed. I Middelalderen tales nemlig ofte om Bygden under Navnet *i Eygi*, og *Eygis kirkja, Eygis skipreiða* findes nævnt [1]. Fjorden kaldes oftere *Eygisfjǫrðr* [2]. Jeg finder det rimeligt at antage, at Nominativformen her har været *Eygir*, og at dette Navn først har været givet Fjorden.

Paa Søndmør gives tre Fjordbygder, hvis Navns sidste Led i den nu sædvanlige Skriftform lyder —elven og i ældre Tid skrives i Genitiv *—iflis*, i Dativ *—ifli* [3]. Det er Vannelven [4], udt. Vannylvinn (i Dat. —va), Sunnelven [5], udt. Synnölven (i Dat.—va) og Søkkelven [6], udt. Sykjkjelven. Jeg tror efter de i det foregaaende anførte Analogier med nogenlunde Sikkerhed at kunne slutte, at alle disse Navne ere oprindelige Fjordnavne, med Nominativform *Vaniflir, Sunniflir, Sikkiflir*.

Ogsaa en anden Fjordbygd paa Søndmør bærer et Navn, der efter sin tidligere og nuværende Form maa formodes fra først af at have været Fjordnavn. Det er Søyde, Annexsogn til Vannelven. Det skrives i 15de Aarh. *i Sybde* [7] og udtales nu

---

[1]) BK. 17b. DN. I 187. III 119. 126. 349. IV 112. VII 114. VIII 113. Jfr. DN. I 543. III 127. XI 147, hvor Navnet er feilskrevet paa forskjellige Maader. I de af Munch udgivne «Pavelige Nuntiers Regnskabs- og Dagbøger» S. 134 skrives *de Augi*.

[2]) DN. IV 269. X 36. XIII 102.

[3]) Om Gaardnavnet *þunnifli* (Nominativendelsen usikker), hvis sidste Led maa være det samme som disse Fjordnavnes, henviser jeg til Thj. Videnskabsselsk. Skr. 1882 S. 54, jfr. samme Skr. 1891 S. 244.

[4]) *Vaniflis skipreiða* DN. VIII 276. *Waniflesokn* AB. 83.

[5]) *Sunnifle sokn* AB. 81.

[6]) *i Sickifli* DN. IV 152; *Sickeffuel* Oluf Engelbretsens Jordebog. Kunde dette Navn tænkes sammensat med *sekkr* m. (Sæk)? Sækken findes nu paa et Par Steder som Navn paa et Sund (Hvaler) og paa en Vik (Bremsnes Sogn i Søndhordland).

[7]) AB. 83. Jeg har ikke fundet noget andet Stedsnavn i Landet, som jeg turde antage sproglig beslægtet med dette. Nogle Gaardnavne og Sognenavne have tildels været skrevne Søvde (og tidligere *Søffde, Seuffde*), men urigtigt; det skal være Saude, i ældre Tid *Sauðar* eller *Sauðr* (af Stammen *sjóða ?*).

Syvdinn, i Genitiv Syss («Sysskjirkja»)[1]), med aabent y; altsaa Hankjønsord, i gammel Nominativform *Sybdir*.

Bygdenavnet Volden paa Søndmør udtales Volda (aabent o og Enstavelsesbetoning), i Dat. Voldinne, — følgelig stærkt bøiet Hunkjønsord. Navnet træffes kun en enkelt Gang[2]) i Kilder fra Middelalderen, skrevet *i Valld*. Bygden ligger omkring en betydelig Fjord, der nu kaldes Voldefjorden. Her, ligesom ved det ovenfor omtalte *Gǫnd*, tale Omstændighederne for, at Bygdenavnet kunde være oprindeligt Fjordnavn.

I Gisle Surssøns Saga[3]) nævnes en Fjord paa Nordmør, «som kaldes *Fibuli*». Navnet haves endnu i Gaardnavnet Fevelen i Aure Sogn, liggende ved Bunden af en Fjord, som nu kaldes Aarvaagfjorden efter den i Nærheden liggende Gaard Aarvaag, der vistnok er en i senere Tid fra Fevelen udskilt Part. I Aslak Bolts Jordebog[4]) skrives Gaardnavnet af *Fiuola*. Det udtales Fævelen eller Fövelen (kort Vokal i 1ste Stavelse; i Dat. -la).

Gaarden Vinje i Hevne Pgd., hvor Vinje Annexkirke staar, kaldes i et Par Breve fra 14de Aarh.[5]) *Vin i Fiolnæ* (*Fiaulni*). Det sidste Navns Form maa, efter hvad vi have lært i det foregaaende, vække Formodning om, at vi her have et Fjordnavn *Fjǫlnir*[6]); Vinje ligger ved Bunden af Vinjefjorden. Vi finde Formodningen bekræftet derved, at der et godt Stykke længere ude ved samme Fjordstrækning, paa Sydsiden af Øen Stabben, findes en Gaard af Navn Fjelnesdalen[7]). Dette Navns ældre Form maa altsaa have været *Fjǫlnisdalr*, og Fjordnavnet *Fjǫlnir* maa have været brugt i videre Udstrækning, end den, hvori Vinjefjorden nu forstaaes. I dette Tilfælde kan Sammenhæng med Elvenavn bestemt paavises; det i Fjordbunden udfaldende Vasdrag kaldes nemlig endnu Fjælna (udtalt med Tostavelses-Betoning; lang Vokal i 1ste Stavelse og tykt l), og ved denne Elvs Os ligger Gaarden Fjelnset, i ældre Form *Fiolnosætr*[8]), hvoraf fremgaar, at Elven har hedet *Fjalna*.

---

[1]) Ogsaa Fjorden kaldes antagelig nu Syssfjoren; den skrives tildels Søvdsfjorden.

[2]) DN. V 104. — [3]) S. 3 i Udgaven af 1849. — [4]) S. 64. — [5]) DN. II 105. 226. — [6]) Jfr. Thj. Videnskabsselsk. Skr. 1891 s. 176 f.

[7]) Nu udtalt Fjėrnesdalen, hvor r er opstaaet af l ved Dissimilation, af Hensyn til det følgende l. Almindelig nu skr. i den feilagtige Form Fjellingsdal. — [8]) AB. 65.

Bygden Hevne, der ligger omkring en stor, fra Trondhjemsleden mod Syd indgaaende Fjord, skreves fordum *i Hefni*[1]). Man kunde paa Grundlag deraf jo formelt godt tænke paa et Fjordnavn *Hefnir*; men derimod strider, at Fjordmundingen etsteds i Sverres Saga[2]) kaldes *Hefnarmynni*, hvilket synes at henvise til en Hunkjønsform *Hefn*. Det er nu vistnok ikke utænkeligt, at Sagaens islandske Forfatter, der mulig ei ret ofte havde hørt Navnet, kunde have givet det en feilagtig Form; men da vi ogsaa andensteds have fundet Fjordnavne af Hunkjønsform, og en Dativform *Hefni* af *Hefn* f. vel var mulig, vil det være forsigtigst at antage denne Form for den rette.

Bygden Børsen SV. for Trondhjem skrives i Middelalderen *i Birgsa*[3]). Nominativformen maa derefter antages at være *Birgsi*, og Navnet bliver i Form analogt med det ovenanførte *Jalsi*. Ligesom ved dette taler adskilligt for at anse det for oprindeligt Fjordnavn; som saadant maatte det vel da have betegnet den Vik, der gaar ind til Børsøren og optager Børselven.

I Aslak Bolts Jordebog[4]) nævnes en Gaard *Mork i Trekyle*, som sees at maatte ligge i Beitstaden eller paa Namdalseidet. *Trekyle* leder Tanken hen paa et islandsk Stedsnavn, *Trékyllisvík*, en Fjord i Landets nordvestlige Del, hørende til Strandasýsla. Af dette Navn havde man paa Island allerede i 13de Aarh. en eiendommelig Forklaring[5]). Det fortaltes, at nogle Nordmænd strandede her med sit Skib i den næste Menneskealder efter Landnamstiden; de byggede sig et nyt Fartøi af det ødelagtes Levninger; men det blev paa Grund af Materialiernes Utilstrækkelighed daarligt og stygt, hvorfor det blev kaldet *Trékyllir* (Træsækken); deraf fik saa Viken sit Navn. Dette er, som man ser, et temmelig daarligt Exemplar af de «etymologiske Sagn», og det fortjener trods sin Ælde[6]) ingen Tiltro. Efter Sammenligning med det norske Navn bliver det rimeligt, at det er Trekyllisviken, som oprindelig har hedet

---

[1]) Landnaama S. 173. Vatnsd. s. Kap. 7. Fornm. s. VIII 164. Kunde vel tænkes dannet af *hǫfn* f., Skibshavn, maaske med særligt Hensyn til den i Fjordmundingen liggende, meget benyttede Havn ved Hevnskjel.

[2]) Kap. 153 (Fornm. s. VIII 367). — [3]) DN. II 212. III 7. AB. 58. 118. — [4]) S. 4. — [5]) Landnaama S. 157.

[6]) Det meddeles som sagt i Landn., og i 1243 havde man i Trekyllisviken et efter Sagnets *Trékyllir* opkaldet Skib (Sturlunga s. II 25 Vigf.).

Trékyllir (eller *Trékylir*?), at vi have det samme Navn paa det anførte Sted i den norske Jordebog, og at det ogsaa her betegner en Bugt eller en Fjord. Gaarden *Mork i Trekyle* maa være den, hvoraf de nuværende Gaarde Malmmarkaunet og Ystmark i Beitstaden ere Parter [1]). Gaardene ligge i en liden Dal, som gaar op fra Beitstadsundet ved Malme Kirke. Er det rigtigt, at *Trékyllir* eller *Trékylir* her er Fjordnavn, maa dermed have været betegnet Beitstadsundet med den allerinderste Del af Trondhjemsfjorden, hvortil dette fører ind (den sidste nu efter en Gaard kaldet Hjellosen).

Nær Trondhjemsfjordens Munding, indenfor Halvøen Ørlandet, gaar en Fjord ind, som skrives Skjørnfjorden og hvis Bygd kaldes Skjørn (rettere Skjørnen, udt. Sjønna med Enstavelses-Betoning). Navnet forekommer kun paa et eneste Sted i Middelalderen, i et Tillæg fra Slutningen af 15de Aarh. til Aslak Bolts Jordebog [2]), hvor Bygden kaldes *Stiornen*; tidligere har vel Navnet været brugt i ubestemt Form, *Stjórn*. Det maa efter den nuværende Udtale være Hunkjønsord [3]).

Ranen i Nordland, nu Navn paa et større Distrikt, har sit Navn af den store Ranfjord, ved hvis indre Del dette ligger; Navnet er visselig oprindeligt Fjordnavn. Det skrives i Aslak Bolts Jordebog [4]) *Radund* og har saaledes havt samme Form som *Olund* i Søndhordland, — udentvivl Hunkjønsord [5]).

Sydligst i Saltens Fogderi gaar den lange, meget trange og krogede Beierfjord ind, hvis Bygd heder Beieren, udt. Beiaren. Hos Aslak Bolt [6]) findes skrevet *i Bedianom*, hvilket forudsætter en Nominativ *Beðinn*, i Gen. *Beðjans* [7]). I noget ældre Tid maa Navnet have været brugt uden Artikel og have lydt *Beði*, i

---

[1]) Den første skrives i 16de Aarh. *Medelmørck*, og den nuværende Skriftform er vistnok en Forvanskning af Melmarkaunet (bruges ikke i daglig Tale; Gaarden kaldes Aunet).

[2]) S. 124–126.

[3]) Jeg kjender intet andet norsk Stedsnavn af lignende Form, uden det skulde være det under Bru Kirke i Søndfjord i BK. 24a nævnte *Stiorndalr* (sammesteds 23b vistnok feilagtigt skr. *Storndalr*). Efter Haandskriftets Eiendommeligheder kan dette nu ubekjendte Navn forøvrigt meget vel antages i Virkeligheden at have lydt *Stiorudalr*.

[4]) S. 88.

[5]) Jfr. K. Rygh i Norsk hist. Tidsskrift I 117. — [6]) S. 93.

[7]) Som allerede forudsat af Munch, Hist. geogr. Beskr. S. 16. 64.

Gen. *Beðja*. Den nu brugelige Form maa dog, som let sees, være udgaaet fra en Sideform med Endelsen *-ir* i Nominativ[1].

Noget nordligere har man den store *Saltfjord*, hvor den usammensatte Form Salten nu bruges som Fællesnavn for de Fjorden omgivende Bygder[2]. Fjorden nævnes paa adskillige Steder i middelalderske Skrifter. I Olaf Tryggvesøns Saga lyder det i Nomin. *Salfti*, men i Dativ ligeledes *Salfti*[3]. I Haakons Saga forekommer Navnet to Gange, paa begge Steder i Akkusativform. Udgaven i *Fornm. sögur*[4], der følger *cod. Frisianus*, har paa det ene Sted *Salpti*, paa det andet *Salpta*; Flatøbogen[5] og Skaalholtsbogen[6], der staa høiere i Paalidelighed, have derimod *Salpta* eller *Salfta* paa begge Steder. Ellers findes *i Salta* paa 2 Steder i Aslak Bolts Jordebog[7], *i Salfti* i Grettes Saga[8] og *i Salte* i et Dokument fra 1390[9]. Efter dette bliver der vel overveiende Sandsynlighed for, at *Salpti* (*Salfti*) har været den gamle Nominativform. Ogsaa her er der en Antydning til, at Fjordnavnet kunde være afledet af et Elvenavn. Den betydelige Saltelv, som efter at have gjennemstrømmet Saltdalen[10]) har sit Udløb i Fjordbunden, kunde jo nok tænkes benævnt efter Fjorden, ligesaa vel som Dalen; men naar man lægger Mærke til, at der ved Elvens Udløb ligger en Gaard Saltnes, bliver der Grund til at formode, at Elven har hedet *Salpt* eller *Sǫlpt*[11], og at Fjordnavnet er dannet deraf.

---

[1]) Den lappiske Form af Navnet er Baidar (Qvigstad, Nordische Lehnwörter im Lappischen S. 99). — Overgangen fra *-ir* til nuværende -aren som ofte i svenske Indsønavne (Hjelmaren etc.).

[2]) Saaledes bruges Navnet altid i Nordland. Det er urigtigt at henføre ogsaa de nærmest nordenfor og søndenfor Fjorden liggende Bygder til «Salten», som vi her sydpaa pleie at gjøre, med Misforstaaelse af den administrative Benævnelse «Saltens Fogderi.»

[3]) Kap. 85. 86 i Heimskr. (S. 189. 190 Unger) = Kap. 210. 211 i Fornm. s. (II 175. 177) = Flatøbogen I 393 f. Flatøbogen har dog Endelsen —a i Dativ.

[4]) Kap. 203, Fornm. s. IX 470. — [5]) III 128. — [6]) S. 184 i Vigfussons Udgave af Sagaen. — [7]) S. 92. 93. — [8]) S. 49.

[9]) DN. VI 471. De Variationer af Navnets Stamme, som forekomme i Haandskrifterne (*Skjalft-*, *Sjalfr-* osv.), fortjene ingen Opmærksomhed, da det ved den nuværende Udtale Salten er slaaet fast, at *Salpt-* eller *Salft-* maa være den rigtige blandt de overleverede Former. Af Fjordnavnet findes dannet Folkenavnet *Salptverjar* eller *Salptverir* (Fornm. s. IX 470; Konunga sögur, udg. af Unger S. 360; Haakons Saga i Vigfussons Udg. S. 185).

[10]) *Salftadalr* AB. 93. — [11]) Dalens Navn isaafald opr. *Salptardalr*.

Fjorde af Navnet Salten findes paa to andre Steder i Landet. Der er en ganske liden Fjordarm, som kaldes Busalten, nordlig paa Øen Elven (Elvelandet) i Fosnes Sogn i Namdalen, og noget nordligere i samme Landskab, i Kolvereid Pgd., er der to Tvillingfjorde, Nordsalten og Sørsalten, som gaa ind i Landet ikke langt fra hinanden, længere inde nærme sig hinanden endnu mere og etsteds have Forbindelse gjennem en Strøm. Ingen af disse Fjorde findes nævnt i ældre Tid; men Navnet maa være det samme som den nordlandske Fjords.

I Steigen Pgd. i Nordland, noget søndenfor Leines Kirke og nær Grændsen mod Folden, er der en liden Fjord eller Bugt, som nok nu kaldes Brennviken, hvilket Navn ogsaa en inde i Bugten liggende Gaard bærer. Lidt sydligere, ved den Halvø, som begrændser Bugten mod S., og ved et Sund mellem denne Halvø og nogle Øer, ligger en Gaard Brænsund[1]), hørende til Kjerringø Sogn i Folden. Her have vi efter al Rimelighed det *Breandesund*, som nævnes i Aslak Bolts Jordebog[2]), og det *Breandi* (*firir nordan Breanda*), der af et Brev fra 1356[3]) kan sees at have været Sysselgrændse paa Haalogaland. Efter Situationen synes her at være Grund til at antage, at *Breandi* er Navn paa Bugten, — i Formen analogt med det ovenfor anførte *Gyljandi*.

Vi have saaledes fundet en hel Del gamle usammensatte Fjordnavne rundtom i Landet, hvis middelalderske Navneform endnu kjendes, og vi have seet, hvilke Former disse Navne senere have antaget. Med Veiledning af disse Oplysninger maa vi være istand til at eftervise flere Navne af dette Slags i Tilfælde, hvor kun nyere Former eller Navne, afledede af eller sammensatte med Fjordnavnene, haves. Dette skal i det følgende blive forsøgt, idet ogsaa her i det væsentlige den geografiske Orden følges.

I Haakons Saga[4]) fortælles, at Knut, Ribbungernes Konge, i 1227 lod Skibe drage fra Hellisfjorden (*ór Hellisfirði*) opover

---

[1]) Navnet udt. med lang Vokal i 1ste Stavelse.

[2]) S. 95. Allerede Munch (Hist. geogr. Beskr. S. 64, jfr. Norske Folks Hist., Unionsperioden I 422) har søgt *Breandesund* paa dette Sted.

[3]) DN. IV 299. — [4]) Kap. 151 (Fornm. s. IX 401).

Marker (d. v. s. gjennem Tistedalsvasdraget) til Glommen. Denne Hellisfjord maa, som forlængst paavist [1]), være Iddefjorden. Munch [2]) har forklaret dette ældre Navn paa Fjorden af Gaardnavnet Helle i Lomelanda Sogn paa den vestre, bohuslenske Side af Fjorden, og har ment, at den oftere i Haakons Saga forekommende *Véseti af Helli* har været fra samme Gaard. Dette kan dog ikke være rigtigt, da Gaarden efter «Røde Bog» [3]) har hedet *Hella* (fem.), hvormed stemmer, at den paa nyere svenske Karter skrives Hälla. Hvis Munch havde Ret, maatte det altsaa have hedet *Hellufjǫrðr* og *af Hellu*. I Lighed med *Hvinisfjǫrðr* og *Eygisfjǫrðr* maatte vel ogsaa *Hellisfjǫrðr* med Rimelighed kunne antages at stamme fra en oprindelig usammensat Form, som da maatte have lydt *Hellir*. Et andet Spor til dette Navn er maaske bevaret i Gaardnavnet Hellesmörk i Näsinge Sogn, lidt søndenfor Hälla og som dette ved Fjorden. Der kunde nok alligevel være Sammenhæng mellem *Hellir* og Gaardnavnet *Hella*, idet f. Ex. begge Navne kunde grunde sig paa en ved denne Gaard og paa flere Steder ved Fjorden forekommende Terrainformation. *Véseti af Helli* kunde, om han overhovedet har været fra denne Egn, være kaldet efter Fjordnavnet, benyttet som Navn paa den omgivende Bygd.

Gaarden Mèlsom i Stokke Sogn søndenfor Tønsberg skreves i Middelalderen *Mælisheimr* [4]). Efter dette Navns Form vil det vel indrømmes at være en rimelig Gjetning, at dets første Led er *Mælir*, og at dette er det oprindelige Navn paa den til Gaarden indgaaende Vik af Tønsbergfjorden, som danner den bekjendte Havn Melsomvik.

I Eidanger findes en Gaard, som nu kaldes Lerstang (udt. Lærstang med lang Vokal i 1ste Stavelse); Navnet skrives paa mange Steder i Middelalderen *Leiristunir* [5]). Naar

---

[1]) Munthe, Anm. til Aalls Snorre III 268. Munch, Hist. geogr. Beskr. S. 197 og Norske Folks Hist d 730f.

[2]) Norske Folks Hist. anf. St. — [3]) S. 520. — [4]) Røde Bog 58. 206.

[5]) RB. 196. 199. DN. XI 23. 26–28. 68. 69. — Paa flere af disse Steder staar *Leirix-*, hvad der er let forklarligt. Foran s med efterfølgende Konsonant indkommer nemlig ofte i Udtalen en k-Lyd, og i ældre Skrift kan man finde denne udtrykt i saadan Lydstilling ogsaa i Tilfælde, hvori der ingen Grund er til at antage, at den nogensinde har været hørt i Udtalen. — Overgang fra *ú* og *u* til a foran n er ikke sjelden; bekjendte Exempler ere Sandbu (udtalt Sambu) i Vaage i Gudbrandsdalen = *Sundbú*, og Tanum (paa flere Steder) = *Túnheimr*.

man lægger Mærke til, at Gaarden ligger indenfor Bunden af en liden Fjord, nu kaldet Ormefjorden, tør det antages, at 1ste Led er et Hankjønsord *Leirir,* som da maatte være det gamle Navn paa denne Fjord (Betydning: «Lerfjorden»).

Den Del af den ved Langesund indgaaende Fjord, som ligger mellem Snevringen ved Brevik og Skienselvens Udløb, kaldes Frier[1]). Dette Navn maa vel oprindelig have havt en Form som *Fríðir,* men det forekommer ikke i ældre Tid. Gamle Fjordnavne paa *-ir* pleie ikke ellers at have bevaret Nominativens r i Nutidsudtalen; men paa Grund af den indelukkede Situation kan vel dette Fjordstykke have været opfattet som Indsø, og Indsønavne paa *-ir* have ofte beholdt dette r, dog gjerne nu med Tillæg af den bestemte Artikel (Øieren, Lyseren etc.).

Vestligst i Søgne Sogn vestenfor Kristiansand gaar en lang, smal Fjord, Trysfjorden, ind til Gaarden Try; ved Fjordens Udløb ligger en Gaard Trysnes. Der findes adskillige Vidnesbyrd for et Elvenavn af Stammen Try-[2]), og det maa vel derefter antages, at Gaardnavnet Try er taget af den i Bunden faldende Elv. Analoge Tilfælde i det foregaaende lede til at antage, at det s, vi have i Slutningen af 1ste Led i Navnene Trysfjorden og Trysnes, skriver sig fra Genitivformen af et Fjordnavn paa *-ir,* dannet af det samme Elvenavn.

Paa Nordsiden af Boknfjorden i Ryfylke gaar den betydelige Vindefjord ind mod N. i Nerstrand og Vikedal Pgde. Et Stykke inde bøier den om mod Ø., idet den afsætter Sandeidfjorden mod N. og Yrkefjorden mod V. Herved komme disse tre Fjorde til at danne et Kors, og Krydsningspunktet skal nu kaldes Vindekorset. Dette Navn, sammenholdt med Vindefjorden, gjør det sandsynligt, at de begge stamme fra et usammensat Fjordnavn, der kunde have lydt *Vindi.*

---

[1]) Saa skal Navnet lyde i Almuens Mund paa Stedet, ikke Frierfjorden som man almindelig finder paa Karter og i geografiske Skrifter. Den usammensatte Form maa i ethvert Fald være den oprindelige og have holdt sig langt ned i Tiden; var den sammensatte Form gammel, maatte den nødvendig nu have lydt Friesfjorden.

[2]) I Stor-Elvedalen findes en Elv, som endnu kaldes Trya (Udløb i Glommen ved Trønnes). Gaardnavnet Trydal i Gjerstad Sogn i Nedenes og i Bykle Sogn i Sætersdalen samt Tryland i Nordre Undal ere vist ogsaa at forklare af Elvenavn. Uheldigvis findes intet af disse Steder nævnt synderlig langt tilbage i Tiden; man ved saaledes ikke engang, om denne Ordstamme har havt *T-* eller *þ-*.

Ølve Sogn, Annex til Kvinnherred i Søndhordland, skrives i 15de Aarh. *Ylfis sokn*[1]). Den noget paafaldende Navneform forklares, synes mig, lettest ved antage Bygden benævnt efter en Fjord *Ylfir*. Dette passer godt efter Beliggenheden, da de fleste af Gaardene ligge omkring en liden Arm af Hardangerfjorden, nu efter en af Gaardene kaldet Husevaagen. Den nuværende Kirke ligger langt ude paa den Halvø, som begrændser denne Vaag i V., men der er Grund til at tro, at den tidligere har staaet inde i Bunden, da herinde findes en Gaard Kirkevaagen. Af det forudsatte *Ylfir* forklares ogsaa Fjeldnavnet Ølveshovde paa den vestlige Halvø[2]).

I Ulvik Sogn i Hardanger findes en Gaard Sygnestveit[3]), der findes nævnt 1312[4]) og da skrives *Sygnisþveit*. Gaarden ligger ved en Fjord, som nu kaldes Osefjorden efter den i Fjordbunden liggende Gaard. Navneformen i Forbindelse med Beliggenheden og Forekomsten af Stammen *Sogn-* paa andre Steder i Fjord- og Elvenavne synes at berettige til den Formodning, at 1ste Led er et Fjordnavn *Sygnir*, dannet af den nævnte Stamme.

I Vikebygd i Søndhordland ligger en Gaard Erve ved Mundingen af en temmelig lang, men meget smal Arm af den ovenfor nævnte Aalfjord, og ved denne Arms Bund en anden Gaard Ervesvaag. Omstændighederne — Navneformerne og Beliggenheden i Forening — tyde ogsaa her paa et gammelt Fjordnavn paa *-ir*.

Sydligst i Strandvik Sogn, ligeledes i Søndhordland, er der en dybt indtrængende Fjord, som efter et trangt Indløb udvider sig til et Bassin, hvorfra der gaar ind tre Smaafjorde. Hovedfjorden kaldes nu Lygrefjorden, og ved Bunden af de tre Arme ligge Gaarde, som hede Sundfjord[5]), Austefjord og Lygre (skal udtales Lyggre). Det sidste Gaardnavn skreves i Middelalderen *i Lygri*[6]). Efter sin Form maa det her antages at være et Fjordnavn *Lygrir*. Om dette oprindelig har

---

[1]) AB. 108 *(Ylfuis)*. I en Jordebog over Vincents Lunges Gods fra c. 1530, hvoraf Afskrift haves i Rigsarkivet, skrives ogsaa *Ylffis sokn*.

[2]) Se Aarsberetn. f. Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring 1895 S. — [3]) I senere Tid ofte skr. Synnestvet, Søgnestveit og — ganske urigtigt — Sognestveit. — [4]) DN. II 96.

[5]) *i Sunfirði* DN. XII 53, jfr. DN. XII 65 og 160. BK. 68a. (Betydning: Sørfjorden, den sydlige Fjord). — [6]) BK. 68a. DN. IV 255.

været Navn paa den hele Fjord eller blot paa den nordligste Arm, ved hvilken Gaarden Lygre ligger, kan være tvivlsomt; sandsynligst er maaske det sidste, da Navnet vel vanskelig kunde have fæstet sig ved en enkelt af Fjordens Arme, om det fra først af havde været Fjordens Fællesnavn. Det nuværende Fællesnavn Lygrefjorden synes i ethvert Fald at maatte være opstaaet i nyere Tid af Gaardnavnet Lygre; dannet i Middelalderen af *Lygrir* maatte det være blevet Lygresfjorden.

En *Lygrisfjǫrðr* findes virkelig oftere nævnt i Middelalderen[1]) paa et andet Sted paa det gamle Hordeland. De Gaarde, som henføres til denne Fjord, ligge i de nuværende Sogne Seim, Alversund og Lygren paa Nordhordland. Navnet kan derfor ikke have tilhørt nogen anden Fjord end den, som gaar ind forbi Øen Lygren i Lindaas, og ved hvis Bund Seims Kirke ligger. Navnet *Lygrisfjǫrðr* maa være udgaaet fra et ældre *Lygrir,* som vistnok er dannet af Ønavnet *Lygra*[2]). Nu skrives ialfald paa Karter Fjorden Lygrefjorden; bruges dette Navn virkelig, maa det af ovenfor anførte Grunde være en Dannelse fra senere Tid[3]).

Blandt Sognefjordens Arme er der flere, ved hvilke et gammelt usammensat Navn synes at skimte frem.

En liden Sidefjord paa Sydsiden langt ude, i Lavik Sogn, heder Eikefjorden. I Bunden af denne har der ligget en stor Gaard, der i ældre Jordebøger skrives Eiken[4]); i Middelalderen findes hverken den eller Fjorden nævnt. Gaarden er nu stærkt udstykket, og Parternes Særnavne have her, som paa mange Steder, ganske fortrængt det oprindelige Fællesnavn.

[1]) Fagrskinna S. 27. DN. XII 152. 154. 155. 158. 161. 225.

[2]) Nævnt paa flere Steder i Kongesagaerne (Ol. d. hell. S. og Sverres S.) og i BK. 57 a; DN. I 169. IV 167; Pavelige Nuntiers Regnskabs- og Dagbøger S. 134, samt i Ø-Fortegnelsen i Snorra-Edda. Navnet lyder nu i Stedets Udtale — efter en nok saa paafaldende Lydovergang — Luro (Nom. i bestemt Form; lukt o).

[3]) Naar Egils Saga Kap. 36 blandt de Kongsgaarde, paa hvilke Harald haarfagre pleiede at holde til i sin Alderdom, meningsløst nævner *á Lygru á Sæheimi,* er dette vistnok en Forvanskning af *á Sæheimi í Lygri* (d. e. Seim i Fjorden Lygre). Dette fremgaar af, at *Lygra* ikke nævnes blandt Haralds Opholdssteder i hans sidste Dage i de forskjellige Recensioner af Kongesagaerne, sammenholdt med, at Fagrskinna (S. 27) betegner Sæheims Beliggenhed ved at tilføie: *í Lygrisfirði.*

[4]) Endnu i Matrikelen af 1723.

Dette kan med god Grund formodes at være laant fra Fjordens oprindelige Navn, som isaafald maatte formodes at være *Eiki* eller *Eikir,* — snarest det første, da Fjordnavnene paa *-i* synes at have havt særlig stor Udbredelse her i Nordre Bergenhus Amt.

Et godt Stykke længere indover paa Sognefjordens Sydside møde vi Finnefjorden, i Arnefjord Sogn. I denne Fjord ligger en Gaard Finnen, hvis Navn efter Betoningen i Udtalen maa være Tostavelsesord, og længere inde, ved Fjordens inderste Vaag, Gaarden Finnebotn. Disse Navne lede til at antage Fjordens oprindelige Navn at være *Finni;* de kunne ikke nu paavises i ældre Form end fra 16de Aarh.

Paa Nordsiden af Sognefjorden er der en liden Fjord, Sværefjorden, hvis nuværende Navn er dannet ved Sammensætning med Navnet paa den i Fjordbunden liggende Gaard Sværen (Tjugum Sogn). Dette Navn skrives i Middelalderen *i Suædra* [1]) og udtales nu Sværen med Tostavelses-Betoning; det er udentvivl fra først af Fjordens Navn (*Svæðri* m.).

I Rugsund Sogn i Nordfjord, ligeoverfor Bremangerlandet, er der en liden Bugt, som efter Karterne endnu kaldes Vingen; i dens Bund ligger en Gaard af samme Navn, der paa Stedet lyder Vingjinn, i Dat. Vingga (Tostavelses-Bet. og aabent i i 1ste Stavelse) og følgelig har svag Hankjønsform; vi have her utvivlsomt et gammelt Fjordnavn, Hankjønsord paa *-i*.

Lidt nordligere i samme Sogn finde vi Gaarden Bortnen ved Bunden af den lille Bortnefjord. Navnet udtales nu Bortninn, i Dat. Bortna (lukt o, Tostavelses-Betoning) og maa i ældre Form have lydt *Burkni* m. (vel af *burkn,* Bregne); det maa være oprindeligt Fjordnavn. Det samme Gaardnavn gjenfindes i Selje Sogn, ligeledes i Nordfjord; ogsaa her er der en Gaard Bortnen, hvis Navn udtales paa samme Maade. Den ligger ved den lille, indelukkede Moldefjord, og det tør være, at den har bevaret et ældre Navn paa denne Fjord.

Paa Vestsiden af den store Gurskø paa Søndmør gaar en Fjord ind, som kaldes Gursken [2]). Navnet opgives udtalt Gurskjinn og er altsaa Hankjønsord. Det er vistnok et Fjordnavn paa -i; om ældre Former haves ingen Oplysning.

Den store Hjørundfjord paa Søndmør, der har givet

---

[1]) BK. 50 b. 51 b. — [2]) Strøm, Beskr. over Søndmøre II 446, og nyere Karter.

det omkring den liggende Præstegjeld Navn, skrives meget forskjelligt i de Sagahaandskrifter og andre Kilder fra Middelalderen, hvori den nævnes. Heimskringla [1]) har *Hjǫrundarfjǫrðr;* ellers findes i Sagaer Formerne *Horundar-* [2]), *Hörundar-* [3]), *Harundar-* [4]), hvilken sidste Form ogsaa træffes i et Diplom fra 1325 [5]). *Jorundar-* i et Diplom fra 1356 [6]) er en utvivlsom Feil, som det rigtignok er overraskende at træffe saa tidlig. Den nuværende Udtale Jørongfjoren er tilstrækkeligt Bevis for, at den først anførte Form maa være den rigtige [7]). Det synes vel tænkeligt, at forud for *Hjǫrundarfjǫrðr* kan have gaaet et ældre usammensat Navn *Hjǫrund* (jfr. *Olund* ovenfor). Denne Tanke kan yderligere støttes derved, at der findes et Spor til det samme Fjordnavn paa et andet Sted. Paa Sydsiden af Langøen i Vesteraalen er der en Fjord, som nu kaldes Jørenfjorden [8]), ved hvis Bund ligger en Gaard Jørland, hørende til Bø Sogn.

I *Ágrip* [9]) og *Fagrskinna* [10]) kaldes det Sted paa Søndmør, hvor Olaf d. hellige i 1028 forlod sine Skibe, *Slaygsarfiorðr* [11]), *Slygsfjorðr;* i den saakaldte legendariske Olafssaga [12]) benævnes det *Slycs* eller *Slygs.* Navnet maa ligge til Grund for Gaardnavnet Sløgstad [13]), den nuværende Præstegaard i Stranden. Det synes ikke urimeligt, at der i disse Navne er gjemt et gammelt usammensat Fjordnavn, snarest Hunkjønsord, hvis Form det imidlertid vel vil blive vanskeligt at bestemme efter de foreliggende Vidnesbyrd. Navnet maatte i Tilfælde af, at Formodningen er grundet, have betegnet enten hele den indre Del af den nu saakaldte Storfjord, eller det Parti af denne, som ligger mellem Strandens og Stordalens Sogne.

I andre Sagabearbeidelser nævnes ved samme Leilighed en anden Fjord som Stedet, hvor Kongen lod sine Skibe blive igjen; men dens Navn gives i yderst forskjellige Former: *Rodrarfjǫrðr, Roðar-, Toðar-, Toðrar-, Koðra-* [14]). Det er vistnok meget sand-

[1]) Ol. Tr. S. Kap. 42 (S. 156 i Ungers Udg.). — [2]) Codex Frisianus S. 121. — [3]) Fornm. s. I 168. — [4]) Flatøb. I 187. — [5]) DN. IV 151. — [6]) DN. II 273. — [7]) I 16de Aarh. findes skrevet *Jørenfjord* (saaledes i Oluf Engelbretsens Jordebog og i Norske Regnskaber og Jordebøger II 107); siden alm., ned til Nutiden, Jørgenfjord. — [8]) Ligeledes tildels i senere Tid skr. Jørgenfjorden. — [9]) S. 47 [13]. — [10]) S. 88. — [11]) Kan maaske svare til *Slœgsar-*, se Dahlerups Udgave af *Ágrip* S. XI. — [12]) S. 55. — [13]) Bemærket allerede af Munch i Registret til Fagrskinna S. 215. — [14]) Fornm. s. III 47. V 19. 28. Flatøb. II 312. 317. Olaf d. hell. Saga 1849 S. 55. 95. Olaf d. hell. Saga 1853 S. 186. 190. Heimskr. S. 448. 454 (Unger).

synligt, hvad der nu almindelig antages, at den tilsigtede Fjord er Tafjorden, Hovedfjordens allerinderste Del, hvoraf vilde følge, at T- er Navnets rigtige Begyndelseslyd. Der taler her endnu mere end i det foregaaende Tilfælde for at antage Fjordens oprindelige Navn gjemt i 1ste Led; men jeg tør ikke vove nogen Gisning om, hvorledes dette har lydt.

Romsdalsfjorden har i sin ydre Del paa Nordsiden en Arm, Frænfjorden, omkring hvilken Bygden Frænen ligger. Bygdenavnet udtales Fræninn, i Dat. Frænaa, i denne Egn de sædvanlige Endelser for svagt bøiede Hankjønsord. Fjorden skrives 1448 *Freniafiordh* [1]), og i 1412 tales om *Fræna áttungr* i Romsdalsfylket [2]). Heraf maa følge, at Fjorden engang har hedet *Freni,* i Gen. *Frenja.*

En af Romsdalsfjordens Arme paa Sydsiden er Indfjorden, i Vold Sogn, ikke langt udenfor Veblungsnes. Fjordens Navn skrives i Aslak Bolts Jordebog [3]) *Eygnafjǫrðr* og *Ignafjǫrðr.* Den nuværende Udtale (dobbelt n med «mouilleret» Lyd) viser, at den sidste Form er den rigtigere. *Ign* forekommer ellers som Elvenavn, i *Ignarbakki* [4]), nu Enebak paa Romerike, og det dertil svarende Dalnavn *Ignardalr* [5]). Vi slutte altsaa, at Fjorden har sit Navn af den i Fjordbunden udfaldende Elv. Nu ligger der strax østenfor Fjordens Munding en Gaard Indholmen, hvis Navn efter Omstændighederne maa antages at have samme Udspring, men som ikke kan sættes i Forbindelse med Elven, hvorfra den er langt fjernet. Gaardnavnet viser, saavidt jeg forstaar, at Fjorden engang har havt det usammensatte Navn *Igni;* det har altsaa oprindelig lydt *Ignaholmr.*

Den nordligste af Romsdalsfjordens indre Grene, som fra Molde gaar indover til Osmarken, kaldes nu Fannefjorden; Stranden fra Molde østover heder Fannestranden, og den af Fylkets Ottinger, som indbefattede Bygderne omkring denne Fjord, kaldtes før tildels Fanne Otting [6]). Af samme Ud-

---

[1]) DN. III 578. — [2]) DN. X 92. — [3]) S. 75.

[4]) Saaledes i det Tilfælde, hvori Navnet tidligst forekommer, som Tilnavn til en Mand i Fms. IX 393, og i de fleste af de mange Breve fra 14de Aarh., hvori det nævnes; ellers afslidt. *Ignabakki (Ignæbakki).*

[5]) Denne Form er ligeledes i Diplomatariet almindeligere end *Ignadalr.*

[6]) DN. X 128 (Brev fra 1438; her skr. *Fannes A.,* aabenbart urigtigt for Endelsens Vedkommende). XII 832. — Navnet har holdt sig længe; endnu i Slutningen af 18de Aarh. hed et Kompagni af 2det trondhjemske Regiment efter denne Otting det «fanottiske» Kompagni (Rescript af 2 Septbr. 1791,

spring er vistnok ogsaa Gaardnavnet Fanbostad, ikke langt østenfor Molde[1]). Til disse Navnes Forklaring faar man et vigtigt Bidrag i en Grændseopgang mellem to Gaarde paa Osmarken fra 16de Aarh.[2]). Grændsen drages her for en Del langs det gjennem Søerne Fosterlaagen og Osvandet løbende Vasdrag, som fra Osvandet løber ud til Fannefjordens Bund, og man erfarer af Brevet, at Osvandet dengang kaldtes *Fannevatnet.* Disse forskjellige Navne kunne, efter hvad vi i det foregaaende have lært, ganske naturlig forbindes ved at antage, at den omtalte Elv, som løber fra Osvandet ud i Fjordbunden, har havt et Navn, som i 15de og 16de Aarh., om det endnu brugtes da, vel har lydt *Fann,* — at deraf er dannet et Fjordnavn *Fanni,* og at Fannestranden og Fanbostad igjen ere sammensatte med det sidste Navn[3]). Med Hensyn til Elvenavnets oprindelige Form vover jeg den Gisning, at det har lydt *Fǫrn,* i Gen. *Farnar* (Fjordnavnet altsaa *Farni*). Jeg støtter mig herved til et andensteds forekommende Navn, der sikkert kan sluttes at indeholde et Elvenavn *Fǫrn.* I Ævanger Sogn paa Voss findes en Gaard Fadnes, der i 1317[4]) skrives *Farnanes;* den nuværende Udtale Faddnes maa altsaa være opkommet af en tidligere Faddnanes. Gaarden ligger ved Udløbet af en betydelig Elv, der nu kaldes Teigdalselven, og ved hvilken der meget langt oppe, i Høifjeldet, ligger en Sæter, som paa Karter skrives Fannedalssæteren. At *Farn-* i *Farnanes* her stammer fra Elvens Navn, og at Gaardnavnet oprindelig har lydt *Farnarnes,* bliver deraf klart.

En anden af Romsdalsfjordens indre Arme, Langfjorden, forgrener sig inderst og danner to Smaafjorde, af hvilke den søndre er Indgangen til den for sine storartede Omgivelser be-

Wessel-Bergs Rescriptsamling III 548). — Ellers findes ogsaa Benævnelsen Bolsø Otting, efter Sognet (AB. 76. DN. I 709. X 129).

[1]) Navnet skrives vistnok i *Fonnebolstadom* i AB. 77 (i et lidt yngre Tillæg), og man kunde derefter tænke paa en ældre Form *Fornubólstaðir* (= Gammelgaarden), hvoraf nok det nuværende Fanbostad kunde tænkes opstaaet; men da vi her i denne Egn have saamange andre Stedsnavne, begyndende med Fann-, som ikke kunne forklares af Adj. *forn,* bliver det dog nok rimeligere at tænke sig *Fonne-* i Jordebogen som Skrivfeil for *Fanne-*.

[2]) DN. XII 832 (Vidnesbyrd fra 1596 om den 32 Aar før foretagne Grændseopgang).

[3]) I AB. 80 tales om en Begivenhed, der var foregaaet *a Fanaskoghe;* der er vistnok al Rimelighed for, at dette er at læse *Fanna-,* og at dette «Fanneskogen» er Osmarkens gamle Navn. — [4]) DN. I 132.

kjendte Eikesdal. Denne Fjord kaldes nu Eresfjorden (udt. med lukt Vokal i 1ste Stavelse). Navnet forekommer i Middelalderen og skrives da *Eyrisfjǫrðr* [1]). Elven i den fra Fjorden opgaaende Dal kaldes ovenfor Eikesdalsvandet endnu Aura [2]) (Tostavelses-Betoning) og kommer fra Aursjøerne; øverst i Eikesdalen [3]) danner den en Række Fald, som benævnes Aurstaupene. Heraf maa sluttes, at Fjorden engang har været kaldet *Eyrir,* med et af *Aura* afledet Navn, hvoraf det senere, sammensatte *Eyrisfjǫrðr* er opstaaet [4]).

Batnfjorden i Øre Sogn sydligst paa Nordmør skrives i 14de Aarh. dels *Barknafjǫrðr* [5]), dels *Barkarfjǫrðr* [6]). Det kunde vel tænkes, at den første Form var den rigtige, og at den viste tilbage til et tidligere usammensat Navn paa Fjorden, *Barkni* m., hvilket da rimelig kunde antages afledet af et Navn *Bǫrkn,* i Gen. *Barknar,* paa den i Fjordbunden mundende Elv. Ved at sammenholde de anførte overleverede Former ledes man dog snarest til at forudsætte *Barknarfjǫrðr* som det rette. Isaafald maatte vel deraf følge et Fjordnavn af Hunkjønsform, *Bǫrkn,* da der neppe haves Analogi for Sammensætning af *fjǫrðr* direkte med et Elvenavn.

Paa nordre Side af den store Ertvaagø i Aure Sogn paa Nordmør, i Aure Sogn, skjærer en temmelig lang Fjord ind, smal og trang især i den ydre Del. Den kaldes Foldfjorden, og ved dens Bred ligger en Gaard Follan, i 15de Aarh. skrevet *af Foldom* [7]). Fjorden kan visselig her med Rimelighed formodes at have hedet *Fold,* ligesom 3 ovenfor omtalte større Fjorde, og Gaardens Navn at være dannet deraf, med Overgang til Flertalsform, der saa ofte indtræder ved Gaardnavne, uden at bestemt Grund dertil kan paavises.

---

[1]) DN. I 282. III 259. 305. 491. I Middelalderens Slutningstid, da *Ey-* i 1ste Stavelse allerede i Udtalen var blevet til E-, skreves ofte ved en forklarlig Misforstaaelse *Eriksfjord* (AB. 74. Norske Regnskaber og Jordebøger II 88. DN. XI 228).

[2]) d. e. «Gruselven»; jfr. f. Ex. *Grýta* (Stenelven), *Senda* (Sandelven).

[3]) Dette Dalens Navn er vel at forklare af et ældre Navn *Eikir* paa Eikesdalsvandet — samme Navn som Ekeren (udt. Eikeren) paa Grændsen af Eker og Jarlsberg Fogderi. Jfr. Thj. Videnskabsselsk. Skr. 1891 S. 183 n. 1.

[4]) Den korte Elv mellem Eikesdalsvandet og Fjorden har jeg seet skrevet dels Era, dels Eira Jeg savner Oplysning om, hvorledes den i Virkeligheden kaldes i Bygden, og tvivler paa, at nogen af disse Former kan være rigtig.

[5]) DN. II 59. 62. III 66. AB. 70. — [6]) DN. II 62. — [7]) AB. 65.

Gaarden Selven i Ørlandets Pgd., lige indenfor Agdenes paa Sydsiden af Trondhjemsfjorden, forekommer nogle Gange i Kongesagaerne og i Landnaama, og skrives *Solvi, Saulfui, i Solva*[1]. Navnets Form tyder paa, at Gaarden er benævnt efter den lille fjordlignende Vik, som gaar ind til Gaarden.

Borgenfjorden er en liden indelukket Fjord mellem Inderøen og Sparbuen, med Udløb til Trondhjemsfjorden gjennem en kort Strøm. Oplysning om ældre Skriftform og om Nutidsudtalen savnes; da der ellers haves Fjordnavne paa *-und,* som *Olund, Radund,* kunde det vel tænkes, at det oprindelige Navn her var *Borgund.* Dette forekommer ellers som Ønavn og som Gaardnavn [2].

Beitstadfjorden, den indre Del af Trondhjemsfjorden, har en meget lang og trang Arm mod Vest, omkring hvilken Bygden Værran ligger; en Gaard paa Sydsiden af denne Fjordarms Munding heder Vennes, i ældre Tid skr. *Wernæss*[3]. Sidefjorden selv kaldes nu Værrasundet, et noget uegentligt Navn, da den er lukket i den ene Ende. I ældre Tid findes Bygdens Navn skrevet *i Vera, i Wæra, Vera skipreiða*[4]. Dette fører til som Nominativform at antage en Hankjønsform *Veri,* Navn oprindelig paa Fjorden, senere overført paa Bygden. Dertil svarer den nuværende Udtaleform Vaaraan, i Dat. Vaaraam, med kort Vokal i begge Stavelser; saaledes maatte *Veri* nu komme til at lyde i Egnens Dialekt efter «Tiljevningens» Lov[5], ligesom f. Ex. Verbet «vera» her lyder «vaaraa», — efter at Fjordnavnet her som andensteds er gaaet over fra ubestemt til bestemt Form.

Det samme Fjordnavn kan med temmelig Sikkerhed paavises paa to andre Steder i Landet, hvor man ikke, som her, er i det heldige Tilfælde at kjende Navnets ældre Form gjennem skriftlig Overlevering.

Noget udenfor Agdenes har man Værrafjorden (Ørlandets Pgd.), lang og smal, med en Gaard Værnes ved Udløbet; om Fjordnavnets Udtale savnes Oplysning, men Gaardnavnet udtales, som det skrives, med lang Vokal i 1ste Stavelse. I Rødø Sogn paa Helgeland findes en Gaard, der skrives Værangen, liggende ved en mindre Fjord. Denne Form, der først kan paavises i Begyndelsen af 18de Aarh., forudsætter et med

[1]) Fornm. s. I 12. IV 11. VIII 334. Flatøb. II 658. Landn. S. 297. Hauksbók I 113. — [2]) Jfr. Thj. Videnskabsselskabs Skr. 1891 S. 164 f. — [3]) DN. I 757. — [4]) AB. 6. 27. 120. — [5]) Aasen, Norsk Grammatik S. 96 f.

kjendte Eikesdal. Denne Fjord kaldes nu Eresfjorden (udt. med lukt Vokal i 1ste Stavelse). Navnet forekommer i Middelalderen og skrives da *Eyrisfjǫrðr*[1]). Elven i den fra Fjorden opgaaende Dal kaldes ovenfor Eikesdalsvandet endnu Aura[2]) (Tostavelses-Betoning) og kommer fra Aursjøerne; øverst i Eikesdalen[3]) danner den en Række Fald, som benævnes Aurstaupene. Heraf maa sluttes, at Fjorden engang har været kaldet *Eyrir,* med et af *Aura* afledet Navn, hvoraf det senere, sammensatte *Eyrisfjǫrðr* er opstaaet[4]).

Batnfjorden i Øre Sogn sydligst paa Nordmør skrives i 14de Aarh. dels *Barknafjǫrðr*[5]), dels *Barkarfjǫrðr*[6]). Det kunde vel tænkes, at den første Form var den rigtige, og at den viste tilbage til et tidligere usammensat Navn paa Fjorden, *Barkni* m., hvilket da rimelig kunde antages afledet af et Navn *Bǫrkn,* i Gen. *Barknar,* paa den i Fjordbunden mundende Elv. Ved at sammenholde de anførte overleverede Former ledes man dog snarest til at forudsætte *Barknarfjǫrðr* som det rette. Isaafald maatte vel deraf følge et Fjordnavn af Hunkjønsform, *Bǫrkn,* da der neppe haves Analogi for Sammensætning af *fjǫrðr* direkte med et Elvenavn.

Paa nordre Side af den store Ertvaagø i Aure Sogn paa Nordmør, i Aure Sogn, skjærer en temmelig lang Fjord ind, smal og trang især i den ydre Del. Den kaldes Foldfjorden, og ved dens Bred ligger en Gaard Follan, i 15de Aarh. skrevet *af Foldom*[7]). Fjorden kan visselig her med Rimelighed formodes at have hedet *Fold,* ligesom 3 ovenfor omtalte større Fjorde, og Gaardens Navn at være dannet deraf, med Overgang til Flertalsform, der saa ofte indtræder ved Gaardnavne, uden at bestemt Grund dertil kan paavises.

---

[1]) DN. I 282. III 259. 305. 491. I Middelalderens Slutningstid, da *Ey-* i 1ste Stavelse allerede i Udtalen var blevet til E-, skreves ofte ved en forklarlig Misforstaaelse *Eriksfjord* (AB. 74. Norske Regnskaber og Jordebøger II 88. DN. XI 228).

[2]) d. e. «Gruselven»; jfr. f. Ex. *Grýta* (Stenelven), *Senda* (Sandelven).

[3]) Dette Dalens Navn er vel at forklare af et ældre Navn *Eikir* paa Eikesdalsvandet — samme Navn som Ekeren (udt. Eikeren) paa Grændsen af Eker og Jarlsberg Fogderi. Jfr. Thj. Videnskabsselsk. Skr. 1891 S. 183 n. 1.

[4]) Den korte Elv mellem Eikesdalsvandet og Fjorden har jeg seet skrevet dels Era, dels Eira Jeg savner Oplysning om, hvorledes den i Virkeligheden kaldes i Bygden, og tvivler paa, at nogen af disse Former kan være rigtig.

[5]) DN. II 59. 62. III 66. AB. 70. — [6]) DN. II 62. — [7]) AB. 65.

Stoksund Sogn og Hovedsognet, stikker en større Fjord ind, som paa Karterne kaldes Skjørafjorden; de betydeligste Gaarde ved Fjorden hede Joskjør, Nordskjør og Sundskjør. Disse Gaardnavne udtales -sjørin, en Form, som giver Grund til at antage oprindelig svag Hankjønsform og til videre deraf at slutte, at Gaardenes Navn indeholder det oprindelige usammensatte Fjordnavn. Ældre Skriftformer, som kunde give nogen Veiledning, findes ikke. Den sidstnævnte Gaard skrives i 16de Aarh. *Sydrestyørne* [1]), hvorefter man kunde tro her at gjenfinde Fjordnavnet *Stjórn;* men Formen maa være feilagtig, da den ikke kan forenes med den nuværende Udtale. Maaske have vi her et Fjordnavn af samme Stamme som det Elvenavn, der ligger til Grund for Dalnavnet *Stjóradalr,* nu Stjørdalen østenfor Trondhjem.

I Osen Sogn nordligst i Bjørnør er der to Gaarde Bratjær og Sørjær, liggende ved hver sin lille Fjord i Nærheden af hinanden. I Oluf Engelbretsens Jordebog, hvor man tidligst finder dem nævnte, skrives de *Jaderen* og senere i 16de Aarh. *Jerenn, Jerrenn.* Navnet er altsaa det vel kjendte, i Stedsnavne hos os i forskjellige Anvendelser ofte forekommende *jaðarr,* Kant, Rand. Jeg har allerede tidligere [2]) fremsat den Gisning, som fremdeles forekommer mig sandsynlig, at *Jaðarr* her fra først af kunde have været Navn paa Fjordene. Til Støtte herfor er særlig at anføre, at *Jaðarr* kan paavises som Indsønavn (Jaren i Gran paa Hadeland).

Lidt vestenfor Namsos trænger en Fjord dybt ind mod Syd, til Namdalseidet, som paa Karter og i topografiske Skrifter kaldes Lyngenfjord. Jeg kan ikke oplyse, hvorledes den benævnes af Omegnens Befolkning; men der forekommer mig at være al Rimelighed for, at Navnets første Led er et gammelt usammensat Fjordnavn, og at dette samme Navn ligger til Grund for det mere bekjendte Lyngsfjorden nordenfor Tromsø, omkring hvilken Bygden Lyngen ligger. Det sidste Navn udtales nu med aabent y, og man har ved det en Antydning til Navnets ældre Form i en Optegnelse om Grændsen mellem Norge og Rusland fra Tiden 1330—1340 [3]). Her omtales

---

[1]) DN. X 796. I Norske Regnskaber og Jordebøger (II 50) skrives dels *Støre,* dels *Skøre.* — [2]) Thj. Videnskabsselskabs Skr. 1891 S. 165 f.

[3]) Norges gamle Love III 152. Antiquités Russes II 493 (med Facsimile paa Pl. XIV). Jfr. Norges gl. Love IV 510 f.

Forbjerget Lyngstuen ved Fjordens Munding og skrives *Lynghesþufua.* Deraf følger som Fjordens Navn *Lyngir*[1]).

I Kolvereid Sogn i Namdalen, lige ved Indløbet til Indre Folden, gaar en Fjord ind i Landet mod Øst, som endnu bærer det usammensatte Navn Kvisten; den deler sig et Stykke længere inde i to Arme, Store og Lille Kvisten (udt. med aabent i). Langt ude i Fjorden, paa dens Nordside, ligger Gaarden Kvisterøen[2]) (udt. Kvisstarøia); her have vi da Fjordens Navn i Genitivform. Der er vel ingen Grund til at antage dette sproglig forskjelligt fra Appellativet *kvistr* (en Kvist).

Bindalsfjorden, sydligst paa Helgeland, udsender mod Syd strax indenfor Mundingen en betydelig Arm, der nok almindelig skrives Kjeldefjorden eller Kjelden, men paa nyere Karter Kjella. Formen tyder paa et Navn af svagt bøiet Hunkjønsform, i hvilket Tilfælde Udtalen her i Bindalen maa være Kjællaa, i Dat. Kjællaan. Det samme Navn have vi vistnok igjen i Gaardnavnet Tjelle i Ofoten i Nordland, der i Aslak Bolts Jordebog[3]) skrives *af Keldo;* Gaarden ligger ved en liden Fjord, i hvis Bund man har Gaarden Tjellebotn. Fjordnavnets gamle Form maa altsaa have været *Kelda* f.

Med en af Bindalsfjordens østligere Forgreninger staar et indelukket Fjordbassin i Forbindelse ved en lang, smal Strøm. Bassinet kaldes nu Kolbotn (udt. med dobbelt l), Strømmen Kolstrømmen, og en Gaard langt inde ved Bassinet Kollen[4]). Det sidste Navn udtales Kaallaa, i Dat. Kaallaan, — altsaa svagt Hunkjønsord. Efter Omstændighederne tør det vel

---

[1]) Det kunde tænkes, at denne Form forudsatte en endnu ældre *Lygnir*, af *logn* n. Paa Sprogets senere Udviklingsstadier forekommer oftere Overgang fra *-gn-* til *-ng-* mellem to Vokaler, gjennem Udtalen *-ngn-*, og Muligheden af en saadan Overgang allerede tidlig i 14de Aarh. er kanske ikke udelukket.

[2]) Gaarden ligger paa Fastlandet, ikke paa en Ø, som man skulde tro efter Navnet. Udenfor den ligger en liden Ø, nu efter Kartet kaldet Fugløen; formodentlig har Gaarden engang ligget paa denne, men er siden flyttet over paa Fastlandet, uden at dens Navn er bleven ændret. Lignende Tilfælde forekomme oftere.

[3]) AB. 95. — Navnet tror jeg at have fundet ogsaa paa et tredie Sted, øverst i Vinstras Vasdrag i Valdres, i en noget forskjellig Anvendelse; her heder nemlig det lille Bassin, Vasdraget danner umiddelbart efter, at det er traadt ud af Bygdin, Kjella. Er Navnet dannet af *kaldr,* kold?

[4]) Skrives alm. Kolden (saaledes allerede 1559, da det tidligst findes nævnt).

formodes, at den lille Fjord oprindelig har havt det Navn, som nu bæres af Gaarden. Vi vilde da ogsaa her have et Fjordnavn af samme grammatiske Form som det nysnævnte *Kelda*.

Den lange, meget trange indre Fortsættelse af Bindalsfjorden skrives Tosenfjord. Navnet skal udtales Tosin «med Lavtone» [1]), og maa derfor antages at være svagt Hankjønsord; nu bruges det dog maaske ikke om Fjorden, men om Bygden. I Aslak Bolts Jordebog [2]) opføres blandt Gaarde i denne Egn *af Langathoso;* da i denne Jordebog temmelig konsekvent *Th-* svarer til oldn. þ-, maa dette Navn have lydt *þósa*. Efter sin Form maa det antages at være laant af den Elvs Navn, som falder ud i Fjordbunden, og betegne en af Gaardene derinde; af dette Elvenavn kunde saa igjen et Fjordnavn *þósi* eller *þósir* være dannet, som er blevet til det nuværende Tosin.

Blandt de Arme, som udsendes af Velfjorden, der som ovenfor udtalt maa antages at være det gamle *Harmr,* hede to nær hinanden liggende Storbørja og Lillebørja, med Gaarde af samme Navn i Fjordenes Bund [3]); i Storbørjas Bund ligger ogsaa en Gaard Børjøren ved Udløbet af en ret betydelig Elv. Gaardenes Navne se ud til at være et usammensat Fjordnavn, hvis gamle Form jeg ikke tør forsøge paa at bestemme nærmere [4]).

Den næste større Fjord i Fastlandet nordenfor Velfjorden er Visten, der ikke findes omtalt i ældre Tid. Ved Fjorden findes to Gaarde, hvis Navne maa være sammensatte med dens Navn: Visthus og Vistnes, den sidste ved Fjordens Udløb; Navnene udtales med aabent i. Efter Gaardnavnene og Analogier fra ovenfor anførte Tilfælde maa man vel snarest tænke sig *Visti* som Fjordens Navn. En anden norsk Fjord kan med Rimelighed formodes at have havt det samme Navn: den lille Arm af Langfjorden i Romsdalen, som optager Elven fra Vistdalen. Dalnavnet skrives i 1494 [5]) *Wissterdal,* hvilket forudsætter et ældre *Vistardalr,* der igjen forudsætter *Vist* f. som

---

[1]) Efter Meddelelse af Lossius i Thj. Videnskabsselsk. Skr. 1883 S. 60. — [2]) S. 85. — [3]) Gaardnavnene skreves tidligere feilagtigt Bjørge (Store og Lille).

[4]) Det kan i denne Forbindelse nævnes, at vi have Elvenavne af Stammen *borg:* Borgen (udt. Baarge, stærkt Hunkjønsord) i Lesje; Borga (udt. Baarja, svagt Hunkjønsord) i Brekkebygden i Røros, der gaar gjennem Søen Bolagen (udt. med «tykt l»), og ved hvis Udløb i Aursunden der ligger en Gaard Borgos; Børjaaen i Vinger og Eidskogen, der gaar gjennem Søerne Storbørja og Slabørja. — [5]) DN. XI 228.

Elvens gamle Navn. Ogsaa her bliver altsaa Fjordnavnets Dannelse af Elvenavn sandsynlig. Ved den nordlandske Fjord findes ogsaa Antydning til samme Forhold: den i Bunden udfaldende Elv kommer fra Vistvandene.

Sjonen, en Fjord, som gaar ind i Nesne Sogn i Nordre Helgeland, skrives saa ofte Sjona, at der bliver Sandsynlighed for, at dette er den rette Nominativform, og at Ordet er Hunkjønsord. I ældre Tid findes Fjorden neppe nævnt uden i et lidt yngre Tillæg til Aslak Bolts Jordebog [1]), hvor der skrives *i Sionen.* Denne Skriftform er af Vigtighed forsaavidt, som den viser, at det er rigtigt, naar man her skriver Sj-, ikke Skj- [2]).

I Fastlandsdelen af Lurø Sogn ligger en Gaard Kvinen ved Bunden af en liden Fjord, som skrives Kvinfjorden. Ogsaa her tør man vel gjette paa, at Gaardnavnet egentlig er Fjordens Navn. Man fristes let til her at ville gjenfinde det ovenfor omtalte Fjordnavn *Hvinir,* men der er bestemte Antydninger til, at Navnet i Lurø har havt oprindeligt *Kv-,* ikke *Hv-.* Ved 1600 skrives *Qv-*, og en Gaard, der ligger ved en langt ude paa Nordsiden af Fjorden indgaaende Bugt, nu kaldet Konsvik, skrives i Aslak Bolts Jordebog [3]) *Kuinasvik.* Skjønt denne Form neppe kan være helt rigtig ellers, maa den dog kunne godkjendes som Bevis for *Kv-* i Ordets Begyndelse. Efter den rigtignok kun paa en enkelt Mands Udsagn beroende Opgave om Udtalen, som foreligger, skal Gaardnavnet være stærkt bøiet Hunkjønsord, Kvina, i Dat. Kvinen.

Den store Tysfjord nordlig i Salten Fogderi findes ikke nævnt før i 16de Aarh., da der skrives *Tyttsfiordenn,* og senere ofte ved 1600, da den kom meget i Omtale i Anledning af Striden mellem Danmark-Norge og Sverige om Herredømmet over Lapperne. Man finder ved den Tid skrevet *Titisfiord, Tittis-, Tyttis-, Thiutiss-* og lign. Disse Former, og den nuværende lappiske Divtasvuödna [4]) tyde paa en ældre usammensat Form paa *-ir* som 1ste Led; ogsaa Gaardnavnet Tysnes ved Fjordens Munding viser tilbage til en saadan. *Þýtir* er kanske den Form, man snarest kommer til at tænke paa, — forudsat at Ordets Stamme har begyndt med þ-.

---

[1]) S. 89. — [2]) Fjorden er bred og har et ret Løb, saa at man fra dens ydre Del maa kunne se langt indover. Skulde Navnet paa dette Fundament kunne forklares af Appellativet *sjón* f.?

[3]) S. 91. — [4]) Qvigstad, Nordische Lehnwörter im Lappischen S. 132.

Blandt Ofotfjordens Arme have Skjomen (med Gaard Skjomnes ved Mundingen) og Rombaken endnu bevaret Navne af den her behandlede Klasse. Ved Beisfjorden kommer man til at tænke paa Muligheden af, at et saadant Navn kunde være skjult i 1ste Led *(Beitir?)*. Rombaken er dannet efter samme Tanke som Slättbaken i Østergøtland. Jeg kan ikke sikkert paavise noget Sidestykke blandt norske Fjordnavne; derimod er der adskillige Navne paa Skjær og Holmer, som ende paa -baken (Graabaken, Kvalbaken). Med Hensyn til Skjomen, der i senere Tid ofte bliver skrevet Sjomen, mærkes, at Gaardnavnet Skjomnes skrives med *Sk-* allerede 1610; for denne Forms Rigtighed tale ogsaa de lappiske Former Skievvā, Skævvā [1]).

Øgsfjorden, der sydfra trænger ind i Hinnøen i Lødingens Pgd., nævnes i Fortællingen om Sigurd Slembidjakn [2]) og i Sverres Saga [3]) og skrives der i Haandskrifterne *Egisfjǫrðr*, *Ægisfjǫrðr*. Sammenholder man hermed, at der ved Fjordens Udløb ligger en Gaard Øgsnes, bliver der al Grund til at slutte, at 1ste Led i Sammensætningen er et ældre usammensat Navn paa *-ir*. En Øksfjord findes ogsaa i Loppen Sogn sydvestlig i Finmarken; her mener man imidlertid nu, at Navnet skal have Hensyn til Fjordens Form, der har nogen Lighed med en Økse med Skaft, — hvilket vel tør være muligt.

Lidt østenfor Øgsfjorden gaar en ganske liden Fjord ind i Hinnøen, som paa Karter kaldes Bræsja. Navnet skal udtales Bræssja med Tostavelsesbetoning, altsaa et Navn af svag Hunkjønsform.

I Tromsø Amt findes paa to Steder, i Tranø Pgd. og i Skjervø, Fjorde af Navnet Reisen. Den gamle Form var *Reisa* [4]), svagt Hunkjønsord, og saaledes lyder Navnet endnu i Udtalen. Reisa forekommer ellers som Elvenavn [5]) og er det maaske oprindelig ogsaa paa disse Steder.

Paa den store Ø Senjen er der to Smaafjorde, som hede Giska, i Torsken Sogn paa Vestsiden og i Hillesø Sogn paa Nordsiden. Navnet, der ikke forekommer i ældre Tid, udtales

---

[1]) Qvigstad, Lehnwörter S. 295. — [2]) Morkinskinna S. 214. Fornm. s. VII 215. — [3]) Kap. 74 (Fornm. s. VIII 183). — [4]) DN. VI 229. 321. 349.

[5]) I Meldalen i Trondhjems Stift; ei ombyttes nu her med Enkeltvokal, hvorfor Elvenavnet udtales Resa, men den gamle Form fremgaar af Gaardnavnet *af Reishiellom* i AB. 52. Sml. ogsaa det nu forsvundne Gaardnavn *Reisoland* paa Nordmør, AB. 71.

J i s k a, med aabent i; i 17de og 18de Aarh. skrives *Giedsche,* maaske med Tanke paa det bekjendte Ønavn G i s k e *(Gizki)* paa Søndmør, med hvilket dette Fjordnavn vistnok ogsaa sproglig hænger sammen. Efter Udtalen skulde man formode, at det er svagt Hunkjønsord *(Gizka).*

Af de finmarkske Fjorde bærer A l t e n f j o r d et Navn, der har Præg af at stamme fra et gammelt usammensat Fjordnavn af norsk Oprindelse. I den usammensatte Form A l t e n bruges Navnet nu vel kun om Bygden, men kan med Rimelighed forudsættes tidligere at have betegnet Fjorden. De mangfoldige Stedsnavne længere syd i Landet, som ere opstaaede af Fuglenavnet *alpt, elptr* (Svane), hovedsagelig gjennem Ordets Brug som Elvenavn, fremkalde ganske naturlig den Formodning, at vi ogsaa her have en Dannelse deraf; Fjorden kunde have hedet *Alpti*[1]). Dette kunde jo være afledet direkte af Fuglenavnet og simpelthen betyde «Svanefjorden»; men det kunde ogsaa tænkes, at her, som saa ofte ellers, Fjordens Hovedelv har givet Fjorden Navn, og at Svanenavnet altsaa først har fæstet sig ved Elven.

Jeg sammenstiller til Slutning i denne Række endel Navne med Endelsen *-str,* der kunne formodes at være oprindelige Fjordnavne, skjønt de i Nutidsbrug alene ere bevarede som Bygde- eller Gaardnavne, eller som 1ste Led i Fjordnavne, sammensatte med -f j o r d.

I Frei Sogn ved Kristiansund ligger en Gaard M ø s t ved en smal Vik, der trænger dybt ind i Øen Frei. Navnet skrives i Aslak Bolts Jordebog[2]) *af Mynstre.* Det samme Navn synes at forekomme paa flere Steder med lignende Situation. I Sveen Sogn i Søndhordland er der en Gaard M ø l s t r e eller M ø n s t r e (begge Udtaler opgives at forekomme) ved en lang, smal Vik, nu efter Gaarden kaldet M ø l s t r e v a a g e n. Allerede ved 1520 finder man her skrevet dels *Monstre, Mønster,* dels *Mylster, Molster.* Vestligst i Hevne Pgd. i Fosen, nær Grændsen mod Nordmør, gaar en liden Fjord ind mod Syd, som paa Karter kaldes M i s t f j o r d e n; intet andet Navn af denne Stamme synes at findes ved Fjorden, og der lader heller ikke til at være anden Bebyggelse end en Sæter. Paa Grændsen mellem

[1]) Den lappiske Form A l t a synes at kunne passe lige godt med hvilkensomhelst af de to gammelnorske *Alpti* m. og *Alpta* f., jfr. Qvigstad, Lehnwörter S. 54. 55. — [2]) S. 71.

Bodø og Folden Pgde. i Nordland er der en ikke ubetydelig Fjord, ved hvis Udløb Gaarden *Misten* ligger; ude i Fjordgabet har man Misterøen. Navnene udtales nu Mølsst-; r i Ønavnet kunde tænkes at være den oprindelige Udlyd i Endelsen *-str.* Fjorden skrives nu almindelig Mistfjorden; som det i daglig Tale brugte Navn er opgivet dels Møsten, dels Møssfjorden. Endelig kan i denne Sammenhæng nævnes, at en Vik sydligst i Øieren, i Trøgstad Pgd. i Smaalenene, skal kaldes Mønstret[1]).

Gaarden Fister i Ryfylke, hvoraf et Annexsogn under Hjelmeland har Navn, ligger ved en Vaag, der gaar ind fra Fisterfjorden, som Fjordarmen mellem Fastlandet og de udenfor liggende Øer nu kaldes. Navnet skrives i Begyndelsen af 14de Aarh. *a Fistri, Fiistre*[2]); i 1390 skrives *Fists sokn*[3]). Navnet udtales nu med lukt i.

Det bekjendte Bygdenavn Lyster i Sogn skreves i Middelalderen *Lustr* og udtales endnu saaledes. Det forekommer i Sverres Saga[4]), hvor der staar *Lustr* i Akkusativform, og paa flere Steder i Diplomer, samt i *Bjørgynjar Kalfskinn,* hvor man finder skrevet *i Lustr* (Dativ)[5]), *i Lustre*[6]), *i Liiustr, i Liustre*[7]) og *Lustrarfjǫrðr*[8]). Bygden ligger omkring en af Sognefjordens inderste Arme, nu kaldet Lysterfjorden.

Flister, Gaard i Selje Sogn i Nordfjord, ligger ved en større Vik. Navnet kjendes ikke fra middelalderske Kilder; det skal nu udtales med lukt i.

Ørsten, Bygd paa Søndmør, omkring en mindre Fjord og opover de i den mundende Elves Dale, findes i 14de Aarh. skrevet *i Œrstr*[9]), i 15de Aarh. *i Œrst*[10]). Den nuværende Udtale er Ørsta, betonet som Enstavelsesord, i Dat. Ørstinne; Navnet er altsaa stærkt bøiet Hunkjønsord. Fjordens nuværende Navn Ørstefjorden (ofte urigtigt skr. Ørstenfjorden).

Endelig kan her nævnes Imsterfjorden, en af Fjordene i den søndenfor Agdenes liggende Del af Ørlandets Pgd. Nær Bunden af Fjorden ligger, ved Udløbet af en Bæk, Gaarden Imstren, hvis Navn i Stedets Udtale lyder Imstra (Enstavelses-Betoning, Hunkjønsord).

Der er, som det vil sees, adskilligt — mere og mindre paa de forskjellige Steder — som taler for at betragte de her anførte Navne, hvis Stammer ende paa *-str,* som oprindelig givne de

---

1) Norges Land og Folk I 26. — 2) DN. IV 56. 200. V 84. — 3) DN. I 381. — 4) Kap. 178 (Fornm. s. VIII 440). — 5) DN. II 125. BK. 31 b. 33 a. — 6) DN. IV 265. — 7) BK. 36 b. — 8) DN. VII 186. — 9) DN. III 347. — 10) AB. 83.

vedkommende Fjorde eller Viker. Stammer med denne Endelse findes ogsaa ellers hyppigt i Stedsnavne, i Ønavne (som *Flóstr, Mostr, Mystr, Óstr, Røkstr*), i Elvenavne (som *Jóstra, Istra, Mistra, Ostr, Vinstr*)[1], — nogle Gange ogsaa i Gaardnavne, som ikke synes at kunne være overførte fra Fjord, Elv eller Ø. — Af de ovenfor opregnede Navne maa et Par efter deres Nutidsform være Hunkjønsord (Ørsten, Imstren); ved et andet (Møsten) tyder Udtaleformen paa Hankjøn; et enkelt (Mønstret) er efter Skriftformen Intetkjøn[2].

Vi gaa nu over til den anden Hovedklasse af Fjordnavne, sammensatte Navne, hvis andet Led er et Ord, der ialfald i denne Forbindelse betyder «Fjord, Bugt».

I det Vers i Snorra-Edda, hvorfra vi gik ud, fandt vi Exempler paa 3 saadanne Sammensætningsled: *marr, sær* og *angr*.

Af disse kan *marr* nu neppe paavises brugt til Dannelse af Fjordnavne uden i de to i Verset anførte Tilfælde, *Grenmarr* og *Goðmarr*[3]. Der er dog intet usandsynligt i at tænke sig, at Fjordnavnene paa *-marr* engang kunne have havt videre Udbredelse og været baarne af adskillige Fjorde, som vi nu alene kjende under andre Navne.

sær forekommer i Verset kun i det ene Navn *Harðsær* og kan ikke ellers paavises brugt i ret mange Tilfælde. Dermed dannede Navne synes desuden i Betydning at adskille sig noget fra de sædvanlige Fjordnavne; de betegne ikke Fjorde i Ordets

[1]) Ønavnene have været stærke Hunkjønsord, Elvenavnene dels stærke, dels svage Hunkjønsord.

[2]) I ovenstaaende Oversigt over usammensatte Fjordnavne har jeg ikke medtaget endel i Form nær overensstemmende Navne paa Sund og Seilløb, som Sækken og (Lauer-)Svelgen ved Hvaler, Vrengen mellem Nøtterø og Tjømø, Kalven og Dybingen i Indløbet til Brevik østenfra, Stokken mellem Bømmelen og Stord i Søndhordland (ogsaa Navn paa et Sund mellem Stokkøen og Fastlandet sydligst i Bjørnør Pgd.), Langnuen mellem Stord og Tysnesøen, Lokkaren mellem Otterøen i Namdalen og Fastlandet (jfr. Thj. Videnskabsselsk. Skr. 1891 S. 210). — Disse Navne betegne jo ikke egentlig Fjorde eller Bugter, og de have holdt sig usammensatte til Nutiden, medens de usammensatte Fjordnavne i det store taget maa siges at være ved at forsvinde.

[3]) Jeg ser her bort fra Ynglingasagas *Vestmarr* eller *Vestmarar*, ved hvilket det er mere end tvivlsomt, om det er Fjordnavn.

almindelige Mening, men oftest Indløb fra Havet gjennem Skjærgaarden, som ialfald ikke trænge langt ind i Fastlandet. Saa er jo Tilfældet med *Harðsær* (Korsfjorden), og ligesaa med den oftere i Sagaerne omtalte *Sognsær*[1]), Indløbet til Sognefjorden (nu Sognsjøen, brugt i samme Mening). *Strindsær*, nu Strindfjorden ved Trondhjem, er vel ikke en Skjærgaardsaabning, men et Parti, en Udvidelse af en Fjord, — altsaa heller ikke en Fjord i vanlig Mening. Et Par andre lignende Navne, som ikke kjendes fra ældre Tid, Frøisjøen søndenfor Bremangerlandet i Nordfjord og Talgsjøen nordenfor Kristiansund, ere med Hensyn til Situationen analoge med *Harðsær* og *Sognsær*. Mulig er der endnu flere saadanne Navne. Herhen hører ogsaa Namsen, hvis jeg har Ret i en tidligere [2]) udtalt Gisning, at dette Navn oprindelig har lydt *Naumsær (Naumusær)* og kun har betegnet Indløbene til Namdalens Hovedvasdrag, hvorefter det senere er gaaet over til at bruges ogsaa om denne Elv selv; dette kunde jo saameget lettere ske, som Elven i sit nedre Løb udvider sig saa langsomt, at Overgangen fra Elv til Fjord bliver umærkelig.

Det tredie af de anførte Sammensætningsled, *angr*, viser sig derimod endnu i historisk Tid at have været brugt i mange Fjordnavne her i Landet, nu rigtignok fordetmeste kun bevarede som Bygde- eller Gaardnavne eller i Sammensætning. Jeg skal i det følgende forsøge at sammenstille de af disse Navne, som nu kunne eftervises [3]).

1. Kjøvangen (ogsaa, og maaske rettere, skr. Kjøivangen), en Plads paa Kristianiafjordens østre Side nordenfor Son, ved en liden Bugt, der afgiver Ankerplads [4]).

---

[1]) Paa et enkelt Sted i Sverres Saga (Kap. 88, Fornm. s. VIII 212) er Navnet ved en Misforstaaelse brugt om selve Sognefjorden.

[2]) Thj. Videnskabsselsk. Skr. 1891 S. 212 f.

[3]) Den ovenfor (S. 32) paaviste Brug af det usammensatte *Angr* som Fjordnavn i to Tilfælde forekommer mig at tale meget stærkt for, at *angr* som Sammensætningsled i Fjordnavne er at opfatte som selvstændigt Ord, med Betydning: Fjord, ikke som blot Suffix. Anderledes er det vel ialfald tildels med de hyppige Tilfælde, hvori vi finde Indsøers Navne endende paa -angen i modern Form; her tror jeg, at der er overveiende Grund til ialfald som Regel at antage *-angr* for Suffix. Derpaa tyder bl. a., at det vexler med -ingen og -ungen: Søer, som have faaet Navn deraf, at der ligger en eller flere Øer i dem, kunne f. Ex. hede baade Øiangen, Øiingen og Øiungen.

[4]) Den norske Lods I 43. Der er her vistnok ganske overveiende Sandsynlighed for at antage Sammensætning med *angr*, ikke med *vangr*, hvilket sidste jo lydlig var muligt.

2. Halangpollen strax nordenfor Drøbak, saa kaldet efter Gaardene Halangen i Frogn Sogn, der ligge ved Pollens indre Del. Navnet, der i senere Tid almindelig urigtigt har været skrevet Hallangen, udtales med «tykt» l; det skreves i 14de og 15de Aarh. *Holangr*[1], men den nuværende, ved Vokalassimilation fremkomne Form *Halangr* begynder at vise sig allerede i det sidstnævnte Aarh.[2].

3. Jong, Gaard i Vestre Bærum, i Nærheden af den Bugt, hvormed «Slæpene» ende. Navnet udtales nu Jaang med kort Vokal og findes 1348[3]) skrevet *i Jongre*. Disse Former tyde bestemt paa et med *-angr* sammensat Navn, hvis første Led har havt eller ved Afslidning har faaet vokalisk Udlyd, og som derefter i Udtalen er blevet sammendraget til 1 Stavelse[4].

4—11. Gaarden Leangen i Asker, ved den temmelig langt indgaaende Bugt. Jeg tror, at den oprindelige Form har været *Leirangr* (Lerbugten). Med bevaret r findes dette Navn endnu som Gaardnavn paa to Steder i Ryfylke, i Fossan Sogn og i Nerstrand. Udtalen er paa det første Sted opgivet at være Leiraang, paa det andet Lerang (det sidste neppe fuldt rigtigt); begge Gaarde ligge ved mindre Poller. Gaarden i Nerstrand nævnes i Breve fra Middelalderen[5], skrevet *Leirangrar* og *Leirangr*. Hvorledes *Leirangr* har kunnet blive til Leangen, oplyses ganske godt ved et Navn i det Trondhjemske. Paa Trondhjemsfjordens vestre Bred, lidt indenfor Agdenes, ligger et Bygdelag, som nu kaldes Lensviken (udtalt med dobbelt palatalt n). Bygdens Navn skrives i 16de Aarh.[6] *Ledangxviken* og endnu i et i Schønings utrykte Reise meddelt Grændsedokument fra 1648 *Ledingsviken*. Stemmende dermed skrives to af Bygdens Gaarde, Melland og Ystland, i 16de Aarh. *-ledang, -leding*[7]. Dette fører til ældre Former *Leiðangr* og *Leiðangrsvík*. Disse have dog vist sig kun at være sekundære Former, hvori *-ð-* er indkommet ved Dissimilation istedetfor -r-. I et nys fremdraget Dokument fra omkr. 1200[8] kaldes Lensviken *Leirangrastrǫnd*, og den paa et Par Steder i Haakons Saga[9] omtalte Havn *Leirangrar* maa efter Sammenhængen i Sagaens Fortælling nødvendig søges her. Lensvikens Hovedbygd ligger omkring en bred, svagt indskaaret Vik af Trondhjemsfjorden[10].

Navnet *Leiðangrar*, som altsaa forudsætter et ældre *Leirangrar*, gjenfindes paa et andet Sted i Trondhjemsfjorden, Leangan i Aasen Sogn, ved en fra Aasfjorden indgaaende Vik, skr. *af Leidhangrom* i Aslak Bolts Jordebog[11].

---

[1]) DN. IV 552. 570. V 332. 466. VI 344. RB. 135. 137. — [2]) DN. V 355. X 186. — Navnets 1ste Led kan tænkes at være *hol* n., et Hul. Pollen, der er lang og meget smal, udvider sig noget i Bunden. — [3]) DN. IV 261. — [4]) Opr. *Jóangr*, af *jór*, Hest? *-óa-* findes i nyere Udtale sammendraget til aa, jfr. Thj. Videnskabsselsk. Skr. 1891 S. 186. — [5]) DN. IV 67. XIV 63. — [6]) I det trondhjemske Kapitels Kopibog Cod. AM. 332 fol. — [7]) *Ysledagh* i Norske Regnskaber og Jordebøger II 41 er naturligvis Feil for *-ledangh*. — [8]) DN. XIII 1. — [9]) Kap. 181–182. 203 (Fornm. s. IX 439. 468). — [10]) Jfr. Thj. Videnskabsselsk. Skr. 1882 S. 57 f. og 1891 S. 244. — [11]) S. 29.

Med Veiledning af disse Exempler kunne endvidere følgende Navne bestemmes som udgaaede fra den samme oprindelige Form:

Ledingen, Sognenavn i Nordland (Annex til Steigen), skrives i 14de Aarh. *i Læidangrom*[1]) og skal nu udtales Leængan. Kirken ligger ved Udløbet af en liden Fjord, nu kaldet Leinesfjorden efter den ved Kirken liggende Gaard Leines; Fjordens lappiske Navn *Lairagvuödna*[2]) har bevaret det oprindelige *Leirangr* endnu bedre end den anførte norske Form fra 14de Aarh. Gaardnavnet Leines skrives i Haakons Saga[3]) *Leirnes;* efter Omstændighederne tør man vel gjette, at deri ligger gjemt et endnu tidligere Navn paa Fjorden, *Leiri*, hvoraf er dannet først *Leiranes,* senere afslidt til *Leirnes.*

Leangen, Gaard paa Strinden ved Trondhjem, nu bekjendt som Jernbanestation, ved en liden Vik af Fjorden.

Ledang, Gaard i Fosnes Pgd. i Namdalen, udtalt Leang, ved en bred, men skarpt markeret Vik. Mærkeligt nok findes her lidt vestligere en Gaard Leirfjorden ved en noget større og dybere indtrængende Vik. Paa Grund heraf kunde man maaske i dette Tilfælde finde sig opfordret til at forklare det første Navn af *leið* f. i Betydning Seilled; Viken gaar nemlig ind fra en saadan.

12. Eftang, Gaard i Tjølling Sogn ved Larvik, skr. *Ælftangr* i «Røde Bog»[4]); Betydning altsaa: Svaneviken. Formodentlig tilhører Navnet den strax nordenfor indgaaende lille Fjord, som nu kaldes Viksfjorden efter Gaarden Vik[5]).

13. Langangen, Gaard i Eidanger Sogn, ved Bunden af en lang og meget trang Fjord. I 15de Aarh.[6]) skrives *Langang,* i Gen. *Langangs;* tidligere har det naturligvis lydt *Langangr,* i Gen. *-angrs.* Fjorden kaldes nu Langangsfjorden; Gaarden skrives almindelig, med Misforstaaelse af Navnets Oprindelse, Landgangen[7]).

14. Sognenavnet Eidanger[8]), oprindelig Gaardnavn; ligger ved Bunden af Eidangerfjorden. Navnet udtales Danger, med en i ikke faa Stedsnavne forekommende Afkutning af en vokalisk be-

---

[1]) DN. VI 348. — [2]) Qvigstad, Lehnwörter S. 208, som allerede deraf har sluttet sig til en oldn. Form *Leirangr.*

[3]) Kap. 203 (Fornm. s. IX 470. 471). Navnet forekommer her to Gange, skr. paa det ene Sted *Leifnes,* paa det andet *Leirnes,* som det synes i alle Haandskrifter undt. Eirspennil, der lader til at have *Leir-* paa begge Steder.

[4]) S. 211. — [5]) Paa Nordsiden af denne Fjord ligger Gaarden Kaupang (*Kaupangr* DN. I 419. V 290), hvor den gamle Handelsplads i Skiringssal antagelig var. Navnet *Kaupangr,* der forekommer paa mange Steder i Landet, ogsaa langt fra Kysten, medtager jeg ikke her; det betyder: Markedsplads, og *-angr* er antagelig der Suffix.

[6]) DN. IX 272. Norges gl. Love IV 478. — [7]) Samme Skrivemaade ved Langang i Holt Sogn i Nedenes, der imidlertid har sit Navn af en Indsø, ikke af en Fjord.

[8]) Ofte nævnt i Middelalderen i Formen *Eiðangr* (f. Ex. DN. XI 26. III 334. RB. 23. 24. 196. 199).

gyndende Forstavelse [1]); af den forkortede Form er dannet Folkenavnet Danglinger. Det er udentvivl Forkortningen i Begyndelsen, som har bevaret -anger fra den sædvanlige Afslidning til -ang. Det Eid, hvortil Navnet sigter, maa være det Skar, som aabner sig fra Bjørkedalens Dalføre over til Skienselven ved Porsgrund, og hvorigjennem nu Jernbanen gaar.

15. Paa Grændsen mellem de to Sogne Bamle og Skaatø gaar en liden Fjord ind, som kaldes Fossumfjorden efter Gaarden Fossum i dens Bund. Gaarden skreves i 16de og 17de Aarh. *Fossang,* hvilken Form, med en vistnok mindre sædvanlig Overgang, er bleven til *Fossom,* med lukt Vokal i 2den Stavelse, og derved for Endelsens Vedkommende er bleven ensartet med de andre Navne paa -um i denne Egn, som svare til gamle Former paa *-heimr.* Af det anførte sluttes, at Fjorden engang har hedet *Forsangr;* der er en Fos lige ved Fjordens Bund. Den nu sædvanlige Skriftform Fossing skyldes ganske vist en i Skrift ikke usædvanlig Forvexling af Endelserne -ang og -ing.

16. 17. Levang, Gaard i Skaatø Sogn, ved Bunden af en langt indtrængende Kile, i 14de Aarh. skr. *i Lifangre* [2]). Kilen kaldes nu i den ydre Del Stølefjorden, i den indre Haslumkilen, efter andre Gaarde. Navnet *Lifangr* forekommer ogsaa nordenfjelds, brugt om den Gaard, hvorefter Kjøbstaden Levanger har Navn [3]); ogsaa dette lyder i Udtalen Levang. Her sigter Navnet til den lille Poll, som har sit Udløb til Trondhjemsfjorden gjennem en Strøm forbi Levanger, nu efter en Gaard i dens Bund kaldet Eidsbotnen.

18. Øisang, Gaard ved en meget smal Kile i Søndeled Sogn østligst i Nedenes; nævnes ikke i ret gamle Kilder, hvorfor den oprindelige Form for 1ste Leds Vedkommende vil være vanskelig at bestemme.

19. Spindanger, Gaard i Spind Sogn vestenfor Lindesnes, ved den lille Fjord Spindfjorden, som gaar ind i Spind Sogn fra S. Navnet udtales Spinnang (eller Spinnann) og tilhører ganske sikkert fra først af Fjorden. Det kunde tænkes, at denne i

---

[1]) Andre Exempler: Ugjesteby i Asak Sogn ved Fredrikshald, udt. Gjesteby, opr. utvivlsomt *Ulfgestsbýr;* Offigstad i Vaale Sogn, Jarlsberg Fogderi, udt. Fækksta, opr. *Ófeigsstaðir;* Fikstveit i Skjold Sogn i Ryfylke = *Ófeigsþveit* (DN. XIV 63); Ekornberg i Volden paa Søndmør, udt. Kønnbærg; Ukkelberg i Frænen i Romsdals Fogderi, udt. Kolbær (tykt l og lukt o), opr. vel *Ugluberg,* da det skrives *Vgleberrgh* i Norske Regnskaber og Jordebøger II 83; Uglestad i Eide Sogn, sydligst paa Nordmør, udt. Gulsta, vistnok opr. *Uglustaðir;* Gulstad i Kvernes Sogn sammesteds, vel ogsaa af samme oprindelige Form, skr. *Oglestad* i Norske Regnskaber og Jordebøger II 67; *Okkelberg* i Hegre Sogn i Stjørdalen, udt. Köbbran, i Dat. Köbbrom (vel afslidt Form af et tidligere Kölberan, i AB. 36 skr. *af Vglabergom*).

[2]) DN. II 181. RB. 28. — [3]) DN. II 226. V 96. Gunnlaug Ormstunges Saga Kap. 12.

endnu ældre Tid har hedet *Spind*; dette Navn bruges nu og brugtes allerede i Middelalderen alene som Bygdenavn, og der vides ikke at have været nogen Gaard, som har hedet saa. Navnet synes at være Hunkjønsord [1]).

20. Tananger, Strandsted med Havn i Sole Sogn paa Jæderen. Den ældre Form kjendes ikke [2]); heller ikke haves paalidelig Opgave om Bygdens Udtale.

21. Jøssanger, Gaard sydligst i Strand Sogn i Ryfylke, ved en liden Fjord, der nu kaldes Botnefjorden efter Gaarden Botne. Udtales Jøssaang; om Navnets ældre Form kan kun oplyses, at det skrives med J- allerede, da det først forekommer (1563).

22. Lindanger, Gaard sydligst i Skjold Sogn i Ryfylke, ved en liden trang Vik af Skjoldefjorden; skrives *de Lindangre* i et paa Latin affattet Brev fra 1299 [3]) og udtales nu Linnaang.

23. 24. Tjong, Gaard i Bømmel Sogn, Søndhordland, ved Bunden af Tjongpollen. Navnets Form tyder paa en sammendraget Form af en Sammensætning med *-angr* (jfr. ovfr. No. 3), og dette bekræftes derved, at der 1520 findes skrevet *Tøanger* [4]), 1563 *Thiøanger*, 1567 *Tioannger*. Udtales nu Kjaang med kort Vokal. Rimeligvis har man det samme Navn i Tjong i Rødø Sogn paa Helgeland [5]), udtalt paa samme Maade og liggende ved den temmelig betydelige Tjongsfjord.

25. Urang, Gaard i Bremnes Sogn, Søndhordland, ved Bunden af den lange og trange Urangsvaag; skrevet Uranger ved 1600 og udtalt Uraang [6]).

26. Opsanger, Gaard længst ude i Kvinnherred Pgd. paa Sydsiden af Fjorden, udt. Aappsaanger. Kan have sit Navn af den lille Vik af Fjorden, som gaar ind her, men ogsaa, og vel snarere, af det indenfor liggende, temmelig store Opsangervand, der har sit Udløb til Fjorden gjennem en ganske kort Elv.

27. Malmanger, Præstegaarden i Kvinnherred [7]), ved en bred Vaag; skal udtales Malmaanger.

28. Mauranger, Bygd nordlig i Kvinnherred, omkring Maurangerfjorden, skrevet *i Maurangre* 1308 [8]); udtales Maaringa, hvilket forudsætter Flertalsformen *Maurangrar;* denne kan være motiveret derved, at Fjorden længst inde deler sig i to Arme, nu kaldte Nordpollen og Østerpollen. Gaardnavnet Morangsnes paa Nordsiden af Fjordens Munding, udtalt Maarings-, udgaar derimod fra Entalsformen.

---

[1]) *a Spind* DN. IV 161. XII 71. 155. *i Spindo* RB. 193.

[2]) Den kunde tænkes at have lydt *Túnangr*, jfr. *af Tunange*, et nu ukjendt Sted, som nævnes i AB. 60 og der henføres til *Hitra skipreiða*, hvoraf følger, at det hører hjemme paa Hitteren eller Frøien i Fosen.

[3]) DN. IV 45. — [4]) Norske Regnskaber og Jordebøger II 526. — [5]) Skr. *Tyong* i Oluf Engelbretsøns Jordebog (ved 1530). Have disse Fjorde hedet *Þjóðangr?* — [6]) Opr. *Urðangr?* — [7]) Nævnt med samme Form BK. 7. DN. I 783. — [8]) DN. XII 35. Ligesaa i BK. 66 a. b. 70 b.

29. Hallanger, Gaard i Ulvik Sogn i Hardanger, skrevet *i Hallangre* flere Gange i første Halvdel af 14de Aarh. [1]); udtales Haddlange. Ligger ved en bred, aaben Vik.

30. Femanger, Gaard sydligst i Strandvik Sogn i Søndhordland; udtales Femaange med lukt e [2]).

31. Samnanger, Bygd i Os Pgd. i Nordhordland, omkring den meget dybt indtrængende Samnangerfjord. Navnet skal udtales, som det skrives. I Middelalderen skreves *Samfnangr, Samnangr* [3]). En længst ude i Fjorden liggende, til Fuse Sogn hørende Ø, som nu efter Gaarden Boge kaldes Bogøen, maa tidligere have hedet Samnøen, da der paa Øen ogsaa er en Gaard af dette Navn. Dette skrives i 15de Aarh. *Samnøy, Sampnøy,* udtalt Samnøio eller Sabbnøio [4]). *Samn-* kan ellers paavises som Elvenavnstamme [5]). Forholdet mellem *Samnanger* og *Samney* kan tænkes paa to Maader, enten saaledes, at Øen engang har havt et usammensat Navn af den nævnte Stamme, hvormed da Fjordnavnet maatte være sammensat, eller ogsaa, at baade Ønavnet og Fjordnavnet stamme fra et ældre usammensat Navn paa Fjorden.

32. Fjøsanger, Gaard i Birkeland Sogn ved Bergen, ved Bunden af en langt indgaaende Fjords inderste Del, Nordaasvandet, der kun ved en Strøm hænger sammen med Fjorden udenfor.

33. Toranger, Gaard i Austevold Herred, ved en smal Vik paa Øen Hundvaaken; skrives saaledes allerede 1520 [6]) og udtales Taaraang.

34. Daavanger, Gaard paa Askøen nordenfor Bergen, ved Bunden af den dybe Daavangervaag; udt. Daavaang. Det er at mærke, at der findes 2 Fjorde i Landet, som kaldes Daafjorden, den ene paa Vestsiden af Stord i Søndhordland, den anden paa Kvaløen i Helgø Sogn nordenfor Tromsø. Paa sidste Sted ligger i Fjordens Munding en Ø af Navn Daavøen. Der bliver saaledes Grund til at formode, at der i alle tre Tilfælde staar et usammensat Fjordnavn bag de nu brugte sammensatte Navne.

35. Eikanger, Gaard i Hammer Sogn i Nordhordland, ved Bunden af en lang Vaag; udtales Eikaang. Den allerede i Middelalderen [7]) nævnte *Eikangra skipreiða* har sit Navn efter denne Gaard.

---

[1]) DN. I 140. 152. X 40. — [2]) Opr. vel *Fimangr;* jfr. Fimmeland i Naustdal Sogn i Søndfjord (*i Fimlondum* BK. 22 b) og Fimreite (*Fimreiti*) i Sogndal i Sogn. — [3]) DN. II 145. XII 229. BK. 65 a. 66 a. 68 a. DN XII 128.

[4]) Den sidste Udtale er opgivet brugt i Nabobygden Strandvik.

[5]) Gaarden Samdal i Fane Sogn, der ligger langt oppe ved Oselvens Vasdrag, skrives *i Samnadqle* i DN. VIII 103 f. I Jondal i Hardanger er der en Gaard Samland, ved det nordligste Vasdrag i Sognet; Navnet skrives paa samme Maade 1324 (DN. II 133, jfr. BK. 34 b), men dette maa dog være afslidt Form for *Samnaland,* da Bygdelaget kaldes *Samnalandsherad* DN. XII 40. 42. Senere bliver ogsaa det til *Samlandaherad* (DN. IV 436. 620. 647. 651) og tilsidst til *Samlaherad* (DN. I 472); jfr. ogsaa Gaardnavnet Samlaneset i Jondal og Samlafjorden om Fjordstrækningen udenfor.

[6]) Norske Regnskaber og Jordebøger II 521. — [7]) DN. XII 87.

36. Hosanger, Gaard med Kirke paa Osterøen, liggende ved en Vaag paa Øens Nordvestside. Udt. Haasaang; skr. *a Hosangrum* 1329 [1]).

37. Nordanger, Gaard i Bø Sogn i Manger Pgd., ved Bunden af en lang, yderst smal Vik; udt. Noraang. Ældre Form vel snarest *Nórangr*, af *nór* n., Sammenknibning af Fjord eller Vandløb.

38. Villanger, Gaard i samme Sogn, ogsaa ved Bunden af en lang, smal Vik; udtales Vidlaang.

39. Fauskanger, Gaard i Herlø Sogn, ved Fauskangerpollen; udtales Fauskaang.

40. Mjøanger, Gaard i Masfjorden, ved Bunden af en smal Vik, udtales Mjaanger (2 Stavelser) med kort Vokal i 1ste Stavelse; 1ste Led vistnok Adjektivet *mjór*, smal.

41. Fjellanger, Gaard i Lindaas Sogn, ved Bunden af en Poll, hvorfra en lang, smal Rende fører ud til Fjorden udenfor, og ved Foden af en temmelig høi Aas; udtales Fjedlaang.

42. Brandanger, Gaard i Gulen Herred, ved en liden Poll; udtales Brannaang.

43. Tveranger, Gaard i Sulen Herred, ved en lang, smal Vik paa Nordsiden af Indre Sulen; udtales Tværaang.

44. Gjølanger, Gaard i Ytre Holmedal i Søndfjord, ved Bunden af en større Vaag; udtales Jølaanjinn, i Dat. -ja, altsaa som Hankjønsord i bestemt Form. Om Gj- i Anlyden er rigtigt, tør være tvivlsomt; der skrives Jøl- fra 1603, da Gaarden først findes nævnt, til ind i 18de Aarh.

45. Kjeitang, Gaard i Kinn Sogn, ved en ganske ubetydelig Vik paa Sydsiden af Barekstelandet; udt. Kjeitaanjinn og skr. *Kiettangen* 1608.

46. Bremanger, Sogne- og Herredsnavn, tilhører udentvivl fra først den betydelige, dybt indtrængende Vik paa Udsiden af Øen Bremangerlandet [2]). Vikens nuværende Navn er Bremangerpollen. Navnet skrives i Middelalderen *Brimangr* [3]); Udtale Brømaange.

47. Torvanger, Gaard i Bremanger Sogn, ved en liden Arm af Bremangerpollen paa dens Nordside, udt. Taarvaange (kort Vokal i 1ste Stavelse).

48. Paa Udsiden af Vaagsøen, sydlig i Selje Pgd., er der en større Vik, som paa Karterne kaldes Torskangerpollen. Nogen Gaard af Navnet Torskanger findes der ikke nu; det har ganske vist oprindelig været Vikens Navn.

49. I *Bjørgynjar Kalfskinn* [4]) opføres blandt det Selje Kirke tilhørende Gods en Part i en Gaard *Skerfangr*, som ikke kjendes nu. I Nabosognet Vannelven paa Søndmør ligger en Gaard Skjerveim

---

[1]) DN. I 169, jfr. IV 167. BK. 59 b. — [2]) Gammelt Navn paa denne Ø vistnok *Smǫls*, hvoraf Fjeldnavnet *Smalsarhorn*, det nuværende Hornelen, se Munch, Hist. geogr. Beskr. S. 26. — [3]) DN. II 52 (= XII 20). Odd Munks Ol. Tr. S. (S. 38 i Munchs Udg., S 73 i Groths); paa det sidste Sted siges urigtigt, at *Brimangr* er en Ø. — [4]) S. 8 b.

ved en liden Fjord, som nu efter en anden Gaard kaldes Syltefjorden. Man kunde gjette, at denne Fjord engang har været kaldet *Skerfangr,* og at der har været en efter Fjorden opkaldt Gaard.

50. Sandanger, Gaard ved Bunden af en Vik paa Gurskøen paa Søndmør, lidt nordenfor den ovenfor omtalte Fjord Gursken. Udtales Sannaangane (bestemt Flertalsform); Viken kaldes nu Gjerdesviken, efter Gaarden Gjerde.

51. Norang, Gaard ved Bunden af den trange Norangsfjord paa Søndmør, Arm af Hjørundfjorden; skrives *Noranger* ved 1600 og udtales Naarong (med lukt o i 2den Stavelse).

52. Geiranger, Bygd i Sunnelven Pgd. paa Søndmør, omkring og ovenfor den bekjendte Geirangerfjord; i 15de Aarh. skr. *i Geirangre*[1]) og udt. Jaaraanjen, i Dat. -aanja.

53. Skjong, Gaard paa Vallerøen ved Aalesund, ved en liden, svagt indskaaret Vik; skrives *Skedanger* i Begyndelsen af 16de Aarh.[2]) og udtales Sjaang i 1 Stavelse, med kort Vokal. Oprindelig Form altsaa *Skeiðangr.*

54. Valsøfjorden sydlig i Aure Pgd. paa Nordmør skrives i 15de Aarh. *Wallangxfiordr*[3]); Navnet udtales Valls e-. Dette kan ikke stamme direkte fra den anførte ældre Form, men nærmest fra Navnet paa den i Fjordens Munding liggende Ø Valsøen. Denne maa da oprindelig have hedet *Vallangsey,* og dette Navn saavelsom Fjordnavnet have til 1ste Led en ældre Form af dette, *Vallangr* (vel af *vǫllr,* Vold, Slette). Med Veiledning heraf tror jeg, at det samme Fjordnavn kan gjenfindes paa et andet Sted. I Høvaag Sogn i Nedenes ligge Gaardene Vestre og Østre Vallesvær ved hver sin lille Fjord; Navnet skrives 1593 *Vallesverd,* men at dets sidste Led maa være *fjǫrðr,* fremgaar ved Sammenligning med andre Tilfælde, hvori nuværende -vær efter et s bevislig er en Ændring af dette Ord[4]) Efter den Analogi, vi have i den nordmørske Fjord, kan det neppe ansees at være for dristigt at gjette, at ogsaa Vallesvær i Nedenes er = *Vallangsfjǫrðr,* og at dette forudsætter et ældre *Vallangr.* De to Smaafjorde bære nu vistnok andre Navne; ialfald kaldes den ene af dem nu paa Karter Steindalfjorden.

55. I Skjørn Sogn i Fosen ligger langt ude paa søndre Side Gaarden Frengen ved Frengsbugten. Navnet, der nu udtales med Enstavelsebetoning, skrives *Frenger* i et Tillæg fra Slutningen af 15de Aarh. til Aslak Bolts Jordebog[5]) og bruges der om Bugten *(fiorden, som kallas frenger).* Dette Navn ser ud til at kunne være en sammendraget Form af et med *angr* sammensat.

56. Flatanger, Navnet paa den sydligste Bygd i Namdalens Fogderi, er visselig oprindeligt Fjordnavn; men det bliver usikkert, hvilken af de Fjorde, som gaa ind i den af Havet stærkt indskaarne Bygd, det har tilhørt, da ingen af disse nu bærer dette eller et dermed sammensat Navn.

---

[1]) AB. 81. — [2]) DN. II 776. XI 460. — [3]) AB. 64. — [4]) f. Ex. Tysvær = *Teitsfjǫrðr* (Ryfylke); Bringsvær = *Brimsfjǫrðr* (Nedenes). — [5]) S. 126.

57. Finnanger, Gaard ved en liden Bugt nordligst paa Otterøen i Fosnes Pgd.; udtales, som det skrives.

58. Fjærangen, liden indelukket Fjord, der gaar ind fra Folden sydligst i Kolvereid Pgd. Kan formodes opr. at have lydt *Fjarðangr* eller *Fjarðarangr*, da Fjær i adskillige nyere Stedsnavne bevislig skriver sig fra *fjǫrðr* [1]).

59. Ulvangen, Gaard i en liden Fjord (Ulvangsbugten) i Alstahaug Pgd. i Nordland; udt. Aalvangen (tykt l). At mærke er, at ved Indløbet til denne Fjord ligger en Gaard Angersnes.

60—62. Laavong, Gaard i Nesne Sogn paa Helgeland, ved en stor Vaag (Laavongsvaagen), der gaar ind paa Sydsiden af Ranfjorden. Skrives ved 1600 *Louffanger* og har utvivlsomt oprindelig lydt *Laufangr* (Løvfjorden). Nu almindelig, ved Forvexling med de før omtalte Navne, der svare til gl. *Lifangr,* skrevet Levang.

Samme Navn have to Fjorde længere nordover baaret. Den ene gaar ind i Fastlandet sydligst i Trondenes Pgd., ved Grændsen mod Nordlands Amt; den skrives *Loffanger, Løffanger* i 16de Aarh. [2]) og kaldes nu Lavangen. Den anden, en temmelig betydelig Fjord i Ibbestad Pgd., kaldes nu ligedan og skrives i 14de Aarh. [3]) *i Laufangre.* Lappernes Navn paa begge de sidstnævnte Fjorde er Loabăg[4]).

63. Bjærangen, Gaard i Melø Sogn nordligst paa Helgeland, ved Bunden af en Fjord, som efter Munchs Kart nu kaldes Bjærangsfjorden. Skrives ved 1600 *Børanger,* hvilket ikke kan være rigtigt for 1ste Stavelses Vedkommende; mulig opr. *Bjargangr,* af bjǫrg f. (i Betydning ligt berg n.).

64. Røttangen, Gaard i Hammerø Sogn, ved et Sund mellem to Fjorde; alm. vildledende skr. Rødtangen. 1598 findes skr. *Røtingen* [5]), 1723 *Røtanger;* den lappiske Form er Rivtag eller Ruhtag [6]). Det lappiske Navn betegner endnu den ene af disse Fjorde; Nordmændene bruge derimod Røttangen nu kun om Gaarden og have givet denne Fjord et nyt Navn, Sagfjorden. Ved at sammenholde de anførte norske Former med den lappiske kommer man til den Slutning, at Fjordnavnet har lydt *Rjótangr.* Dette er dog neppe Fjordens ældste Navn; nær dens Udløb, i Steigen Sogn, ligger nemlig en Gaard Røtnes, i 15de Aarh. skr. *Riotnes* [7]), hvoraf synes at fremgaa, at den engang har havt et usammensat Navn af Stammen *rjót-*.

65. En af de inderste af Ofotfjordens Arme er Herjangen (nu alm. urigtigt skr. Harjangen). Navnet skrives 1614 *Herianger,* og lyder nu i lappisk Form Hærjag [8]); oprindelig altsaa *Herjangr.*

66. Længere ude har Ofotfjorden paa Sydsiden en mindre Arm, kaldet Ballangen, tydelig nok ogsaa en Sammensætning med *-angr.*

---

[1]) f. Ex. Fjære i Nedenes (*a Fyrdi* i 1320, DN. I 140). — [2]) DN. II 859. III 676. XI 811. — [3]) DN. VI 347. — [4]) Qvigstad, Lehnwörter S. 220. — [5]) Norske Rigsregistranter III 538. — [6]) Qvigstad, Lehnwörter S. 267.

[7]) AB. 94. 128. *Rjótnes* forekommer nogle Gange søndenfjelds (Nittedalen, Nes paa Romerike, Nannestad), nu Røtnes; det synes paa disse Steder at være at forklare af Elvenavn. — [8]) Qvigstad anf. St. S. 198.

Af dette Fjordnavn er igjen dannet Gaardnavnet Balsnes ved Fjordens Munding (afslidt Form af Ballangsnes). Til dette Gaardnavn kunde det i Aslak Bolts Jordebog[1]) anførte *Bagangrsnes* godt svare efter den Plads, hvorpaa det nævnes i Jordebogen; men Overgangen fra *Bagangr* til Ballangen synes sproglig ikke mulig; enten maa derfor vel her være en Feilskrift i Jordebogen, eller ogsaa maa Navnet sigte til en anden Fjord, som nu har skiftet Navn.

67. Gratangen, betydelig Fjord i Ibbestad Sogn, lappisk Rivtag[2]), opr. altsaa vel *Grjótangr* eller *Grýtangr*[3]). Paa nordre Side af Mundingen ligger en Gaard Grøsnes, der 1610 og 1614 findes skr. *Grøttisnes.* Dette kan jo nok være en afkortet Form af *Grjótangrs-* eller *Grýtangrsnes*, men det kunde ogsaa tænkes at være *Grýtisnes,* af et ældre Fjordnavn *Grýtir*.

68. Salangen, Bygd nordlig i Ibbestad Pgd. I 17de Aarh. skrevet *Selanger*, lappisk *Siellāg*[4]).

69. Malangen, stor Fjord søndenfor Tromsø, nævnt i 13de Aarh. i Formen *Malangr*[5]). Af samme Stamme maa være dannet Maalselven, Navn paa den i Fjordens venstre Arm faldende Elv, Maalsjorden og Maalsnes, Gaarde ved Fjorden. Det sproglige Forhold mellem *Malangr* og disse Navne er endnu ikke tilfredsstillende forklaret. (Opr. *Málangr?*)

70. Lenangen, søndre og nordre, Gaarde ved hver sin dybt indskaarne Fjord ude paa Halvøen mellem Ulsfjorden og Lyngsfjorden. Skrives i Begyndelsen af 17de Aarh. *Linanger, Lennanger*.

71. Kvænangen, stor Fjord i Skjervø Pgd. (i usammensat Form dog maaske kun brugt om Bygden). Om ældre Former kan jeg ikke give anden Oplysning, end at man 1598[6]) finder skrevet *Kvænningen* og 1614 *Quernanger*.

72. 73. Porsangerfjorden, Varangerfjorden, store Fjorde i Finmarken. I Varanger maa 1ste Led være det samme som i Navnet paa Øen Vardø ved Fjordens Munding, gl. *Vargey,*

---

[1]) S. 95. — [2]) Qvigstad anf. St. S. 267. — [3]) I et svensk Brev fra 1610 skr. *Grytånger,* se Saml. til det norske Folks Sprog og Historie III 220 not. 1.

[4]) Qvigstad, Lehnwörter S. 360, jfr. 286. Kunde vel komme af *selr,* Sælhund; dog er det maaske snarere samme Navn som Selånger i Medelpad i Sverige, i Nærheden af Sundsvall, der i ældre Tid skal skrives *Silangr* og maa være dannet af *sil* n., stille Sted i rindende Vand (se Fritzner under Ordet, hvor dette dog urigtigt har faaet langt i, og Adjektivet sel hos Aasen).

[5]) Haakons Saga Kap. 153 (Fornm. s. IX 152). — *Mæleá* i den gamle Optegnelse om den norsk-russiske Grændse (Norges gamle Love III 152. IV 512) synes af flere Grunde vanskelig at kunne være Maalselven, som man almindelig har antaget. Navnet er sproglig vanskelig at forene med *Malangr* og Maalselven, og Optegnelsens Ord, at *Mæleá* ligger *beinsta upp af Lynghesþufuu ok austr mote Kili* gjøre det noget vanskeligt at forstaa Navnet om den sidste Elv. Udtrykkene kunde nok til Nød bruges om enkelte af Maalselvens Kildeelve, men vilde dog meget bedre passe paa en i Lyngsfjorden mundende Elv, f. Ex. Skibotnelven. Jfr. Norges gl. Love V 816.

[6]) Norske Rigsregistranter III 539.

lapp. Vargak, af Nordmændene nu udtalt Vaarøia. Det usammensatte Varanger bruges nu kun om Landskabet (Nord- og Sydvaranger)[1].

Foruden de ovenfor omtalte gives der en Mængde sammensatte Navne paa Fjorde og Bugter, dannede med forskjellige andre Sammensætningsled: -fjorden, -viken, -vaagen, -kilen, -hopen, -pollen, -botnen (i de nordligste Egne tildels -botnet), -kjosen, -bugten, -bugen (-bogen). De med saadanne Led sammensatte Navne udgjøre det langt overveiende Flertal af de nu brugte Fjord- og Bugtnavne. Nogle af disse Sammensætningsled forekomme over det hele Land; andre have mere eller mindre begrændset Udbredelse. Med Hensyn til Betydning ere de tildels noget forskjellige indbyrdes, idet nogle af dem alene bruges om mindre Indbugtninger (som -vaagen, -pollen, -hopen), andre fortrinsvis om større (som -fjorden); nogle betegne ogsaa Indbugtninger af en bestemt Form (-pollen saaledes gjerne en rundagtig med trangere Indløb, -kilen en smal og langt indtrængende).

Fjord bruges, uagtet det nu, som sagt, fortrinsvis betegner større Bugter, dog ikke sjelden om ret smaa og har fra først af vistnok havt en temmelig generel Betydning. Det samme tør antages at have været Tilfældet med *angr*. Vistnok kunne Navne, dannede dermed, nu i Landets større sydlige Del kun

---

[1]) Ogsaa Lapperne bruge efter Qvigstad anf. St. S. 343 Varja om Landskabet, Varjagvuödna eller Varje (Varja) vuödna om Fjorden. Derimod anfører han S. 114 det usammensatte Porsaŋŋga som Fjordnavn.

For at forebygge Misforstaaelse opfører jeg her endel Navne, som efter nu brugelig norsk Skriftform skulde synes sammensatte med *angr*, men ikke ere det: a) Det oftere forekommende *Leikangr* er vistnok overalt = *Leikvangr*, Plads til Leg. b) Gjeitanger, Gaard i Fjeld Sogn i Nordhordland, liggende paa en egen liden Ø, udt. Jeitaang, er sikkert det oftere forekommende Ønavn *Geitung (Geitungr?)*. c) Skjeljanger i Herlø Sogn nordenfor Bergen, udt. Sjæljaang (kort Vokal i 1ste Stavelse), er ogsaa dannet med Afledningsendelsen -ung (der maa i BK. 64a og DN. XII 224 læses *Skæliungi, Skæliungum*). d) Ogsaa Joranger, Gaard- og Sognenavn i Indre Sogn, har samme Endelse (skrives i Middelalderen *Jorungar*, se BK. 32a. 38a. 45b. DN. III 184. XII 157. 203. 232); udtales nu Jørongo (Dativform i Flertal). e) Jøsang eller Jøsanger, Gaard sydligst paa Store Bokn i Ryfylke, i noget ældre Jordebøger skr. *Jøssenn, Jossenn* og nu udt. Jøsen, med kort, tonløst e. Disse Former tyde ikke paa Sammensætning med *angr;* da nu Gaarden desuden ligger paa en egen Ø, som ved et meget smalt Sund adskilles fra Bokn, bliver det sikkert, at dens oprindelige Navn har været *Mjósund* (jfr. Thj. Videnskabsselsk. Skr. 1891 S. 200 ff.). f) Om det urigtigt skrevne Værangen i Rødø er talt ovenfor S. 58 f.

paavises brugte om smaa eller temmelig smaa Bugter og Fjorde; men man kjender dog ogsaa her ialfald 1 Undtagelse (*Harðangr*), og nordpaa vise adskillige tildels meget betydelige Fjorde sig at have havt Navne af denne Klasse.

Af de med *fjǫrðr* sammensatte Navne sees adskillige at være ret gamle; Exempler ere anførte foran. Ogsaa Brugen af de andre ovenfor i Klasse med dette stillede Sammensætningsled gaar vistnok tildels temmelig langt tilbage i Tiden. Det behøves dog ikke her at gaa nærmere ind paa disse Navne; bortseet fra de allerede omtalte Tilfælde, hvori de i sit første Sammensætningsled have bevaret et ældre Navn paa vedkommende Fjord, give de ikke noget væsentligt Bidrag til at oplyse denne Navneklasses Historie.

Den ovenfor tilveiebragte Oversigt over gamle Fjordnavne er vistnok ikke saa fuldstændig, som den kunde have været. Jeg har ganske vist overseet ikke faa af dem, navnlig i Egne, hvorover der endnu ikke haves gode Karter, og der kan sandsynlig paa adskillig flere Steder end de af mig bemærkede gjennem andre Stedsnavne paavises Spor efter tabte, nu med nyere ombyttede gamle Fjordnavne.

Det foreliggende Materiale er dog saavidt betydeligt, at det sætter os istand til meget fuldstændigere og bestemtere, end skeet i Begyndelsen af denne Afhandling paa Grundlag af de i Snorra-Edda opførte Navne, at angive de Former, hvori de gamle Fjordnavne optræde, saavelsom til i de store Træk at følge denne Navneklasses Udvikling og Forandring gjennem Tiderne.

Af de usammensatte Fjordnavne viser det overveiende Flertal sig at være Hankjønsord, ligesom Appellativerne *angr* og *fjǫrðr*, — ganske i Overensstemmelse med, at Flertallet af Elvenavne er Hunkjønsord i Lighed med Appellativet *á* og af Indsønavne Hankjønsord i Lighed med *sær*.

Fjordnavnene af Hankjøn kunne med Hensyn til Formen deles i følgende Klasser [1]):

[1]) I de følgende Oversigter ere de Navne, hvis gamle Form det ikke synes muligt at restituere med nogen Tilnærmelse til Sikkerhed, opførte i Nutidsformen. Spørgsmaalstegn er tilføiet ved de Navne, der af en eller anden Grund give større Anledning til Tvivl. De med Hensyn til Kjøn noget usikre Navne paa *-str* ere ikke medtagne her.

a) Stærkt bøiede uden Afledningsendelse: *Angr, Drafn*[illegible]*?*, Fjendsfjord, *Glaumr, Harmr, Jaðarr?, Kvistr, Skjáldr, Sogn*[illegible]*n.*

b) Med Afledningsendelsen *-i: Áldi, Alpti?, Beði, Birgsi*[illegible]*?*, *Burkni, Eiki?, Eitri, Farni?, Finni?, Fibuli (Fivoli), Fren*[illegible]*i*, *Gaupni, Gloppi, Guli,* Gursken, *Hroði, Hýi, Igni?, Jali, Jalsi*[illegible]*?*, *Leiri?, Lôði, Ófôti, Olmfôti,* Rombaken, *Salpti,* Skjomen, *Sǫlv*[illegible]*i*, *Stjôri?, Svæðri?,* Tosen, *Tregi, Veri, Vindi?,* Vingen, *Vist*[illegible]*i.*

c) Med Afledningsendelsen *-ir: Beðir, Beitir,* Erve, *Etni*[illegible]*r*, *Eygir, Eyrir, Fjǫlnir, Fríðir?, Grýtir?, Hellir?, Hvinir, Leirir*[illegible]*r*, *Lygrir, Lykrir, Lyngir, Lýsir, Mælir?, Sikkiflir, Sunniflir, Sybdir*[illegible]*r*, *Sygnir,* Trysfjorden, Tysfjorden, *Trékyllir (Trékylir)*[illegible]*?*, *Tysnir?, Vaniflir, Vefsnir, Ylfir?, Ægir?.*

d) Med Afledningsendelsen *-andi: Breandi, Gyljandi.*

Blandt Hunkjønsnavnene kan skjelnes mellem stærkt og [illegible]g svagt bøiede:

a) *Bjugn, Bǫrkn?, Drǫfn?, Fold, Gǫnd, Hefn?, Kvin?, Sjón*[illegible]*?*, *Spind?, Stjórn, Váld.* Særlig ere her at fremhæve nogle me[illegible]ed Afledningsendelsen *-und: Borgund?, Hjǫrund?, Olund, Raðun*[illegible]*d.*

b) *Gizka?,* Kjella, *Kolla?, Reisa?* [1]).

Af de sammensatte Navne opfører jeg her de med *ang*[illegible]*gr* dannede ligeledes i alfabetisk Orden for at give en Oversig[illegible]t over de i 1ste Led benyttede Ordstammer:

Bagangr?, Ballangr?, Bjargangr?, Brandangr, Brimangr[illegible]*r*, Daavanger, *Eiðangr, Eikangr, Fauskangr, Fimangr, Finnang*[illegible]*r*, *Fjallangr, Fjósangr, Flatangr, Forsangr, Geirangr,* Gjølange[illegible]r (Jøl-?), *Grjótangr* eller *Grýtangr, Hallangr, Harðangr, Herjangr*[illegible], *Heyjangr, Holangr, Hosangr,* Jong, Jøssanger, Kjeitang[illegible], Kjøivangen, Kvænangen, *Langangr, Laufangr, Leirangr*[illegible], Lenangen, *Lifangr, Lindangr, Malangr, Malmangr, Maurangr*[illegible], *Mjóangr, Nórangr,* Porsanger, *Rjótangr, Samnangr, Sandangr*[illegible], *Silangr?, Skeiðangr, Skerfangr?, Spindangr, Stafangr, Þjóðangr?*[illegible], Toranger, *Torfangr, Þorskangr, Túnangr, Þverangr,* Ulvangen, *Upsangr, Urðangr?, Vallangr, Vargangr?,* Villanger, Øisang.

Sammenlignes de her sammenstillede ældre Navne med de nu brugte, viser sig for det første den temmelig gjennemgaaende Forskjel, at de første have ubestemt, de sidste bestemt Form [2]).

---

[1]) Ved adskillige af Hunkjønsnavnene kommer man til at spørge sig selv, om de ikke fra først af skulde være Navne paa en i Fjorden faldende Elv, som uden sproglig Forandring ere overgaaede til Fjordnavne.

[2]) Enkelte Exempler bevise, at den bestemte Form ved nogle Navne var begyndt at komme i Brug allerede i Middelalderen. Tidligst forekommer vel *Foldin* istedetfor *Fold,* om Kristianiafjorden.

Man faar fremdeles bekræftet den Iagttagelse, at Fjorde, hvis gamle Navn kjendes, kun undtagelsesvis have bevaret dette Navn, som Fjordnavn, til Nutiden. Forholdsvis oftest synes dette at forekomme i de nordligste Landsdele [1]).

Der er altsaa mange Fjorde, som kunne paavises at have skiftet Navn. Disse Navneombytninger have været af indbyrdes meget forskjellig Art.

Det allerhyppigst forekommende Tilfælde er, at et ældre Navn er blevet afløst af et sammensat, hvori det ældre udgjør første Sammensætningsled.

Inden denne Række kan igjen skjelnes mellem noget forskjellige Tilfælde. Et Slags Ombytninger, som netop saavidt kan skimtes, udentvivl fordi de ligge meget langt tilbage i Tiden, bestaa i, at et usammensat Navn har veget for en af dette Navn eller ialfald af samme Stamme dannet Sammensætning med *angr* (*Leiri- Leirangr?, Spind- Spindangr?, Grýtir- Grýtangr?*) [2]).

Meget almindeligt er det derimod, at der istedetfor et usammensat Navn er kommet et sammensat, hvori -fjorden, -viken, -vaagen og deslige Ord er sidste Led. Ligesaa er det et ret hyppigt Tilfælde, at et med *angr* sammensat Navn bliver første Led i en ny Sammensætning med et af disse Ord. Mange Exempler paa begge Tilfælde ere anførte i det foregaaende. Jeg skal blandt disse her fremhæve nogle, som godtgjøre, at saadanne Navneskifter ere foregaaede allerede i Middelalderen, og at de enkeltvis kunne paavises saa tidlig som nærmest før og nærmest efter 1200. *Ægisfjǫrðr* for det formodede *Ægir* findes saaledes allerede i Fortællingen om Sigurd Slembidjakn, *Hvinisfjǫrðr* for *Hvinir* allerede i Landnaama og *Hellisfjǫrðr* for det formodede *Hellir* allerede i Haakons Saga. *Gloppafjǫrðr* for *Gloppi, Eygisfjǫrðr* for *Eygir, Barknafjǫrðr* eller *Barknarfjǫrðr* for *Barkni* eller *Bǫrkn, Eyrisfjǫrðr* for *Eyrir* findes i 14de Aarh *Fiendzfiord* for det ubestemmelige usammensatte Navn og *Vallangsfjǫrðr* for *Vallangr* haves fra 15de Aarh. Naturligvis kunne

[1]) Man staar her ofte noget usikker af Mangel paa paalidelig Underretning om de nu brugelige Fjordnavne. Man kan ikke ubetinget stole paa de Navne, som Karter og topografiske Skrifter give; disse ere nemlig utvivlsomt noget tilbøielige til at bruge sammensatte Former, hvor usammensatte i Virkeligheden høres. Ialfald ere de det ved Elvenavne, og det er da at befrygte, at det samme i nogen Grad er Tilfælde med Fjordnavnene. Der kan saaledes mulig være noget flere Undtagelser, end jeg har forudsat; men Hovedresultatet vil derved ikke i væsentlig Grad forrykkes.

[2]) Se No. 7, 19, 67 i den foran givne Liste over Navne paa *-angr*.

disse Forandringer være foregaaede en god Stund før den Tid, da man først møder dem i nu tilgjængelige Kilder.

Kun et eneste Exempel findes paa, at i et Navn paa *-angr* dette Sammensætningsled senere er ombyttet med et andet (*Spindangr* — Spindfjorden), og dette Exempel er ikke fuldt sikkert [1]).

I mangfoldige Tilfælde er der aldeles ingen Sammenhæng mellem det ældre Navn og det nu brugte; det nye Navn er da, saavidt bemærket, altid et sammensat (*Harmr* — Velfjorden; *Hvinisfjǫrðr* — Fedefjorden; *Fivoli* — Aarvaagsfjorden; *Leirangr* — Leinesfjorden; *Grǿnmarr* — Langesundsfjorden; *Sandangr* — Gjerdesviken).

Et maaske enestaaende Tilfælde er det til Grund for Nutidsformen Beieren (Beiaren) liggende *Beðir* ved Siden af det overleverede *Beði* (eller i bestemt Form *Beðinn*), — to usammensatte Navne ved Siden af hinanden, dannede af samme Stamme med forskjellig Afledningsendelse. Disse to Former have vel ikke afløst hinanden, men været brugte jevnsides, — maaske den ene paa Stedet selv og i den nærmere Omegn, den anden paa fjernere liggende Steder.

De ovenfor sammenstillede Kjendsgjerninger tillade os at drage vigtige Slutninger med Hensyn til disse Navnes Historie.

Vi se for det første, at de usammensatte Navne i den Tid, vort Kjendskab til Sagen omfatter, ere de gjennemsnitlig ældste. Der kan paavises en Mængde Tilfælde, hvori et usammensat Navn er blevet ombyttet med et sammensat, medens det omvendte aldeles ikke forekommer.

Paa den anden Side viser det sig dog, at disse usammensatte Fjordnavne ikke gjennemsnitlig kunne høre til det aller ældste af, hvad vi have tilbage af Stedsnavne. Dette slutte vi deraf, at adskillige af dem ere afledede af Navnet paa en i Fjorden faldende Elv; Elvenavnet er altsaa det ældste af de to. Forøvrigt ere vist de usammensatte Fjordnavne af indbyrdes temmelig forskjellig Alder; enkelte af dem tør være endog meget gamle.

Om man anser de usammensatte Navne for at være de gjennemsnitlig ældste, følger ikke deraf, at der ikke tidlig ved Siden af dem kan være brugt en hel Del sammensatte, eller at

[1]) Gaarden Spindanger ligger ved en fra Spindfjorden indgaaende Vik, og det kan tænkes muligt, at det har været denne Vik, og ikke Hovedfjorden, som har baaret Navnet *Spindangr*.

ikke nogle af disse kunne være ligesaa gamle. Sikkert kan derimod siges, at de sammensatte Navne i Tidens Løb have bredt sig paa de usammensattes Bekostning og i stor Udstrækning fortrængt dem.

Af de sammensatte Navne synes igjen de med *angr* dannede at høre til de ældste og gjennemsnitlig at være af tidligere Oprindelse end de, som til sidste Led have *fjǫrðr* eller et af de ovenfor i Klasse med dette stillede Ord. Dette maatte kunne sluttes allerede deraf, at *angr* var forsvundet af Sproget som Appellativ saa tidlig som ved den Tid, da vort nøiere Kjendskab til Oldnorsk begynder, medens *fjǫrðr* og dets Lige endnu den Dag idag ere levende som Appellativer. Dertil kommer, at Navnene med *angr* vise sig ofte at være blevne ombyttede med yngre Sammensætninger, hvori *fjǫrðr* eller et lignende Ord er sidste Led. I et enkelt Tilfælde (*Vallangr- Vallangsfjǫrðr*) har det kunnet paavises, at dette var skeet allerede før Udgangen af Middelalderen. Alt dengang havde man følgelig tabt Bevidstheden om Betydningen af *angr* i disse Navne; ellers havde denne nye Sammensætning ikke været tænkelig.

Det eneste, som kunde anføres i modsat Retning, er det ovenfor nævnte Fjærangen, hvis dette Navn, som vi fandt rimeligt, har *fjǫrðr* til 1ste Led. Om dette er rigtigt, saa følger dog deraf ikke mere, end at *fjǫrðr* allerede paa den Tid, da denne Sammensætning blev dannet, har været brugt i Sproget i samme Betydning som senere eller i en nærstaaende.

Vi have saaledes i mange Tilfælde kunnet paavise flere paa hinanden følgende Lag af Fjordnavne[1]). De yngre Lag have bredt sig ud over de ældre, uden dog helt at dække disse; enkelte Navne, tilhørende de ældre Lag, ere blevne staaende igjen hist og her helt til Nutiden, — færrest forholdsvis af dem, der tilhøre det allerældste Lag.

Vi ane en Tid, da de fleste, maaske alle Fjorde havde usammensatte Navne. Nu kunne vi blot øine forholdsvis faa af disse. En stor Del af dem er allerede meget tidlig fortrængt

---

[1]) I de fleste Tilfælde kan der nu paa samme Sted kun paavises to efter hinanden følgende Navne, kun undtagelsesvis tre (*Fold* — Oslofjorden — Kristianiafjorden; *Hvinir* — *Hvinisfjǫrðr* — Fedefjorden; *Hellir* — *Hellisfjǫrðr* — Iddefjorden, hvortil kommer *Spind* — *Spindangr*, Spindfjorden, hvis de ovenfor fremsatte Formodninger om den oprindelige Betydning af *Spind* og *Spindangr* ere rigtige).

af Navne, sammensatte med *angr* og mulig andre Sammensætningsled af den ældre Klasse (f. Ex. *marr*); andre have først i noget senere Tid veget for Sammensætninger med *fjǫrðr* osv., der ogsaa for en stor Del have afløst Sammensætningerne med *angr* osv.

Jeg har i den foregaaende Undersøgelse hovedsagelig tilsigtet at give et Bidrag til Stedsnavnedannelsens Historie, ved paa en enkelt Navneklasse at eftervise, hvorledes de til den hørende Navne have lydt Forgjængelighedens Lov.

De enkelte Navnes Forklaring bliver ved en saadan Undersøgelse af mindre Vigtighed. Denne Forklaring vil ogsaa i mangfoldige Tilfælde alene kunne lykkes for Sprogmænd af Fag, forsaavidt den overhovedet er mulig. Jeg har kun hist og her forsøgt en Forklaring, hvor den syntes at ligge nær, og derhos jevnlig fremholdt den Hjelp til Navnets Forstaaelse, som andre Stedsnavne af samme Stamme antagelig ville kunne yde.

Jeg har ogsaa afholdt mig fra Forsøg paa at udfinde Grundene til de Forandringer, vi have seet Navnene undergaa gjennem Tiderne. Herom vil man neppe kunne dømme med Sikkerhed, før man faar flere Klasser af Navne undersøgte fra samme Synspunkt og Undersøgelsen strakt videre end til et enkelt Lands Omraade.

Register.

Om falske Diplomer.

Af

H. J. Huitfeldt-Kaas.

Brug og Misbrug gaa i alle menneskelige Kunster og Opfindelser Haand i Haand, saaledes ogsaa med Hensyn til Skrivekunsten. Man har i Oldskrifter fra den hele Verden Fortællinger om og Exempler paa Forfalskninger af offentlige og private Documenter og Breve til Fordel for dem, der have foretaget Falskneriet, eller i alle Fald for de Personer, for hvem disse interesserede sig. I Norden, hvor, bortseet fra Runerne, den egentlige Skrivekunst er indkommen med Christendommen eller Geistligheden, har man allerede et ret tidligt Exempel paa Forfalskning eller Interpolation i Magnus Erlingssøns Privilegium for Nidaros Kirke 1164, saaledes som det nu foreligger i to Transsumpter, hvoraf det ene er skrevet omtrent 100 Aar senere end den angivelige Original og det andet formentlig er meget yngre end denne [1]). Endnu mere bekjendt er Beskyldningen mod Kong Sverre for at have forfalsket Pave Coelestin III.s Breve for at fri sig fra Følgerne af Bansættelsen [2]).

Det er imidlertid ikke nærmest ved saadanne vigtigere, offentlige Akter, jeg her vil dvæle, men ved de talrige private Documenter, der kjendes og endnu ofte fremkomme, og hvilke, ligesom hine, have til Hensigt at skaffe Fabrikanten eller hans Klient Rettigheder eller Fordele paa Bekostning af en Enkeltmand, der i Almindelighed vil være hans Modpart i en Retssag. Vort Rigsarchiv besidder en ikke ganske ringe Mængde af dette

[1]) Gustav Storm, Om Magnus Erlingssøns Privilegium til Nidaros Kirke 1164 (Chra. Vidensk.-Selsk.s Skrifter 1895).

[2]) P. A. Munch, D. norske Folks Historie III S. 286 og 331.

Slags Breve, der have været beregnede paa at tjene som Beviser for Rettigheder, som enten slet ikke existerede eller i alle Fald ikke i den Udstrækning, Brevet angiver, og ikke sjelden har det i en ukritisk Tid lykkets vedkommende ved Hjælp heraf at faa en saadan anerkjendt og paa den Maade stifte en Ret for Eftertiden, hvortil saa Hævd og senere Eieres Besiddelse i god Tro have dannet et Supplement, der har ladet den oprindelig ulovlig erhvervede Ret overgaa til lovlig Besiddelse. I enkelte Tilfælde er selvfølgelig Falskneriet saa ubehændigt gjort, at det bliver opdaget og Brevene kjendte ugyldige og kasserede, i mere graverende Tilfælde Bedrageren endog dømt fra Livet, som nedenfor nærmere skal omtales.

I de første fem Dele af det Norske Diplomatarium, hvortil Rigsarchivar Lange i det væsentlige valgte Stoffet, har han ikke medtaget noget af de vitterligen falske Diplomer [1]). Dette er derimod senere skeet paa den Maade, at man har trykt dem efter det Aarstal, hvortil de angivelig høre, med en Bemærkning om deres Falskhed eller Mistænkelighed. Det har nemlig ved en nærmere Undersøgelse vist sig, at de ikke alene, som nævnt, have dannet Grundlag for endnu bestaaende Eiendomsforhold og Rettigheder, men at de ogsaa i andre Henseender have en ikke ringe Interesse, idet de vise Færdigheden i at læse og efterskrive ældre Breve her i Landet fra Slutningen af 16de til Begyndelsen af 18de Aarhundrede og navnligen charakterisere Kjendskabet eller snarere Mangelen paa Kjendskab til vort ældre Sprog inden det nævnte Tidsrum. Den overveiende Del af de hidtil kjendte Breve af denne Art, der ville give sig Udseende af at være de originalt udfærdigede Documenter angaaende vedkommende Eiendomsforhold m. m., skrive sig dog vistnok fra det 17de Aarhundrede, medens de selv angive det 14de, 15de og Begyndelsen af det 16de Aarhundrede som deres Affattelsestid. Naar Fabrikanterne deraf have valgt at lade dem fremtræde som Originaler, er det let begribeligt, at de herved have ment at vække en større Tillid, end om de fremlagdes enten som rent private Afskrifter og Oversættelser eller som mere og mindre officielt bekræftede Vidisser eller Transsumpter, vel at mærke, hvis de kunde eftergjøres saa godt, at de kunde

[1]) Professor Dr. L. Daae har gjort mig opmærksom paa, at Dipl. Norv. III No. 114 sandsynligvis er falskt, da Hauk Erlendssøn dengang ikke længere var Lagmand i Oslo. Haandskriften m. m. er ogsaa virkelig snarest et Aarhundrede yngre.

skuffe dem, der i Embeds eller Ombuds Medfør fik med Sagernes Afgjørelse at bestille (Dommere, Lagrette, Commissioner o. s. v.). Der udkrævedes derfor et nogenlunde godt Kjendskab til ældre Breve baade med Hensyn til Skriftens Udseende, Orthographien og de Former, hvori deslige Documenter pleiede at udfærdiges, hvorunder da ogsaa Beseglingen hørte. Det viser sig nu, at der har været dem, som have gjort sine Sager ret vel og i alle Fald opnaaet at skuffe Samtiden, der ikke besad de sproglige, historiske, palæographiske eller sphragistiske Indsigter, som udfordres for strax at gjennemskue. Bedrageriet, hvad der med Nutidens Kjendskab til disse Ting ikke falder synderlig vanskeligt. Men der er selvfølgelig ogsaa dem, der ere lidet hjemme i de Færdigheder, som udfordredes for at istandbringe et nogenlunde rimeligt Document selv for hin Tid, og adskillige Breve ere, som nævnt, allerede af sin egen Samtid erkjendte for falske eller i alle Fald mistænkelige.

Meget vanskeligere er det med Sikkerhed at afgjøre, om et Brev, der kun findes i en senere Afskrift eller Oversættelse, virkelig er et Falsum, thi her vil en Mængde Forsyndelser mod Grammatik og Ortographi let kunde hidrøre fra Afskriverens eller Oversætterens manglende Evne til at læse og forstaa Originalens Skrift og Sprog paa en saadan Maade, at Tolkningen virkelig gjengiver dennes Mening, selv der, hvor Hensigten ikke er at indlægge andre Oplysninger i den nye Gjengivelse, end det oprindelige Brev indeholder. Dette maa dog vistnok ret ofte antages at have været Tilfældet, især naar det gjælder Grændsetvist og Dele, hvorfor der vistnok kan næres en grundet Tvivl om den fulde Ægthed af de paa forskjellige Steder i Diplomatariet efter senere Gjengivelser trykte Delebreve fra Rakkestad, der forekomme i en mistænkelig Mængde for en enkelt Bygd [1]). Imidlertid kan der dog ogsaa ved denne Art af Omskrivninger af ældre Breve begaaes Feil, om hvilke det er aabenbart, at de ikke have kunnet findes i en samtidig Original, f. Ex. med Hensyn til Dateringen. Naar der saaledes angives en bestemt Ugedag efter Halvardsaften istedenfor efter Halvardsdag, er dette jo i og for sig en temmelig urimelig og i ældre Breve ikke brugelig Dateringsmaade, men kommer nu hertil, at den iflæng grebne Ugedag netop er selve Helgendagen, hvorefter et ægte Brev selvfølgelig vilde været dateret, er det jo klart, at her foreligger et senere, uheldigt Forsøg paa at efterligne ældre

[1]) Jfr. f. Ex. Dipl. Norv. XIII No. 20, 68 og 77.

Dateringsformer. Dette Dateringsforhold forekommer i et Brev, der angiver sig at være skrevet 1366 [1]). I det hele taget have de senere forfalskede Breve, efter at det ældre Kalendervæsen var gaaet i Forglemmelse, kun et meget lidet Antal Helgener til Disposition for Datering; de indskrænke sig gjerne til de faa af disse, hvis Dage kjendtes og benyttedes ogsaa efter Katholicismens Ophør som St. Halvard, St. Hans, St. Olaf, St. Michel etc. Ogsaa betydeligere Feiltagelser i Titulaturer, navnlig Kongernes, ville danne slemme Indicier mod et Brevs Ægthed [2]), medens det for de sproglige Feils Skyld, som nævnt, her bliver noget vanskeligere at skjelne Bedrageri fra Ukyndighed. Dog kunne selvfølgelig ogsaa her Feilene være af den Beskaffenhed, at de udelukke Tvivl. Det er overhovedet i det rent formelle, at Anstødene mod Tidens Brug lettest begaaes og bemærkes, hvis Falskneren ikke er saa forsigtig at anvende, hvad han forefinder i det originale Brev, han benytter som Forbillede, netop saaledes, som det der forekommer, men dette vil ikke altid convenere ham, idet han ønsker at henlægge sit Brev til en anden Tid, men dette er farligt, da han i Regelen vil mangle Forudsætningerne for at kunne udføre dette correct.

Undertiden er et saadant falskt Brev skrevet med Benyttelse af et ældre Skindbrev, hvis oprindelige Skrift er afskrabet, og hvor saa den nye Text er skreven ovenpaa denne (Palimpsest). Denne Operation er som Regel slet udført, saa det hele faar et stygt og lurvet Udseende, ja undertiden kunne endog enkelte Ord eller Bogstaver fra den oprindelige Text skimtes og gjøre Bedrageriet let iøinefaldende. Der findes endog Exempler paa, at man ikke har gjort sig den Uleilighed at fjerne Skriften under den Fold, der danner Brevets nederste Kant, og hvori Sigillerne fæstes, saa at man der kan læse Ord med en afgjort yngre Haand og af en senere Charakter, end det falske Brev vil give sig Udseende af at fremvise. Ogsaa Seglremmerne bekræfte undertiden Forfalskningen, idet den paa disses Indsider bevarede Skrift, ja endog undertiden et Aarstal, henviser til en meget senere Tid end Brevet selv. Ogsaa paa ægte Breve ville

[1]) Dipl. Norv. VIII No. 181, jfr. m. VII No 346 og 445 samt VIII No. 196.

[2]) Naar Dipl. Norv. X No. 130 er anseet for helt falskt og ikke blot omskrevet i 16de Aarhundrede paa Grund af Titelen «Skane koning», anvendt paa Erik af Pommeren, da er denne Slutning ikke bindende; Titelen forekommer, skjønt urigtig, ogsaa brugt i enkelte ægte Breve, f. Ex. Dipl. Norv. I No. 567 og 652, hvor den vel maa være indkommen ved et Laan fra ældre Breve fra Magnus Erikssøns Tid (1340-Aarene).

Seglremmerne vistnok oftere findes skaarne af et ældre, kasseret Brev (undertiden et Concept til Hovedbrevet), men selvfølgelig er da Skriften enten samtidig med eller ældre end det Brev, hvorved de hænge.

Ved de Breve, der skulde lægges i Rette, var det af Vigtighed, at Seglene vare i Orden, idet disse i Middelalderen, da blot faa kunde skrive, tjente istedenfor den senere brugelige Underskrift. Det hedder derfor gjerne i Retsakter, at der fremlagdes et Brev med saa eller saa mange hele og uskadte Segl, og hvis Indhold var følgende o. s. v. Selvfølgelig maatte Brevforfalskere ogsaa have sin Opmærksomhed henvendt paa denne Ting, og man vil derfor altid se, at der i alle Fald har været gjort Forsøg paa at give det Indtryk, at denne Side af Sagen har været i Orden. Det er nu i Regelen kun de i offentlige Archiver bevarede Documenter, der have sine Segl i god Stand; de allerfleste Bondebreve mangle nutildags sine Segl, idet de for det meste ikke have været synderlig omhyggeligt bevarede, selv i ældre Tider, men endnu mere have de i nyere Tid lidt Overlast, idet Seglene tildels have maattet levere sit Vox til andet Brug for en lidet pietetsfuld Efterslægts praktiske Behov, f. Ex. til at voxe Traaden for Skrædderen, der arbeidede paa Gaarden. Dette sidste er mig baade fortalt, og jeg har selv seet Exempel derpaa, idet enkelte Segl under Breve i vort Rigsarchiv bære tydelige Spor af, at man har trukket Traaden haardt over Seglet og saaledes tilintetgjort det Præg, det endnu muligens bar af det anvendte Signet. Imidlertid har man neppe altid været synderlig nøieregnende med, at netop alle Segl fandtes i Behold under Brevene, naar disse fremlagdes i Retten, saa at selv de, hvor kun nogle vare tilbage eller endog blot viste Spor af Vox paa de vedhængende Remme, have været godkjendte som ægte. Naar et ældre Brev anvendtes paa den Maade, at dets Skrift bortskrabedes for at give Plads for en ny, har man uden Tvivl i Regelen ladet de gamle Segl blive hængende, selv om man ikke sørgede for, at det nye Brevs Udstedere fik de samme Navne som i det gamle, hvorfor der ogsaa virkelig forekomme Exempler paa, at der paa et forfalsket Brevs Segl kan staa et helt andet Navn end noget af dem, der nævnes i Brevet. Som oftest ere, i alle Fald nu, de fleste Segls Præg paa saadanne Breve saa medtaget og utydeligt, at Navnene ere fuldkommen ulæselige. Der gives ogsaa Exempel paa, at der som Segl for ganske ukjendte Personer, der kun optræde

som Bønder og Lagrettesmænd, er blevet benyttet enkelte, der nærmest maa antages at have tilhørt Adelsmænd, idet man tydelig kan se et Skjold i Seglet, om end den charakteristiske Figur deri ikke længer kan dechiffreres. Det er undertiden ret tydeligt, at man ligefrem har flyttet Segl fra ældre ægte Breve, idet man har bortsmeltet Voxet paa Undersiden af Seglet og derpaa overført det til det falske Brev og siden søgt at tildække Undersiden paanyt med Vox, men dette er ofte saa klodset udført, at man let kan opdage Fremgangsmaaden. Ogsaa et urigtigt Forseglingsstof (f. Ex. Harpix) kan observeres paa Seglremmerne af enkelte falske Breve.

Der er hidtil i det Norske Diplomatarium trykt omkring 60 falske Diplomer, af hvilke Rigsarchivet for Tiden eier omtrent Halvparten. Det viser sig af flere Paaskrifter paa disse Breve, at de have været fremlagte ved den store Matriculering af Landets Jordeiendomme i 1660-Aarene, og denne tør vel for adskillige af disse Breves Vedkommende have været Anledningen til deres Forfærdigelse, idet det da gjaldt at faa Gaardenes Udstrækning og Tilliggelser retslig eller officielt constaterede. En større Del af de falske Documenter ere derimod vel at henføre til bestemte Retssager, da man har søgt at udfylde det manglende Bevismateriale ved Hjælp af dem. Det har nu selvfølgelig ikke kunnet være enhvers Sag at forfærdige et saadant Brev; paa en Tid, da Skrivekunsten var lidet udbredt, har der vistnok ikke i hver Bygd kunnet opdrives en Mand, der baade besad tilstrækkelig Kyndighed i Læsning af gamle Documenter (var «brevsynt») eller i Skrivning og, endnu mere, besad saavidt tilstrækkelig Kjendskab til de gamle Breves Udseende og formelle Indhold, at han kunde paatage sig at efterligne deres Skrift og Stil. Dette er vel Grunden til, at en enkelt Mand kan sees at have udstrakt sin Virksomhed til en større Omkreds. Antagelig har Fremgangsmaaden i saadanne Tilfælde vel neppe været den, at man uden videre har henvendt sig til ham med Begjæring om at skaffe et falskt Brev, hvilket jo snart vilde have vakt en for vedkommende altfor farlig Opmærksomhed; snarere maa det vel om en, der besad de nødvendige Færdigheder, have været udspredt, at han var Eier af en Mængde gamle Breve angaaende Omegnens Gaarde, hvad der ogsaa i nogen Grad kan og maa have været Tilfældet, da brugbare Forbilleder maatte være en Betingelse for den Slags Virksomhed. Naar da nogen har henvendt sig til ham med Spørgs-

maal, om han var i Besiddelse af noget angaaende det specielle Tilfælde, mulig i Forbindelse med Fremlæggelse af sin Gaards ældre Documenter, har han benyttet Anledningen til at skaffe sig en Del for Sagen nødvendige Oplysninger og derpaa lovet at undersøge, hvorvidt han eiede hertil brugbare Documenter, hvorved han opnaaede at vinde den fornødne Tid til at faa det nødvendige Bevismiddel tilveiebragt i en saadan Form, at det kunde passere for ægte og saaledes erholde retslig Stadfæstelse.

Det vil for Oversigtens Skyld vistnok være bekvemmest at henføre Brevene til visse Grupper efter de Egne, hvorfra de ere udgaaede. Den ubetinget talrigste af de hidtil kjendte Serier er den, der omhandler Gaarde paa Eker, Modum og den nordlige Del af Vestfold, navnlig Sandshverv; den er uden Tvivl skreven med samme Haand og viser omtrent de samme sproglige Phænomener. Herhen hører et halvt Snes Breve i vort Rigsarchiv, trykte i det Norske Diplomatariums VII. til X. Bind, samt derhos uden Tvivl en Del andre fra samme Egne, men hvis Originaler ere spredte paa forskjellige Steder, saa en Sammenligning af Haandskriften nu ikke let kan finde Sted; dog er Ligheden enkeltvis constateret (Dipl. Norv. X No. 323, dat. 30 Juli 1522). De bevæge sig angivelig gjennem et Tidsrum af 150—200 Aar, saa at dette allerede er tilstrækkeligt til at godtgjøre, at de ere falske, hvilket desuden fremgaar af adskillige andre Kriterier, baade sproglige og historiske. Det er saaledes meget almindeligt i disse Breve, at Dateringen lyder paa en Dag efter *Halvarse eftan, Olsoko eftan*[1]) etc., hvilket, som ovenfor nævnt, er en forkert og i ægte Breve ubrugelig Dateringsmaade. Det er i Brevet D. N. VIII No. 181, at det ovenfor berørte Uheld har truffet Forfatteren, at den nævnte Ugedag efter Halvardsaftenen just er selve Halvardsdagen. I dette samme Brev gives ogsaa den mærkelige historiske Oplysning, at de to Tegengaarde i Sandshverv vare «før den store Død lagte under en Skyld af to Lagmænd», ligesom der ogsaa findes følgende i sproglig Henseende charakteristiske Vending: *var hia verand Saatatvet bondom ok Hvamsal bondom ok margum andre gode men.* Istedenfor þeir bruges uden videre tau, skjønt der ikke tales om Personer af forskjelligt Kjøn; Formerne þeim og tem forekomme begge i Brevet.

D. N. VIII No. 196 (angivelig af 1 Aug. 1375) har baade

---

[1]) Se f. Ex. Dipl. Norv. VII No. 346 og 445, VIII No. 181 og 196.

aagandemen og *egandemen*. For þeir bruges t e e r, medens Stedsadverbiet þer skrives t e r. — Brevet D. N. VII No. 346 (angivelig fra 1407) har følgende, baade lokalhistorisk og sproglig seet, overraskende Tirade: *hafde þau fyrnemde vitnom a herming sina at þau hørdom aldrig nokon akera ok borte blev loger orskurde ok xii mana dom er gangen var þa bodom Mork gardom bran a thore varmen met ii smaapilta ok allom folkie i skogen vare þa þen skade skede a fyrnemde gardom ok ingen redning a alt þau egande varom a þau gardom.* Der behøves ikke store Indsigter i Oldnorsk for at forstaa dette [1]. — Af Brevene D. N. VII No. 443 og 445 (angivelig fra 1451 og 52) kan mærkes følgende Udtryk: *indens gardom oc uttan — fram lede kongens lensmand fyrnemde treor andre skelrikum vitnom — mellom fyrnemde þueor samego hiaverande allom mollsmandom oc allom samegandmen oc egandismend a bodom fyrnemde samegior oc andre gode mend oc var tennems rette stemnedag — er søgt a einfare a samego tems.*

De to Breve No. 77 og 189 i Dipl. Norv. X (angivelig af 20 Mai 1370 og 4 Octbr. 1446) angaa Gaardene Ryg og Daler paa E k e r. Ikke alene ere de skrevne med samme Haand, men deres kaudervælske Sprog har saa store Overensstemmelser, at de vistnok ere skrevne samtidig og til samme Anledning. Som Sprogprøver fra det første kan anføres, at Dativ bruges for Nominativ og andensteds Nominativ for Dativ; videre: *margum anre gode monom — framlede tueor skelrikom mane vitne — en hade ter a æden sinom — anor tueor skelrike vitne — er a bog sor oc vorom sam fløyt som fornemde vitnom.* Det andet af disse Breve (D. N. X 189), der tilfældigvis har den rigtige Lagmand i Tønsberg 1446 (Peder Olssøn), byder saadanne Sprogblomster som: *meer vorom a enom dellisgaung mellom nørdre Dallers egior oc Ryks gardom — som allom ligger — hiaverande kongens ombudsmand a Ekiom oc allom mollsegande manom — a fullde oc logliga ombode vermoder sinvm — a enom halfe en a annor halvfen — the vorom loulikan fyre stemt — a eden sinom* og meget lignende. Det sidstnævnte har tilsyneladende alle 13 Segl i Behold, men deres Præg kan ikke skjelnes; derimod har det førstnævnte som sjette Segl, der skulde være Thrond Halvorssøns, et, der bærer Omskriften: S. Carvli Enari med Minuskler, hvilket viser, at det oprindelig har tilhørt et meget yngre Brev. Saavel ved disse

---

[1]) Af dette Brev har i sin Tid Geheimearchivar, Etatsraad G. Thorkelin leveret en Afskrift uden at fatte Mistanke om dets Uægthed.

to Breve som det ovenfor omtalte Dipl. Norv. VIII No. 196 ligge Afskrifter omtrent fra Midten af det 17de Aarhundrede, bekræftede af en Mand ved Navn Lars Nilssøn, der har tydet disse vanskeligt læste Breve saa correct, som det ellers paa den Tid ikke forekommer, hvilket formentlig kun kan forklares paa den Maade, at det ogsaa er ham, der har skrevet de angivelige Originaler Underlig nok hed den Mand, af hvem Rigsarchivet i 1875 kjøbte de 2 førstnævnte af disse Breve Nils Larssøn Daler fra Eker, altsaa sandsynligvis en Descendent af hin «brevsynte» Mand.

Brevet No. 465 i Dipl. Norv. VII (angiv. 10 Febr. 1466) omhandler et Skifte paa Nøtenes i Hof Sogn i Rørdal mellem 6 Brødre og 3 Søstre angaaende Jordegods i Hof, Eker og Modum Sogne. Sproget er her noget bedre end i flere af de forud nævnte Breve, maaske dog mest paa Grund af Brevets Indhold. Det angives irettelagt 1592 og 1599.

No. 214 i Dipl. Norv. VIII (angiv. 17 Juni 1388) giver en Bestemmelse af Skovstrækningerne paa Haukelid i Røken og er dateret *Botolsdagen a første are okors vardl(e)x drotning Margreta var takin til Norgies stierna* (! ɔ. til stjornar) — *efter fynder vitnom a hedom houg.*

Brevet No. 9 i Dipl. Norv. XIII (angiv. fra 1333), der angaar Skovgrændser mellem 3 Gaarde paa Eker er uden Tvivl skrevet i 17de Aarhundrede med Benyttelse af et Brev fra 16de Aarhundrede, idet Aarstallet er skrevet md (ɔ: 1500), som vistnok er laant fra det anvendte Forbillede, medens det følgende Aarstal 1333 er skrevet med arabiske Tal. Flere Personer benævnes efter sine Gaarde uden tilføiet Præposition.

No. 139 ibid. (angiv. af 28 Decbr. 1476) angaar et Mageskifte i Sandshverv, men Vederlaget er forglemt, medens Grændser angives. Formerne *tæmes* og *temz* bruges som Genitiv Pluralis, ligesom i tidligere nævnte Breve af denne Gruppe.

Dipl. Norv. XI No. 12 og 212 (angiv. 9 Mai 1328 og 15 Mai 1460) angaa Delet mellem Eker og Numedal, men kjendes nu kun fra Afskrifter i en Lagthingsakt af 17 Juli 1694 paa Eker; paa Grund af sit Sprog og de omtalte vedlagte «udtolkede Gjenparter» bør de vistnok henregnes til de forannævnte forfalskede Breve fra denne Landsdel. De have, efter flere Kriterier at dømme, havt ægte Breve til Forbilleder, men uden andre Hjælpemidler end disse sene Afskrifter lader det sig ikke afgjøre, hvad der muligens kan være af ægte Momenter deri.

Selv Brevet af 28 Sept. 1570 (ibid. No. 737) kan neppe ansees frit for Mistanke, men i alle Fald ere samtlige 3 Breve i 1694 blevne anseede for ægte og Delet fastsat efter dem. Sexmandsdommen af 1460 angiver sig at være *giort effter landemercke baga.*

Et Brev fra Sandshverv, angivelig dateret 10 April 1515 og trykt i Dipl. Norv. XI (No. 297), angaar Retten til et Vand og viser sig at være irettelagt 5 Gange mellem 1632 og 1684, da det af Overhofretten blev erklæret for ugyldigt. Baade Brevets Form, Sprog og Skrift ere mistænkelige, bl. a. siges en af Lagrettesmændene at være *fem synne x ar gamall* og en anden *iiii synne x ar gamall,* hvor Meningen aabenbart maa være xx paa de Steder, hvor der staar x, idet det jo maa være deres høie Alder, der skal give Vidnesbyrdet forøget Vegt, ligesom de da ogsaa heller burde have optraadt som Vidner end som Lagrettesmænd.

Det leilighedsvis ovenfor nævnte Brev af 30. Juli 1522 (Dipl. Norv. X No. 323), der angiver Delet mellem Gevelt og Ulleren i Haugs Sogn paa Eker og tilhører Rækken af Lars Nilssøns Breve, har den ellers ukjendte Datering: «metvekudagen nest epter Olsokedyre».

En mindre Gruppe falske Breve fra Gudbrandsdalen angaa alle Gaarden Blaker (Blakararf) paa Lom og bære Aarstallene 1405 (D. N. VIII. 236), 1414, 1415 og 1417 (D. N. X. 123. 125 og 128); det sidstnævnte kjendes dog kun i en Afskrift fra 17de Aarhundrede. De behandle alle Grændser samt Seter- og Fiskerettigheder for Gaarden og ere for de 3 førstnævnte Breves Vedkommende forfærdigede af andre gamle Skindbreve, hvis oprindelige Skrift er udskrabet, dog saa lidet omhyggeligt, at der under Folden paa Brevet af 1415 sees Slutningsformularen af et Brev fra sidste Halvdel af 16de Aarhundrede. I Brevet af 1405 er desuden en hel Linie tilskrevet med andet Blæk over en ny Radering. Disse Breve ere vistnok alle gjorte i Slutningen af det 16de Aarhundrede og meget slet skrevne, uagtet der kjendelig er benyttet ældre, ægte Breve. Naar der saaledes i Brevet af 1405 nævnes to Riddere og Rigsraader i Norge *her Ollaf Haluurson ridhr* og *her Torgart Bennictson rider,* da menes hermed aabenbart Hr. Olaf Haakonssøn og Hr. Thorgaut Benktssøn, men de ere her anbragte en Menneskealder for tidligt. Den nævnte Prest, Hr. Hans Valterson paa Mo (Lom), er ikke ellers kjendt. Som Prøver paa Sproget hidsættes: *the men som bu paa Blakarfue, Stamstadum ok Mork, ok the menom som bu a*

sydar Abostrandenen alt te Rofstadum (paa og pa rettet til: a — 1414). — *ok wiste oss brefuenom sino som hustru Jngierdh a Blakarfe þer a wærfuan hado wtgiefen wtta vyrdhelig her her Hakon* — — *Tj frasadhe me fornemde Serkuedher fra offtnemde Smodalz watnom ok sæterstadom ok jngien þer at setre helder fiskie wttan titnemde Haldor a Blakarfue ok hans ærfuingiom' samtykie tee æwerdeligo tid* (1415). — *bade Haldore aa Blakarffue, thæ thim kuno faae sættro j Smaadalom med honom, loffuadha tha fyrsagdom Haldore thim aa sættre ter* — — *hængio me okkre jnseiglo* (4 Mænd — 1417 — Afskr. fra 17de Aarhundrede).

En Række af 3 Breve (Dipl. Norv. XIII. 26. 58. 64), angaaende Gaarden Borge i Skoger Sogn ved Drammen og dens Grændser mod Nabogaardene, angivelig fra Tiden omkring 1400, viser utilstrækkelige Kundskaber i Tidens Sprogbrug og Skrift; saaledes mangle Forkortningstegnene for den største Del. Det sidste af dem har som første Udsteder *Vægbiorne Ormson merkismadr*, hvormed Skriveren uden Tvivl har ment en Mand, der sætter Grændsemærker mellem Gaardene, medens merkismaðr i vort Oldsprog, som bekjendt, har en hel anden Betydning. Sprogprøve: *som alum a bok suorom mer fvllo eidstafue ok þav syne ok for fædrom ordom þæiræ* — *okkor* brugt om 6 Personer. En i No. 58 nævnt Prests Navn er urigtigt.

Af Breve fra Odalen viser No. 61 i Dipl. Norv. X (angivelig fra 27 Juni 1359) en god og sikker Haandskrift, men rigtignok mindst et Aarhundrede yngre, end det selv udgiver sig for; det lider forøvrigt under mange Feil, der tilhøre en langt senere Tid. Gaardene Skylestad og Aulin, hvis Skovdele angives, har man søgt at give en mere archaistisk Form ved at kalde dem Sigurstad og Aulid eller Audlid, Forkortningstegnene mangle oftere, þ bruges for t, og dobbelt s findes i Begyndelsen af Ord; Gaardsnavnet bruges som Efternavn uden tilføiet Præposition eller Fadersnavn. Endelig ere Seglremmerne skaarne af et Brev fra 6 Juni 1400; Brevet er imidlertid kjendt gyldigt i Aaret 1605. — Brevene af 3. Mai 1331 (D. N. XI. 17) og 3. Mai 1510 (D. N. X. 300) ere slette i enhver Henseende. Ogsaa Brevet af 20 Januar 1505 (D. N. XII. 270) er mistænkeligt paa Grund af Skrift og Orthographi.

Af de to Breve fra Bærum i Dipl. Norv. VI (No. 376 og 378, angivelig fra 23. Marts og 23. Juni 1411) udgiver det første sig for en Lagmandsdom, der paabyder en Aastedsforretning (det andet Brev), hvorved Grændserne mellem øvre og nedre

Aas i Haslum Sogn fastsættes, og hvorunder en «Prest paa Haslum» nævnes. Lagmanden kaldes Erik Erikssøn, hvilket uden Tvivl viser, at Brevets Istandbringer har benyttet et senere Document som Forbillede, idet der ganske rigtigt var to Lagmænd af dette Navn i Oslo, nemlig Fader og Søn (af Slægten Gyldenhorn), der fulgte efter hinanden i Tiden fra 1470-Aarene til 1520-Aarene, men den i Brevet nævnte Erik Erikssøn er kommen to Menneskealdere for tidligt; Lagmanden i 1411 var vistnok Sæbjørn Dagssøn, der i alle Fald var her 1412—21. I sproglig Henseende staa disse to Breve omtrent jævnsides med Sandshverv-Eker-Brevene: *badom partar skal motass a astaðlein nestæ astunand sswmare firir ssex llogrættomæn ok þan enligha domb at ganga eftir loghum — — en lænsmadrin Pall Ramstadj læidhe æptirnæmdar olldvgom skilligom vithnom a badhom sidhor samtythom ok logllighar stæmdar vorom — — ath þau villiom sat sægia syna ok fyrfædrom vithnasbyrdar þæira.* Forkortningstegnene mangle oftere, og urigtig Brug af Dativformer samt af þ for t finder hyppig Sted.

Tre Breve angaaende Nordthorp i Valders (D. N. VIII. 272 og 801 — 22. Juni 1424 og 1553 — samt XII. 268 — 2. August 1502 —) ere vistnok alle skrevne af samme Mand. Blandt Udstæderne af det første nævnes en Ridder, Hr. Svale Jonssøn (Smør), der vistnok levede paa den nævnte Tid, men de 2 derpaa nævnte Adelsmænd, Arild og Thorkel Kane, ere høist problematiske Personer. Sproget er i samtlige 3 Breve i det væsentlige ens og temmelig slet, maaske samtlige skrevne 1553 eller senere. Der forekommer Former som *þeþe bref, þôtoge.*

Et af de mere interessante falske Breve er det, der er trykt i Dipl. Norv. VI (No. 315, angivelig fra 29. Juni 1384). Det fastsætter nemlig Grændserne mellem Land, Hadeland og Ringerige og angives udstædt af Lagmændene i Oslo (*Mikollar Þrondarsson*) og paa Oplandene samt af *Jon Ssiwghr carich ok korssbrodr ath Mariw kiyrkw y Osslo, Einare Ollafrsson prest ok canich ath Hamar kirkiw a Hæidmork ssire Gwthormr prest a Gran a Hadalland ssir Æistæin prest a Jamnokri en ssir Hakon prest a Nørdrofwe a Ringhar(i)kie,* alle opdigtede Personer. Brevet lider helt igjennem af en Mængde sproglige og historiske Feil; af de sidste kunne bemærkes, at der i Kong Olafs Titel staar *Sswygæ kongh* istedenfor Gota k., og at Lagrettesmændene nævnes med sine Gaardsnavne uden á eller Fadersnavn; af førstnævnte Slags Feil mærkes: *Olafr* brugt som Genitiv, *hiaverande*

med de følgende Navne i Nominativ, Lagrettesmændenes Gaardsnavne dels i Nominativ, dels i Dativ, Former som *þætha, Æggiemodenom* (for -monom), *sik driste* for dirfast, *sokknæskyl(n)ad mylian fyrnæ(m)dr bøgdhellagar, sswndan fyre Nethssionenom.* Skjønt Brevet skulde have havt mange Segl, har man søgt at undgaa dette ved at lade Slutningsformelen lyde saaledes: *firir ssanindhe hæingh mer þwægie laghmen okors jnssigli en þwæggiæ wyrdoligh canikwm þæiræ jnssyghli giorth* (etc.). Brevet er muligens forfærdiget i Anledning af Opsættelsen af Delestenen paa Eggemoen (Bergermoen), hvis Aarstal, skrevet med Runer, rigtigst antages at være 1639 (ikke 1589)[1].

Et Brev som No. 330 i D. N. VI. (af 19. Mai 1390) er efter Sprog og Orthographi vistnok mistænkeligt, men da det kun indeholder Tilkjendelse af Kosthold for en Osloborger hos en Del Personer i Land, er der maaske neppe fuld Grund til at forkaste det, siden Lagmandens Navn (Harald Kolbjørnssøn) er rigtigt; maaske er det kun en senere Omskrivning. Derimod er et Delebrev fra Land (D. N. XV. No. 49) angivelig fra 17. Juni 1412 (eller 1419?) i enhver Henseende saa aabenbart falskt, at det kun er mærkeligt, at det upaatalt har kunnet passere den Commission, der i 1667 har besigtiget Gaardene i Anledning af den nye Matriculering, og som har givet det en Productionspaategning, til hvilken Anledning det formentlig er lavet. Begyndelsen lyder saaledes: *Ollom godom monom koont m Henter Sonnboson markomaller i ol Lanom med Asgrimer Thorogrimsson lenz manom i Lantte oc Gislle Karesson m Sigjur Annffensson svarin logræter manom warom a Stenseru a Vestersini a cros aftn om varon rik(is) okors vordellig herre h Erik* (etc). — — *gekom oc hørdom;* skjønt Brevet nævner 4 Udstædere, har det kun havt 2 Segl, der nu begge mangle.

De falske Breve fra Thelemarken frembyde ikke synderligt af Interesse. Et Brev i D. N. X. (No. 130, angiv. fra 10.

[1]) Jfr. Aarsberetning fra Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring 1866 S. 104, 1867 S. 116, 1874 S. 190 og 1875 S. 250 f. samt N. Nicolaysen, Norske Fornlevninger, S. 146. — Mellem Stenens yngre Runeskrift og det her omtalte Brev existerer der utvivlsomt en Forbindelse. Det er fra dette Brev, at P. A. Munch, D. norske Folks Hist. VIII S. 11, har Oplandslagmanden Thorstein Gunnarssøn, medens han S. 193 tilbagekalder Oplysningen, idet han paa sidstnævnte Sted i Correcturen udslettede Oslolagmanden *Mikollar Throndsson,* efter at han af mig var gjort opmærksom paa Brevets Uægthed. Det har været lagt i Rette 1680, 1690, 1693 og 1702 og sees at have vakt Tvivl i 1690.

Octbr. 1418) er et Gavebrev paa Thvet og Aasthvet i Hiterdal og beskriver Grændserne. Sprog og Orthographi betegne det enten som et helt Falsum eller som en Omskrivning fra det 16de Aarhundrede, som man har villet give et gammelt Udseende. At Kong Erik kaldes «Noregyss konungh oc Skane koning» er, som ovenfor nævnt, ikke et fuldt afgjørende Bevis for Falskneri. — Et udateret Brev fra Vraadal (ibid. X No. 737), skrevet bagpaa et Stykke Skind, der før har havt latinsk Skrift, synes kun at være en slet Afskrift med flere paatagelige Misforstaaelser af sin Original: «huier laff» (ɔ: kyrlag) — — «y breff lømeger» (ɔ: løsning?) etc. Det er et Kjøbebrev og har ved en retslig Benyttelse i 1780 vakt Tvivl om sin Ægthed. — Et Delebrev mellem Rønjam og Langlom i Aamotsdal, angivelig fra 1563 (D. N. XI. No. 713) er særlig slet skrevet; det anvender þ, hvilket da for flere Menneskealdre siden var gaaet af Brug, samt Formerne vit og me om to Mænd. Et andet Delebrev fra samme Sogn mellem Sellestad og Troer (D. N. VIII. 476, angiv. af 24. Juni 1510) er omtrent af samme Beskaffenhed, men bruger t og th samt vi (om 3 Personer).

Fra Thrykstad i Smaalenene haves et Brev, der angiver sig skrevet 31. Octbr. 1332 (D. N. VII No. 136) og indeholder Prov angaaende en Arvs Størrelse. Der anvendes en Bogstavsammensætning som þh, som forøvrigt ikke er helt ukjendt i Breve fra 15de Aarhundrede, Præpositionerne have urigtig Styrelse, og sammenhængende Ord staa i forskjellige Casus. — Et andet Brev fra Thrykstad af 20. Juni 1447 er trykt i Dipl. Norv. X. (No. 191) og angaar Delet mellem Aasergaardene. Skjønt det fremtræder som en Original, maa det efter Skrift og Orthographi være mere end 100 Aar yngre, end det angiver sig at være. Det har været irettelagt 1606—7 og 1638—40 og er da anseet for rigtigt, saa Grændserne fastsattes derefter.

Et Gavebrev til Haabøls Kirke (D. N. IX. No. 195, angiv. 10. Juli 1401) synes at have nogen Tilslutning til en tidligere Gave i samme Gaard, der nævnes i Biskop Eysteins Jordebog (Røde Bog, Udgaven S. 124), men maa i alle Fald være omskrevet i 16de Aarhundrede. Den omtalte Prest Guttorm er ikke ellers kjendt; Sognepresten hed i alle Fald da Simon Jonssøn.

I Dipl. Norv. XIII er som No. 84 trykt et Gavebrev (angivelig af 1420), der er forfærdiget c. 1560 og allerede, da det irettelagdes for Lagmanden i Oslo i Aarene 1562—63, blev erklæret for falskt og gjennemskaaret af denne. Bedrageren, der

havde skrevet Brevet, hed Peder Brun og gik til Bekjendelse; han dømtes fra Livet. Ogsaa en Del Bønder i Eidsberg, Askim og Thrykstad, der havde ladet dette og andre Breve skrive for paa denne Maade at tilegne sig fremmed Gods, dømtes dels fra Liv og Gods og dels fra Fred og Gods, om de ei opnaaede Benaadning. Det heder om den ene Bonde, at han i *et gammelt pergamendthe breff vnder hengende jndsigle hade ladett vdschryffue, och siidenn egenn indschriffue vnndher samme segll, huadt hannom gott tøchte.* (Se D. N. XIII. No. 716—21 og 723). Det falske Brev er ingenlunde slettere end mange andre af samme Slags; Former som þheym, dheira, dhæim og deim forekomme om hinanden.

Det Delebrev mellem forskjellige Gaarde i Eidsberg, der er trykt i D. N. XII. (No. 206, angiv. fra 15 Mai 1441) er skrevet over en udskrabet Skrift af et andet Brev, hvis Segl, hvoraf et geistligt og et adeligt, vistnok ere beholdte paa det nye Brev. Maaske for at begrunde det første Segl kaldes første Udstæder *Ioin Tordorson klærk, lænsmandr i Hægom,* de øvrige ere *Torulfa Torstænson Suæin Ionson lagræto mannæ samastadr — mihr warom ok mangho odro godær monnom mit okkor a Lækuangho rætto stæfnustadhr — — sæm vpuaxto varo hia j bygdenom — — vtoor fædri tæirom ordom ok mange odro godær mannæ ok konors ordom.* Endnu andre helt urigtige Former findes, *þæim* og *deir* bruges om hinanden. Den i Brevet nævnte Hustru Ulfhild Brynjulfsdatter, som er en virkelig Person, er formentlig laant fra det oprindelige, udskrabede Brev. Paategningen om Irettelæggelse 1649 giver formodentlig et Fingerpeg til Forfattelsestiden.

Et Vidnesbyrd angaaende en Skovteig mellem Gaardene Hof og Thorp paa Idd med Angivelse af Grændser (D. N. XI. 475, angiv. af 7 Octbr. 1527) synes paa Grund af sin Orthographi at maatte være fra en senere Tid end angivet, uagtet Seglene ere rigtige; maaske er det omskrevet (og forfalsket?) ved den Tid, da det er irettelagt (1617).

Af falske Breve fra Oplandene kan nævnes et Brev fra Ringsaker, angivelig af 13. Septbr. 1351 (D. N. X. No. 58), der angaar Dele mellem nordre og søndre Børke paa Veldre. Det er lidet behændigt gjort og har ligesom det ene Brev fra Skoger (ovenfor S. 97) en «merkiesmader», der nævnes efter Presten paa Ringsaker og Lagmanden paa Oplandene, hvilke forøvrigt ere ubekjendte; den nævnte Hammerbisps Navn er urigtigt. Som Sprogprøver: *þisdagen nest efter Mariv møsso siærmæiræ varom mer lagliger þ(i)lstæmder af vyrdeligis frvghe*

Margrith Hakonædôter bussitiande ok æiggan(de) sydre gardin Børki (siden kaldes hun Hustru) — — *ok alom a bokenne ssvorom med fvllo æidstaf allom oldvgom ok okærhlavssom manæ vitnom ok ssamhærmdo vitnad* — — *þesso æindemarker ok vthvægom ok markskelom skyliær alum adre æigom fra Bôrki æigom.* Syv af Brevets Seglremme danne en større Del af et Document, hvis Datum er 16. Juni 1428 (D. N. X. 148), men det falske Brevs urimelige Sprog henviser til en endnu langt senere Tid, snarest den, paa hvilken det er irettelagt (1681), da alt Kjendskab til Oldsprogets Grammatik var tabt.

Et Delebrev fra Biri, angiv. af 20. Septbr. 1345 (D. N. IX. 143), fastsætter Grændser mellem Gaardene Sigstad og Ekern og viser omtrent de samme Sprogfeil som sidstomtalte Brev med urigtig Orthographi og unødige Dativformer; første Udstæder er en «Prest paa Kjos» (!). Det er formentlig forfærdiget til Fremlæggelse i en Aastedssag, der holdtes 1695, men hvor Sorenskriveren Michael von Schønberg paategner, at det «ey for gyldig kand ansees», medens Lagmanden Peder Blichfeld igjen «reiser» det 1696. Siden har det endnu været i Rette 1698 og for Overhofretten 1710.

D. N. X. No. 250 (angiv. 17. Juni 1477) har Form af en Dom, hvorved en Gave dømmes ugyldig, hvorefter Grændserne mellem Smedby og Hvem paa Thoten fastsættes efter kgl. Befaling, vistnok en usandsynlig Combination af Forretninger. Da Lagmændenes Navne i Oslo og Oplandene ere de rigtige paa den nævnte Tid, har Skriveren vistnok som Forbillede benyttet et ægte Brev, der nævnte disse, men omskrevet og forandret Texten efter den foreliggende Sags Beskaffenhed, formentlig i Begyndelsen af 17de Aarhundrede. Brevets Orthographi er slettere end Sproget; det er irettelagt fire Gange mellem 1635 og 1658 uden Bemærkning.

Et Delebrev, angiv. fra 18. Juni 1331 (D. N. IX. 102), fastsætter Grændser mellem Ramstad og Holmeim i Sigdal og synes skrevet i Slutningen af 16de Aarhundrede uden synderlige Forsøg paa Archaisering. Mellem 1656 og 1694 har det 7 Gange været lagt i Rette uden Bemærkning.

Dipl. Norv. X. No. 60 (angiv. 9. Mai 1359) indeholder en Skovgang mellem Ramberg og Kleverud i Botne Sogn. Baade Sprog og Orthographi slet. Der anvendes þ og þh samt urigtigt ð; Ranaberg for Rafnaberg. Forfalskningen er formentlig af temmelig sent Datum; Thinglæsning har fundet Sted 1711.

Et Delebrev mellem Smokstadgaardene i Svarvstad Sogn paa Vestfold (D. N. XIII. 17, angiv. af 25. April 1343) har foruden de sædvanlige sproglige og orthographiske Feil mod Brevets Slutning følgende mærkelige Oplysning om Sælgeren Thore Finnssøn, der tidligere i Brevet ikke er nævnt som geistlig, men nu tillægges Titelen Herre: *ok er þet mit rette odal sum ek hafuer nu selt af oskyld æth vfærsiun min Rommerske resse ek skall nu gaa efter þii ek er korbroder j Oxlo kloster* (!).

Gavebrevet fra Vanse (D. N. XV. No. 31, angiv. fra 1388?) er saa slet med Hensyn til Sprog og Skrift, at det maaske ikke engang har været retslig benyttet; det er formentlig skrevet c. 1600 af Hensyn til en Gaard, der skulde bevises at tilhøre Prestebolet, men man har tilsyneladende villet dække dette bag en taabeligt opfunden Disposition angaaende Nesseimvandet (?), der er stillet i Spidsen af Brevet.

Et Brev angaaende Delet mellem fire Gaarde i Helleland Sogn i Dalerne (D. N. VII. 177) udgiver sig for at være skrevet i 1340, men er vistnok over 200 Aar yngre med Efterligning af 15de Aarhundredes Skrift. Det viser ellers kun de sædvanlige Feiltagelser med Hensyn til Brugen af þ og Dativformerne samt Præpositionernes urigtige Styrelse m. m.

Ved at sammenholde Brevene No. 14 og 120 i Dipl. Norv. XIII. synes det førstnævnte (angiv. af 18. Juni 1340) at være et Falskneri, udført med sidstnævnte (21. Juni 1450) som Mønster, idet en Grændsebestemmelse her er indført i det oprindelige Skiftebrev; Orthographien er imidlertid over 100 Aar senere, end den efter det angivelige Aarstal burde være. Brevene ere fra Indviken i Nordfjord.

Fra det egentlige Throndhjems Stift med Nordlandene vides for Tiden intet falskt Diplom bevaret; som bekjendt er Brevenes Antal fra denne Kant af Landet imidlertid i det hele meget ringe. Dog kjendes fra Jemteland, der har bevaret en Mængde Breve, navnlig fra 16de Aarhundrede, et uden Tvivl falskt Brev, angivelig fra 1520 (D. N. XIV. 284), idet samme, der kun er et almindeligt Skjøde, har en saare urimelig Orthographi og angiver Lagmandens Navn urigtigt.

Ogsaa et Brev fra Baahuslen, indeholdende Dele mellem Hvene og Ager i Thegneby Sogn paa Ordost (D. N. XIV. No. 722, angiv. af 26 April 1533) er mistænkeligt paa Grund af sin Skrift og Orthographi.

Her kan endnu omtales nogle Tilfælde af Document-forfalskning, der nævnes i Diplomer og andensteds, men hvor det falske Aktstykke selv ikke længere kjendes.

Under Processen i Bergen 1524 om Rustunggodset fremlagde den uægtefødte Oluf Michelssøn Breve, der skulde godtgjøre, at hans Farfader Stephan skulde have ført Penge med sig fra Sverige, mange hundrede Noble etc., hvormed han havde indløst det omtvistede Gods. Efter Undersøgelse fandt Rigsraadet alle Brevene, baade gamle og nye, aabenbarligen falske baade med Hensyn til Skrift, Indhold og Segl, hvorfor de bleve sønderskaarne tilligemed de Domme, der vare afsagte i Henhold til dem (Dipl. Norv. I. 1068). Der nævnes intet om Straf.

Paa Lagthinget i Oslo 1541 kjendtes et fremlagt, angivelig 40 Aar gammelt Brev, angaaende en Jorgegodstransaction, ugyldigt, da det ved gamle Folks Vidnesbyrd godtgjordes, at ingen Mand af det angivne Navn havde levet i Asker i de sidste 60 Aar (Dipl. Norv. IV. 1117). Der nævnes intet om Ødelæggelse af Brevet eller Straf for Fremlæggelsen.

I en Domsakt fra Sandshverv af 1735, angaaende Grændserne mellem Lindem og Steig i Eftelød Sogn samt om Fiskeri i Støleoset, er indtaget en angivelig Lagmandsdom af 1315 (eller 1371), hvorom der i Dommen udtales, at «Stilen falder meget suspect», hvorfor kun Evje og Vettestad, men ikke Lindem tilkjendes Ret til Fiske i Stølevandene. Lagmandens Navn er urigtigt. (D. N. VII. No. 79).

I en Lagmandsdom af 17. Juni 1597 omtales, at Erik Stensvold (i Erisfjord i Romsdalen) af sine Modparter var tiltalt for at have tilegnet sig deres Odel Hagebø ovenfor Indbugge, hvorom de fremlagde et Pergamentsbrev; dette fandtes imidlertid ikke at være, som det burde, da det var raderet og viste to Slags Haandskrift og Blæk, hvorimod Erik i Henhold til sine fremlagte Odelsbreve tilkjendtes Retten til den omtvistede Gaard. (Dipl. Norv. XI. No. 52).

En Lagmandsdom, dateret Skien 19. Octbr. 1446, oplyser, at der i en Eiendomstrætte fra den ene Part kun var fremlagt et falskt Kjøbebrev med falske Segl, hvilket blev dømt ugildt. (Dipl. Norv. XI. No. 185).

I Decbr. 1499 forekommer i et Regnskab, aflagt paa Baahus, blandt Kongens Indkomster: «Amvnd Jonsson i Skyden tilsagde myn herræ paa Baahwss xx R(ins) gl. oc xxvj lod sylff

fredagen nest efter Lucie virginis for et falskt breff» (Dipl. Norv. XIII No. 163).

I en skriftlig Forklaring af Presten paa Saude Hr. Aage Nilssøn af 12 Marts 1560, om hvad der for nogle Aar siden var forfaldt paa Hvalen i Lundeherred med Hensyn til de Beviskligheder for Gaarden, som fremlagdes af Parterne paa begge Sider efter en Hjemfindelsesdom, siger Presten: *var tha forde brøder Berul oc Suencke treske thil at bære syne breffue i rette omsiger komme thi fram med et kiøbe breff vdi hvicket ther fandes nogen ord aff scrabet oc screffuet af nøy i gien;* tre *frileg po alder vdleffued mend* forklarede, at de aldrig selv eller af sine Forældre havde hørt, at der havde boet nogen i Bøhered, Lundehered, Saudehered, Neshered eller Hiterdal, der hed Nikles Dyressøn. Da de nævnte Brødre spurgte Presten, *huad thet breff lydde som ieg hagde læst for salig theres moder Signe ther hun sad po Hualen i myt gield, thenckte ieg tha,* forklarer han, *her thør bliffue hug aff thi ieg soo dy droge vaben oc verge i stoffuen oc i høff seddit som ieg vel vil foo breff oc segel po om behoff giøres thet ær best ieg prouer modelig emod thennem. Ia i dannemend sagde ieg thet ær lang thid siden ieg læste thet breff ieg myndes icke ord fra ord huad ther stod i thet breff thi ieg haffuer lest mange siden men nor ieg seer thet samme i gien oc læser thet tha vil ieg vel kyende thet dog myndes ieg vel at Margrettes Dyreruds naffn stod i samme breff*[1]). Hvis der skulde være beseglet «Bagbrev» paa ham, som han aldrig har faaet høre, henskyder han det til Gud og til Lagthinget i Oslo. (Dipl. Norv. XI. No. 706).

I Nils Stubs Optegnelsesbøger fra Oslo Lagthing (S. 140, 26. Januar 1577) omtales en Dom over Staffen Perssøn, der efter Mester Hans Badskers Raad havde (ladet) skrive og digtet falske Breve. Han dømtes fra sit Liv efter Loven, men Statholder Povel Huitfeldt benaadede ham paa Livet for Guds og Rettens Bøns Skyld samt for hans fattige Kvinde og Børns Skyld; dog skulde han rømme Søndmøre og Nordmøre samt «disse søndre Len», og om han atter forser sig, miste Livet, hvor han findes.

---

[1]) I et Brev af 6. Novbr. 1557 (D. N. XI. 698) bevidner Hr. Aage, at han efter Begjæring af Signe paa Hvalen randsagede hendes Breve og fandt et Brev for Hvalen, der tilhørte en gammel Kvinde ved Navn Margrete Dyrerud. Da Signe sagde: *gud giffue ieg kunde nu kyende thet breff i gien for andre,* sagde Presten: *ia thet skal were got at kyende tog so et kool oc screff en rund kringle po breffuet* o. s. v.

Sammesteds S. 206 (27. Juni 1579): Povel Jyde blev dømt fra Livet, da han to Gange var rømt fra sin Hustru og havde taget andre Kvinder samt ladet udgrave Raadmand Christen Mules Signet og dermed gjort falske Breve.

Efterskrift til Professor, Dr. C. R. Unger.

De fleste af de ovenomtalte forfalskede Breve, som altsaa tildels have faaet gjælde for ægte Documenter i Aarhundreder, men hvis Urigtighed vi nu i Fællesskab gjennem en Menneskealder have afsløret, skulde ikke i vor Tid længe have formaaet at skuffe dem, der forstode at anvende den nødvendige sproglige eller historiske Kritik derpaa; men dette var kun i ringe Grad muligt i den Tid, da disse Documenter bleve til, idet de nødvendige Forudsætninger og Forkundskaber saagodtsom ganske manglede hos dem, for hvem disse Breve fremlagdes som Beviser for paastaaede Rettigheder. Dog har det, som ovenfor vist, ikke altid lykkets at faa Forfalskningerne til at gjælde for ægte, oprindelige Breve og Bevisligheder, idet hertil dog altid udfordredes en Del Indsigt og Skrivedygtighed. Nu maatte ikke alene gode Sprogkundskaber til hos Forfalskeren, men ogsaa stor Færdighed og Øvelse i at efterligne de forskjellige Tiders Haandskrift og andre Særegenheder, hvilket alt ikke vilde være let at finde forenet hos en og samme Mand. En saadan have vi dog begge kjendt i Professor P. A. Munch, der virkelig besad en saa stor Tegne- og Skrivefærdighed, at hans Facsimiler af Oldbreve, hvoraf der findes flere i hans efterladte Samlinger i Rigsarchivet, endog af Sagkyndige med Lethed kunde tages for Originaler, om de vare skrevne paa Pergament og forøvrigt havde været anlagte paa at frembringe fuld Illusion. Der kjendes en Historie om, at Munch som ungt Menneske, da Morten Smith Dedekam havde faaet Arendals Museum stiftet og bl. a. ogsaa indsamlede gamle Documenter til samme, sendte ham et selvgjort Diplom af meget interessant Indhold, som han rigtignok snart selv tilbagekaldte, og som desværre vistnok ikke mere existerer. For dem, der have kjendt M.s Tilbøielighed til mellem Familie og gode Venner at gjøre Spilopper, der undertiden ligefrem kunde grændse til det barnlige, lyder Fortællingen

ikke usandsynlig. Jeg har i sin Tid selv reddet et meget fornøieligt Document fra hans Haand, hvis Tilblivelseshistorie er følgende: Medens Munch var const. Rigsarchivar og medens examen artium holdtes i August 1861, kom en Dag Professor Ole Jacob Broch op i Rigsarchivet paa Akershus for at tale med M., formentlig i Universitetsanliggender. Som bekjendt, var Broch ligesaa frygtet af Deposituri og Studenter for sin strenge og ofte hensynsløse Examination og Charaktergivning, hvad enten det gjaldt Mathematiken eller norsk Stil, hvori han undertiden var Censor, som Professor Unger var populair og afholdt for sin Humanitet og Elskværdighed. Dette Forhold havde tidligere paa Formiddagen været omtalt i Rigsarchivet, og Professor M. havde hørt paa og deltaget i Samtalen. Medens nu de to Professorer sad og talte om helt alvorlige Materier, lod M., som han ofte under Samtaler kunde gjøre, sin Pen legende løbe hen over et Stykke Papir, og med en Skjelm bag Øret nedskrev han de nedenfor aftrykte Linier med det 14de Aarhundredes Sprog og Haandskrift. Senere kastede han Papiret paa Gulvet, hvor jeg fandt det, og lagde det siden blandt hans øvrige Efterladenskaber, der bleve Archivets Eiendom. Her meddeles det nu, men desværre ikke med sin fortræffeligt imiterede Haandskrift; Forkortningerne ere opløste og betegnede med Cursiv:

Oll*o*m mo*nn*om þ*ei*m sæm þ*e*tta bref sia æða høyra send*ir* Olaf*uer* brokr Q. g. *oc* sina ku*nn*ikt *ger*ande at ek var at ranzsaki allra þ*ei*ra ritni*n*ga er skrifin (!) vaaro af þ*ei*m veslingum *oc* þorparom e*r* *ger*azst uilia lærisuæinar at haskolano*m* *oc* var ek hin*n* grimlegazsti dômandi flestalla heimskobrogð aa ser at hafa en helldr faa at duga *oc* wrdo þui rekner aa brot nær.xx. Oc till san*n*z vitnisburd*a*r sæti ec mit inzsigli f*ir*i*r* þ*e*tta bref ær gort uar aa akri an*n*o d*omi*ni M°d°ccc° xxxxxxj°. Olafsuako æftan hin*n*ar sidari.

Ábúð jarðar heimilar tekju.

Af

Absalon Taranger.

I.

I Frostatingsbogen XIII 1 findes følgende retssætning: Ábúð iarðar heimilar teciu. en landsleiga heimilar loð oc allan áverca. Den er optaget i Landsloven VII 1, hvor der efter áverca tilføies: þann er i kaup þeirra kom.

Retsregelen tilhører jordleiematerien, og den sidste sats: en landsleiga heimilar loð frembyder ingen vanskeligheder for fortolkningen. Den bestemmer, at landskyldens rigtige erlæggelse giver leilændingen ret til jordens grøde og de øvrige frugter af gaardens brug [1].

Men den første sats: ábúð jarðar heimilar tekju er ikke saa ligetil, og til dato er der ikke opnaaet enighed om, hvorledes den skal fortolkes. Fortolkningens usikkerhed har sin grund i den flertydighed, der klæber ved ordene ábúð og tekja. Ifølge Ebbe Hertzbergs Glossarium til Norges gamle Love har ábúð følgende betydninger: 1) den med beboelse forbundne drift af jordeiendom [2]; — 2) især om en leilændings retlige stilling med hensyn paa selve den bygslede jord (modsat grundeierens

---

[1]) áverki betyder i denne sammenhæng baade selve brugen, benyttelsen f. ex. af skoven og det ved brugen og benyttelsen frembragte. Naar F. XIII 1 siger allan áverka, saa menes selvfølgelig al lovlig brug af gaarden, og naar L. VII 1 siger: allan áverka þann er i kaup þeirra kom, saa menes enhver kontraktmæssig benyttelse af gaarden.

[2]) G. 282: skal þingat hverfa i þa kvisl oðol. sem loten ero bæði at boðom ok at abuð; jfr. L. VI 1.

eign), altsaa: ret til at være opsidder paa gaarden i hensigt at bruge og med pligt til at skjøtte den [1]; — 3) mere specielt: leilændingens forpligtelser i henseende til jordveiens behandling og husenes vedligeholdelse saavelsom, i tilfælde af forsømmelse, den herfor skyldige erstatning, omtr. = det nyere aabodsansvar [2]. — Tekja betyder ifølge samme forfatter: 1) leiefæste paa jordeiendom [3]; — 2) oppebærelse af en afgift, regelmæssig indtægt [4]; — særlig om oppebærelse af landskyld [5]. — Fritzners Ordbog, der ikke holder sig til lovsproget alene, opfører under ábúð betydningerne: 1) beboelse; 2) bosted = ábœli; 3) beboerens, leilændingens forpligtelse med hensyn til jordens forsvarlige brug og husenes tilbørlige vedligeholdelse [6]. — Under tekja opfører Fritzner: 1) fæste paa jord; 2) afgift, som man er berettiget til at oppebære og 3) bytte = herfang.

Det er indlysende, at fortolkningen af ábúð jarðar heimilar tekju maa blive høist forskjellig, eftersom fortolkeren gaar ud fra den ene eller anden betydning af de afgjørende ord. Fredrik Brandt opfattede i 1855 ábúð som beboelse, tekja som oppebørsel af landskyld og oversatte: «(Leilændingens) beboelse af jorden hjemler (landskyldens) oppebørsel (for jorddrotten) [7]; men i sin Retshistorie (1880) har han opgivet dette standpunkt og tager tekja i betydning af leiefæste paa jord. Hans fortolkning lyder derfor nu: «Ved selve kontrakten erhvervede leietageren alene ret til gaardens beboelse; først ved afgiftens erlæggelse blev han berettiget til at bruge jorden og høste afgrøden; indtil da betragtedes jorddrotten som eier af,

---

[1]) G. 283: þa oðlast hann leigu en hinn abuð, d. e. ret til at drive gaarden; L. VII 15: nioti hverr sinnar abuðar; jfr. Jb. llb. 9n; Jb. llb. 28: halldest abuð til næstu fardaga; L. VII 7: eptir þeirri abuð ok landskylld sem leiguliði hefir vitni til, ifølge de bygselsvilkaar etc.; jfr. NgL. III 264; F. XIII 1: landsdrottens saga skal standa um alla abuð iarðar, med hensyn til alle spørgsmaal om de vilkaar, hvorpaa opsidderen driver jorden; jfr. L. VII 7; F. XIII 1: abuð iarðar heimilar tekiu; jfr. L. VII 1.

[2]) NgL. III 11 [32]: hallda upp abuð sinni; L. VII 7: eigi stendr landskylld ok abuð eptir; jfr. NgL. III 29 [10].

[3]) F. XIII 17: ef tveir menn eigu tekiu a iorðu einni.

[4]) NgL. III 266, 308.

[5]) F. XI 15: um landskyllda tekiu; J. 8n: sva myklar tekiur, saa store indtægter, nl. i landskyld; F. XIII 1: abuð iarðar heimilar tekiu etc.; NgL. III 276: at hverr biskop ætli sinum officiali einhveria þarfliga tekiu fyrir starf sitt, en passende indtægt (vistnok ligeledes nærmest i form af landskyld).

[6]) Betydning 4 og 5 hos Fritzner hører under 3.

[7]) Kristian IV.s N. L. s. 108 note 3.

hvad der groede paa hans jord. Dette princip er udtrykt i sætningen: ábúð jarðar heimilar tekju, en landskyld heimilar lóð ok allan áverka»[1].

Brandts ældre fortolkning er i den allersidste tid atter sat i høisædet af Konrad Maurer og Ebbe Hertzberg. I Glossariet til Norges gamle Love s. v. tekja oversættes vor retssats saaledes: «Jordeiendommens tiltrædelse hjemler (eieren) oppebærelse af landskylden, hvorimod landskylden(s erlæggelse) hjemler (leilændingen) retten til afgrøden.» Hertzberg oplyser sammesteds, at denne «utvivlsomt rigtige tolkning skyldes K. Maurer», og bemærker, at «Brandts forstaaelse af sætningen, Forelæsninger I s. 286, er ikke ganske klar, men synes at maatte forudsætte læsemaaden tekia, hvilken en enkelt var. til L. VII 1 har». Hverken Maurer eller Hertzberg synes at have været opmærksom paa, at den af dem antagne fortolkning tidligere var fremsat af Brandt.

Karl von Amira har i sit monumentale verk «Westnordisches Obligationenrecht» s. 745 fremsat en ny fortolkning. Den lyder: «Der Verpächter ertheilt im Pachtvertrag (in der tekja) dem Pächter die heimild, d. h. die Erlaubniss, das Pachtgut zu beziehen und zu bewirthschaften. Der Pächter aber verpflichtet sich hiezu. Den Gegenstand dieser Schuldigkeit nennt das norwegische Recht die ábúð d. h. den Anbau. Das norwegische Rechtssprichwort sagt: ábúð jarðar heimilar tekju = «der Anbau des Grundstücks befugt zur Besitznahme.» Der Pächter darf das Gut in Besitz nehmen, weil er es bewirtschaften muss.» v. Amira er slaaet ind i en helt ny gade. Han tager ikke ábúð i betydningen beboelse eller tiltrædelse, men i ordbøgernes betydning no. 3, der kan gjengives med aabodspligt. Tekja tillægger han derimod en helt ny betydning, nemlig Besitznahme. Hverken Fritzner eller Hertzberg kjender denne betydning af tekja.

Jeg formaar ikke at give nogen af disse fortolkninger min tilslutning. Den af Maurer og Hertzberg forsvarede, der falder sammen med Brandts ældre, er, saavidt jeg kan se, for det første materielt urigtig. Den sats, at leiejordens faktiske beboelse eller tiltrædelse i og for sig er hjemmelsfundament for jorddrottens ret til at oppebære landskylden, staar i strid med andre lovbud. «Hvis mand sidder paa jorden uden leiekontrakt, da eier jorddrotten den hele avling, og han løse sit bo med land-

[1]) Brandts Retshist. I 286.

nam til jorddrotten»[1]). Denne regel gjælder ikke blot, hvor en leilænding uden kontrakt tiltræder jorden, men ogsaa hvor han vedblir at sidde paa gaarden uden at fornye sin ældre kontrakt ved aaremaalets udløb. Den uhjemlede besiddelse af leiejord har saaledes helt andre retsfølger end den, at give jorddrotten ret til landskyld. Der er i et saadant tilfælde overhovedet ikke tale om landskyld; thi jordens afgrøde er jorddrottens eiendom, og opsidderens bo hæfter derhos for landnamsboden. Mod dette argument kan vistnok med føie indvendes, at vor retssats ikke har uhjemlet, men hjemlet leiebesiddelse for øie. Men heller ikke den paa leiekontrakt hvilende besiddelse af jord kan som saadan siges at hjemle landskyldsoppebørselen. Thi dennes hjemmel er selve leiekontrakten. Derfor er leilændingen forpligtet at betale idetmindste ét aars landskyld, hvad enten han undlader at tiltræde den leiede jord, eller han forlader den uden lovlig opsigelse[2]). Vil man opretholde den her bekjæmpede fortolkning, saa er man i ethvert fald nødt til at medgive, at retsregelen ábúð jarðar heimilar tekju ikke er fuldkommen nøiagtig. Nu, denne egenskab vilde den i saa tilfælde ikke være ene om; de fleste juridiske almensætninger lider af lignende feil. Men oversat og fortolket paa den af Brandt og Maurer foreslaaede maade, lider den derhos af en skrøbelighed, der i mine øine er end mere betænkelig: den blir i høieste grad uklar derved, at et forskjelligt hensynsobjekt maa underforstaaes i de to sætninger: ábúð jarðar heimilar tekju og landskyld heimilar lóð ok allan áverka. Det gjør Brandts og Maurers skarpsindighed al ære, at de har udfundet, at i den første sætning er jorddrotten og i den anden leilændingen underforstaaet. Men den gamle Frostatings lǫgmaðr, der har formuleret regelen, har mindre ære af sit verk. Efter vort kjendskab til det gamle sprog havde han heller ingen ret til at gaa ud fra, at tekju i denne forbindelse maatte opfattes som landskylda tekju. Thi i jordleiematerien er tekja = leiekontrakt, og naar det betegner «indtægt», saa menes vistnok i almindelighed jorddrotlige indtægter, men ingenlunde udelukkende landskyldsoppebørsel[3]).

---

[1]) L. VII 11.

[2]) G. 76, F. XIII 4, L. VII 5, der har optaget G. 76.

[3]) Tekja bruges i denne betydning hyppigst om embeders og stiftelsers indtægter, f. ex. presttekja, kirkna tekjur etc., men disse omfattede mere end landskylden.

Denne uklarhed er for mig saa stødende, at jeg intet øieblik vil betænke mig paa at lade denne tolkning falde, hvis en i sproglig henseende mere naturlig frembyder sig.

Brandts senere interpretation kan ikke siges at betegne noget fremskridt; tvertimod. Han fortolker, som om der stod: tekja heimilar ábúð jarðar. Men da regelen lyder: ábúð jarðar heimilar tekju, saa maa denne fortolkning forkastes, og behøver ikke at opholde os ved dens materielle svagheder.

v. Amiras opfatning af vor retssætning har det store fortrin for de to andre, at den tager ábúð i den betydning, som jordleiematerien saa at sige er den eneraadende, nemlig aabod-pligt eller pligten til gaardens drift i overensstemmelse med lov og kontrakt. Derved undgaar han ogsaa at maatte supponere et andet hensynsobjekt i den første sætning end i den anden. Men hans opfatning af tekja kan ikke bifaldes. Thi for det første kjender jeg intet exempel paa, at tekja i denne materie har betydningen Besitznahme. Og for det andet synes det at være en faktisk selvfølgelighed, at «der Anbau des Grundstücks befugt zur Bezitsnahme». Men faktiske selvfølgeligheder pleier ikke at være det thema, hvorom de gamle rets-ordsprog udtaler sig. Det er vanligvis retlige tvivl, som dem finder sin afgjørelse og løsning. Men det kan aldrig have været gjenstand for retlig tvivl, at en leilænding ikke kan drive den gaard, som han ei har tiltraadt.

II.

Den rigtige forstaaelse af ábúð jarðar heimilar tekju kan alene vindes, naar vi tager begge de afgjørende ord i den betydning, som de almindelig har i jordleiematerien. Og her kan det efter min mening ikke være tvivlsomt, at v. Amira har truffet det rette for ábúðs vedkommende. Vistnok er det saa, at ábúð i Gulatingsbogen alene er brugt om brugsbesiddelse af jord, og at denne betydning er den oprindelige. Men allerede i Frostatingsbogen [1]) er ábúð bleven den tekniske betegnelse for leilændingens pligt med hensyn til gaardens forsvarlige drift, hvorunder ogsaa husgerðspligten gaar ind. I middelalderens bygselkontrakter er denne betydning eneherskende [2]):

---

[1]) Se F. XIII 1 slutningen jfr. L. VII 7, jfr. foran s. 109 note 1.

[2]) Se citaterne hos Fritzner s. v. ábúð no. 3.

ábúð og landskyld heder de tvende pligter, som leilændingen overtager i henhold til leiekontrakten, og hvis omfang denne i regelen nærmere bestemmer — Tekja er i jordleiematerien først og fremst den tekniske terminus for bygselkontrakt, og forekommer i denne betydning i Frostatingsbogen XIII 17[1]. I diplomerne er dog formen taka[2] den herskende, og taka jǫrð er en staaende terminus for leilændingens afslutning af bygselkontrakt, medens byggja jǫrð betegner samme fra jorddrottens standpunkt. At sitja a utekinni jǫrðu[3] er derfor synonymt med at hafa jǫrð ubygða[4].

Fastholder vi disse betydninger af ábúð og tekja, saa kommer vi til at gjengive ábuð jarðar heimilar tekju paa følgende maade: Aabodspligtens opfyldelse hjemler leilændingen bygselkontraktens nydelse; det vil sige: den rolige besiddelse af jorden indtil leiemaalets udløb. Opfattet saaledes blir der en fuldkommen parallelisme mellem sætningen ábúð jarðar heimilar tekju og sætningen en landskyld heimilar lóð ok allan áverka. Begge udtaler, at leilændingens pligtopfyldelse hjemler ham særlige rettigheder; men der knyttes ikke de samme retsvirkninger til opfyldelsen af hans forskjellige pligter. Hver pligtopfyldelse har sin særegne retsfølge: Aabodspligtens opfyldelse hjemler ham jordens besiddelse og hindrer, at jorddrotten kan fordrive ham fra gaarden før kontraktens faredag. Landskyldspligtens opfyldelse har den specielle virkning, at leilændingen frit kan raade over jordens grøde og bruge gaarden paa den ved lov eller aftale bestemte maade.

Hvis denne sondring er rigtig, da tror jeg, det skal maatte indrømmes, at vor retssats er et udslag af en ligesaa fin som nobel jurisprudens.

De af satsen uddragne retsregler staar dog tildels i strid med den herskende opfatning af vor middelalderlige jordleiekontrakt og dens virkninger. Denne strid blir navnlig aabenbar, naar jeg drager de nødvendige konsekvenser af min tolkning. Disse konsekvenser er følgende: Aabodspligtens forsømmelse medfører fæstets forbrydelse, medens landskyldspligtens forsømmelse kun medfører tab af retten til at benytte afgrøden

[1]) Se foran s. 109 note 3.
[2]) Se F. XIII 1; jfr. v. Amira OR. II 741.
[3]) L. VII 11.
[4]) DN. IV 185.

og de øvrige frugter af gaardens lovlige og kontraktmæssige brug. Men landskyldspligtens forsømmelse har ikke fæstets forbrydelse til følge. I modsætning hertil udtaler v. Amira: «Versitzt der Pächter den Zins und hat er Nutzungen aus dem Gut gezogen, so ist er nach norwegischer Auffassung der Landnahme schuldig; er macht sich durch's Versitzen das Gut «unzuständig». Davon die strenge Consequenz ist es, dass er nun ausser der Landnahmsbusse (landnám) Ersatz der eingeheimsten Ernte (lóðarveið) schuldet.» v. Amira bygger disse retssætninger paa Gulatingsbogen 72 og endel diplomer [1]; og af diplomerne uddrager Brandt lignende regler [2]. Det er ogsaa fuldkommen rigtig, at ved at sidde inde med landskylden úheimilar leilændingen sér jǫrð ifølge G. 72 [3]. Men intet berettiger os til at give denne regel gyldighed udenfor Gulatingsbogens omraade. Den findes hverken i Frostatingsbogen eller i Landsloven, og den er i sig selv et slaaende vidnesbyrd om den store forskjel, som bestaar mellem Gulatingsbogens og Frostatingsbogens jordleieret. Gulatingsbogen forudsætter kun etaarige leiekontrakter og synes endog at gaa ud fra, at landskylden regelmæssig erlægges forskudsvis [4]. Frostatingsbogens normale leietid er derimod tre aar, og den forudsætter, at bygselkontrakt kan sluttes med længere tidsrum for øie. F. er ogsaa den første kjendte lov, der giver leilændingen en tinglig ret til den leiede jord [5]. Leilændingen nyder saaledes en langt høiere retsbeskyttelse i F. end i G. Hermed staar min fortolkning af ábúð jarðar etc. i fuld samklang. Det er netop et udslag af lovens velvilje for jordleieren, at mora med hensyn til landskylden ikke giver jorddrotten ret til at fordrive ham. Jorddrottens interesse er paa dette punkt tilstrækkelig sikret ved den bestemmelse, at han ansees som eier af grøden, indtil landskylden er betalt [6];

---

1) Se v. Amira OR. II 752 note 8 og 753 note 1.

2) Brandt Retshist. I 300.

3) Nu er leiga eindagað. oc kœmr eigi fram i eindaga. þa uheimilar hann sér iorð.

4) G. 79: Nu ef annarr þeirra deyr. þa er leigumale þeirra rovenn. þa scal aptr reiða fe þat er ulaunat er.

5) F. XIII 2: En ef maðr tecr mála. þá scal sá halldaz sem vitni fullnast til framast. þó at landsdróttinn seli iörð. Se v. Amira OR. II 759 f.

6) F. XIII 1: Leigu scal lúca at sumarmáli eða sær eða slær þeim er iörð á. Ved sumarmál (14 april) forstaaes ikke første sommermaal efter tiltrædelsen, men andet; thi den almindelige landskyldstermin var høsten. Se F. XI 15 og DN. II 40 (Rennebu 1297), II 83 (Oslo 1306),

og han kan skride til lǫgfesta, hvis han frygter for, at leilændingen vil føre korn eller hø bort fra gaarden [1]). Men er regelen den, at leilændingen ved landskyldspligtens forsømmelse ikke úheimilar sér jǫrð, men vel úheimilar sér lóð ok allan áverka, da kan det vistnok synes os paafaldende, at han i dette tilfælde skal idømmes landnam. I strid med lovens bogstav er det dog ikke; thi lóð og áverki omfatter baade brug og frugtnydelse, der altsaa blir uhjemlet ved landskyldens tilbageholdelse. Paa den anden side synes det dog selvsagt, at den leilænding, som har ret til at blive siddende, han maa ogsaa have ret til at udføre det nødvendige gaardsarbeide; ja, hvad mere er: hans aabodspligt paalægger ham dette som en skyldighed. Derfor blir landnamsboden her en ubillig og unaturlig fordring. Det kan heller ikke medgives, at diplomerne støtter den herskende lære, at landskyldspligtens forsømmelse i og for sig bevirker, at leilændingen ifalder landnam. Jeg har nøiagtig prøvet saavel de kildesteder, hvortil v. Amira og Brandt henviser, som flere andre, men jeg har ikke fundet, at landnam idømmes uden i tilfælde, hvor selve besiddelsen er uden hjemmel. Det ansees dog altid for uhjemlet besiddelse, naar leilændingen forsømmer at fornye leiekontrakten [2]). Hvor hjemmelen er i orden, blir der kun tale om at erstatte den efterstaaende landskyld [3]), hvilken erstatning hyppig kaldes lóðarverð og fastsættes ved skjøn [4]). Den, der idømmes landnam, maa i henhold til L. VII 11 altid erlægge lóðarverð [5]); men den, der idømmes lóðarverð, hjemfalder ingenlunde altid til landnam. Denne praxis synes

---

I 271 (Valdres 1341), II 228 (Sogn 1338), IV 82 (Stavanger 1309) o. fl. Jfr. von Amira OR. II 752 note 5.

[1]) G. 72, F. III 20, XIII 1, L. VII 25; v. Amira OR. II 267—269 og 749 jfr. 753.

[2]) Se DN. V 57 (1313), IV 185 (1329), I 216 (1332), V 103 (1334), V 161 (1343), II 277 (1346), IV 341 (1348), IV 343 (1349), III 387 (1372), IV 576 (1389), IV 600 (1391), IV 613 (1392), IV 618 (1393), V 379 (1398), V 388 (1399), III 565 (1403), IX 206 (1408), II 662 (1421), IV 878 (1440). Den herskende lære støttes tilsyneladende af domsbegrundelsen i IV 613: ælliger gellde — R. lodarværd eftir VI manna mate ok lannam med firir þæt at han afhendi æigi logliga skyldena. Men ogsaa her handles om bristende hjemmel.

[3]) DN. II 130 (1317), XII 80 (1332), IV 470 (1368), VI 318 (1385), IX 319 (1453).

[4]) DN. V 86 (1330), II 432 (1374), II 448 (1377), II 451 (1378).

[5]) Se henvisningerne i note 2.

at støtte den her forsvarede opfatning af jordleiekontrakten men den herskende lære lader sig godt forene med lovens ord.

Vi vender os dernæst til den første konsekvens af min interpretation: aabodspligtens forsømmelse medfører fæstets forbrydelse. At dette under langvarige leieforhold er en vis og retfærdig regel, maa sikkerlig medgives; og den kan alene udvikle sig i sammenhæng med disse. Thi hvor kontrakten fornyes hvert aar, kan der praktisk talt aldrig blive tale om fæstets forbrydelse paa grund af aabodsfald. Under livsfæste eller fleraarige leieforhold vilde det derimod være høist urimeligt, at en jordveien og husene vanskjøttende leilænding rolig kunde blive siddende, naar han blot i rette tid betalte sin landskyld. Dette var heller ikke tilfælde. Selv hvor leilændingen havde aldrsmálabref [1]) (livfæste og arvefæste) eller sad paa sjálftekin [2]) (sjálfbygð) [3]) jǫrð, som det heder paa Østlandet, forbeholder jorddrotten sig at kontrollere og fastsætte aaboden hvert 3die eller 6te aar [4]). Paa den maade sørgede han ikke blot for husenes og jordveiens vedligehold, men tillige for en successiv udbedring af begge [5]). Derved forhøiedes gaardens værdi, og landskylden stiger. Det er saaledes gjennem aabodens regulering, at den middelalderlige jorddrot skaffer sig forøgede indtægter af sit jordegods. Derimod findes der i diplomerne intet spor til den bygselsum, som Brandt [6]) gaar ud fra er bleven almindelig krævet og ydet. Ligesaalidt er det mig muligt at opdage nogen rædsel for landskyldens forhøielse [7]) paa

[1]) DN. V 134 (1340), V 156 (1341), IV 637 (1394), V 637 (1433), V 717 (1443).

[2]) Se Fritzner s. v.

[3]) Dette ord findes ei hos Fritzner, men se DN. IX 319 (1453), VIII 358 (1486).

[4]) Se den instruktive bygselkontrakt i DN. V 751 (1448): skall ok sancti Edmundz altare eighende fara till fyrnemfdo iord Gudisland aa huario tridiu aare, ok bygge sancti Edmundz andell firir forscrifne landskyld, vm honom tækkis, ok skilia abud eftir þy sem honom ok samejgho mannenum tykke iordena þarflikt oc nytsamligt vera.

[5]) For endel østlandske prestegaardes vedkommende er der sat taxt paa den treaarige aabod, saaledes at presten i løbet af de tre aar har at bekoste forbedringer indtil taxtsummens beløb; er forbedringerne mindre værd, maa han erstatte prestebordet differencen. Se Eysteins Jordebog s. 420: Anno domini 1388 var dømt af sæx mannum at firir prestbolet aa gerazst a hueriom þriggia vettra mala till abudar her VII merker f(orngildar); jfr. s. 553 ff.

[6]) Retshist. I 298—305, jfr. Aubert OR. I 217 og v. Amira OR. II 349.

[7]) Landskyldens kontraktmæssige forandring forudsættes i talrige diplomer, se bl. a. DN. III 195 (1338), XII 91 (1340), III 211 (1342), V 340 (1389), V 648 (1345), V 751 (1448) Jfr. Brandt I 297 f.; Aubert OR. I 216 f.

grund af den deraf flydende forhøielse af ledingen. Landskyldens fixering og bygselpenges erlæggelse er fænomener, der tilhører det 16de aarhundrede.

Aabodspligtens forsømmelse kaldes i diplomerne ábúðafall eller ábúðarfall[1]). Aabodsfaldets virkninger belyses af en række domme og overenskomster. Det medfører først og fremst erstatningtpligt, hvis omfang bestemmes ved skjøn eller overenskomst[2]). Ifølge F. XIII 1 og L. VII 2 og 4 kan jorddrotten søge sin erstatning for mangelfuld husgerð af jordens grøde paa samme maade som for efterstaaende landskyld[3]); men i diplomerne sees aabodspligtens opfyldelse hyppig at være sikret ved forløfte[4]) eller pant[5]).

Hvorvidt aabodsfaldet skal have fæstets forbrydelse tilfølge, vil i praxis altid bero paa omstændighederne. Der er selvfølgelig intet til hinder for, at jorddrotten, naar han har faaet sin erstatning, fremdeles lader leilændingen beholde gaarden, og dette sees ogsaa at have været tilfælde[6]); men vel saa hyppig sees bygselforholdet under aabodsfaldssagen at være ophørt[7]), uden at det med sikkerhed kan siges, at aabodsfaldet er den sande ophørsgrund. Der foreligger dog ogsaa sikre vidnesbyrd om, at aabodsfaldet har resulteret i fæstets forbrydelse[8]).

Der gaves imidlertid fæsteforhold, hvor fæstets forbrydelse maatte blive afhængig af landskyldspligtens og ikke af aabodspligtens opfyldelse. Dette er tilfælde overalt, hvor jorddrotten kun betinger sig en fix afgift enten for flere generationer eller for bestandig (arvefæste)[9]). Det er ligeledes almindeligt i bygselkontrakter at gjøre leieforholdets fortsatte bestaaen afhængig af, at leilændingen holder skilum uppe, hvorved der nærmest sigtes til kontraktens opfyldelse i sin helhed[10]). —

---

[1]) Fritzner s. vv.

[2]) DN. V 86 (1330), II 183 (1331), III 426 (1380), IV 765 (1407), I 632 (1412), XII 154 (1413), IV 845 (1430), IX 282 (1441), IX 319 (1453), IV 943 (1459), IV 944 (1459), III 1119 (1529).

[3]) Se v. Amira OR. II 747.

[4]) DN. IV 270 (1343), IV 921 (1483), V 1054 (1527), VIII 786 (1545).

[5]) DN. I 477 (1383), IV 703 (1400), XI 207 (1458), V 921 (1483).

[6]) DN. V 86, IX 282, IX 319.

[7]) DN. II 183, III 426, IV 765, I 632, IV 845, XII 154.

[8]) DN. IV 637 (1394), V 387 (1399), V 831 (c. 1460), XI 671 (1547).

[9]) DN. II 124 (1316), III 175 (1333), V 340 (1389); jfr. dog 303 (1378).

[10]) DN. II 26 (1289), V 61 (1315), X 34 (1339), V 155 (1341), IV 559 (1389), VIII 358 (1486).

Jeg har nu prøvet min fortolkning af ábúð jardar heimilar tekju paa middelalderens praktiske jordleierets vegtskaal, og jeg formaar ikke at indse andet end, at den kan opretholdes. Jeg skal dog villig indrømme, at regelen om aabodsfaldets opløsende virkning paa jordleieforholdet ikke kan sees at have behersket retslivet. Men vi savner ogsaa materiale til at kunne danne os en begrundet formening om hyppigheden af en saadan retsregels anvendelse.

III.

Det 16de aarhundredes opfatning af de i foregaaende afsnit omhandlede retsforhold belyses i en hidtil utrykt retterbod eller responsum af 1535. Under titelen «En forklaring over det første capitel udi landsleie bolcken» findes i en lovbog[1], der har tilhørt lagmand Oluf Holck, følgende aktstykke:

«Vi efterskrevne Hans Mule, med Guds naade biskop i Oslo, Vincents Lunge, ridder og høvedsmand paa Aggershus udi velbyrdig Erik Gyldenstjernes fraværelse, Peder Herlofssøn, lagmand i Oslo med borgermester og raad der sammesteds gjør vitterligt med dette vort aabne brev, at aar 1535, tredie søgne efter Martini (11 november) paa raadsstuen i Oslo adspurgte os alvorligen og udi raadsvis erlig og velbyrdig mand, mester Morten Krabbe, provst til Mariækirke i ombemeldte stad og Norges riges canzeler om disse følgendes tre spørsmaal hanom efter Norges log og retteboder at retlede og forklare vilde:

Først om nogen hans landbonde sad uhørsommelig inde med hans landskyld og den udi louglig tid og time, som det sig burde, icke betalet havde, hvad som slig en uhørsam landbonde skulle sin landdrot forfalden være.

Til hvilket vi endregteligen svarede og denne forklaring og retleding gjorde, at dersom nogen konges, herres, gode mends, adels eller uadels landbonde, foruden loglige, redelige og nødsom forfald, icke haver lugit, fornøgit og betalt sin aarlig landskyld inden natten helge tid, er julle dag, da var hand efter

[1]) Uldalls saml. 34 fol., bl. 144. Dette haandskrift indeholder det meste af det 16de aarh.s norske jurisprudens og desuden flere domme, der har været anseede som præjudikater. Haandskriftet er blevet til i aaret 1600 men forøget med noter og notitser fra Oluf Holcks haand i de nærmest følgende aar. Som medlem af den i 1602 nedsatte lovkommission har haandskriftet vistnok været ham til stor nytte.

rettebøder [1]) koning Hogens, søn Magnus konings, saa vidt som Borgetings loug recker udi Vigen og udi de 12 skiprede udi Borgesyssel, sin landdrotfogit forfalden 1 marck danske, 16 skilling i marcken regnendis, hvilcken rettebod vi forstrakt og udlagt og forklarit haver sin fuldmagt have skal udi andre leen, orter og grendser, som for landsens leiglighed, vinterens føre og adkomst eller andre nødsomme aarsagers skyld sig icke inden forbemelte tid at betalt have entskyldet og forantvorde kunde [2]).

Item sagde vi ogsaa efter lougen tilbørligt at vere, at hver landbo skal nyde og udsidde taget sit, som hand sig af landdrotten eller hans loulig ombudsmand med skellige vitne at have bevist kunne (dog icke ombudsmanden icke lenger end tre aar nogen gaard bortbygge maa) under disse trende efterfølgendes vilkor:

Først: om landbonden gjorde og holdt den aabod, det er: bygning og forbedring paa huse, tag og andet med, samt jordzens egers rydelse og forbedring, efter som skjønsom mend udi jordbygsel oververendes forefundet haver. Ellers forbryder landbonden sjelf og forkaster tagemaalet hans efter dannemends sigelse. Thi at efter Norges loug, da hembler aabod og raader tagen.

Andet vilkor er, at landbonden skal til gode rede sin landskyld lugit have eller og vere i sin landdrottis minde inden sommermaalit, det er saa at forstaa: inden aar og dag og førend hand anden sinde om vaaren kaster plog i jorden igjen; ellers haver leiglændingen imod jordegeren sin forbrut, hvis hand der udover saar, sker eller høster ulofs. Haver og landbonden en part af landskylden betalet mod sommermaalet, og helten, mere eller mindre, igenstaar uden landdrottens eller dis ombudsmands minde, da er laader hans icke videre ufri og uhimlede end til som ubetalt er; dog med averkebod [3]) og landnam, eftersom landnamecap: indholder udi landzlegde bolcken [4]). Det er icke saa at forstaa udi her proustens sag og om hans landboer, at de i saadane maader skal have forbrut imod hanom alt, hvis de skær eller saar; men hand skal have der over sex skjønsomme mend, som bondens avercke undersette og mede skal; med hvil-

---

[1]) af 30te Marts 1307, se NgL. III 70 f. jfr. Brandt I 294.

[2]) Her har vi vel den egentlige kilde til, at Kr. IV N. L. VI 1 § «Alle landskyld» har gjort retterbodens bestemmelse til almindelig regel.

[3]) Haandskr. har averkelod.

[4]) landslege bolcken udi det 19 capi: (Oluf Holcks note); skal være det 20 kap.

ken vordering og meding leiglendingen maa løse af jordegende laader sine, det er: hvis hand skær eller høster; og derudover skal landdrotten have i landnam, for hand haver brugt hans jord i ufrelse og ulovs, efter som hand er mand til; og efter samme [1]) capitels understod og indhold, hvilken saa melder og siger, at abbeder og abbeditzer eller ombudsmend den hellige kirckis skulle tage landnam efter avercke bod, saa vidt som avercke vorderis for 12 øre sølv. Vorderis avercke mere, da skal dog icke landnam over 12 øre sølv framgange, med mindre jorden laugfester var, da gives landnam halve mere [2]). Thi efter Norges loug, da hembler landskyld lodder og alle avercke landbonden saa mange aar, som bygder vor, naar hand hvert aar redeligt luggit og betalt havde før sommermaalet; ellers slaar hand, saar og sker landdrotten tilhande; med mindre hand midler tid vorder boeslet efter lougen.

Tredie vilkor, at hver landbonde skal have louglig og skellige og taget i orden af landdrotten sin. Da, dersom hand sider paa jorden utagen uden landdrottens minde, da haver hand forbrut under landdrotten lodder alle, det er: hvis hand saar, sker eller slaar; men fæ sit, det er alt andit, hvis boskab og peninge, som hand paa gaarden haver, det skal hand løse fra landdrotten, eftersom før er sagt. Vil hand ikke af gaarden fare, da skal kongens ombudsmand stevne hanom til tinge, og begjære hjælp og trøst af tingmender at føre hanom af. Og hvilcken icke ting søger, er secker øre sølv til kongen. Og er kongens ombudsmand skyldig til at følge bønderne; halve marcker fald af samme greedstad; dog tage skulle kongen til hande [3]). — Til vidnesbyrd at vi forskrevne spørsmaal alt saa retledet og forklaret have, lade vi forskrevne henge vore signeter nedenføre.» —

Det er ganske klart, at forfatterne af dette responsum har

---

[1]) Hdskr. har: «som», der maa være afskriverfeil.

[2]) L. VII 20: En ef i er ort ioið abota eða abbadisar eða annara vmboðs manna heilagrar kirkiu, þa skolu þeir taka landnam eptir auerka bot þar til er auerki er uerðr 12 aura. halfu meira en logfest er. NgL. II 117.

[3]) Dette er en delvis urigtig oversættelse af L VII 11. Rigtig oversat lyder lovstedet som følger: Overalt, hvor mand sidder paa utagen jord, da eier landdrotten al avling, men han løse sit bo hos landdrotten med landnam. Nu vil han ikke fare af jorden, da skal jordeieren stevne ham til tinge og begjære bøndernes hjælp til at føre ham af sin jord; hver som ikke vil fare til, forbryder (en) øre sølv til kongen. Kongens ombudsmand er skyldig at fare til og anføre bønderne og odles derved en halv mark sølv, kongen til haande.

opfattet ábúd jarðar heimilar tekju paa den her forsvarede maade. De tillægger ogsaa aabodsfaldet en bygselforholdet ubetinget opløsende virkning. Begge dele fremlyser af ordene: «Ellers forbryder landbonden sjelf og forkaster tagemaalet hans efter dannemends sigelse. Thi at efter Norges loug, da hembler aabod og raader (o: er afgjørende for) tagen.» Aabodsfaldets ubetinget opløsende evne har i den grad stillet sig i forgrunden for hine mænd, at de undlader at fremhæve erstatningspligten.

Det ser vistnok ved første øiekast ud, som om landskyldspligtens opfyldelse i samme grad som aabodspligtens opfyldelse er et vilkaar for, «at hver landbo skal nyde og udsidde taget sit». Men vi blir snart opmærksom paa, at landskyldspligtens forsømmelse kun medfører erstatningspligt. Den herskende lære, at landskyldsmora medfører landnam, finder i dette responsum en kraftig støtte; som foran anført, maa dette ogsaa ansees for lovenes mening, om end den ældre praxis ikke netop gaar i den retning.

Det «tredie vilkor» eller fæstets fornyelse skal vi ikke dvæle ved. At forholdet opløstes, naar leilændingen undlod at fornye kontrakten, er sikkert nok. Den af Brandt (Retshist. I 296) antagne stiltiende relocatio kjender kilderne intet til.

Den opfatning af vor retssats, der kommer tilorde i responsummet af 1535, har ogsaa fundet udtryk i en Bergens lagtingsdom af 1598, som jeg nu gaar over til at referere:

Den 2den december 1598 havde fogden i Søndfjord, Peder Due, indstevnet for Bergens og Gulatings lagmand, Povel Heljessøn, samt borgermestre og raad sammesteds en kongens leilænding Oluf Knudssøn paa Sørbøe i Søndfjord, og «hannem tiltalede for landskyld og anden rettighed, som hand paa 2 aars tid havde forholdit af for^no^ kongens jord, Sørbøe, og ikke havde udgivet». Fogden fremlagde tvende beseglede domme. Den ene havde daværende foged Reinholdt Vaage forhvervet af 12 mænd den 10de november 1595, «indeholdendis udi sin beslutning, hvorledes for^no^ Oluf Knudssøn haver ladet nederrotne og forderve husene paa for^no^ Sørboe paa 16 aars tid og ikke bygt eller forbedret samme huse og derfor er hannum afdømt 12 daler, halvparten til kongen og anden halvparten til gaardens forbedring [1]), med slige vilkaar, at samme pendinge skulle have

[1]) efter L. VII 4.

veret betalede inden paaske dernest udi det 96 aar; mens den som forne Oluf Knudssøn det ikke fyldest gjorde, da skulde hand sig om en anden jord (forse). Desligeste befandtes, at forne Oluf Knudssøn icke haver holdet agger, eng eller gjerdis gaard ved fuld magt og forløvit andre at høste af jorden med sig[1]. — Den anden dom er udgivet af 6 mænd den 9de mai 1598 og indeholder, «at efterdi forne Oluf Knudssøn icke haver hollit og rettet sig efter den forrige dom og icke udgiven sin aarlige landskyld og anden rettighed og ikke bygt og forbedrit paa jorden sine 3 aars maale og icke udi forleden aar tagit sin jord igjen, som andre kongel. mayts landbønder, da maa kongel. mayts foged, forne Peder Due, bygge samme jord Sørboe til hvem hannem lyster». — «Dertil svarede forne Oluf Knudssøn samme tid og bekjendit at have sig forseet udi alle de artickler, som forne tvende domme indeholder, baade med landskylden og aaboden og med 9 dalers afgift for laxefisket, som ligger under samme jord; dog sagde sig nu derpaa noget at ville betale og den restantz udi tilkommendis aar, om forne Peder Due vilde hannem betroe. Dog kunde hand icke stille nogen for sig udi borgen, at hand kunde holde kongens jord ved magt og udgive samme rettighed; og fogden icke trøstede sig til eller vilde længere betale landskyld og anden rettighed for hannum og fyldestgjøre kongens jordebog, som hand hertil uden ald betaling eller forvisning gjort haver. Og satte de nu udi rette, om forne laugrettismænds domme burde udi sin fulde magt at blive eller icke. Og efter begge parterne vigede for døren (ɔ: forlod retslokalet), da randsagede vi derom Gulatings loug (ɔ: Landsloven) udi det første og ellevte capitel, som clarlig indeholder, at den, som kand gjøre sin jords aabud, da hjembler det hans thokau[2], mens hans landskyld hjembler hans høe og korn og ald anden hans louglige brug paa samme jord, eftersom i deris forord var kommit, og landskylden at skulle være betallit før sommermaalit[3]. Og hvilken som sidder paa utagen jord, da aager landdrotten hans høe og korn[4], som louven og rettebøderne

[1]) Dette falder ind under fremleie, som G. 72 ubetinget forbyder, medens F. XIII 2 og L. VII 18 tillader leilændingen at give sin søn eller arbeidskarl lov til at gjøre havebed (reitr), men kun saaledes, at det «forøger ager eller eng». Jfr. v. Amira OR. II 746.

[2]) Her er i stedet for tekia brugt det ensbetydende taka.

[3]) L. VII 1.

[4]) L VII 11.

derom videre indeholdte, imod hvilcke artickel han sig udi lougen forseet haver efter hans egen bekjendelse og for^ne dommis indhold. Thi kunde vi icke andet forrefinde, uden for^ne laugrettismends domme bøer ved fuld magt at blive, og dersom for^ne Oluf Knudssøn icke inden den rette faredag retter sig efter for^ne domme og afflytter sig af samme jord med alt, hvis hannum tilhører, da skal han forpligt være at stande for^ne Peder Due paa kongel. mayts vegne tilrette efter de articklers liudelse udi lougen, som foresiger.»

Oluf Knudssøn var imidlertid fræk nok at paaanke denne dom til herredagen i 1599, hvor den selvfølgelig blev stadfæstet[1]).

Den samme opfatning læser jeg ud af Tønsberglagmanden Hans Loes oversættelse landsloven, hvor det betræffende afsnit af L. VII 1 er gjengivet saaledes: «Jordzens abud eller forbædring hemler hans tage, oc landzskylden hemler hans lod oc iordzens brug, den som i deris forord werit haffuer[2]).» Thi «tage» kan efter det 16de aarhundredes sprogbrug kun betyde bygselkontrakt. —

I det 16de aarhundredes juridiske literatur møder vi ogsaa en anden opfatning af ábúð jarðar heimilar tekju, der i grunden er vel saa tiltalende, som den her forfægtede. Den kan gjengives i følgende ord: aabodspligtens opfyldelse hjemler fæstets fornyelse. Sproglig er der intet iveien for en saadan oversættelse; den ligger endog nærmere end den af mig foran givne. Og fra materielt synspunkt vilde den være særlig interessant, fordi den igrunden vilde sikre den pligtopfyldende leilænding livsfæste, selv om saadant ikke var aftalt. Et enkelt diplom synes ogsaa at forudsætte en saadan lære[3]). Men den har ingen støtte i de gamle love og heller ikke i middelalderens praktiske liv. At den dukker op i det 16de aarhundrede hænger visselig sammen med den livsfæste begunstigende strømning, der fra Danmark satte ind over vort land[4]). Den har saaledes fundet udtryk i den almindelige oversættelse af landsloven, der tillægges Oslolagmanden Anders Sæbjørnssøn, og som er bleven til allerede omkring 1530.

---

[1]) Herredagsdommen er indtaget i herredagsdombog for 1599, der snart vil foreligge trykt. Lovcitatet er trykt hos Storm, Haandskrifter og Oversættelser af Magnus Lagabøters Love s. 38.

[2]) Kra. Universitetsbibliotheks haandskr. 553 qv, bl. 62.

[3]) DN. VII 171 (1340).

[4]) Se Aubert OR. sp. D. I 220 f.

Her gjengives det omhandlede afsnit af L. VII 1 saaledes: «Den som paa godset bor, bygger han vel og holler gaarden ved lige magt og betaler redelige sin landskyld, da er han næst framdeles at bo paa godset, eftersom deris forord verit haver.» Den synes ogsaa at ligge til grund for en forklaring af vort retsordsprog, som en bergensk haand fra 1580-aarene har noteret i Thotts saml. 1274 fol. sidste side: «Abud hemeler tacku, norsk er sagt, naar en mand sidder vid sin gaard og gjør sin rettighed og bøder sin faldzbod, da maa han ickj settis af sin gaard af sin hosbund.» Denne forklaring er mere dansk [1] end norsk. Den gaar saaledes ud fra, at aabodsfaldet i og for sig ikke medfører fæstets forbrydelse. Leilændingen har krav paa at blive siddende, naar han bøder sin «faldsbod», hvormed visselig sigtes til den for aabodsfaldet idømte erstatning. Vi har mødt den samme retsopfatning i 12-mandsdommen over Oluf Sørbøe [2], og den gaar igjen i en række utrykte domme fra slutningen af det 16de aarhundrede. Ved disse skal jeg her ikke dvæle. Jeg vil dertil faa bedre anledning, naar jeg i et senere arbeide skal omhandle førstebygselens og tredieaarstagens opkomst og det 16de aarhundredes jordleierets tilblivelse og udvikling i sin helhed.

---

[1] Kolderup-Rosenvinge Retshist. s. 151; Aubert OR. sp. D. I 201 f.

[2] Foran s. 121 f..

Sæmund frodes forfatterskab.

Af

G. A. Gjessing.

Sæmund Sigfussøn nedstammede paa fædrene side fra Hrafn heimske, som fra det Throndhjemske flyttede ud og tog land paa Island. Hans sønnesøns søn Svart Ulfssøn ægtede Helga, datter af Thorgeir, en sønnesøn af Ulf gyldir, en mægtig herse i Thelemarken, der blev dræbt paa Harald haarfagres bud. Ulf gyldirs to sønnesønner, Thorstein og Thorgeir, drog til Island, hvor den yngste, Thorgeir, Helgas fader, kjøbte Oddelandet og boede som den første af Oddeverjernes æt paa Odde nord for Tveraa, mellem begge Rangaaer i Søndlændingefjerdingen. Svart Ulfssøns og Helga Thorgeirsdatters søn, Lodmund i Odde, var fader til Sigfus prest, der blev gift med Siduhalls datterdatter Thorey og med hende havde sønnen Sæmund, der ligesom faderen modtog prestevielse. Ogsaa Sæmunds søn Lopt opføres blandt Islands prester.

Den kirkelige dannelse havde altsaa allerede Sæmunds fader ligesom senere Sæmund og dennes søn Lopt og sønnesøn Jon, der var «diákn at vígslu» og roses som «hinn vísasti maðr á klerkligar listir, þær sem hann hafði numit af sínum forelirum» [1]). Sæmund var født 1056 og maa allerede i ung alder have reist udenlands for at studere, da han siges i tyve aars alder at være vendt tilbage til Island 1076 med Jon Øgmundsøn, den første biskop til Hole, dengang «diákn» eller «subdiákn» [2]) «ok hafði lengi verit útan svá at ekki spurði til hans». Are frode

[1]) B. s. 1. 282.
[2]) B. s. 1. 156. 227.

siger i sin Islb. c. 9, at han ved den tid kom tilbage «af Frakk-landi hingat til lands oc lét síþan vígjasc til prests». Are s sønnedatters dattersøn af Siduhall; var da 11—12 aar gammel.

Ved sin tilbagekomst bosatte Sæmund sig paa sin ættegaard Odde[1]), der under hans bestyrelse fik stor tilvæxt, ligesom han ogsaa der lod bygge Nicholai kirke, der først ved en dom under Magnus lagabøters regjering 1273 gik ud af verdslig bestyrelse og lagdes under Skaalholts biskop[2]).

I Odde førte Sæmund en saa rigelig husholdning, at han 1125—26 kunde indbyde did til vinterophold biskop Arnald paa hans reise til Grønland[3]).

Ligesom Sæmund efter, hvad der saaledes berettes om Oddes trivsel, maa have været en dygtig økonom, har han aabenbart ogsaa i det offentlige liv været en praktisk og indflydelsesrig mand, hvis raad blev søgt og gjerne fulgt. Det bedste bevis derpaa giver Ares notits om Sæmunds medvirken ved tiendens indførelse paa Island 1097 «af umtölum Sæmundar prests hins fróða, er beztr klerkr hefir verit á Íslandi»[4]), og i forbindelse med denne forholdsregel staar vel ogsaa den øvrige for kristendommen og kirken velsignelsrige virksomhed, hvorfor han saa sterkt roses i Jónssaga[5]).

Ved siden af Sæmunds verdslige og kirkelige dygtighed roses da ogsaa jevnlig hans boglige lærdom i stærke udtryk: han nævnes gjerne *hinn fróði*. Sagnet om hans ophold i udlandet lader formode, at han der tillige har lagt sig efter astronomi[6]). Hans interesse for kundskabserhvervelse[7]) bevidnes ved de enkelte notitser om tidsforhold, der tillægges ham: om frostvinteren 1047 og om dødeligheden 1119[8]).

Fra Sæmunds literære virksomhed som forfatter nævnes først og fremst «*Noregs konunga tal*» eller «*æfi, sem Sæ-*

---

[1]) B. s. 1. 320.

[2]) B. s. 1. 692. Munch N. F. Hist. IV. 1. 634 ff.

[3]) Flat. III. 446.

[4]) Isb. c. 10 cf. B. s. 1. 28. 158. 231.

[5]) B. s. 1. 157, cf. B. s. 1. 29, kr. s. c. 13: «*þá voru flestir virðingamenn lærðir ok vígðir til presta, þó at höfðingjar væri, svá sem . . . Sæmundr hinn fróði . . Ari hinn fróði*» . . m. fl.

[6]) B. s. 1. 228 f.

[7]) B. s. 1. 67: «*Sæmundr prestr í Odda, er bæði var forvitra ok lærði allra manna bezt.*»

[8]) Flat. III. 507; Ldn. 329 viðb. & kr. s. B. s. 1. 31.

mundr sagði hinn fróði» [1]), benyttet som grundlag for æresdigtet til Jon Loptssøn. Sæmunds hjemmel anføres videre for Naddoðs opdagelse af Island [2]) — for Haakon Jarls regjeringstid [3]) — for Jomsvikingernes udrustning mod Norge [4]) — for Olaf Tryggvesøns optræden mod seidmændene paa Dragseid og Niðarnes [5]): «*Svá hefir Sæmundr ritað um Ólaf konung í sinni bók*» — endelig for Olaf Tryggvesøns fald i det aar, da kristendommen blev lovtagen paa Island, af Are, Isb. c. 7: «*En Olafr Tryggvason féll et sama sumar at sögo Sæmunþar prests.*» Denne Ares henvisning til Sæmunds autoritet ligesom ogsaa, at Sæmund nævnes mellem de mænd, for hvem Are fremlagde sin første Islendingebog til gjennemsyn, Isb. *init.*, vidner da bedst om det ry, hvori Sæmund allerede for sin samtid har staaet for kyndighed i historien.

Sæmund døde om vaaren 1133 omkr. 77 aar gammel, men Odde vedblev at være et lærdomssæde for Island, «*hinn æzti höfuðstaðr í Odda*» [6]), hvor lærelystne unge mænd søgte videre uddannelse hos Sæmunds sønner Eyjolf og Lopt og den sidstes søn med den norske konge Magnus barfods datter Thora, Jon Loptsøn, til hvis ære det ovennævnte «*konungatal*» blev digtet.

Dette er i det væsentlige de svage spor, som sagaerne direkte har bevaret efter den mand, som visselig med fuld ret deler æren for grundlæggelsen af den islandske sagaskrivning med sin yngre samtidige Are Thorgilssøn f. 1067 (68) — d. 1148.

Spørgsmaalet om karakteren og omfanget af begge disse mænds forfattervirksomhed har længe været oppe, men vil vel altid blive vanskeligt at besvare fuldt tilfredsstillende. Efter Are er der dog bevaret ét arbeide fra hans egen hand, nemlig hans «*libellus Islandorum*», *Íslendingabók,* og man har deri en betydelig støtte ved bedømmelsen af hans formodede forfatterskab forøvrigt. For Sæmunds vedkommende synes sagen at staa adskillig værre, idet man her kun har en versificeret paraphrase af hans «*konungatal*» at holde sig til ved siden af de faa spredte notitser, som forresten er bevarede i sagaliteraturen. Der kan

---

1) Flat. II. 524.
2) Isl. s. I Ldn. 26 f. Fm. S. I. 235.
3) O. T. 22 f. Fm. S. X. 276.
4) Jv. s. AM 510 qv. Peterséns udg. p. 54.
5) O. T. 30. Fm. S. X. 289.
6) Thorl. s. B. s. 1. 90.

imidlertid maaske dog af denne overarbeidede levning hen- adskillige vink til rigtig opfatning af Sæmunds eget arbeide.

Det omhandlede lovkvæde paa 83 strofer [1]) har overskriften: *«Her hefr Noreghs konunga tal er Sæmundr frodi orti»*; str. 72 viser, at kvædet er digtet efter Magnus Erlingssøns død 1184, medens Sverre (d. 1202) endnu levede, og slutningsstroferne senere, at det er digtet til Jon Loptssøns ære før dennes død i 1197. — Str. 40 heder det efter Magnus den godes død og bisættelse i Kristkirken: *«Nu hefir ek talt — tiu landreka — þa er huerr var — fra Haralldi — inta ek sua — æfi þeirra — sem Sæmundr — sagdi hinn frodi.»* Efter denne strofe maa man kunne slutte, at lovkvædet følger Sæmunds fremstilling indtil Magnus den godes død og bisættelse, og at Sæmunds værk dermed har været afsluttet. Digteren kunde nemlig, om Sæmunds arbeide virkelig skulde være ført længere frem, ikke have anden grund til for den følgende kongerækkes vedkommende at forlade Sæmunds fremstilling end underkjendelse af dennes historiske værd; men dels ligger saadan historisk kritik fjernt fra digterens opgave, dels har han meget mere netop fulgt Sæmunds autoritet og anfører denne udtrykkeligen for at forherlige Oddeslegten, hvorfor han ogsaa vilde havt den sterkeste opfordring til yderligere at følge Sæmund, saasandt denne havde fortalt Norges kongehistorie videre end til Magnus den godes død.

Paa den anden side begynder lovkvædet sine notitser om de norske konger med Halfdan svarte, fra hvem ogsaa andre sammenhængende fremstillinger af den norske kongesaga tager sit udgangspunkt, specielt Fagrskinna og Theodrik, og heraf tør man da slutte, at Sæmund ligeledes har begyndt fra Halfdan Svarte. Efter Harald haarfagre omtaler nu lovkvædet 10 regenter, hvorpaa det i str. 40 heder: *«nu hefir ek talt — tiu landreka — þa er huerr var — fra Haralldi»*, vel saaledes at forstaa efter de opførte regjeringsaar, at Haakon jarl, hans sønner Erik og Svein med Eriks søn Haakon regnes med til Harald haarfagres æt paa grund af, at Haralds datter Aalof aarbot blev gift med Thore thegjande, og deres datter Bergliot i ægteskab med Sigurd jarl blev moder til Haakon jarl, cf. H. N. 111, Ágr. sp. 22 og Fsk. 31, hvor dette slægtskab netop fremholdes og gjøres af Haakon jarl gjældende

[1]) Flat. II. 520—528.

ligeoverfor Harald Gormssøn efter kampen i Limfjorden — Fsk. 35: *«hvárt man Haraldr Eirikssunr v á r r f r æ n d i drepinn eða eigi?»* — medens derimod Svein Knutssøn skjønt med regjeringsaar nævnt str. 36 staar udenfor ætrækken.

Sammenligner man dette lovkvædets første afsnit med Fagrskinna, der i hskr. B ogsaa kaldes *Noregs konungatal,* finder man strofe efter strofe tilsvarende paralleler i Fsk., hvorhos da er at erindre Sæmunds let gjenkjendelige maade at angive regjeringsaarene, (cf. Kgs. frv. II p. 14): str. 3 ⋠ Fsk. p. 1, idet begge begynder med omtale af Halfdan Svarte og dennes d ø d v e d d r u k n i n g, str. 4 — Fsk. 2. — str. 5 hauglægning paa Hringariki, Fsk. 2. — str. 6 Haralds arveret til Sogn *«ræsir Sygna»,* hvad forudsætter Halfdan sv.s giftermaal med Harald gullskeggs datter Ragnhild, Fsk. 1. — str. 7 rigsgrændserne *«allt land — Elfar a milli — ok Finmerkr»* cf. Fsk. 7: *«norðr alt til Finnmerkr»;* fremdeles: enevoldskonge ⋠ Fsk. 10. — str. 8 *«atti gramr — barna mart»*, Fsk. 9: *en síðan átti hann mart barna ok af hans ætt eru komnir allir Noregs konungar»* cf. Fsk. 12. — str. 9 Harald haarfagres regjeringstid *«reed þria vetr ok sjautigi»*, Fsk. 14. — str. 10 hauglægning paa Rogaland, Fsk. 14. — str. 11 Eriks regjering *«vetr ein ok fiora»*, Fsk. 14 f. 3 + 1 + 1 — str. 12 *Aadr vestan kæmi Adalsteins fostri — «ok Hakon — haalfrar allrar — brodur sinn — beiddi erfdar»* staar vistnok bogstavelig taget i strid med Fsk. 15, hvor det om Haakon heder netop *«beiddisk enskis»* og *«leið svá vetr, at Hákon hafði eigi konungs nafn»*; men jeg har allerede tidligere af andre grunde troet at finde, at Fsk. her har overarbeidet sin kilde for at komme i overensstemmelse med traditionen i Ágr. (Ares tidsregning), cf. Kgs. frv. II p. 4 & 16, hvorfor parallelen til str. 12 nu vistnok nærmest er at finde i Egs. c. 59 p. 213 *«voro þeir Eirikr vm vetrinn báðer konungar í Noregi»*. — str. 14 Haakons regjering, *«VI vetr samt — ok tuttugu»*, Fsk. 26 — str. 15 *«Haadi gramr — gunni aa Fitjum — vard i hönd — hilmir skotinn — þa er folkmeidr — flotta knadi,* Fsk. 20 & 26 — str. 16 *hella Hakonar,* Fsk. 26 — str 17 hauglægning *«a Sæheimi»*, Fsk. 27 — str. 18 *Haralldr (grafelldr) «vaarsæll»*, Fsk. 29 og regjeringstid *«nìu vetr»* cf. Fsk. 30 f. & Kgs. frv. II p. 30. — str. 19 *«Aadr enn Gorms sun — ok Gullharalldr nafna sinn at nai gerdi»*, Fsk. 32 cf. 18 & 36, og *«at Haalsi — i Limafirdi»*, Fsk. 34 — str. 20 Haakon jarls regjeringstid *«ok XX—XIII vetr»* mangler Fsk., men viser berøring med Sæmunds tidsregning og tradition ved

indførelsen af kampen ved Danevirke «*á hinu þrettánda ári ríkis Hákonar jarls*» Fsk. 39 cf. Kgs. frv. II. p. 20 ff. — str. 21 Haakon jarls død «*i Gaulardal*», Fsk. 54, for Karks haand ibd. — str. 22 lader formode, at lovkvædet ligesom Fsk. 57 lader Olaf Tryggvesøn være personlig udenfor Haakon jarls drab. — str. 23 Olaf Tryggvesøns kristning af «*fimm lond*», Fsk. 57, dog med tillæg af Grønland, som vistnok kun er senere udvidelse — str. 24 Olaf Tryggvesøns regjeringstid 5 aar mangler i Fsk. — str. 25 «*Sualdrar vog*», Fsk. 59 — str. 26 Erik jarls regjeringstid «*tolf vetr — adr enn lofdungr — or landi for*» gjenfindes i Fsk. 68 & 70 i angivelsen «*en til landzgæzlu í Noregi setti hann Hákon sun sinn t o l f v e t r a g a m l a n.* — str. 27 Erik jarls død «*adr en Romfaur — ræsir hæfe*» stemmer med Flat. 1. 561, O. H. 25 og Knytl. s. Fm. S. XI p. 200, men staar derimod i s t r i d m e d Fsk. 70: «*fekk bana á Englandi, þá er hann var kominn f r á Rúmi* (enestaaaende), dødsaarsagen er imidlertid den samme. — str. 28 Sveins og Haakons regjering «*tua vetr*», Fsk. 72. — str. 29 Olaf den hell.s ankomst, *med litinn her — vestan — i Saudungssundi,* Fsk. 72. — str. 30 Haakons ed at fly af landet, Fsk. 73. — str. 31 «*fyrir Nesium*», Fsk. 75. — str. 32 Olafs tilnavn «*hinn digri*», Fsk. 70 (forresten ogsaa i Isb. c. 1), hans regjering «*fimtán vetr*», Fsk. 88 f. — str. 33 Knuts bestikkelser, Fsk. 84. — str. 34 «*Kaalfr ok Þorir — Stikla stadir*», Fsk. 89. — str. 35 Olafs skrinlægning i Throndhjem, Fsk. 90. — str. 36 Svein Alfivasons regjering 6 aar mangler i Fsk., derimod «*vinalauss — — vard at flyia*» ≑ Fsk. 95. — str. 37 Magnus' regjering «*tolf vetr*» synes at stemme med Fsk. 105 og 115—117 ɔ: 10 + 1 + 1 cf. p. 119. Strofens betegnelse af Magnus som «*Sygna drottinn*» kunde synes tilsigtet at minde om slægtens stamfader str. 6 kaldet «*ræsir Sygna*» som en afslutning af digtets første afdeling, dog er den her maaske snarere kun fremkaldt ved alliterationskrav i lighed med lignende omskrivninger nedenfor str. 55, 57, 62. — str. 39 Magnus' bisættelse «*krists at kirkiu*», Fsk. 120.

Man kan vistnok om mange af disse sammentræf mellem lovkvædet og Fsk. indvende, at de kan ventes i enhver lidt udførligere kongesaga; men hvis der fra dem tør sluttes, a t F s k. v i r k e l i g e r u d a r b e i d e t m e d S æ m u n d s k o n u n g a t a l s o m k i l d e, saa ved man allerede ikke saa lidet om dettes art og omfang, og for en saadan slutning tør maaske kunne fremhentes flere grunde.

Lovkvædets str. 40 & 41 danner overgangen mellem kvædets

tidligere og senere kongerække paa følgende maade: 40: «*Nu hefir ek talt — tiu landreka — þ i er huerr var — fra Haralldi*» — 41: «*nu skal þui — þadan af greida — jofra kyns — er enn lifir*», hvorpaa følger Harald haardraades nedstammen fra Harald haarfagres søn, Sigurd rise. Dette har en paafaldende parallel i Fsk. p. 118, der indleder Harald haardraades saga, hvor parallelerne med Morkinskinna begynder, altsaa en ny hovedkilde for Fsk. Stedet lyder: «*Á þessi stundu höfðu stýrt Noregi þeir höfðingjar er allir váru komnir af ætt Haralds konungs, nema Danakonungar ok Svíakonungar, ok váru þeir þó af ymsum ættkvíslum þeim er frá Haraldi váru komnar. En síðan er Haraldr konungr Sigurðarsunr tók konungdóm, þá hefir af hans ætt haldizk konungdómr síðan um alt yfir Noregi, þóat nökkut hafi skipzk í kynkvíslir frá hánum.*» Tankegangen er, som det sees, paa begge steder den samme: alle tidligere konger, fraregnet Dane- og Sviakonger, nedstammer fra Harald haarfagre, skjønt fra forskjellige af hans børn; men fra Sigurd rises ætling Harald haardraade af nedstammer alle de senere fra denne, om end gjennem forskjellige sidegrene. Med udeladelse af den sidste passus kan bemerkningen vel have staaet som afslutning paa Sæmunds eget arbeide, og at Fsk.forfatteren for den tidligere kongehistorie virkelig for en væsentlig del har fulgt Sæmunds tradition, synes støttet ved de umiddelbart foregaaende linier: «*þá er Haraldr Sigurðarsunr tók konungdóm i Noregi með Magnúsi konungi frænda sínum, var liðit frá því er Haraldr hinn hárfagri hafði andazk hundrað vetra tólfrætt ok tveir vetr*», hvilke 122 aar maa være Sæmunds regjeringsangivelser (Haakon jarl med fulde 33 aar, men Erik blodøxes 5 aar afkortede til 2 efter Fsk.s egen tidligere angivelse) cf. Kgs. frv. II p. 13 og 17.

Sæmunds tidsregning har jeg tidligere behandlet i min undersøgelse af «kongesagaens fremvæxt» II p. 12 ff. og har der fremholdt den eiendommelighed ved hans regjeringsangivelser, at der som regel angives det aaremaal, som hver styrer har baaret sit værdighedsnavn, saaledes, at fællesaar opføres dobbelt, idet de medregnes for begge de samtidige regenter [1]. Dette gjør det let at gjenkjende Sæmunds regjeringsaar, hvor de opføres uden reduktion, ligesom man ogsaa derved i flere tilfælde faar en veiledning til at kunne bestemme enkelt sagastof som enten direkte tilhørende Sæmunds egen tradition eller ialfald

[1]) Kgs. frv. II p. 14.

indpasset i hans tidsregning. At Fsk. væsentlig følger Sæmunds kronologi finder jeg godtgjort ved ovenstaaende parallele regjeringsangivelser i lovkvædet og i Fsk., og at selve det parallele historiske stof i begge skriver sig fra et værk af Sæmund, finder jeg yderligere bekræftet ved Fsk.s opgave p. 39 for Danevirkekampen: «*á hinu þrettánda ári ríkis Hákonar jarls*» og p. 41: «*Eptir þetta fór Hákon norðr í lönd ok hélt því ríki, er Danakonungr hafði fengit hánum, s k a t t a l a u s t þ a ð a n í f r á*», cf. Kgs. frv. II p. 20 f., da dette rimeligvis er et sagastof, som først er indbragt af Sæmund, og hvormed videre hænger sammen de 9 aars regjering for Harald graafeld, mod Ágr's (Ares) 15 aar, og opgivendet af Olaf Tryggvesøns alder, 32 aar, ved ankomsten til Norge, mod Ares (?) 27 aar, cf. Kgs. frv. II 24 ff. Om Fsk.redaktionens specielle direkte forhold til Odds Ol. Tr .s. vil jeg her endnu ikke have udtalt nogen bestemt formening, da dette for tilfældet er ligegyldigt, men jeg mener fremdeles, som antydet i Kgs. frv. II p. 58, at Ágr. kronologisk slutter sig til Are, derimod Theodrik, Historia Norvegiae, Odd og Fagrskinna til Sæmund.

Naar man vil forsøge at følge sporene tilbage til de første sagaskriveres grundlæggende virksomhed, er det naturligvis af største vigtighed at faa sikrest mulig bestemt de første, mest kortfattede sagafremstillingers indbyrdes forhold til hinanden og deres sandsynlige kilder. Derfor har ogsaa disse: Theodrik, Ágrip, Historia Norvegiae, allerede gjentagende været gjenstand for indgaaende undersøgelser af de kyndigste forskere paa dette felt, af P. A. Munch, K. Maurer, S. Bugge, G. Storm, hvortil kommer V. Dahlerups udgave af Ágrip 1880 og samme aar G. Storms udgave af Theodrik og Historia Norvegiae i hans «Monumenta historica Norvegiae», hvor fortalen giver righoldige oplysninger om den herhenhørende nyere literatur. Under disse forhandlinger har prof. S. Bugge, saavidt jeg ved, først nærmere behandlet et forhold, som her tør være af større rækkevide, nemlig H. N.s b e r ø r i n g s p u n k t e r m e d O d d s O l a f T r y g g v e s ø n s s a g a, «Bemerkninger» 1873 p. 19, hvoraf forfatteren slutter, at H. N. benytter Odds værk, medens G. Storm i «De ældste forbindelser» 1875 p. 7 f. hævder H. N. som Odds kilde, en opfatning, som fremdeles fastholdes i «Monumenta» 1880 prol. XXIII.

Min opfatning af Historia Norvegiae's plan og forhold til sine kilder er i al korthed følgende: Værkets tilsigtede omfang

angives i prologen (Storms udg. p. 71): I. «situm latissimae regionis circumquaqve describere.» — II. «ejusqve rectorum genealogiam retexere.» — III. «et adventum christianitatis simul et paganismi fugam ac utriusqve statum exponere.» Forfatterens opgave, som den er stillet ham af hans velynder, er altsaa at give: 1. en geografisk oversigt over *Noregsveldi*, — 2. en redegjørelse for, hvilke regenter der har styret Norge med oplysning om deres afstamning, cf. de bestemtere udtryk p. 97: «nunc vero qvi reges Norvegiam rexerunt vel unde processerunt ad exponendum stilum vertamus», — 3. en fremstilling af kristendommens kamp med hedendommen og begges stilling (cf. Ad. Brem. IV. 26: «Nunc de superstitione Sueonum pauca dicemus»).

Ved det senere udtryk: «nostris amminiculis fretus» sigter forfatteren rimeligvis til sine kilder, og sit forhold til dem forklarer han nærmere nedenfor «cum nihil a me de vetustatis serie novum vel inauditum assumpserim, sed in omnibus seniorum assertiones secutus». Pag. 111 bruger forfatteren «seniores» om Haakon jarls «forfædre»; *seniores* er altsaa neppe her brugt om ældre samtidige som i parallelstedet i Adams praefatio, men om tidligere forfattere. Sin opgave betegner han som «hucusqve latino eloqvio intentatum»; men hermed tror jeg ikke bør være udelukket selv paa latin forfattede kildeskrifter, naar de kun ikke bar altfor tydelig den for forfatteren opstillede tredelte plan tilskue, en opfatning, som jeg mener støttes ved hans forhold til Adam af Bremen, fra hvem han selv for planen kan have hentet impulser. Efter prologen maa forfatteren siges at betegne sig selv som væsentlig samler, ordner og for tilfældet oversætter af tidligere kilder; han skriver i almindelig historisk interesse til samtidens og efterslægtens belærelse og fralægger sig alt forfatteransvar fraregnet de enkelte tilføielser om nærmere tiders begivenheder — «hoc ipsum addidi» — f. ex. det vulkanske udbrud og samtidige forhold f. ex. om finnerne, hvortil han kan have følt sig opfordret ved Adam IV. 27 eller snarere IV. 31, som en tribut fra norsk side til det internationale videnskabelige samarbeide; — «plus remotis proposui» — for fjernere boende — tilføies disse sidste specialiteter; men værket i sin helhed kan dog ikke hermed siges særlig skrevet for udlændinger.

Den i prologen fremholdte tydelige tredeling af stoffet: den geografiske oversigt, regenternes rækkefølge og nedstammen,

kristendommens indførelse med hedenskabets fortrængsel og begges gjensidige stilling — sammenholdt med den markerede overgang fra første til anden part, p. 97, tilligemed den høist utilfredsstillende behandling, det tredje emne faar under den følgende kongehistorie, lader temmelig sikkert formode, at H. N., som den er levnet, knapt nok frembyder de to tredjeparter af værket, som det har været planlagt og maaske virkelig udført. Den sidste, tredje part efter planen, en «historia ecclesiastica» eller «*kristni saga*» mangler rimeligvis fuldstændig. Og hvis dette virkelig er tilfældet, staar dermed H. N.s kongehistorie i et særeget lys. Dens korthed i forhold til dens sandsynlige kilder er da ikke længere saa paafaldende, idet den da i overensstemmelse med prologens plan bliver et kort resumé af maaske flere, hver for sig vidløftigere kilder, der af disse væsentlig kun laaner, hvad der er af kronologisk og genealogisk interesse, og rimeligvis med flid henskyder det meste vedrørende de religiøse forhold til værkets sidste, tredje del.

H. N.s forhold til Adam indskrænker sig vistnok nærmest til, at forfatteren i sprogformen er paavirket af Adam og maaske ogsaa i arbeidsplan, forsaavidt at Adams forudskikken af geografiske oversigter og ethnografiske oplysninger og notitser om hedenskabet hos nordboerne muligens kan have paavirket H. N.s forfatter eller hans velynder ved opstillingen af planens hovedpunkter; men stof har forfatteren neppe laant fra Adam uden maaske mod slutningen.

Af norrøne skrifter kunde man maaske tænke sig som forbillede for H. N.s plan og udførelse Ares første Islendingebog, der i sig rimeligvis har indeholdt geografiske (og genealogiske) elementer for den senere «*Landnáma*», om end ikke saa oversigtsmæssig behandlede som i H. N. — historiske for «*æfi Noregs konunga*» og «*allra lögsögumanna*», Isb. c. 10 — og kirkehistoriske for «kristnisaga». Og at et arbeide af Are virkelig har foreligget for forfatteren af H. N., synes man nu at være enige om i henhold til, hvad særlig af prof. S. Bugge er fremholdt angaaende Ynglingerækken og overgangen fra denne til kongerne af Harald haarfagres æt og de mange overensstemmelser mellem H. N. og Ágr., hvilken sidste baade i tidsregning og stof lader formode sammenhæng med Ares tradition. Dog tror jeg, at der her ogsaa kan være spørgsmaal om en forbindelse mellem H. N. og Sæmund, og jeg finder i denne retning et udgangs-

punkt i de af prof. Bugge paapegede sammentræf mellem H. N. og Odd.

Stockholmer-hskr. af Odds O. T.s, Munchs udg. p. 21 indleder Olafs optræden i Norge, som følger: «*Sa konungr ræð fyrstr Norege er Nôrr het. i svðr fra Norege er Danmavrk ok avstr Sviþioð en i vestr Englanz haf. ok norþr Finmôrk ok er lengz lanzins yr svðri oc i norðr. fra Gauttelfe svnnan ok norðr til Vegistafs. en breiddin or avstri ok i vestr fra Eiða skoge til Englanz siofar. Vik ok Hôrða land Haloga land ok þrandheimr. oc i þessom rikiom ero mavrg heroð. ok mikit fiolmenne ok morg fylke ok vtaligar eyiar ok þetta riki átti fyrst allt Haralldr enn harfagri. oc eptir hann voro margir fylkis konungar af hans ætt komnir. en fra þeim einom segiom ver konungvm er með sianvm rikðu ok yfir konungar voro lanzins þvi at margir konungar voro a Uplavndvm yfir fylkiom. fra Harallde komnir ok skilþv þav rike fioll ok skogar. oc af þessom konungum er fra Harallde enom harfagra ero komnir voro ageztir Tryggvi konungr oc Haralldr en grenske faðir Olafs ens helga er siþan var einvallde Noregs rikis. ok voro þeirra a mille fylkis konungar i morgvm hervðvm en han eydde ôllum sem i hans savgo gætr*[1]) *oc er þat spvrdiz at Hacon iarl var drepinn en Olafr i staðin kominn*» etc.

I Kjbh. hsk. AM 310 qv, Fm. S. X 271, Groths udg. p. 42, lyder samme sted: «*Sa var konungr forðum er Nori het er fyrst bygþi noreg. en suþr fra noregi er danmork. en suiþicð austr fra. En uestr fra er england. En norðr fra noregi er finnmork. Noregr er vaxinn með III oddum. er lengð landzins or utsuðre i norðr ætt fra gautelfi oc norðr til ueggestafs. En breiddin oc uiddin or austri oc i uestr fra eiða scogi oc til englandz sioar. En landit er greint oc callat þessum heitum Vik. horðaland. uplond. þrondheimr. halogaland. finnmork. I þessum rikiom eru morg heruð oc morg fylki oc utallegar eyiar. Sua er sagt siþan er eignaz hafði allt noregs riki hinn ageti konungr haralldr hinn harfagri oc brotit undir sek með miclum styrk oc hellt þui til dauða dags. oc er hann heygþr a rogalandi. oc þar andaðiz hann. Eptir hann varo margir konungar er af hans æt varu komnir oc varo þeir konungar yfir heruðum oc rikiom storum eða eyiom. en þar at eins segiom ver fra þeim er rikt hafa hit ytra með sionum oc yfir konungar varu landzins. þvi at a uplon-*

---

[1]) Cf. O. H. m. 21, som ogsaa viser paralleler sammesteds med Fsk. 77 & 79.

dum oc meþ fiallbygþum varu fylkiskonungar þeir er fra haralldi varo comnir oc reðu firir fylkiom oc skilþu þau riki fioll oc scogar um landit viða. Af þessum konungum varu agetastir oc frægstir er comnir varo fra haralldi konungi. Tryggui konunngr. faþir Olafs er nu er fra sagt. Oc son Olafs haralldz sonar. Oc harall dr grenski faþir Olafs hins helga. er siþan varð Einvalldz konungr allz noregsuelldis. Oc er þessi tiþendi spurðuz at hakon jarl var drepinn» etc. (Merkes bør her strax, at i nærmeste sammenhæng hermed paaberaabes baade Are og Sæmund for Olafs alder (O. T. 22 f. Fm. S. X 275 f.), og at i Fm. S. X 276 indføres en aarsberegning, 148 aar fra Har. haarfagres regjeringstiltrædelse til Olafs reise fra Norge til England, som nærmest synes at tilhøre Sæmunds regjeringsangivelser uden reduktion). Bugge, «Bemerkn.» p. 19 f. har nærmere paapeget lighederne mellem H. N. og dette stykke hos Odd, og G. Storm, «De ældste forbindelser», Chr. Vidensk.selsk.s forhandl. 1875, har anerkjendt og videre behandlet parallelismen. At den her omhandlede parallel mellem Odd og H. N. imidlertid ikke er original hos Odd eller fra ham, som Bugge mener, overført til H. N., synes at kunne sikkert sluttes af stykkets paafaldende stilling hos Odd. For ham var det naturligst fra fortællingen om Haakon jarls død at fortsætte umiddelbart med Olafs regjeringstiltrædelse; men istedetfor dette indføres, som det synes aldeles umotiveret, en geografisk udsigt over Norge, hvorfra læseren gjennem de to Olafers afstamning føres over til Olaf Tryggvesons kongedømme. Dette kan neppe hos Odd være foranlediget ved andet end, at han her gaar over til benyttelse af en særegen skreven kilde, hvis eiendommelige form han, som sædvanlig, ei har magtet at indsmelte harmonisk i sin egen fremstilling; han har vistnok nærmest villet benytte stykket om Olafs forhandling med Thrønderne, som gjenfindes i Fsk. 57, og der maaske netop ikke laant fra Odd, men fra denne samme Odds grundkilde, men har saa fundet det ikke uhensigtsmæssigt til orientering og bekræftelse af Olafs ret til riget at medtage noget af kildens tidligere indhold.

At Odd her virkelig gaar over til udnyttelse af en sidekilde, fremgaar ogsaa af, at den umiddelbart følgende parallel mellem Odd og Fsk. giver indtryk af, at Olaf har staaet udenfor Haakon jarls drab, ligesom lovkvædets str. 21—24, hvad strider mod, hvad Odd selv tidligere har fortalt. En yderligere bekræftelse paa, at Odd her ikke frembyder en fra

hans haand original fremstilling, vil. findes, foruden i stykkets hele indhold, særlig i udtryk som «*Þetta riki atti fyrst allt Haralldr enn harfagri*» — «*en fra Þeim einom segiom ver konungum er með sianum rikðu ok yfirkonungar voro lanzins*» — «*ok er hann heygÞr a Rogalandi*» (⩩ lovkvædets str. 10). At dette er indskud fra ældre kilde røbes allerede ved Kjbh textens «*Sva er sagt*», og at indskuddet har staaet i Odds latinske original tør sluttes af passus «*en fra Þeim einom*» etc., der findes i begge oversættelser; men med al sandsynlighed maa ogsaa kunne sluttes, at en saadan ytring oprindelig har hørt hjemme i en sammenhængende «*saga Noregs konunga*», ikke i en specialbiografi som Odds, hvor den alene, og det tvungent nok, kunde forklares som en bibemerkning hentydende til en hos Islændingerne gjængs traditionel fremstilling af Norgeskongernes historie, men da heller ikke kunde tænkes indskudt af Odd, om han, som prof. Storm har ment (Yderligere bemerkn. p. 10), paa stedet har laant fra den norske H. N. At denne bemerkning maa have staaet i Odds eget skrift, viser saaledes, mener jeg, paa en gang baade, at Odd her gjør uddrag af en ældre kilde, og at denne ikke kan have været H. N., som den foreligger.

Den følgende henvisning O. T. 21 (cod. AM 310 qv. udel.): «*sem i hans savgo gætr*» minder vistnok om O. H. m. p. 21; men dette sted i Ol. d. hell.s saga hører rimeligvis oprindelig hjemme i samme kilde, som jeg antager benyttet af Odd og H. N., og der vilde intet være iveien for med et saadant udtryk at henvise til vedkommende konges historie i en sammenhængende kongesaga. Stedet lyder: *Olafr æyddi allum fylcis konongum i landeno. oc hafde nu æinn allan Noreg undir sic lagðan næst æftir Haralld hinn harfagra. fra Ægestaf nordan oc allt til Ælvar austr*« cf. Fsk. 79. Det vil sees, at dette sted støtter antagelsen af en oprindelig fælleskilde, idet det minder paa en gang om Odd og om H. N.: med Odd fremhæves sterkt den opfatning, at Norge har været helt samlet af Harald haarfagre, men senere først igjen samlet af Olaf d. hell., hvad i H. N. er stærkt udvisket — men nærmere til H. N. igjen «qvæ in oriente — incipit» sættes landets sydgrændse «*til Ælvar austr* (O. T. *fra Gauttelfe sunnan*). Begge kjender «*Ægestaf*», om end H. N. p. 78 først nævner det i anden forbindelse, hvad atter vil være iveien for den mulige forklaring, at O. H. m her laaner fra H. N.

Jeg undlader ikke her at gjøre opmerksom paa, at Bugge

(Bemerkn. p. 22) om forholdet mellem H. N. og O. H. m. udtaler, at «krønikeforfatteren ikke kan have havt for sig den legendariske Ol. d. hell.s saga, men maa dog have benyttet en skreven Olafssaga, der har staaet i nær forbindelse med denne legendariske.» — «Denne af forfatteren benyttede Olafs saga har vel snarest udgjort en del af den samling af Noregs konungasögur, som han har havt for sig.» Ligeledes ytrer han ibd. p. 18: «Jeg formoder, at krønikeforfatteren har havt en af Fagrskinnas kilder for sig, uden at jeg om denne tør sige noget mere bestemt.» Prof. Bugge synes saaledes allerede at have været inde paa lignende spor som de, jeg her forsøger at forfølge.

H. N. p. 73 begynder: «Norwegia igitur a quodam rege, qui Nor nuncupatus est, nomen obtinuerat», men viser længere henne, p. 97, allerede efter min mening sammenstilling af to kilder, idet stykket «De ortu regum» begynder: «Vetus prosapia regum Norwegiae a Swethia sumpsit exordium», d. e. Ynglingeætten udmundende i Oplandskongen Halfdan hvitbein (cf. p. 102 «quem de Swethia venientem Norwegenses in montanis sibi regem constituerunt») — «unde etiam inhabitata est Throndemia, quae patria principalis est in Norwegia», ɔ: Nors indvandring. Med Ynglingeættens slægtrække gaar H. N. rimeligvis over til benyttelse af et norrønt kildeskrift stammende fra Are, medens udledelsen af landsnavnet «Noregr» fra en konge Nor og indvandringen til det Throndhjemske peger hen paa sagnet om Norr og Gorr, cf. Flat. 1. 220: «*sa fiordr er nu kalladr Þrandheimr — þadan sneri Norr aftr nordr til rikis þess er hann hafde undir sik lagt. þat kallade han Norueg. red han þui riki medan hann lifde. en synir hans eftir hann ok skipta þeir lande med ser. ok toku sua riki at smæckazst sem konungar toku fiolgazst ok greinduzst sua j fylki.*»

Naar der i Fm. S. X 272 læses: «*Noregr er vaxinn með III oddum*», kunde man fristes til her at se spor efter en haandskriftlig sammenhæng med H. N.s «III habitabilibus zonis» p. 73, især om man samtidig mindes Adams indledende cap. 1, hvor der tales om Saxonia's «positio trigona» — «primus angulus» etc. Man kunde tænke paa en forvexling mellem «trigonus» og et «trizonus» (?) eller mellem «angulus» og cingulus» — isaafald maatte kilden være latinsk; eller et udtryk som Fm. S.s «*III oddum*» læst af H. N.s forfatter som *III viddum* [1]), cf. samme-

[1]) *þribryddr? þribreiðr.*

steds: «*er lengð landzins — breiddin oc viddin or austri oc i vestr*»; men hvorledes end forholdet tænkes, er jeg iallefald tilbøielig til at antage H. N.s zoneinddeling for en videre udførelse grundet paa en misforstaaelse af et med Odd paa dette sted parallelt kildeskrifts udtryk saaledes, at opfatningen af landet som af form trekantet, men fysisk tvedelt er den oprindelige. H. N.s zonedeling er nemlig i og for sig unaturlig og har intet tilsvarende i parallelstederne hos Odd eller andetsteds i sagaliteraturen. I H. N. p. 73 heder det: «Est terra . . . habitabilibus zonis per longum (cf. «*er lengð landzins*») cincta», og nedenfor p. 82 skildres Finnernes «vastissima solitudo» som «dividens eam (Norwegiam) per longum a paganis gentibus». Delingen af landet efter længden i tre belter er som sagt ikke naturlig og indlysende, og derhos er denne fysisk-geografiske tredeling i H. N. saa sterkt accentueret, at man maatte vente at se spor af den hos Odd, hvis han paa angjældende sted havde benyttet H. N. som kilde. Dette er ikke tilfældet i Fm. S. X 272. Opregningen er der nærmest gaaende fra det sydlige over til det nordlige Norge saaledes, at i begge disse landsdele først kystlandet, saa indlandet nævnes: *Vik, Hordaland, Uplond; Þrondheimr, Hálogaland, Finnmork.* Denne geografiske tvedeling af Norge i «*hit efra*» og «*hit ytra*» træder oftere frem i sagaerne, fortrinsvis i Fsk., og stammer muligens fra et ældste kildeskrift, hvis den ikke paa forskjellige steder er umiddelbart, naturlig fremgaaet af landets naturforhold. Særlig bør merkes som parallel til H. N. Egs's skildring af Finmarken c. 14. H. N.s specielle udtryk: «maritima» — «mediterraneaqve et montana» — «silvestris (cf. Odds *fjoll oc scogar*) quae Finnis inhabitatur» kan vistnok ogsaa være fremkaldt af gjængse mundtlige norrøne udtryk, men synes dog saa detaillerede, at man fristes til at formode grundlag i en skriftlig fremstilling: man sammenligne Fsk. 20 «*hit ytra með sjá*» — O. T. 2 «*á Upplondum et efra*» — Fm. S. X 272 «*á Upplondum oc með fjallbygðum*» — O. T. 21 & 22 «*Finnmork, norþan fra Finna búi*». (Norges begrændsning mod syd ved «Balticum mare» omfattende Kattegat og Skagerak maa tilskrives paavirkning af Adams geografiske opfatning (Ad. IV. c. 11. 12. 14 30); derimod er «Solundicum mare» p. 87 hentet fra norrøn sprogbrug «*Solundar haf* = Odds «*Englandz siór*» — cf. Flat. III 177: «*allt Noregs konungs riki þat er hann aatti fyrir vestan Solundarhaf*»).

Den tredobbelte zonedeling i H. N. tør altsaa antages kun

at tilhøre sammes redaktion og dermed tilfalder denne rimeligvis ogsaa den detaillerede beskrivelse af disse tre landsdele, særlig Finmarken; eiendommelig derimod for kildeskriftet har udentvivl været distinktionen mellem **kystland** og **indland**, der hos Odd endog, som paapeget, fremholdes paa en maade, der kun synes at passe i en sammenhængende kongesaga som bevidst princip for fremstillingen — *«en frá þeim einom segiom ver»* etc.

Overgangen til den egentlige kongehistorie fra Harald haarfagre af sker i H. N. 103 med stykket om Halfdan svartes død, hvori Bugge (Bemerk. p. 17) mener at se en fortsat benyttelse af det for Ynglingerækken til grund liggende arbeide af Are, hvad jeg ogsaa selv tidligere har fremholdt, Kgs. frv. I. 110 f. Der er imidlertid herved at bemerke, at fortællingen om Halfdans død ved drukning og hauglægning paa Ringerike, som ovf. paapeget, maa antages ogsaa at have tilhørt den fra Sæmund stammende tradition [1]). Stykket gjenfindes i mange parallelformer: H. N. 103. Ldn. 325 f. Ágr. sp. 1 f. Fsk. B p. 3 (A p. 2). Flat. 1. 566. Hkr. 48 cf. Kgs. frv. I p. 54. — Angaaende H. N.s forhold til de norrøne versioner skal her kun fremholdes, at om det end ikke med fuld sikkerhed kan paastaaes, at H. N. oversætter en **skreven** norrøn original f. ex. med sit *«in qvandam scissuram, ubi pastores gregem suum adaqvare solebant»*, da blot den mundtlige traditions norrøne udtryk kunde foranledige den latinske omskrivning, saa er det dog høist usandsynligt, at H. N. skulde være original for de norrøne versioners *«nautabrunnr»*, som oversættelse af den latinske omskrivning, og isaafald maatte vel ogsaa H. N.s *«curribus»* antages berigtiget med Ágr. Fsk.s *«sleða»*, uagtet dog *«vagn»* oftere ellers findes brugt, hvor talen er om isfart, f. ex. Hkr. 45; Fornald. s. II. p. 94. 118; medens det dog er langt rimeligere at antage *curru* brugt som en nødhjælp for at oversætte det norrøne *sleða*. At gjøre H. N. her til kilde for Ágr. vilde da ogsaa medføre den vanskelighed, at man saa maatte forklare de norrøne parallelers textlighed som foranlediget ved nedstamning fra en enkelt oversættelse af H. N.s udtryk. Ikke alene Hkr. og Flat., men ogsaa Ldn. 326 skulde altsaa laane dette sted direkte fra Ágr. eller Fsk.; men dette er meget tvungent for ikke at sige umuligt. Det synes utvivlsomt rimeligst, at H. N. her endnu fortsætter laan fra samme

---

[1]) Lovkv. str. 4 & 5 og Fsk 2.

norrøne kilde, som er benyttet for Ynglingerækken, og at traditionen har sit selvstændige norrøne udtryk i de øvrige beretninger uafhængigt af H. N. Men jeg mener, som nævnt, at stedet ogsaa har staaet i parallel form i Sæmunds konungatal, og tror, at H. N. netop med støtte i dette sammentræf herfra gaar over til benyttelse af dette som sin anden hovedkilde.

Der er nemlig ingen rigtig korrekt tankesammenhæng mellem oversigten over kongerne af Ynglingeætten, der ender med disses herredømme paa Oplandene, hvorfra saa ætten videre uden afbrydelse udvider sit herredømme ogsaa over kysten — cf. Are, Islb. init. «*foþur Haralls ens harfagra es fyrste varþ þesscyns einn conungr at öllom Norvegi*» — og den opfatning af forholdet, som H. N. umiddelbart derefter fremholder: «Haraldus .. tocius maritime zone regnum nactus est primus. Mediterranee qvidem zone adhuc (fremdeles) reguli presidebant, sic tamen qvasi sub ejus dominio»; thi hermed forlader H. N. pludselig den naturlige udvikling af Ynglingeættens herredømme paa Oplandene til fuldt landsherredømme under Harald haarfagre og anskuer forholdet væsentlig fra et senere standpunkt. Dette er netop den samme synsmaade, hvorefter det i O. T. 2 — Bugge, Bemerkn. 73 p. 21 — heder: «*Haralldr (grafelldr) var konungr með sionum en fylkiskonungar voro allt a Upplôndum et efra þegar er Haralldr let af rikino en harfagri oc voro þa fylkis konungar allt til Olafs ens helga oc er Noregs menn voro i þessom villom at sumir blotðu skvrðgvð sumir skoga eða vôtn*» — og her har vi fremdeles paa lignende maade som i H. N. ved siden af modsætningen mellem hedenskab og kristendom ogsaa landets geografiske og politiske tvedeling: zona maritima — *með sionum* og zona mediterranea — *it efra (á Upplondum)*. Naar man da, som jeg mener, ikke kan tilfredsstillende forklare sammentræffene ved laan fra H. N. til O. T. p. 2 og 21, i hvilket tilfælde ialfald vor afskrift af H. N. maatte være en meget forandret redaktion af det værk, som har foreligget for Odd, da H. N., som vi har den, langtfra forklarer udtrykkene hos Odd, saa maa det rimeligste være at antage en ældre kongehistorie, der har begyndt med Norr, skildret landets geografiske hovedtræk, betonet den geografiske og politiske inddeling i opland og kystland og behandlet kongehistorien udgaaende fra Halfdan svarte med fremtrædende forkjærlighed for kristendomsforkynderne, specielt begge Olafer, hvorved allerede tidlig er vist de islandske sagaskrivere veien

til monografier over disse konger. Har et saadant værk foreligget for H. N.s forfatter, har han deraf for det første faaet vink for sin geografiske oversigt, dernæst i kongehistorien laant bemerkningen om Norr i begyndelsen af sit arbeide, medens senere Ynglingerækken rimeligvis er hentet fra Are, men synes saa med Harald haarfagre at vende tilbage til sin første kilde.

Vi maa altsaa efter dette antage to ældre behandlinger af de norske kongers historie: en rimeligvis fra Ares haand udgaaende fra Ynglingeætten og udløbende gjennem oplandskongerne i enekongedømmet under Harald haarfagres æt — væsentlig holdt som almindelig landshistorie — og en anden udgaaende fra Norr (maaske med videre berørelse af sagnet om Norr og Gorr som repræsentanter for fylkeskongedømmet, land- og søkongedømmet — og muligens, som dermed sammenhængende, Dovresagnet; cf. «Huersu Noregr bygdist» Flat. 1. 22 og «Fundinn Noregr» Flat. 1. 220 og Bárð. s. Snæf. p. 3—4 «*Suadi af Dofrum*»), men fra ham springende gjennem en geografisk politisk oversigt til Haarfagreættens. historie, cf. Flat. II p. 521 & 524, lovkvædets str. 8 & 40, med fremhævelse af Harald haarfagre og Olaf den hellige som de to første enevoldskonger, cf. lovkv. str. 7 & 32, og med særlig forkjærlighed for kristendomsforkynderne, og fra denne fremstilling har da H. N. sin inddeling i mediterranea og maritima zona, men rimeligvis gjennem misforstaaelse udvidet til en tredeling.

I det umiddelbart efter Halfdan svartes død følgende stykke i H. N. om «Haraldus comatus» med sin fremhævelse af Norges deling i kyst- og indland, overkonge i kystlandet, underkonger paa Oplandene, henvisning til eventyrlige sagn om Harald, regjeringsansættelse til 73 aar, og 16 sønner har man da videre mener jeg — 1: spor efter Dovresagnet, som hænger sammen med «Huersu Noregr bygðist» («*Dofri*») og forudsættes for Fsk.s «*Lúfa*», ligesom H. N. tidligere ved «Norr» peger i. samme retning og forøvrigt viser slægtskab med Fsk. — 2: et træk af Sæmunds tidsregning — 3: en ellers ukjendt sønnerække — hvilke alle tre led foreløbig som samlede i disse faa linjer naturligst henføres til en og samme kilde, nærmest maaske efter det kronologiske sammentræf at tillægge Sæmund. Selve Haralds tilnavn «comatus» synes ikke at være en oversættelse af det almindelige «*hárfagri*», idet det netop til ret forstaaelse foranlediger tillægget «ob decoram cæsariem sic cognominatus»;

snarere tør det være gjengivelse af «*lúfa*» eller maaske rettest en sammenfatning af dette og et *hærðr* — *vel (mjök) hærðr* ⫩ Theodriks «bene comatus» i c. 4, 13, 29 ctr. c. 1: «pulchrecomatus». Den stykket afsluttende opregning af Harald haarfagres sønner staar aabenbart i en eller anden forbindelse med sønnerækken i Ágr. sp. 3 f. og Fsk. 12; men forholdet mellem disse og de øvrige sønnelister er vanskeligt at bestemme [1]). G. Storm har i Aarb. f. nord. Oldk. 1871 IV p. 417 opfattet forholdet saaledes, at Ágr. Fsk.s række er dannet ved sammensmeltning af H. N.s række med andre kilder, og jeg tror ogsaa nu, at dette er væsentlig rigtigt, kun med det forbehold, at Ágr. ikke direkte har benyttet H. N., men at begge her støtter sig til samme kildeskrift saaledes, at H. N. gjengiver denne kilde væsentlig uforandret, medens den i Ágr. foreligger sammenarbeidet med en anden principielt forskjellig. Bugge har opfattet H. N.s «Primogenitus Ericus» som en mislig oversættelse af Ágr. Fsk.s «*Var Eiríkr blóðøx í elzta lagi suna hans en Hákon í yngsta lagi*»; jeg skulde snarere tro, at «*í elzta lagi*» er en senere lempning paa det bestemte «primogenitus» i henhold til den benyttede sidekilde, hvis oprindelige indhold maaske er at gjenfinde i et udtryk som i OH. 3: *þessir voro ellztir. Guttormr. oc Halfdanar II. Eiricr bloðøyx* — og at saa «*í elzta lagi*» har trukket efter sig for samklangens skyld «*en Hákon í yngsta lagi*», skjønt derom vel alle var enige, at Haakon virkelig var den yngste. Selv det forsigtige «í elzta lagi» for Eriks vedkommende turde være dristigt nok, naar man mindes traditionen i Þ. Har's hárf. Flat. 1. 575 om Eriks moder Ragnhild, at hun forsmaaede at «*æignast hinn þritéganda hlut astar hans*» bekræftet med Thjodolfs ell. Hornklofes strofe: «*Hafnade hann Holmrygium*» etc. — hvorfor maaske ogsaa OH. forbigaar dette i henhold til sin ansættelse af Erik mellem de ældste sønner og Thomasskinna endogsaa, om jeg ikke feiler, kalder Ragnhild «*dottur Eiriks konungs af Haurdalandi*» (istdf. «*or Danmarco*»), medens strax efter Gyda nævnes «*dottir Eiriks konungs af Haðalandi*» (istdf. *af Haurdalandi*); saa traditionerne vistnok fra gammel tid af har været modstridende.

Principerne for opstillingen af listerne i H. N. og i Ágr Fsk., mener jeg, er forskjellige, og forholdet mellem de for begge foreliggende lister eller listegrupper synes, saavidt jeg

[1]) Cf. Kgs. frv. I p. 39, 83, 95, 97.

kan se, at maatte være omtrent følgende: H. N.s forfatter har benyttet kun én række paa 16 sønner, begyndende med Erik blodøx som den ældste, hvorefter har været nævnt i tidsfølge efter hinanden de fire andre Haraldssønner, som har direkte betydning for kongedømmet og kristendomsindførelsen: Haakon Adelstensfostre — Olav og Bjørn som stamfædre for de to kristendomsforkyndere — og Sigurd rise som stamfader for Harald haardraade, med hvem en ny direkte afstamning fra Harald haarfagre indledes, og ved hvis regjeringstiltrædelse Sæmunds konungatal formentlig har standset. Har sønnetallet 16 her noget særligt at betyde, tør det hænge sammen med underkongedømmet paa Oplandene, idet der i H. N. med fradrag af de to overkonger og Halfdan haaføta og Ragnvald rettilbein som døde, før de kom til at regjere [1]), kan være tænkt 12 sønner igjen for de 12 provinciae i mediterranea zona, hvilket tal man ialfald faar ud ved at regne H. N.s tillæg: «cum continuis provinciis» — «cum remotis ruribus» — «cum convallibus Albiae» — «cum Loariis & finitimis provinciis» hver for sig som særskilte riger [2]). Med denne række hører da rimeligvis efter den oprindelige tradition ogsaa sammen H. N.s senere bemerkning p. 108 f.: «Ast e magna numerositate filiorum Haraldi comati illi duo scilicet Ericus et Hacon loco patris maritimi imperasse memorantur, ceteri in montanis regnabant, quidam autem ex ipsis ante regnandi tempora vitam finierunt: Halfdan enim hafota . . & . . Rognvaldus retilbein o. s. v. om Olafs og Bjørns og Sigurd rises betydning.

Ágr. sp. 3 og Fsk. 12 indleder derimod sin fælles række «oc atti (Haraldr) sunu tvitian. *oc meþ morgom conom. com þo tveir einir til konungs nafns*» (Fsk. «*oc urðu tveir konungar Noregi*») og hermed er, mener jeg, et særskilt princip for opregningen antydet, nemlig sammenstillingen efter mødre. Denne række synes fremkommen paa grundlag af den, som er bevaret i H. N., saaledes, at dennes 4 første led er bibeholdte i samme orden, medens Jorundus, Ynguar og Rolfr, vel som ellers ukjendte, er forkastede og 7 andre navne indsatte, som gjenfindes i Upph. Flat. 567 ff., O. H. 3 f., Hkr. 61—78, og med hvilke disse rækkers sønnetal 20 opnaaes. Alle disse navne kan, ialfald naar der tages hensyn til den vaklende tradition, som

[1]) H. N. 109.
[2]) Cf. H. N. 81. Storms noter.

tionelle eiendommeligheder i Fsk., som minder om lignende i H. N. og O. T. og grupperer sig efter de hovedtræk, som jeg ovenfor har fremhævet som formentlig karakteristiske for Sæmunds konungatal.

Tvedeling i kyst- og opland: Fsk. p. 7 *þá strengir konungr heit, at eigi skal skera hár hans, áðr en hann hefir skatt af hverjum uppdal, sem útnesi»* — p. 9: «*guldusk skattar hit efra sem hit ytra*» — p. 20: «*nefgildis skatta . . . lét hann taka hit ytra með sjó ok um þrændalög*» — «*lét gera vita á háfjöllum hit efra um alt land*» — p. 29: «*ok fóru sumir hit efra um land, en sumir með sjó*» — (p. 41: *ok eyddi alt með sjónum*) — p. 69: «*ok um þeirra daga spiltist mjök kristnin, svá at náliga var allt alheiðit um upplönd ok um þrándheim . . . en hélzk kristnin alt með sjónum*» — p. 86: «*Ólafr konungr hafði verit á upplöndum á meðan Knútr konungr lagði undir sik Noreg alt með sjónum.*»

Heredskonger: Fsk. 77: «*lagði Ólafr konungr stefnu við heiðna heraðs konunga ofan af landi*» — p. 79: «*en þess á milli höfðu heraðskonungar verit*» — p. 106: «*þessir langfeðgar þrír váru heraðskonungar á upplöndum.*»

Enevoldskongedømmet under Har. haarf. og Olaf d. hell., hvad forudsætter, at de mellemliggende konger betragtes som overkonger: Fsk. p. 3: *hann (Har. hárf.) skyldi vera yfirmaðr Norðmanna ríkis*» — p. 79: «*þá er Ólafr konungr var orðinn einvaldskonungr í Noregi . . . þat hafði aldri orðit fyrr í Noregi síðan um daga Haralds hárfagra.*»

Landsgrændserne: Fsk. p. 7: «*eignaðist Haraldr þrándheim allan ok norðr þaðan til Finnmerkr*» — p. 8: «*svá víðr sem Noregr er austr til marka og norðr til hafs*» — p. 57: «*Nú ferr Ólafr konungr yfir endilangan Noreg norðan frá landamæri ok suðr til Danmarkar*» — p. 77: «*Ólafr konungr enn digri lagði undir sik Noreg allan sunnan frá Elfi ok norðr til Gandvíkr.*»

Den legitime arvefølge i Harald haarfagres æt: Fsk. p. 3: «*ok af hans ætt eru komnir allir Noregs konungar*» — p. 118: «*Á þessi stundu höfðu stýrt Noregi þeir höfðingjar er allir váru komnir af ætt Haralds konungs.*» — «*þá hefir af hans ætt haldizk konungdómr síðan um alt yfir Noregi.*»

Skatlande (H. N. p. 87 & 92: «Tributarii») Fsk. 79: «*Ólafr konungr lagði undir sik fyrst konunganna ok tók skatta um Orkneyjar ok Hjaltland ok Færeyjar*» [1].

---

[1] P. 68: «*Ólafr konungr svænski hlaut mikit ríki i þessu hlutskipti um upplönd öll ok nökkut norðr i þrándheimi*» — p. 77: «*taldi Svíakonungr Olaf*

Ólaferne som kristendomsforkyndere: Fsk. p. 57: «*Hann (Ólafr Tryggvasunr) hélt fyrstr Noregs konunga rétta trú til Guðs . . . ok enn kristnaði hann fleiri lönd*». — p. 77: *Ólafr konungr (Haraldssunr) lagði svá mikla stund á at fremja kristnina*» etc.

Spørgsmaalet, om Sæmund har skrevet sit konungatal paa latin eller i norrønt sprog, lader jeg henstaa uafgjort, da jeg mener, det ikke er afgjørende for tankegangen, som den har udviklet sig i denne undersøgelse: Lovkvædets notitser og ræsonnement gjenfundne i alt væsentligt i Fsk. — de vink, man kan hente fra Sæmunds tidsregning — H. N.s sammentræf med Odds Ol. Tr.s saga — O. T.s videre sammentræf i formentlige laan fra en kongesaga med Fsk. — endelig Fsk.s redaktionelle eiendommeligheder mindende om H. N. Erkjendes det herefter, at der virkelig er vægtige grunde for at antage, at den norske kongesagas fremvæxt er for en væsentlig del beroende paa et værk af Sæmund omtrent med den her antydede udstrækning og karakter, vil der være stærkere opfordring til at efterspore resterne af et saadant arbeide gjennem en detailleret sammenligning af de forskjellige redaktioner, og af den tør da maaske ogsaa kunne udvindes vink til besvarelsen af sprogspørgsmaalet.

Som sagen nu staar, har man neppe mere at støtte sig til end Hkr.prologens: «*Ari prestr hinn fróði . . . ritaði fyrstr manna hér á landi at norrœnu máli frœði bæði forna ok nýja*» og Snorre-Eddaens første grammatiske afhandlings: «*at ríta oc lesa, sem nú tíþesk oc á þesso lande bęþe lǫg oc ǫ́ttvíse eþa þýþingar helgar. eþa suá þau en spaclego frǿþe, es Are Þorgilsson hęfer á bócr sętt af scynsamlego uite* [1].» Hkr.prologens udtryk opfattede strengt efter ordlyden kan synes endog at forudsætte, at der tidligere har været skrevet om lignende emner paa latin, og da vel ikke af nogen anden end Sæmund; og erkjender man overhovedet, at et saadant arbeide af Sæmund har existeret, synes afhandlingsforfatterens tilsyneladende fuldstændige ubekjendtskab med andre historiske værker paa norrønt sprog end Ares heller ikke at levne andet valg end, at Sæmund maa have skrevet paa latin. Til dette resultat er ogsaa prof. K. Maurer kommet (Ueber die Ausdrücke altn. altnorw. & isl. Sprache. Anm. 7, p. 56 [530]). Men ligeoverfor Hkr.prol. kunde dog et

---

konung hafa tekit af sér skattlönd sín» cf. O. T. 39. Fm. S. X 318 — cf. H. N. 111: «cunctis exterminatis regulis perditisqve tributiferis Sueonum.»

[1]) Cf. F. Jónssons fortale til udg. af 1886 p. III og anm. p. 68.

Þrettánda ári ríkis Hákonar jarls» — *«Otta keisara»* — 41: *«ok hélt því ríki . . . skattlausu þaðan ífrá»* (hvad specielt tilhører Sæmunds tidsregning, cf. Kgs. frv. II p. 22) — Fsk. 44: *«Bjó jarlinn or Jómsborg 60 skipa»* cf. Jvs. AM 510 qv. p. 54: *«og svo seger Sæmundur hinn frodi, at þeir hafi so haft»* — Fsk. 49: *þessi orrosta (á Hjorungavági) hefir verit mjök ágæt* (50 f.: *þá tók Búi kistur tvær fullar gulls* etc.). — Fsk. 54: *Eptir Jómsvíkinga orrostu þóttisk H. j. fullkominn vera til ríkis.* — O. T. 18 c. 13 init.: *«En er a leið æfi — ransmaðr»* — Fsk 54: *«þá tók hann at harðna við sitt landsfólk»* etc. — O. T. 21 c. 15, umiddelbart efter stykket om Norr og Norges geografiske og tidligere politiske forhold, henvisning til Olaf d. hell.s saga, O. H. m. 21 cf. Fsk. 79: *«þat hafði aldri orðit fyrr í Noregi síðan um daga Haralds hárfagra, en þess á milli höfðu heraðskonungar verit»*, hvorpaa følger en parallel med Fsk. 57: *«I þann tíma er drepinn var H. j.»* (Olafs forhandling med bønderne) — *«Nú ferr Olafr yfir endilangan Noreg norðan frá landamæri ok suðr til Danmarkar»* cf. O. T. 22: *«ok var nv konungr yfir Norege ôllum norþan fra Finabvi ok svðr til Gauttelfar»* (cf. H. N.). Fremdeles Olafs styre og kristning af landet. Derefter citerer Odd Are og Sæmund for Olafs alder. — O. T. 23 c. 16 init.: *«Ok þat er sagt — en England hafde lenge kristið verit»* er væsentlig gjentagelser fra pp. 1. 15. 22. 41.

O. T. 30 c. 27 *«Fra seiðmönnum»*, hvor Sæmund udtrykkelig citeres, gjenfindes ikke i Fsk. — (O. T. 35 *«þat kalla Norðmenn fylke sem ero XII skip skipuð»* cf. Fsk. 20: Haakon Adelstensf.s skibredeordning?). — (O. T. 37 f. *«Etar tavlur»* cf. Fsk. 43 & 59). — O. T. 39 c. 39 *«Fra cristni»: «Olafr cristnaðe Noreg»* etc. — Fsk. 57: *«ok enn kristnaði hann fleiri lönd»*; sammesteds paralleler med O. T. 22 & 41: *«Hann hélt fyrstr Noregs konunga retta tru»* etc. — O. T. 40 c. 40 *«Ormrinn hafði IIII rum ens fjorða tigar — hans kauppum»* — Fsk. 58. — O. T. 48 *ok i gognum vellde Danakonungs fyrir vtan hans þock* — Fsk. 58. Forøvrigt kan endnu nævnes fra Svolderslaget parallelerne O. T. 60 — Fsk. 66; men sammentræf vedkommende saavel Svolderkampen som Jomsvikingetoget vil altid være disputable: dog tror jeg, man stadig ved bedømmelsen af Fsk.s forhold til Odd og til Jv.saga maa have for øie den mulighed, at Fsk. om de herhenhørende emner kan have hentet direkte bidrag fra en kortere fremstilling i Sæmunds konungatal, som paa den anden side ogsaa kan have dannet kjernen for senere specialbearbeidelser,

Ólaferne som kristendomsforkyndere: Fsk. p. 57: «*Hann (Ólafr Tryggvasunr) hélt fyrstr Noregs konunga rétta trú til Guðs . . . ok enn kristnaði hann fleiri lönd*». — p. 77: *Ólafr konungr (Haraldssunr) lagði svá mikla stund á at fremja kristnina*» etc.

Spørgsmaalet, om Sæmund har skrevet sit konungatal paa latin eller i norrønt sprog, lader jeg henstaa uafgjort, da jeg mener, det ikke er afgjørende for tankegangen, som den har udviklet sig i denne undersøgelse: Lovkvædets notitser og ræsonnement gjenfundne i alt væsentligt i Fsk. — de vink, man kan hente fra Sæmunds tidsregning — H. N.s sammentræf med Odds Ol. Tr.s saga — O. T.s videre sammentræf i formentlige laan fra en kongesaga med Fsk. — endelig Fsk.s redaktionelle eiendommeligheder mindende om H. N. Erkjendes det herefter, at der virkelig er vægtige grunde for at antage, at den norske kongesagas fremvæxt er for en væsentlig del beroende paa et værk af Sæmund omtrent med den her antydede udstrækning og karakter, vil der være stærkere opfordring til at efterspore resterne af et saadant arbeide gjennem en detailleret sammenligning af de forskjellige redaktioner, og af den tør da maaske ogsaa kunne udvindes vink til besvarelsen af sprogspørgsmaalet.

Som sagen nu staar, har man neppe mere at støtte sig til end Hkr.prologens: «*Ari prestr hinn fróði . . . ritaði fyrstr manna hér á landi at norrœnu máli frœði bæði forna ok nýja*» og Snorre-Eddaens første grammatiske afhandlings: «*at ríta oc lesa, sem nú tíþesk oc á þesso lande bęþe lǫg oc ǫttvíse eþa þýþingar helgar, eþa suá þau en spaclego frøþe, es Are Þórgilsson hęfer á bócr sętt af scynsamlego uite*[1]).» Hkr.prologens udtryk opfattede strengt efter ordlyden kan synes endog at forudsætte, at der tidligere har været skrevet om lignende emner paa latin, og da vel ikke af nogen anden end Sæmund; og erkjender man overhovedet, at et saadant arbeide af Sæmund har existeret, synes afhandlingsforfatterens tilsyneladende fuldstændige ubekjendtskab med andre historiske værker paa norrønt sprog end Ares heller ikke at levne andet valg end, at Sæmund maa have skrevet paa latin. Til dette resultat er ogsaa prof. K. Maurer kommet (Ueber die Ausdrücke altn. altnorw. & isl. Sprache. Anm. 7, p. 56 [530]). Men ligeoverfor Hkr.prol. kunde dog et

---

konung hafa tekit af sér skattlönd sín.» cf. O. T. 39. Fm. S. X 318 — cf. H. N. 111: «cunctis exterminatis regulis perditisqve tributiferis Sueonum.»

[1]) Cf. F. Jónssons fortale til udg. af 1886 p III og anm. p. 68.

norrønt forfatterskab af Sæmund være muligt, hvis man tænker sig dette faldende i det sidste tiaar af hans levetid efter Ares første Íslendingabók; og med hensyn til afhandlingsforfatterens omtale af Ares forfattervirksomhed kan dog den mulighed tænkes, at han har staaet i et saadant personligt forhold til enten Are selv eller hans skrifter, at henvisningen til ham er falden ham naturlig af pennen. Endelig er heller ikke den mulighed udelukket, at der tidlig kan have foreligget norrøne oversættelser af Sæmunds konungatal, hvis dette oprindelig har været skrevet paa latin.

Prof. K. Maurer har i sit for alle tider grundlæggende og ved alt literærhistorisk studium af sagaliteraturen uundværlige værk: «Ueber die Ausdrücke altnorwegisch» etc. (München 1867) ogsaa behandlet spørgsmaalet om Fsk.s kilder specielt for dens tidligere kongehistories vedkommende og har der, om jeg ikke feiler, allerede tænkt paa lignende kombinationer som de her fremførte, idet han Anm. 29 p. 173 (647) fortsætter: «so ergiebt sich, dass die zu Grunde gelegte Hauptquelle dürftig genug gewesen sein muss, um in den einleitenden Worten einer Olafs s. ens helga oder in einer Chronik von der Art gesucht werden zu dürfen, wie sie Ari und Sæmundur verfasst haben»; men han lader spørgsmaalet foreløbig ligge p. 174: «ob aber darum sofort in Sæmunds Schrift deren mehr besprochene Quelle zu suchen sei, lasse ich dahingestellt, da alle näheren Angaben über deren Inhalt fehlen.» Jeg burde maaske ogsaa have ladet mig advare af disse Maurers ord; men naar jeg nu alligevel har vovet mig ud paa, hvad jeg selv maa erkjende kan betegnes som gjætningers gyngende grund, maa min undskyldning være, dels at jeg under mine tidligere undersøgelser af kongesagaen stadig har været ført i retning af de her fremstillede formodninger, hvorfor det er naturligt, at jeg gjerne stiller spørgsmaalet frem til belysning af kyndig og maaske mere fordomsfri kritik — men særlig den omstændighed, at der blev budt mig en fristende anledning til med dette lille arbeide at deltage efter evne i en hyldning af den mand ved vort universitet, som fortrinsvis ved sin utrættelige, kyndige udgivervirksomhed har muliggjort et indgaaende kildestudium af sagaliteraturen. Selv om, hvad her er fremsat, ikke vil kunne opretholdes overfor en strengere kritik, vil forhaabentlig professor C. R. Unger deri se et for ham kjært vidnesbyrd om, at hans virksomhed som universitetslærer og videnskabsmand har vakt trang til

fortsat studium hos hans tilhørere fra deres ungdom af, fyldt deres senere liv med levende interesser og været dem til en daglig hjælp og støtte under deres forsøg paa selvstændig forskning.

Forkortelser i citaterne.

Flat. ɔ: Flateyjarbók, Vigfussons og Ungers udg. Kr.ania.
Fsk. ɔ: Fagrskinna, Munch og Ungers udg. Kr.ania.
O. H. ɔ: Saga Olafs ens helga, Munch og Ungers udg. Kr.ania.
O. H. m. ɔ: Olafs saga hins helga (legend.), Keyser og Ungers udg. Kr.ania
Hkr. ɔ: Heimskringla, Ungers udg. Kr.ania.
O. T. ɔ: Saga Olafs Tryggvasunar af Odd. Munchs udg. Kr.ania.
H. N. ɔ: Historia Norwegiae, G. Storms udg. i Monumenta historica Norvegiae. Kr.ania.
Ágr. ɔ: Ágrip af Noregs konunga sögum, V. Dahlerups udg. Kbh.
Isb. ɔ: Ares Isländerbuch, Th. Möbius' udg. Leipzig.
Isl. s. ɔ: Íslendinga sögur. Kbh.
Lndn. ɔ: Landnáma (Isl. sögur I. Kbh.).
B. s. ɔ: Biskupa sögur. Kbh.
Kgs. frv. ɔ: Kongesagaens fremvæxt I & II. G. A. Gjessing. Kr.ania.

Den lærde stil i den norrøne prosa.

Af

M. Nygaard.

Naar en elv har flere tilløb, hænder det, at vandmasserne fra de forskjellige dalstrøg i lange strækninger flyder jevnsides, tydelig skilte i farve, uden synderlig at blandes sammen. Den norrøne literatur ligner en saadan elv. Den har to kilder. Den ene af disse er det kirkelige og literære liv hos de folkefærd i vest og syd, som man stod i nærmere forbindelse med; den anden er folkets eget aandelige liv, hvori gjennem et længere tidsrum indtryk fra oplevelser hjemme og ude, minder og reflexioner havde samlet sig og formet sig i digt, fortælling, lov- og leveregler. Og de to strømme løber saagodtsom fra den skrevne literaturs begyndelse, og til den udtørres og forsvinder, ved siden af hinanden vistnok ikke uden gjensidig paavirkning, men dog hver med sine karakteristiske eiendommeligheder.

Dette gjælder ikke blot indhold, men ogsaa udtryksmaade og sprogtone. I den folkelige del af den prosaiske literatur er det umiskjendeligt, at forfatterens forbillede er det mundtlige foredrag, saaledes som det havde udviklet sig i brug paa tinge og i anden offentlig forhandling samt i sagamændenes fortælling for en interesseret tilhørerkreds. At gjengive den levende tale i skrift kræver imidlertid ikke ringe talent og literær opøvelse. Dette viser sig i den moderne literatur og selvfølgelig ikke mindre i den gamle. Det er da ikke at undres paa, at bestræbelsen for at naa forbilledet kan falde meget forskjellig ud, stundom noksaa klodset, ofte meget vel, ikke sjelden ypperlig.

Men om resultatet er mere eller mindre heldigt, har dog de fleste skrifter af denne art et vist hjemligt fællespræg i sprogbrug og maner, der berettiger os til udtrykket «folkelig stil».

Et andet præg har idethele den del af literaturen, der skriver sig fra udenlandsk kilde, enten det nu er ligefrem oversættelser eller friere gjengivelser og bearbeidelser, eller et udenfra hentet lærdomsstof er behandlet paa en mere selvstændig maade. Vistnok er ogsaa her forskjel. Ikke faa forfattere gjør sig med dygtighed umage for at overføre det fremmede tankeindhold paa modersmaalet saaledes, at det kunde blive let tilgjængeligt og forstaaeligt for en større almenhed, som læste bogen eller hørte den forelæse (cfr. f. ex. Gammel norsk homiliebog; Barlaams og Josaphats saga; adskillige sagaer af «historisk» indhold). Men de kan dog sjelden ganske frigjøre sig fra den form, hvori tanken oprindelig havde fundet sit udtryk. Uvilkaarlig flyder der i pennen mangt og meget, som efterligner eller minder om fremmed sprogbrug og literær smag. Stilen bliver da «lærd» ogsaa hos dem, og endmere er dette tilfælde hos den større flerhed. Ja tildels gjør den «lærde stil» sig gjældende lige til forskruet unatur og op til grænsen af uforstaaelighed, dels paa grund af mangel paa sproglig evne hos forfatteren, dels vel ogsaa som følge af en affekteret stræben efter at glimre ved erudition og udtrykke sig med elegans. (Exempelvis kan henvises til Thomas saga erkibyskups).

Naar lærde verker for en større del eller i enkelte kortere eller længere stykker udmerker sig ved tiltalende, ukunstlet fremstilling, er det det folkelige foredrag, som slaar igjennem. Omvendt kan der findes islæt af lærd stil i folkelige verker. Herom er i det store taget at sige, at i literaturens bedste tid (i den største del af 13de aarh.) har den folkelige stil megen magt hos de lærde forfattere, og i denne tid er der i den folkelige literatur faa spor af lærd paavirkning. Senere faar fordetmeste i de lærde verker den lærde stil overtaget, og ogsaa den folkelige stil farves mere af lærde elementer. Fremdeles sees i de lærde verker, at i jevn fortælling, som ikke lettelig indbyder til ræsonnement, rhetorisk udsmykning eller præketone, samt hvor udtrykket naturlig kan føie sig i lovsprogets former, er det fornemmelig, at den folkelige stil har let for at trænge frem. Paa den anden side træffes i folkelige sagaer og i love den lærde indflydelse helst i saadanne partier, der ikke bygger

direkte paa folketraditionen, men nærmest paa fortællinger med legendarisk tilsnit og paa kirkelige skrifter.

Idet jeg skrider til at give en oversigt over de vigtigste eiendommeligheder ved den lærde stil i den norrøne prosa, maa paa forhaand bemerkes, at det ikke er saa at forstaa, at alle de eiendommeligheder, som nedenfor anføres, findes i alle skrifter af lærd oprindelse eller i samme udstrækning i alle. Det er ingenlunde tilfælde. I nogle skrifter findes mange af disse eller alle; i andre forekommer endel af dem hyppig, de øvrige kun af og til eller slet ikke. Men om samtlige maa det dog siges, at de er karakteristiske for den lærde stil og tilhører ikke den folkelige. Hvor de optræder i den sidste, skyldes det enten en skriftlig kilde, der er benyttet, eller den enkelte forfatters, bearbeiders eller afskrivers af lærd læsning paavirkede smag.

Den lærde stils mest iøinefaldende syntaktiske egenheder fremtræder i brugen af 1) præs. particip; 2) fortids particip; 3) den reflexive verbalform; 4) relativet

I. Præs. particip har i den folkelige stil en indskrænket anvendelse[1]).

I aktiv betydning bruges det saagodtsom udelukkende af intransitive verber dels appositivt dels attributivt.

I apposition henføres det almindelig til sætningens subjekt (helst naar prædikatet er et bevægelsesverbum eller koma) og udtrykker navnlig en ydre legemlig eller sanselig stilling eller tilstand[2]): þá kómu þar fljúgandi hrafnar tveir (Hkr. 145, 32) hann fór kallandi (Nj. 133, 10) hann fagnaði henni hlæjandi (OH. 78, 17); sjelden knyttes det appositivt til et andet sætningsled end subjektet: sumir segja svá, at þeir dræpi hann inni í rekkju sinni sofanda; en þat segja allir einnig, at þeir vágu at honum liggjanda ok úbúnum (Br. pros.).

Som attribut bruges det ogsaa hovedsagelig af verber, der betegner en ydre eller sanselig tilstand eller handling: farandi konur kvámu til Hlíðarenda (Nj. 44, 16), var skotit

[1]) Cfr. min afhandling «Om brugen af det saakaldte præsens particip i oldnorsk i Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1879 pag. 203—228.

[2]) I henvisningerne benyttes idethele de samme forkortninger af skrifternes navne som i Fritzners ordbog.

logandi brǫndum at þeim (Hkr. 650, 30) sofandi menn (Hkr. 789, 29). I tilnavne: Þórir jarl þegjandi, Þorgils gjallandi.

Af transitive verber findes aktivt præs. part. sjelden og kun som prædikatsord og attribut; tilføies styrelse, staar denne i genitiv: ef þú ert hugar þíns eigandi (Flat. I 553, 20) mæli ek svá fyrir, at þeir sé allir heyrandi váttar, er hjá eru at lǫgbergi, at ek skora þér á hólm (Nj. 8, 23).

I den folkelige stil er dette aktive part. et rent adjektiv; det har ingen fremtrædende tidsbetydning og ikke verbal styrelse.

Substantivisk forekommer det meget sjelden udenfor ordet búandi, der fuldstændig er gaaet over til et subst. (cfr. fjándi, frændi) samt retstermini i lovsproget, f. ex. dœmandi, sœkjandi, verjandi, vegandi, metendr, virðendr, heyrendr o. l.

I passiv betydning bruges det af transitive verber og udtrykker dels skikkethed eller værdighed (bekvem, skikket til at —, værdig, kvalificeret til at —), dels mulighed (som lader sig gjøre, kan gjøres), dels tilbørlighed og nødvendighed (som maa, bør gjøres). Det anvendes saagodtsom alene i prædicering, men er idethele ikke hyppig forekommende: at leita, ef þaðan væri byggjanda landit (Flat. I 429, 29 skikket til at bebygges) skal ek þik gipta nǫkkurum þeim hǫfðingja, er mér sé eigandi vinátta við (OH. 78, 26, hvis venskab er for mig værdt at eie) munu margir þat mæla, at yðr sé þat vel geranda (OH. 117, 12 gjørligt) er yðr þá eigi segjandi saga til (Hkr. 475, 13 det er ikke nødvendigt at fortælle eder noget).

I lærd stil udvides betydelig brugen af dette part i analogi navnlig med det latinske nutidsparticip og gerundiv.

Foruden at participiet i aktiv betydning bruges (som attribut og apposition) af flere verber end saadanne, der i folkelig stil anvendes paa denne maade: eigi skaltu berjast með ljúgandi hǫggum (Kgs. 101, 4) maðrinn hefir tvífalda meinandi skaðsemd eptir syndina fengit (Stj. 8, 31) nema vér játtim iðrandi (Hom. 19, 3), merkes:

a) Saavel af transitive som af intransitive verber bruges det aktive part. i app. til subjektet i samme betydning som en bisætning (tids-, aarsags-, hensigtssætn. eller, naar svá sem tilføies, en hypoth. sammenligningssætn.; i folkelig stil vil man i saadanne tilfælde ofte ogsaa sidestille et nyt hovedverbum med det foregaaende). Participiet

kan da ligesom et finit verbum forbindes med objekt, hensynsbetegnelse, en gjenstand i genitiv, en infinitiv, akk. m inf. eller en objektssætning.

braut farandi vildi hann gefa þat (Hom. 8, 17 = þá er hann fór braut) gørr vitum vér bergjendr en bœkr lesendr, hvert þetta lambs blóð er (= þá er vér bergjum Hom. 118, 22) spakr maðr hræðisk guð í ǫllum verkum sínum vitandi sik hvergi mega flýja návistu hans (= þar er hann veit, at hann má Hom. 26, 11) þeir ok, sem því kómu við, sumir leyndust undan, aðrir á skóga ok margir aðrir í fjǫll ok holur eða hella, eigi af því at þeir hræddist veraldlegan dauða, nema heldr væntandi guðs dóms (Barl. 3, 34) sendi menn til Metellum með lítillátlegum orðum biðjandi sér lífs ok griða ok sonum sínum frelsis (= at biðja Pr. 133, 14) Adamr svaraði svá sem verjandi sína sǫk (Kgs. 130, 22) talaði þá fyrir sínum mǫnnum svá mælandi (= ok mælti svá Pr. 221, 4) særði hana biðjandi, at hon slái strengi (= ok bað Str. 83, 12).

b) A p p o s i t i v t føies det aktive part. ogsaa til u n d e r o r d n e t s æ t n i n g s l e d paa en maade, som den folkelige stil ikke tilsteder.

ór hans síðu sofanda tók guð eitt rif (= þá er hann svaf Pr. 66, 3) þar munum vér finna dróttin eigi liggjanda í etu, heldr ríkjanda yfir englum (Hom. 71, 11).

Saaledes sættes det e f t e r v e r b e r a t s e, h ø r e o. l. i a p p. t i l o b j e k t e t istedetfor det alm. sprogs akk. m inf. eller at-sætning ell. lign

þá sá þær skipit siglandi með innfallandi flóð í hǫfnina (Str. 6, 12) svá sem sá hinn sjúki maðr leit hann um sik gangandi (Barl. 9, 7) lýðr minn heyri mik mælanda við þik (Stj. 300, 15).

Fremdeles t i l e t n o m e n, d e r e r s t y r e t a f e n p r æ p. (især a t) for at udtrykke et s a m t i d i g t f o r h o l d eller en l e d s a g e n d e o m s t æ n d i g h e d.

eigi munut þér upp lúka þessum durum at mér lifanda (medens jeg er i live Pr. 197, 8) at týjanda guði (deo auxiliante Hom. 55, 13) vildu eigi hafa drepit þá at sér vitandum (Str. 50, 8) bǫrn skalt þú fram leiða með sótt ok nálgandist lífsháska (Kgs. 141, 12) at hœfa vel glefju álagi með fulltingjandi brjóstafli (Kgs. 99, 25) hann má ekki góðs hafa án guði gefandi (i originalen: sine deo donante Hom. 54, 13).

Af og til forekommer i f o l k e l i g stil forbindelser af denne

art i egentlig tidsbetegnelse: at upprennandi sólu (Harb. 58 ved solens opgang) at uppvesandi sólu (Gul. 266), hvortil ogsaa kan regnes at komanda vetri (ved vinterens komme Kgs. 17, 29) á vaxanda vári (Kgs. 17, 31) at hníganda degi (Kgs. 16, 3) o. l. Enkeltvis kan deraf have udviklet sig udtryk som: ef maðr er veginn í ǫldrhúsi at brennanda eldi eða í dags ljósi (medens ilden brænder Gul. 157). Men den videre udførelse af denne analogi tilhører den lærde stil. Paavirkning af denne er det da, naar der siges f. ex. Hkr. 700, 31 hann spyrr, ef þat er satt, at hann vill kvángast at lifandi dróttningunni.

Umiskjendelig er efterligningen af latinsk sprogbrug, naar dativ paa denne maade sættes absolut uden præp.

mælti konungr ǫllum áheyrandum (Str. 48, 7) mæltu, at þeir skyldu þat aldregi þola henni at gera manndráp þeim vitandi (Str. 16, 37) þóat hjún segi skilit millim sín, þá má hvárki þeira sér til forræði leita báðum þeim lifandum (Eids. 22) erkibyskupinum flytjanda þetta mál við konunginn, en konunginum veitandi (agente pontifice et tribuente rege Thom. 7, 1) várum dróttni sínum miskunnaraugum til hans lítandi reis hann með tárum (Thom. 69, 26).

c) Det aktive part. bruges prædikativt af intransitive og transitive verber (med verbal styrelse); i forb. med vera dannes saaledes omskrevne betegnelser for nutid og fortid.

svá at í ǫllum lǫndum gerðust hinir margfróðustu menn mælandi sinna landa tungum (Str. 2, 14).

af því heita þeir brennendr eða logendr, at þeir eru unnendr guði (Hom. 178, 5) þá mœttu þeir sveini einum, er komandi var frá unnustu Miluns (Str. 65, 15) var bóndi hennar mjǫk fagnandi þessum atburð (Str. 15, 13) þvíat honum virðist svá, sem þeir væri þessa alls eggjandi, er honom þótti ímóti skapi (Barl. 3, 29) engi maðr, er þessarri villu er fylgjandi (Barl. 11, 26) hér megu hvárir heyra sinn dóm, ef þeir fá skilning ok gott tóm at vera skilvísliga þat skiljandi, er þessi bók er fram teljandi (Pr. 448, 7) hon var jafnan myrkrum unnandi ok ljós hatandi (Pr. 452, 1).

Paavirket af lærd stil er udtryk som Hkr. 704, 8 Magnús konungr varð henni eigi unnandi.

d) Substantivisk anvendes det aktive part. ofte (ligesom adjektiver, hvorom nedenfor). Det kan da ikke blot bestemmes af et subst. i genitiv, men har ogsaa verbal styrelse.

optar fellr blindr en sjándi (Hom. 8, 8) án kennanda (sine doctore Hom. 8, 11) munu þeir láta sér sóma at vera árnendr várir ok týjendr á dómsdegi (Hom. 188, 21) heyrit nú stýrendr alls heims (Pr. 117, 5) níttum vér eigi miskunn misgerandum við oss (in nos peccantibus Hom. 10, 11) þessir eru léttir ok sœtir elskandum guð (Hom. 57, 18).

Med postpositiv artikel: hugskot iðrandans (Hom. 114, 9) hjarta lesandans (Hom. 7, 12).

I passiv betydning føies i lærd stil meget almindelig præs. part. til verbet vera for at betegne, at en handling er tilbørlig, nødvendig eller mulig (bør, maa, kan ske) ganske overensstemmende med den latinske omskrivende konjugation i passiv.

svá at þeir kunni á því góða skilning, hverir hlutir elskandi eru fyrir sœmdar sakar ok góðrar meðferðar, eða hverir hlutir hatandi eru fyrir úsœmdar sakar eða skemdar (Kgs 73, 22) sjá friðr er haldandi með góðum (custodienda est Hom. 9, 6) ekki er kristnum manni meir flýjanda en ofmetnaðr (Hom. 42, 17) er ekki efanda, at nær er þá heilagr andi hjǫrtum várum (Hom. 18, 14).

I «subjektløst» passivudtryk bruges foruden transitive ogsaa intransitive (enkeltvis reflexivformede) verber.

er frá honum ekki lengra segjandi (Str. 35, 38) slíkt hit sama er rennandi (currendum est) með sannri ván til hugganar yfirligrar mildi (Hom. 7, 2) eigi er við þat reiðandist (Kgs. 165, 25). Saaledes Hkr. 700, 24: banna þat, er eigi er við sœmanda.

I folkelig stil udtrykkes det, som bør, maa, kan ske fortrinsvis med skal og má med inf. (med bestemt eller udeladt ubestemt subjekt). Naar det f. ex. Hom. 56, 11 heder: í þeirri er skiljandi, hvat manni sé geranda, eða við hví sjánda (in qua intelligendum est, quid cavendum sit homini, vel quid faciendum), vilde der i folkelig stil siges: í þeirri má skilja, hvat gera skal. Af og til findes begge disse udtryksmaader sammenblandede: er þat hugsandi, í hvern tíma gefandi er hverja gjǫf (istedetfor enten: í hvern tíma gefa skal hverja gjǫf, eller: í hvern tíma hver gjǫf er gefandi Kgs. 203, 17) eigi er virðandi ásjónir manna í dómum, heldr sǫkina (Hom. 38, 17 non est persona in judicio consideranda sed causa). Paa det sidste sted retter udg. visselig unødig til ásjóna og sǫkin.

Sjelden findes præs. part. i passiv betydning som attribut.

sveinninn íhugaði, at honum var betra at bíða með biðlund en skunda með heimskri hrapan ok af fallanda vón missa tilsjó sinnar ok vættandi vánar (Str. 55, 5 «som var at vente, kunde ventes») cfr. segir konungrinn sik vilja fyriheitit með þeima hætti hafa af konunglegum vǫnum varðveitandum, at þat sé opinberliga en eigi leynilega gǫrt (Thom. 67, 10 dicebat rex obligationem de regiis consuetudinibus observandis velle sibi fieri in hac forma).

II. Fortids particip, der af trans. verber har passiv betydn. (= bragt i en vis stilling eller tilstand) af intrans. verber aktiv betydning (= kommen, indtraadt i en stilling eller tilstand) har i den folkelige stil den funktion i forb. med hafa, vera, verða at danne aktive eller passive tidsudtryk. Endvidere føies det til verberne fá, geta, eiga, vinna.

þú ert skauð at meiri, at þú getr eigi sótt tvá menn við tvennar tylftir manna (Flat. I 129, 8) nú er þat sét, at vér fám þá aldri með vápnum sótta (Nj. 128, 76) þat átta ek skilit við þik, at þú veittir mér lið (Flat. I 129, 6).

I lærd stil bruges fort. part. føiet appositivt til et subst. med udpræget tidsbetydning, saa at udtrykket bliver jevngodt med en bisætning (alm. tidsbisætning).

I app. til subjektet: útgenginn af skóla heldr hann sik nú upp á leikmanna hátt (Thom. 2, 19). Stígandi í klerkabúnaði meðr páfans dómi ór sínu valdi kastaðr, allri sœmd afflettr dó í myrkrastofu (Thom. 26, 5). Saaledes ogsaa Hkr. 801, 27: er þeir kómu þar, sem heitir Dýrsá, þá lágu þar fyrir Danir komnir ór leiðangri með skip mǫrg.

I app. til andet sætningsled: sé þenna Thomas virðingu ok vísdómi hátt upphafðan ok krǫptunum þó hvergi minnr fagrliga framdan (Thom. 31, 8 = se, at han er ell. hvorledes han er høit ophøiet).

Navnlig bruges udtryk med præp. (eptir, at, af, í) og tilføiet appositivt fortids particip istedetfor en bisætning for at betegne tid, aarsag ell. l.

eptir liðna marga vetr þesskyns lífis þá kallaði hinn gamli Barlaam Josaphat til sín (Barl. 202, 3) eptir sýndan klæðabúnað hins sæla Thomas erkibyskups, er hann sinn líkama meðr skrýddi, skulu vér hversdaglega háttu hans lofsamligs lífs á líta, er hann sína sálu meðr prýddi (efterat Th.s klædedragt er skildret

Thom. 28, 8) at undan hǫggnum rótum (radicibus extirpatis Hom. 48, 5) sá sanðr, er góðr hirðir leitaði á jǫrðu at eptirlátnum níu tigum ok níu sauðum (Hom. 82, 30) at þessum II úvinum brot reknum, þá kallit til yðar í staðinn til réttra skilninga II sannsýna aldyggja vini (Barl. 5, 13) af þess háttar kærslum hrœrðum af Thomasi erkibyskupi ok upphǫfðum springa honum í móti margir í senn harðir mótstǫðumenn (deraf at den slags klagemaal bragtes paa bane af Th. hujuscemodi motis quaestionibus Thom. 45, 20) þér sjálfum heyra þessor orð til, er í dag tapaðir þinni sœmd ok samvizku í þínu guðrækilegu dœmi af þér gefnu (derved at der af dig blev givet et ugudeligt exempel deo odibili exemplo in posterum relicto Thom. 75, 1).

Ligesom der i folkelig stil kan siges at upprennandi sólu (se ovenfor), vil det heller ikke der være paafaldende at sige: þeir kómu snemma þessa dags til grafar a t u p r u n n i n n i s ó l u (da solen var gaaet op Hom. 116, 16), og som man derfra kan ledes til udtryk som: ef maðr er veginn at brennanda eldi eða í dags ljósi, vil det heller ikke synes unaturligt at sige: nú er maðr veginn á náttarþeli a t s l o k n u m e l d u m (Gul. 157). I folkelig stil bruges ogsaa a t s v á g ǫ r v u (at soguru) og a t s v á b ú n u, idet svá gert, svá búit gaar over til at blive betragtet som e t substantivisk ord. Men lærd stil er: skildust nú a t s v á m æ l t u (Dropl. 14, 27) a t f e l d u m VIII k o n u n g u m eignaðist hann allan Þrándheim (Hkr. 52, 30) eptir þessi hluti sagða þá eru þeir upp festir þar á þinginu (Flat. I 557, 25) o. l.

Endelig bruges d a t i v u d e n p r æ p. o g s a a m e d a p p o s i t i v t f o r t i d s p a r t. s o m l a t i n s k a b s o l u t a b l a t i v.

liðnum þeim VII vetrum tók árangr at spillast (Pr. 75, 17) nǫkkurri stundu liðinni fór kapaleinn þess hins sama byskups til Jórsalalands (Barl. 89, 22) þessum þrettán útgengnum váru aðrir þrettán inn leiddir (egredientibus tredecim Thom. 29, 16) erkibyskupinn sitr nú einn sér dyrum yfir honum aptr strengðum (Thom. 31, 5) hverr man sigrast í bardaganum sjálfum hǫfðingjanum sigraðum (principe devicto Thom. 74, 14).

III. D e n r e f l e x i v e v e r b a l f o r m bruges i den f o l k e l i g e stil med reflexiv (reciprok) betydning, dog saaledes, at i mange tilfælde, som her ikke kan omhandles, den oprindelige reflexivbetydning er mere eller mindre fordunklet, og reflexivformen har antaget en modificeret eller ny verbalbetydning.

Imidlertid ligger den reflexive betydning tildels den passive saa nær, at den kan flyde over deri. Der findes derfor i den

folkelige stil passive anvendelser af reflexive former, der paa naturlig maade synes at være udviklede af sprogets egne analogier. Men saadanne er ikke hyppige og indskrænker sig i det væsentlige til følgende:

a) Stundom findes reflexiv form istedetfor passiv ved en mindre nøiagtig udtryksmaade: er skipin hafa saman bundizt, gǫrum þá sem harðasta hríðna (har bundet sig sammen, for: er bleven sammenbundne OH. 38, 36) skárust mjǫk klæðin, en konungrinn varð ekki sárr (skar sig, for: blev sønderskaarne OH. 73, 37) stafirnir drógust með grunninu (drog sig, for: droges OH. 20, 23).

b) Verber med betydningen: merke, forstaa, opfatte, erfare, vurdere o. l. (finna, skilja, reyna, líta, virða, meta) bruges ofte i den reflexive form saaledes, at udtrykket er paa grændsen af passiv; at det dog ikke ganske er gaaet over til passiv, viser sig deri, at personen tilføies som hensynsbetegnelse i dativ.

honum fannst þat brátt, at kristnihaldit var því minna, er hann sótti meir á landit upp (OH. 60, 9) hon lét sér þat vel skiljast (OH. 59, 4) þá spurði Karli, hversu Leifi litist féit (Flat. II 247, 22) þeim enum færeyskum virðust svá orð konungs (OH. 128, 11) skuldir þær, er til lýðskyldu megi metast (OH. 126, 38).

Især bruges 3die pers. ent. i den reflexive form af disse verber og andre med lignende betydning som «subjektløst» passivt udsagn — ligesom ogsaa af nogle verber, hvorved udtrykkes, at en synes (vel, ilde) om noget, eller (med eller uden bestemt subjekt) at noget gaar (falder ud) for en paa en eller anden maade.

er þat hætt, at eigi skilist ǫllum á einn veg (OH. 2, 35) svá lízt mér, sem (OH. 146, 13) spurðist honum svá til, sem víðast myndi á skorta, at vel væri (OH. 44, 27) svá heyrist mér til, sem (Hkr. 779, 4) hǫrmuligt er slíkt at vita, at svá mjǫk skal missýnast þeim konungi (Hkr. 690, 22).

e-m finnst mart, fátt um e-tt (en synes godt, ilde om) — virðist þeim vel til hans (Flat. II 398, 22 de syntes godt om ham) hafði honum vel getizt at manninum (Hkr. 578, 29).

þeim Þóri tókst alt seinna (OH. 136, 3) optast sigrast þeim verr, er fleiri eru saman (OH. 61, 4).

I egentlig betydn. ved farast o. l.: fórst þeim seint um fen (Hkr. 659, 6).

c) I ren passiv betydning bruges kun ganske faa verber: spyrjast erfares, (upp) fœðast opfostres, byggjast be-

bygges, *fást* skaffes, tilveiebringes, opnaaes, erholdes, samt *finnast* findes (= blive funden, med overgang til «findes» = være forhaanden).

þessi tíðindi spyrjast brátt (OH. 50, 36) Ólafr Haraldsson fœddist upp med Sigurði stjúpfeðr sínum (OH. 15, 3) engi hermaðr hefir slíkr fœzt á Norðrlǫndum sem þú (Hkr. 611, 18) á hans dǫgum bygðist Island (OH. 2, 26) sagði, at honum váru þau orð komin ór Þrándheimi, at honum mundi þar fást gnógr styrkr til uppreistar í móti konungi (Hkr. 581, 30) er hljóð fekkst, þá stóð jarl upp (OH. 67, 37) hann lét leita, ef lyngormr nǫkkurr fynnist í eyjunni; en er hann fannst, þá fœrðu þeir hann konungi (Hkr. 590, 26).

I lærd stil anvendes derimod efter latinsk forbillede i stor udstrækning reflexivformerne med udpræget passiv betydning, hvorved subjektet betegnes som udsat for en paavirkning, og saaledes at det logiske subjekt tilføies med præp. af.

hverr maðr gezk (fødes) með synd (Hom. 49, 3) nafn hans skal kallask Jesus (Hom. 85, 21) þetta kyn djǫfla má eigi á braut rekask nema fyrir bœn (Hom. 28, 6) hér dœmask opt góðir af illum, en í ǫðru lífi fyridœmask ávalt illir af góðum (Hom. 40, 12) svá segist í psalterinu (Stj. 1, 21) þíat þeir bíða væntandi, at af oss ok várri tilkvámu man leiðréttast ok aptr bœtast þat skarð ok skaði (Stj. 9, 17) ákaflegr lúðra blástr heyrðist (Stj. 300, 28) vegist sá er skurgoð blótar (Stj. 304, 6) ek skylda skírast af þér (Hom. 96, 16).

Som paavirkning af lærd stil er da nærmest følgende at betragte: þá spyrr hann: hvar er Giparðr? ok *sást* hann eigi (= saaes Hkr. 651, 20) í þeirri hríð *hrauðst* skip Sveins (= ryddedes Hkr. 538, 18) um daga Ólafs konungs hófust mjǫk kaupstaðir í Noregi, en sumir *settust* (= anlagdes) at upphafi; Ólafr konungr setti kaupstað í Bjǫrgyn (Hkr. 629, 22) o. l.

I lærd stil kan reflexivformen af samme verbum bruges baade med reflexiv og passiv betydning, stundom paa en ret paafaldende maade.

lægstu, at upp hefisktu, at eigi lægistu, þá er þú hyggr upp at hefjask (Hom. 17, 1; ydmyg dig, at du kan ophøies, forat du ikke skal ydmyges, naar du mener at ophøie dig).

Men for at undgaa misforstaaelse bruger den lærde stil meget oftere end den folkelige, hvor udtrykket er reflexivt, verbets aktive form med tilføiet reflex. pron.

hverr er sik hefr upp, hann man lægjask (Hom. 15, 3 den, som ophøier sig, skal ydmyges) dœmi maðr sik nú vel í þessu lífi, at eigi fyridœmisk hann af guði (Hom. 20, 15).

Karakteristisk for lærd stil bliver ogsaa anvendelse af personlige passive udtryk istedetfor aktive udtryk med udeladt ubestemt subjekt; idet der f. ex. siges: nafn hans kallask Jesus; þetta kyn djǫfla má eigi á braut rekask (se ovenfor) for: nafn hans skal kalla Jesus; þetta kyn djǫfla má eigi á braut reka.

Af og til har reflexivformen som passiv til subjekt en gjenstand, der i aktiv staar i dativ (se nedenfor) eller endog i aktiv tilføies med præp.

biði þér á meðal yðar, at þér hjálpizk (salvemini Hom. 19, 9) at vér bjargimk í miskunnar verkum (adjuvemur Hom. 10, 12) hirð eigi þú yfir at stígask af illu, heldr stíg þú yfir illt með góðu (Hom. 12, 13 noli vinci a malo, sed vince in bono malum).

IV. Relativet. I folkelig stil findes ingen relative pronomener. Den relative tilknytning sker ved en partikel (er, sem). Ved denne betegnes et udsagn at staa i forhold til en forud nævnt gjenstand saaledes, at gjenstanden kan bestemmes derved. Hvilket specielt forhold der finder sted mellem gjenstanden og udsagnet, udtrykker partiklen ikke; det kan alene fremgaa af sammenhængen.

I den lærde stil ser man forfatterne ofte føle trang til at forbedre det sproglige udtryk ved (i lighed fornemmelig med latin) at betegne ved kasusformer noget nærmere det forhold, som relativet repræsenterer. Man har da søgt at afhjælpe savnet paa forskjellig maade.

a) Til relativpartiklen føies det dem. pron. sá i den kasus, som relativudsagnet kræver, dels foran, dels efter relativet.

í þorpi nǫkkuru er ein kurteis kona, til þeirrar er Heinrekr konungr venr sínar ferðir (Thom. 8, 7) hvat er réttara en elska guð ok varðveita boðorð hans, fyrir þann er vér erum skapaðir (Hom. 57, 8 per quem creati sumus). en sjá friðr er haldandi með góðum ok varðveitandi boðorð guðs, en eigi með illgjǫrnum ok úsiðsǫmum, þeir er frið hafa meðal sín í syndum sínum (Hom. 9, 7) fyrirheit líknar, þá er vér hǫfum af guði, veki tár iðranar í hjartanu (Hom. 18, 10 quam habemus).

sæll er sú bygghlaða, er af þeirri seðsk hungr þurfanda (unde Hom. 29, 8) engi er hærri speki en sú, er í þeirri skilr maðr ok hræðisk guð (qua deus intelligitur Hom. 57, 6) sex eru

heims aldrar, þeir er á þeim er nauðsyn at vinna góð verk (Hom. 86, 3).

b) Som relativ bruges de spørgende pron. hveim, hvat, hverr (hvílíkr) dels uden, dels almindeligere med tilføiet relativ partikel.

nú vil ek segja yðr einn atburð, af hveim Bretar gerðu eitt strengleiksljóð (Str. 36, 2) hyggi þér at falsligum spámǫnnum, hverir koma til yðar í sauðaklæðum (Flat. I 324, 19) af þessarri hans háleitri hugsan hitnar hans hjarta, gefandi heita eldliga gneista heilagra hugrenninga út af sér, af hveim er («quo») þat tendrast nú með honum, sem áðr trúist týnt vera (Thom. 19, 16) þetta sama orð var ok upphaf, í hverju ok fyrir hvat er guð skapaði allan heiminn (Stj. 4, 28) betr er, at ek bera hann (ɔ: krossinn), undir hvers vernd ok varðveizlu er ek man úruggr vera (Thom. 101, 11) hjartans beiskleiki, myrkr ok dálig deyning, hvílíkir er helvitis harmar ok sárleikar eru (Stj. 51, 10).

Paa samme maade bruges hvar og hvaðan relativisk (ikke sjelden som latinsk «forbindende» relativ).

því urðu þeir eptir orðum englanna heilagir feðr margra sona í eilífri dýrð, hvar várr herra Jesus Kristr lifir ok ríkir (Mar. 193, 1) en þóat þessi borg Agenna væri með sterkum múrum, var þar engi afli til mótstǫðu, hvar fyrir Agulandus vinnr hana (Klm. 150, 6) segir þaðan koma þá úheyriligan kirkjunnar skaða, hvaðan er friðr ok fagnaðr væntizt at koma myndi (Thom. 167, 10) af þessu kallast hann, sem hann er, várr herra, hvaðan af er David segir í psalminum (Stj. 1, 13).

I de omtalte 4 hovedpunkter har (med liden eller ingen tilknytning til hjemlig sprogbrug) fremmed paatryk fremkaldt en udtryksmaade, der idethele maa have forekommet den folkelige sprogfølelse ganske unaturlig. I andre tilfælde har paavirkningen udenfra ikke saameget frembragt noget nyt, som givet sprogets analogigrupper en udstrækning udover det sedvanlige. Saaledes:

a) Apposition. I folkelig prosa er adjektivisk app. af substantiv idethele ikke almindelig udenfor ganske lette og simple forbindelser, idet en ny bestemmelse ellers tilføies i en hel sætning (hovedsætn. eller bisætning). I lærd stil derimod siges f. ex.

heilagr Thomas var fœddr ok uppfóstraðr í Lundunaborg,

sœmilegra manna ok siðsamra dýrligt afspringi (Thom. 1, 1) en byskup Robert, einfaldr maðr ok skýrrar skynsemdar, tekr til máls (Thom. 92, 3) hann tók á sik manndóm sannr guð (Barl. 6, 18) cfr. minnst mín þurptugs í góðgerningum þínum (Barl. 202, 17).

Adverbiel apposition af subst. er i folkelig prosa meget sjelden; (almindeligt er alene udtrykket skiljast vinir at skilles som venner). I lærd stil kan siges: ok andaðist (Barlaam) nú á þessarri stundu mjǫk aldraðr maðr (Barl. 207, 10) þessarra vanvirðu vill hinn sæli Thomas forðast, fylgjandi Krists merki í hǫrðum hárserk frœknliga fram útan alt skraut ok skart, nýrr riddari hins hæsta konungs (som en o. s. v. Thom. 26, 10).

Ogsaa adjektiver kan sættes som adv. app. i lighed med, hvad ovenfor er paavist om participier. Saaledes f. ex. Hkr. 725, 10: tóku þar út ór klaustranum Magnús Sigurðarson af nauðgum munkunum.

b) Objektsprædikat sættes i lærd stil ved endel flere verber end i folkelig stil; saaledes ved skipa (cfr. gera, setja), virða (cfr. telja, ætla) samt sýna sik, líkja sik, birta sik (= vise sig som).

hverr skipaði þik dómanda ok hǫfðingja yfir oss (Heilag. II 295, 26) þik virði ek mann góðan ok réttlátan (Pr. 69, 10) sýndi hann sik glaðan ok kátan (Barl. 16, 10) líkir hann sik blíðan í viðrbragði (Mar. 627, 2) han birti sik sínum elskandum ástvinum (sannan guð) ok sannan mann (Barl. 1, 3).

c) Dativ. Eiendommelig for lærd stil er brugen af dativ ved verber, der er sammensatte med sam- og betyder at gjøre noget sammen med nogen eller bringe noget i forbindelse med noget; ligeledes ved adjektiver og adverbier, sammensatte med sam-:

samfljóta, samgróa e-u flyde, gro sammen med: samfagna, samgleðjast, samharma e-m glæde sig, sørge med en; samsnæða e-m spise med en; samríkja e-m regjere sammen med; sampínast e-m have medlidenhed med; samsverjast e-m sammensværge sig med; samtengja e-t e-u forbinde noget med; samsetja e-n e-u delagtiggjøre en i o. s. v.

sameilífr lige evig som; sambæriligr som kan stilles sammen med, ved siden af; samhugi enig med o. s. v.

samstunda, samtíða adv. samtidig med; samsíðis adv. ved siden af o. s. v.

Fremdeles føies dativ til endel reflexivformede verber, der er sammensatte med af (afkynjast vanslegte fra, afmœðrast afvænne sig fra, afhugast vende sit sind fra, aftignast afklæde sig), og endel aktive verber, sammensatte med af, har personen i akk., gjenstanden i dativ: afeira, afreiða, affletta skille en af med noget, afdœma ved dom berøve en noget.

Nærmest hjemmehørende i lærd stil er ogsaa verber, sammensatte med fyrir, der betyder at ødelægge, fordærve eller udføre en handling til skade for en; saaledes (foruden fyrirkoma, fyrirfara, fyrirgera, der oftere findes i folkelig stil) fyrirgleyma, fyrirljúga, fyrirmæla, fyrirrœgja, fyrirtaka, fyrirvega.

Paa den anden side konstrueres adskillige verber, der i den folkelige stil forbindes med dativ, i lærd stil af og til med akk. uden forskjel i betydningen (og bruges personlig i passiv) i analogi med tilsvarende latinske verber; saaledes:

fulltingja, hjálpa, hlífa, bleza, heilsa, miskunna, líkna (cfr. juvare, salvare, defendere, fortunare, salutare, miserari) —

meina, skeðja, spilla, tapa, týna, glata, blóta, bǫlva (cfr. lædere, perdere, exsecrari) —

fylgja (cfr. sequi) —

halla, hella, renna, sá, samna, skipta, snúa, (cfr. inclinare, fundere, serere, colligere, dividere, vertere).

d) Adjektivet. I lærd stil bruges oftere adjektiver substantivisk i ubestemt form i hankjøn ental og flertal for at betegne mennesker af en vis art eller klasse;

og ikke sjelden i bestemt form med præpositiv artikel i hankjøn og hunkjøn om enkelte, bestemte personer, medens denne sprogbrug er sjelden i folkelig prosa (derimod i poesi hyppig forekommende).

guð stendr í gegn dramblátum, en gefr miskunn lítillátum (superbis — humilibus Hom. 15, 5). til hvers mun ek líta nema til lítilláts ok hugværs (ad humilem et quietum Hom. 16, 2).

bað hinn aumi þann dýrling duga sér (Hom. 155, 29).

e) Akk. med inf. er i folkelig prosa ikke synderlig almindelig, bruges efter faa verber (sjá, heyra, tildels vita — hyggja, ætla, tildels geta — segja, kveða, kalla, láta, telja — tildels vilja, biðja), og efter disse sættes ogsaa en at-sætn.

I lærd stil sættes akk. med inf. efter flere verber med lignende betydning og er idethele hyppigere.

viti hann hvern kristinn mann rétt kallaðan vera náng (Hom. 5, 17) útrú Gyðinga þeira, er eigi trúðu Jesum·Krist upp hafa risit af dauða (Hom. 74, 22) trú vár játir hann sitja til hœgri handar guðs fǫður (Hom. 74, 24) hann sýndi ekki mega stoða pínslarváttorð (Hom. 5, 1) at ǫll veraldar bygð megi skynja ok skilja háleita hǫnd dróttins vera mjǫk máttuga (Stj. 357, 1).

I folkelig stil anvendes reflexivformen af udsagns- og meningsverber, naar det reflex. pron. skulde være subjekt i en af verbet afhængig akk. med inf. Sjelden findes her i saadanne udtryk aktiv form af verbet med akk. af det reflex. pron.

I lærd stil findes derimod dette oftere, og navnlig regelmæssig efter de verba sentiendi og declarandi, som i folkelig stil ikke forbindes med akk. med inf.

sagði sik vera Ólaf (Hom. 155, 33) hann vissi sik áðr ferligra farit hafa (Hom. 165, 31) veiti maðr veslum þat, er guð hét sik myndu gjalda (Hom. 30, 4) kenni maðr sik svá hafa ást guðs (Hom. 6, 4) ifi hann eigi sik mega fá líkn af guðs miskunn, ef hann snýst til iðranar (Hom. 23, 2).

I lærd stil kan af og til subj. for akk. med inf., naar udtrykket gjøres om til passiv, blive subj. for hovedverbet og infinitiven føies udfyldende dertil.

þá váru ok sénar eldingar stórar fljúga ór norðri (Pr. 186, 11) fyrr nefndr Augustinus segist marga vega órskurði af þeim út hafa gefit (Stj. 4, 8). þat tendrast nú með honum, sem áðr trúist týnt vera (Thom. 19, 16).

Det er indlysende, at en stor del af de anførte syntaktiske eiendommeligheder ikke blot afficerer enkeltheder, men foredraget, fremstillingsformen idethele. Foruden disse findes dog i den lærde stil ogsaa andre særegenheder, der mere direkte gaar ind under, hvad der almindelig henregnes til det stilistiske.

I den folkelige prosa er sætningsforbindelsen simpel. Tankens hovedled udtrykkes i enkelte sætninger eller i hovedsætninger, hvorom underordnede sætninger grupperer sig let og greit. I sætningen holdes de enkelte dele inden knappe grænser; vanskeligere og mere indviklede attributive og appositive forbindelser og adverbielle bestemmelser undgaaes.

Karakteristisk for den lærde stil er i modsætning hertil gjennemgaaende en større vidtløftighed og ordrigdom.

Man forsøger sig gjerne i at danne større sætningskomplexer, forsøg, der dog ofte mislykkes og ender i anakoluthi.

Sætningens dele udvides ved tilføiede bestemmelser og svulmer ud til større bredde.

Der vises forkjærlighed for blomstrende og rhetoriske udtryk med overflod af adjektiviske epitheter.

Synonyme betegnelser sidestilles ofte.

I saadanne forbindelser vælges gjerne allitererende ord, ligesom udtrykket ogsaa ellers pointeres ved alliteration i meget høiere grad end i folkelig prosa, hvor dette sprogmiddel navnlig anvendes i lovformler, ordsprog og enkelte faste fraser og talemaader.

Nú svá sem virðuligr herra Hákon Noregs konungr hinn kórónaði, son Magnúsar konungs, lét snara þá bók upp í norrœnu, sem heitir heilagra manna blómstr, þeim skynsǫmum mǫnnum til skemtanar, sem eigi skilja eða undirstanda latínu, hver er (ɔ: hvilken) gengr ok segir af sérhverjum heilǫgum mǫnnum á þeirra hátíðum ok messudǫgum — upp á þann hátt vildi hann ok, at þeim góðum mǫnnum mætti yfir sjálfs hans borði af þessarri guðs hǫll ok herbergi (þat er af heilagri skript) meðr nǫkkurri skemtanar vissu kunnigt verða, svá þó at hinum vísǫrum mætti eigi mikil þvingan í vera, af hverjum stórmerkjum eða hverjum tilfellum sunnudagar ok aðrir þeir tímar eru haldnir, sem eigi er ǫðrum heilǫgum mǫnnum einkannliga sungit en sjálfum guði (Stj. 2, 5 fgg.).

Sem konungs sunr, hitt blezaða jungmenni, sá, at honum myndi eigi lengr hœfa at leyna sinni atferð ok heilǫgum tiltœkum, nema heldr berlega at birta ok sýna med skynsamlegri sannsǫgu alt þat, sem sannast var um sinn hug ok athæfi — h a n n m æ l t i með þessum hætti til fǫður sins (Barl. 112, 21 fgg.).

Allan þann dag ok nóttina með sǫng hann salma ok helgar bœnir ok vætti iðulega milli salmasǫngs hinn virðulega líkam fóstra síns með minnilegri tára úthelling (Barl. 207, 14 fgg.).

Þílíkum ilmanda þef dýrlegra krapta prýddr ok guðlegum gœskuverkum skrýddr bjoggist hinn sæli Thomas erkibyskup til borðs nær nóni tíma dags (Thom. 39, 2).

Nú sem Lucifer, einn hinn fremsti af englanna skipan, skrýddr ok prýddr umfram aðra þá, hugleiddi ok virði fegrð ok forprísan sinnar nattúru ok djúpsetta vitru sér veitta, hóf hann sik svá hátt með sínu ofdrambi at hann vildi jafnast eðr viðrlíkjast sjálfan guð (Stj. 7, 23 fgg.).

Slík eru nú þenna tíma Thomas cancelers frægð ok frami meðr þeirri sœmd ok sama, sem hann hefr nú af Heinreki konungi (Thom. 11, 16).

Nú gefi guð sjálfr Jesus Kristr þeim, er lesa, ok ǫllum þeim, er hlýða, at þessor frásǫgn verði þeim til fremdar ok frama ok sœmdar ok sama, at þeir megi ǫðlast ok eignast himneska sælu með þeim ǫllum helgum, er guði líkuðu frá upphafi heimsins (Barl. 212, 8 fgg.).

Heyrðu hinn heimski ok skiptr af ǫllu vitinu, hví vildir þú skipta sœmd í skǫm, hamingju í hégóma, fésæld í flærð, virðing í hégómlega villu (Barl. 4 fg.).

For fuldstændigheds skyld skal endelig nævnes, at i den lærde stil ogsaa selve ordforraadet indeholder adskillige fremmede elementer, dels laaneord fra latin, fransk, angelsaksisk og tysk, dels nydannelser efter fremmed mønster, omend af hjemlig stamme og med hjemlige afledningsendelser. Dette er der her ikke leilighed til at omhandle nærmere, og jeg indskrænker mig derfor til at henvise til Taranger, «Den angelsaksiske kirkes indflydelse paa den norske» pag. 404 fgg. og til Bernhard Kahle, «Die altnordische Sprache im Dienste des Christentums».

Bidrag til germansk, fornemlig nordisk Ordforklaring.

Af

Alf Torp.

---

1. On. andoefa.

N. Dial. *andøva*, «holde en Baad for Aarerne stille mod Vand og Strøm», afledet af Subst. *andōv* n.; on. vb. *andoefa*, subst. *andóf* n., sv. Dial. *andöfva*. Ordet heder egentlig *and-døva* og er sammensat med Præp. *and* «imod». Til Subst. **dóf* n. svarer n. Dial. *dava* «ligge paa Aarerne», ogsaa: *damla,* on. *dafla* «plaske, røre i Vand». Beslegtet er n. Dial. *dabba* «stampe, fastklappe», jysk *dabe* «Kølle til at stampe Ler med»; eng. *dab* «sagte Slag med Haanden», vb. *dab* «slaa sagte», østfris. *dafen* «slaa, klappe, støde».

Den til Grund liggende idg. Rod **dhabh* foreligger maaske i gr. θάπτω «begrave», ταφῆναι, τάφος; og med Aflyd *ō* i let. *důbs* «dyb, hul», *důbt* «blive fordybet», *důbe* «Grube, Grav». Den egentlige Betydning var vel «stampe, slaa», dernæst «ved Slaaen fordybe, uddybe».

En synonym idg. Rod **dhubh*, hvoraf gr. τύφοι·σφῆνες, har vi i nt. *döbel* «Plugg». Hertil ags. *dubban* «slaa» = eng. *dub* (laant fra Ags. i on. *dubba til riddara*), øfris. *dufen, duven* «slaa, støde», ndl. *dof* «Stød, Aareslag». I denne sidste Bet. nærmer det holl. Ord sig til n. Dial. *dava*.

2. On. auðinn.

On. *auðinn* «hvad der tilfalder, er beskikket»; *auðr* m. «Rigdom»; adj. *auðigr*. N. Dial. *au(d)en, au(d)ig*, «beskikket af Skjæbnen»; *au(d)n* f. «Lykke, Held, heldigt Instinkt, beskjermende Drift» = on. *auðna* f. «Skjæbne, Lykke, Held». Sv. Dial. *ödd* «beskikket af Skjæbnen», ogsaa: *öen*. D. Dial. *ø(d)en* «forudbestemt, beskikket»; *ödelig* «uheldig». — Got. *audags* «velsignet»; *auda-hafts* «velsignet, lykkelig». Ags. ptc. *eáden* «conceded, granted»; *eád* n. «Besiddelse, Rigdom, Lykke»; *eád* «rig, lykkelig»; *eádig* «rig, lykkelig». Os. *ôdan* «beskaaren, forlenet»; *ôd* n. «Besiddelse, Velstand»; *ôdag* «rig, lykkelig». Oht. i *ôt-mahali* n. «Rigdom» og i andre Smstn.; *ôtag* «rig, lykkelig». Disse Ords Etymologi er hidtil uopklaret. Jeg anser det for sandsynlig, at dèn egentlige Betydning «beskikket af Skjæbnen» (hvoraf dernæst Betydningerne «Lykke» og «Rigdom» har udviklet sig) er udgaaet fra Forestillingen om Skjæbnens Væv. Jeg forbinder derfor partc. *auðinn* med lit. *áudmi* eller *áudžiu, áusti* «væve»; idg. Rod **audh* som Sideform til **vedh*, (mht. *weten* «sammenbinde») som f. Ex. **aug* ved Siden af **veg, *aus* ved Siden af **ves*. *auðit* «det tilvævede, det tilspundne» beror altsaa paa den samme Forestilling, ifølge hvilken Skjæbnens Bestemmelser i Ags. kaldes *gewife*.

Til *auðinn* stilles almindelig on. *jóð* n. «lidet Barn, nyfødt Foster», idet man sammenligner Udtrykket *þeim var sonar auðit*, os. *that thi kind — ôdan skoldi werdan*. Dette passer dog hverken fra Betydningens Side, da det ikke let skjønnes hvorfor «det forlenede» el. lignende just skulde betegne Barnet i dets første Stadium, eller fra Lydforholdets, idet der ikke til andre *au*-Verber, som *auka, ausa*, findes Nominaldannelser med Aflyden *-jó-*. *jóð* «Foster» kunde muligens være = idg. **jeuto-m*, partc. af Roden **jeu*, skr. *yáuti* «forbinde» og betyde «det med Moderen (i Modersliv) forbundne».

3. On. bil.

On *bil* n. «[1]) Tidsrum, uafbrudt Tidsrum. [2]) svagt Sted»; isl. ogsaa «Mellemrum, Mellemtid». *á bil beggja* «imellem»; n. Dial. *bil* n. «[1]) Mellemrum. [2]) Stund, Tid, Tidsrum. [3]) Ophold i Uveir, Mellemrum mellem to Byger. [4]) Afsnit eller

Stykke af noget (særlig Traad), som er uligt det foregaaende og medfører Svaghed (i denne Bet. siges ogsaa *bile* n.). [5]) Gradsforskjel, Mon»; *bile* n. «Grand, Smule» (smlg. [5]). Vb. on. *bila* «give efter, svigte, slaa, feil», upers. «fattes»; n. Dial. *bila* «[1]) feile, mangle, [2]) svigte, slaa feil, [3]) mone, forslaa» (sml. Bil [5]). Sv. Dial. *bil* n., «kort Tid, Mellemtid». D. Dial. *bel* n. «Tidspunkt, Øieblik».

Den oprindelige Betydning er «Mellemrum» hvoraf let udvikler sig Betydningen «svagt Sted», der danner Mellemrum mellem det uskadte foregaaende og efterfølgende (f. Ex. paa en Traad); deraf igjen *bila* «svigte, slaa feil».

Stammen **bila-*, idg. **bhi-lo-* er vistnok en Afledning af den idg. St. **bhi-*, der betegner en Tohed (gr. ἀμ-φί «paa begge Sider»), og har Slegtskab med Stammen **bho-*, germ. *ba-* «begge».

Samme Stamme **bhi-* ligger til Grund for on. *billingr*, n. sv. Dial. *billing* «Tvilling».

Som *bil* beror paa idg. **bhi-* «til to Sider», er paa lignende Maade, ifølge mundtlig udtalt Formodning af Prof. Bugge, af det synonyme idg. **vi-* (skr. *vi-* «til to Sider») dannet lit. *vidùs* «det Indre, Midten». (Smlg. ogsaa lat. *di-vi-do* «dele» [1]).

Af den nævnte Stamme *bhi-* formoder jeg ogsaa at preus. *bitas* «Aften» er at udlede, «Aften» altsaa opfattet som «Mellemrummet» (mellem Dag og Nat). Suffixet *-ta* har Ordet kanske faaet efter **ritas* «Morgen», lit. *rýtas*, der sandsynligvis er en Afledning af Roden **rī*, germ. *rinnan*, sml. norsk «Solrenning» = Solopgang. *rýtas* (ptc. praet.) egtl. «den oprundne (Dag)».

4. N. Dial. bringe.

N. Dial. *bringe* «Elgoxe», for **brinde* = sv. Dial. *brind*. Man har sammenstillet messap. *βρενδος «Hjort» (βρένδον· ἔλαφον) og tillige lit. *brëdis* «Hjort, Elg», preus. *braydis* «Elg», lett. *bre'edis* «Elg». Dette baltiske Ord, med tilsyneladende Grundform **breidis* forliges i Henseende til Vokal ikke med

---

[1]) I Tilslutning til en af mig udtalt Formodning, at lit. *mēdis* m. «Træ», for hvilket jeg, i Lighed med Forholdet ved germ. **vidu-*, da antager en oprindeligere men tabt Bet. «Skov», er identisk med idg. **medhi̯o-* «midtre», idet Skoven betegnedes som det mellem Bebyggelserne liggende, som Grændsen, *mǫrk*, har Bugge for mig henpeget paa Sandsynligheden af, at germ. *vidu-* «Skov, Træ» kunde være identisk med lit. *vidùs* «det Indre, Midten».

βρενδος, hvis ikke dette skulde være feilagtig gjengivet, istedetfor *βρινδος. I dette Tilfælde vilde Ordet i den ene Sproggren have Diphthong, i den anden svageste Vokaltrin med Nasalinfix, og den Slags Variering findes oftere. Men for oprindeligt *e* i βρενδος taler, foruden at Ordet gjengives paa denne Maade, ogsaa et nordisk Ord, der synes at staa i Aflydsforhold til *brind*, nemlig n. Dial. *brund* «Hanren»; dette forudsætter en idg. Grf. **bhr̥ndho-*, der staar i Aflydsforhold til idg. **bhréndho-*. Idg. **bhréndho-* og **bhr̥ndho-* «Han af Hjorteslegten» er sandsynligvis dannet af en Rod **bhrendh*, en Udvidelse af Roden **bhrem*, mht. *bremen* «brøle, især om Rødvildtet» (sml. *brunst* i Kluges Et. W.). **bhrendh* svarer formelt til lat. *frendere*, en Udvidelse af *fremere*.

Forholdet mellem de nord. og balt. Former er vanskeligt. Det synes kun at kunne forklares saaledes, at de balt. Sprog har laant Ordet i en forvandsket Skikkelse enten nordfra eller sydfra.

5. On. brúðr.

Nogen sikker Etymologi for den germaniske Ordstamme **brūdi-* er endnu ikke funden. At Ordet oprindelig skulde have en grovt sanselig Bet., synes neppe rimeligt. Betydningen «beligge» i mht. *briuten* er neppe den oprindelige, snarere har den udviklet sig af Bet. «gjøre til Brud, formæle». Jeg vover følgende Forklaring. Den almindelige Bet. af *brud* i de forskjellige germ. Sprog er: «Kvinde, som nylig er gift, eller snart skal giftes, nova nupta og sponsa». Dertil har Ordet i Got. ogsaa Betydningen «Svigerdatter». I denne dobbelte Bet. «sponsa» og «nurus» stemmer Brud saa nøie med lit. *marti*, at det kunde synes rimeligt, at Ordene ogsaa etymologisk er beslegtede. Hvis man antager germ. **brūdi* for at være opstaaet af **mrū-tí*, vil man i denne Dannelse kunne se et Part. pass. fem. af idg. **mrū* (skr. *brū-*, avest. *mrū-* «sige»). **mr-ū* er en Udvidelse af idg. **mer* i samme Bet., hvortil lit. *'marti* ligeledes er et Partc. pass. fem. Den oprindelige Bet. maatte da være enten: «den nævnte» (ɔ: «den valgte», sml. skr. *brū* i Med. i Bet. «für sich bezeichnen» s. v. a. «wählen») eller kanske heller: «den tilsagte» ɔ: «lovede» = sponsa (smlg. at skr. *brū-* ogsaa har Bet. «sige paa Forhaand»).

6. N. Dial. brusk.

N. Dial. *brusk* m. «kvistartet eller tætbusket Figur med sterkt udstaaende Dele f. Ex. en Buket, en kort Gren med mange stive Kviste, Klynge af Straa eller smaa Vexter, Dusk, Haartop». Deraf vb. *bruska* «[1]) danne en Kvast. [2]) refl. gjøre sig bred, rumstere»; smlg. i lignende Bet. *briska seg,* af *brisk* «Enerbusk», ved Siden af og sammengledet med *brèiska seg*, af *breid*. Isl. *brúskr* m. «Haardusk».

Ved Siden deraf uden *-k*: n. Dial, *brus* m. «Haardusk over Panden, kvastagtig Figur, Axknippe»; *bruse* m. «tæt, bred Busk».

Brusk er identisk med eng. *brush* «Børste», *brushwood* «Krat», Dial. *brush* «Kornstubber, Oxehale», og med schweiz. *brüsch, breusch* «Bregne»; *brus* er identisk med eng. Dial. *brouse, browse* = *brushwood*.

Kluge mener (Et. W.), at eng. *brush* er af rom. Oprindelse, nemlig opstaaet af det fr. *brosse* «Børste, Krat». Dette modbevises baade ved de norske Ord, der svarer paa det nøieste til de engelske, og ikke kan være af rom. Oprindelse (de har heller aldrig Bet. «Børste») og endmere ved det schweiz. Ord, hvis Betydning divergerer saa sterkt. (Smlg. at det med *brusk* i Betydning temmelig nærstaaende n. *brisk* paa nogle Kanter betyder «Bregne»). Betydningsovergangen «Busk» til «Børste» i eng. *brush* er som i *broom*.

N. Dial. *brusk*, eng. *brush*, svarer nøiagtig til lit. *brùzgas* «Gestrüpp» og er rimeligvis videre beslegtet med gr. φρύγανον «Reisig», hvis dette er opr. **bhruzgəno-m.* Lit. *brùzgas* synes at hænge sammen med *bruzgù*, *bruzgéti*, «rasle, klapre», og φρύγανον med φρύγω «tørre, stege» (sml. κάρφος «Reissig», egtl. «det tørre»). Men er *brùzgas* og φρύγανον af samme Oprindelse, maa naturligvis den samme Forestilling ligge til Grund for begge. Dette kunde da være Forestillingen om «Knitren»; isaafald maa φρύγω (Grf. **bhruzgō*) egentlig have betydet «knitre, sprage» og dernæst «stege», ligesom f. Ex. n. Dial. *brasa* betyder «sprage, brænde, stege». Men for den senere Sprogbevidsthed forbandt φρύγανον sig naturlig med Forestillingen om Tørhed.

At Kvistebrænde kan have sit Navn af dets Spragen i Ilden, viser f. Ex. n. Dial. *bras* n. «Kvistebrænde», *brask* «let og spragende Brænde»; n. Dial. *sprake* «Enerbusk» og dettes mangfoldige Slegtninge i andre germ. Sprog betyder vel egentlig «den knitrende», smlg. lit. *spragùs* «knitrende», ligeledes vel og

brake og de talrige dermed forbundne Ord rundt om i Germansk. Dog kunde vel ogsaa andre Forestillinger ligge til Grund. I det hele taget er det næsten umuligt ved saadanne Ord at bestemme den Forestilling, der har været den ledende, da de Verbalrødder, hvoraf Ordene er dannede, har flere Betydninger som «bryde, give Lyd som ved Brud, bryde frem af Jorden, strutte» osv. Saaledes kunde *brusk* og hvad dertil hører, tilligemed talrige andre Navne for «Busk, Krat», ogsaa bero paa Forestillingen om Fragilitet. Den til Grund for Roden **bhruzg-* (hvoraf *brŭzgas* — *brusk*) liggende Primærrod er idg. **bhrus* «bryde», bevaret i oir. *brúim* «sønderslaa, osl. *brŭsnąti* «radere, corrumpere», vistnok ogsaa i lat. *frustum* «Stykke». Roden har ogsaa betydet «hvisle, suse», vel egentlig om Lyden af b r i s t e n d e Vandblærer, saaledes i germ. *brûsan* og gr. φρυάσσομαι (**bhrus-ak-*) «fnyse, bruse, gebærde sig utaalmodig». Betydningen af «svulme, strutte» i det germ. *brûsan* er vel opkommen gjennem Subst. *brus*, *brusk* «Busk», smlg. «buske sig» og n. Dial. «bruska seg». Dette viser sig tydelig i Nt. i Brugen af *brusen* i Bet. «trives, brede sig» om Planter: «de eerbeere, dat koorn brust» (sml. Betydningen «Axknippe» i n. Dial. *brus*).

7. N. Dial. budda.

N. Dial. *budda* f. «Raamelk, Raamelkost, den seige Saft i svangre Kvigers Yver». Grundformen er **buzdōn-*, der staar i Aflydsforhold til nht. *Biest*, oht. *biost* m., ags. *beóst* m. Germ. Grf. **béusta-*. Den til Grund liggende Rod er vel germ. **bus-* «svulme», som jeg ikke vil behandle nærmere paa dette Sted.

For Forbindelsen med det ensbetydende gr. πῦος m. og Skr. *pīyū́ṣa-* n. er der store lydlige Vanskeligheder. Heller ikke πῦος og *pīyū́ṣa-* synes at kunne have samme Oprindelse. πῦος ser nærmest ud til at høre til πύω «bringe til at raadne», πῦον «Edder», saaledes at Raamelken er betegnet som «fordervet Melk»; *pīyū́ṣa-* derimod synes at maatte forbindes med skr. *pī*, *páyate* «svulme, være fuld», *pīná-* «fed, tyk»; Raamelken vilde altsaa da være betegnet som den «tykke, fede» Melk.

8. On. djarfr.

On. *djarfr* «modig, dristig», n. Dial. *djarv, djerv* id. Eng. Dial. *dervely* «fiercely, sternly, powerfully» er vel laant fra Nordisk.

Den oprindelige Betydning var vistnok «velnæret, fast, tung» (smlg. at tysk *tapfer* ogsaa egentlig synes at have betydet «tung»). Jeg forbinder Ordet med gr. τρόφις «velnæret, fed, tyk, stor», τάρφος «Tykning, Krat»; ταρφειαὶ νιφάδες «tætte Sneskyer» ταρφέες οἰστοί «tætte, tætfaldende Pile». Idg. Rod **dhrebh* og **dherbh*, gr. τρέφω. Denne oprindelige Betydning synes bevaret i n. Dial. *dirna*, hvis dette, som det er høist rimeligt, er opstaaet af *dirfna*, «blive sterkere, især om at blive fast i Huldet igjen efter en Sygdom»; smlg. lit. *drabnùs* «korpulent».

Til *djerv* svarer nt. *derve* i Betydningen «grov». I Betydningen «usyret» er naturligvis *derve* et andet Ord = on. *þjarfr*, n. Dial. *tjerv*.

Til samme Rod hører, med Nasalinfix, θράμβος m. «størknet Blod, stivnet Melk»; -β- istedetfor det ventede -φ- maa skyldes den forangaaende Nasal. Beslegtet hermed er lit. *dramblӯs* «tykmavet Person» og n. Dial. *drumb* m. «klodset Figur, tyk, klodset Person», on. *drumbr* «Stump»; hertil hører vel ogsaa, med overført Betydning, on. *dramb* n. «Overmod», n. Dial. *dramb* n. «Praleri, Stads, Pragt».

Til den samme Rod hører n. Dial. *dravle* m. «Melk, som er kogt saa, at Osten skiller sig fra Vallen og løber sammen i haarde Klumper, indkogt sur Melk», on. *drafli*. Sml. gr. γάλα θρέψαι «lade Melken surne», ogsaa τυρὸν θρέψαι «lave Ost». Til *dravle* svarer temmelig nøie gr. τροφαλίς, τραφαλίς f. «nylavet Ost».

Da τρέφω ogsaa betyder «danne Bundfald, efterlade et fast Stof (om Vædsker)», f. Ex. πολλὴ περὶ χροὶ τέτροφεν ἅλμη Od. 23, 237, henfører jeg til denne Rod ogsaa on. *draf* og hvad dertil hører [1]).

On. *draf* n. «Affald, Smuler, Støv» ligger, som det sees, i Bet. langt fra *dregg* f. «Gjær», hvormed det almindelig (saaledes ogsaa af Kluge) antages at være beslegtet.

Hertil on. *drafna* «opløses i smaa Dele», n. Dial. *dravroten* = «plukraaden». N. sv. Dial. *drav* «Mask, Levning af Malt brugt som Svineføde»; jysk *drav* «[1]) Mask, [2]) Myr, Sump»

---

[1]) Med got. *gadraban* «hugge ud» kan *draf* paa Grund af dettes herfra saa langt divergerende Bet. i baade nyere nord. og andre germ. Sprog ikke have noget at gjøre. Med *gadraban* er vel rus. *drob* «Scherben, Bruchstücke, Schrot» beslegtet. Idg. Rod **dhrabh* som Siderod til **dhreb* (*drepan*)

brake og de talrige dermed forbundne Ord rundt om i Germansk. Dog kunde vel ogsaa andre Forestillinger ligge til Grund. I det hele taget er det næsten umuligt ved saadanne Ord at bestemme den Forestilling, der har været den ledende, da de Verbalrødder, hvoraf Ordene er dannede, har flere Betydninger som «bryde, give Lyd som ved Brud, bryde frem af Jorden, strutte» osv. Saaledes kunde *brusk* og hvad dertil hører, tilligemed talrige andre Navne for «Busk, Krat», ogsaa bero paa Forestillingen om Fragilitet. Den til Grund for Roden **bhruzg-* (hvoraf *brûzgas* — *brusk*) liggende Primærrod er idg. **bhrus* «bryde», bevaret i oir. *brúim* «sønderslaa, osl. *brŭsnąti* «radere, corrumpere», vistnok ogsaa i lat. *frustum* «Stykke». Roden har ogsaa betydet «hvisle, suse», vel egentlig om Lyden af b r i s t e n d e Vandblærer, saaledes i germ. *brûsan* og gr. φρυάσσομαι (**bhrus-ak-*) «fnyse, bruse, gebærde sig utaalmodig». Betydningen af «svulme, strutte» i det germ. *brûsan* er vel opkommen gjennem Subst. *brus*, *brusk* «Busk», smlg. «buske sig» og n. Dial. «bruska seg». Dette viser sig tydelig i Nt. i Brugen af *brusen* i Bet. «trives, brede sig» om Planter: «de eerbeere, dat koorn brust» (sml. Betydningen «Axknippe» i n. Dial. *brus*).

7. N. Dial. budda.

N. Dial. *budda* f. «Raamelk, Raamelkost, den seige Saft i svangre Kvigers Yver». Grundformen er **buzdōn-*, der staar i Aflydsforhold til nht. *Biest*, oht. *biost* m., ags. *beóst* m. Germ. Grf. **béusta-*. Den til Grund liggende Rod er vel germ. **bus-* «svulme», som jeg ikke vil behandle nærmere paa dette Sted.

For Forbindelsen med det ensbetydende gr. πῦος m. og Skr. *pīyū̇ṣa-* n. er der store lydlige Vanskeligheder. Heller ikke πῦος og *pīyū̇ṣa-* synes at kunne have samme Oprindelse. πῦος ser nærmest ud til at høre til πύω «bringe til at raadne», πῦον «Edder», saaledes at Raamelken er betegnet som «fordervet Melk»; *pīyū̇ṣa-* derimod synes at maatte forbindes med skr. *pī*, *páyate* «svulme, være fuld», *pīná-* «fed, tyk»; Raamelken vilde altsaa da være betegnet som den «tykke, fede» Melk.

8. On. djarfr.

On. *djarfr* «modig, dristig», n. Dial. *djarv, djerv* id. Eng. Dial. *dervely* «fiercely, sternly, powerfully» er vel laant fra Nordisk.

og fordervet Vin», ταργαίνω «forvirre», τρύξ, τρυγία (af **tṛg-*) «Bærme», ogsaa: «grumset Vin». Roden er **treg* «være uklar», vel egentlig «svulme op», lat. *turgeo*.

9. On. drengr.

On. *drengr* m. «ung Mand i Alm., ogsaa: rask, kjæk Mand», adj. *drengiligr* «kjæk». I On. og i n. Dial. betyder *dreng* ogsaa «tyk Stok, Støtte», n. *hesja-dreng* «Hesjestøtte». Germ. Grf. **drangja-*. Jeg sammenligner skr. *darh-*, præs. *dṛṁhate* «befeste», i Med. «staa fast», ptc. *dṛḍhá-* «fast, befestet, faststaaende» (f. Ex. om Fjeld) ogsaa «fast» = «ikke vaklende, gjørende Modstand, kraftig», sbst. «fast Gjenstand, fast Sted, Festning». I Smstn. *-dhṛk* «bærende» (smlg. t. *tragen*). *dreng* betyder da vel egentlig «den faste modstandsdygtige»; i Bet. «Støtte» svarer det til skr. *-dhṛk* i Smstn.

Til *dreng* hører tydelig on. *drangr* «Sten eller Klippe, der er opreist efter sin Længde og har en spids Top», altsaa omtrent «Stenstøtte». Vanskeligere er Betydningsforholdet i n. *drange* m. «smalt Klipperev eller Tange, der stikker ud i Søen» og n. *drange* m. «Endetarm af Faar og Gjeder, kort, trangere Rør, der forbinder to videre Partier af Tarmkanalen». Her er Overensstemmelse med det etymologisk beslegtede gr. τράχηλος «Hals» aabenbar. τράχηλος bruges ogsaa om «Halsen paa et Kar». τράχηλος τῆς καρδίας nærmer sig sterkt n. *drange*. Saaledes ogsaa τράχηλος κύστιος, τ. ὄρους, τ. ἱστοῦ «midterste Del af Masten».

10. Germ. dumba-.

Germ. **dumba-* «dum». Den alm. Betydning i On., Got., Ags. er «stum», i Mht. betyder Ordet ogsaa «dum, taabelig, svag af Forstand». Det henføres almindelig, ligesom Stammen **dauba-* «døv», til gr. τυφλός «blind», ir. *dub* «mørk», idg. Rod **dhubh* «ryge, støve» (τύφω), altsaa egentlig «tilrøget, tilstøvet». Saaledes ogsaa i Kluges Et. Wörterbuch. Imidlertid viser de nordiske Sprog, at Ordet ikke er fremgaaet af denne, men af en anden Rod med lignende Betydning, at altsaa «dum» er etymologisk ubeslegtet med «døv».

I n. Dial. har *dumm* tillige Betydningen «dunkel, uklar» om Luften, i ældre Dansk betyder Ordet «mørk, svagsynet». N. dial. *dumma* betyder «Uklarhed i Luften».

Der synes ikke at være nogen Grund til at skille dette *dumm* «uklar» fra *dumm* «dum, taabelig». Men er det et og samme Ord, maa den uoverførte Betydning «dunkel, uklar» være den oprindelige. Samme Betydning som *dumma* har *dimma* (af *dimm* «mørk») og *demba* «Uklarhed, Taagedække», sml. sv. Dial. *dimba* «Damp»; *demba* hænger videre sammen med on. *dumba* «Støv, Støvsky», n. Dial. *dumba* f. «Støv, fint i Luften svævende Affald, Avner, Gran, Dust», *dumb* m. «Affald af Vexter» (ogsaa i Formen *dum*). Til *dimb-* (*demb-*), *dumb-* har vi som tredje Aflydstrin n. Dial. *damb* n. «Støv», sv. *dam*, sv. Dial. *damba* «støve». Grundverbet for alle disse Ord og saaledes, som jeg tror, ogsaa for *dumm* «taabelig» er n. Dial. *demba* (*damb*) «støve, ryge, sprede sig som Røg eller Taage», sv. Dial. *dimba* (*damb*) «dampe, ryge», idg. **dhembh*. Af en Siderod uden sluttende Aspiration **dhemb* kommer det mht. *dimpfen* (*dampf*) «ryge, dampe». Med dette hører muligens sammen n. Dial. *deppa* (*-te*) «fordunkles, mørknes, om Veiret. Ogsaa eller maaske snarere: lægge sig formørkende (tungt) hen over Lufthimmelen, om Taage, Snefog o. l. = *dekkja*». Dog er vel dette *deppa* snarere afledet af on. *dapr* «tung».

Grundroden for idg. **dhem-bh* og **dhem-b* er **dhem*, skr. *dhamati* «blæser», osl. *dŭmą* «blæse». Betydningen «blæse» ligger ikke fjernt fra «støve, fyge som Støv». Til denne Grundrod maa høre n. Dial. *daame* m. «Skyslør over Himmelen», *dæma* f. «tyndt Overtræk af Dugg eller Damp»; *daamen* «tilsløret, dæmpet»; *daam* «dunkel, mørkfarvet». *daam*, Grundform **dēma-*, staar i Aflydsforhold til *dimm*, on. *dimmr* «mørk», ags. *dim* (*-mm-*). Det dobbelte *m* er maaske opstaaet af *mn*, Grf. **dem-na-*. Med *r*-Suffix oht. *timbar*, *timmer*, der forlængst er sammenstillet med gr. θέμερος «mørk», ir. *deim* «Mørke», *deme* «Mørke» (**dem-ja-*). Jysk *dimring* «Dæmring» er vel opkommet ved Indflydelse af adj. *dimm* paa tysk *Dämmerung* (idg. Rod *tem-* «være mørk»).

Ganske forskjelligt fra germ. *dumm* er lett. *dumbrs* «mørk», f. Ex. *dumbra seme* «mørk Jord», *dumbra galva* «mørkt ɔ: dumt Hoved». Smlg. *dumbras* «Myr», lit. *dumblas* «Slam», let. *dumals* «sortbrun». Let. *dumbrs* af **dum-ra-s* svarer paa det nøieste til skr. *dhūm-ra-* «graa», der er en Afledning af *dhūma-* «Røg» = lat. *fūmus*, oht. *toum*, af idg. Rod *dhū* «ryge».

11. Nht. flau.

Nht. *flau*, ndl. *flauw*. Kluge (Et. W.) antager Ordet for laant fra fr. *flou*, ofr. *flau*, *floi*. «Bei dem zeitlich und räumlich beschränkten Auftreten der ganzen Sippe ist Ursprung aus frz. *flou*, afrz. *flau*, *floi* sicher: dieses selbst ist germ. Ursprungs (s. unter *lau*), so das nhd. *flau* letztlich aus einem urgerm. *hlê-wa-* stammt». Frank (Et. Woordenboek) udtrykker sig mindre bestemt: «i hvilken Forbindelse Ordet staar til det franske, er ligesom dets tidligere Historie ubekjendt. I hvert Fald beviser den skarpe Fremlyd i det ndl. Ord (*f-*), at Ordet enten er laant eller først dannet i den nyere Tid.»

Med Hensyn til Ordets Optræden, saa er denne ikke saa begrænset, som Kluge mener, der har overseet tilsvarende nordiske Ord: on. *flôr* «varm», n. Dial. *flō*, *flö* «lunken». Denne Betydning, som *flau* blandt andre ogsaa har i Öfris. (f. Ex. *flauwarm* = *lauwarm*) er tydelig Grundbetydningen. Hvis dette er saa, kan Ordet umulig være laant fra Romansk. *flô-r* forudsætter vel en germ. Stamme **flô-wa-* i Aflydsforhold til **flê-wa-* = t, *flau*. Ved Siden af germ. **flê-wa-* (**flô-wa-*) stod det synonyme Rimord **hlê-wa-*, oht. *lâo*, t. *lau*, ndl. *lauw*; on. *hlær* «mild (om Veir)» af St. **hlâwja-*, ældre **hlēwja-*; ved Siden af *hlær* ensbetydende *hlý-r* med svageste Aflydstrin, St **hluwja-*. Germ. *hlê-* er Kontraktionsprodukt af den tostav. Rod idg. **kələ-* «være varm», i lat. *calor* (*-a-* = *-ə-*), lit. *szilù*, *szìlti* «blive varm», skr. *çar-*, *çrā-* «syde, koge», pc. *çīr-tá-* (*-īr-* kontraheret af *-ərə-*). Rimformen *flê-* skulde forudsætte en synonym idg. Rod **pələ-*, som jeg dog ikke kan paavise udenfor Germansk.

Ndl. *flauw* er vel, at dømme efter dets fremlydende *f*, laant i senere Tid fra Nt.

12. N. Dial. flint.

N. Dial. *flint* f. betyder foruden «Flintesten» ogsaa «lidet Stykke eller Skive af Sten eller Metal»; *flyve i flint*, *fara i flintr* betyder «springe i Stykker». Denne Betydning, der øiensynlig maa være den oprindelige, gjør det sandsynligt, at *flint* er etymologisk identisk med *splint*. *Flint* og *splint* er gamle Sideformer som gr. στέγος og τέγος. Smlg. ogsaa eng. *flitters* og *splitters* «pieces».

Gr. πλίνθος «Teglsten», hvormed *flint* almindelig sammenstilles (saaledes ogsaa af Kluge med et ‚vielleicht') kan ikke egentlig siges at ligge dette synderlig nær i Betydning.

Splint og *splitte* er etymologisk temmelig dunkle Ord, men maa vel sandsynligvis staa i Forbindelse med *spalte*.

Maaske er idg. **spl-ind* (af Grundrod **spel)*, dannet som gr. κυλ-ίνδω (af Grundrod **qel* «dreie»).

13. On. flá.

On. *flá*, pl. *flár* f. «Afsats, liden Flade i Fjeldvæggen»; Grundformen er **flahō*, idg. **plakā*; n. Dial. *flaa*, pl. *flær*, synes at vise en Kons-St., idg. **plak*, svarende nøiagtig til gr. πλάξ f. «Flade, ogsaa: Bjergflade». Med πλάξ har man ogsaa forlængst sammenstillet oht. *fluoh*, mht. *vluo* st. f. «fremstaaende eller brat nedstyrtende Fjeldvæg», besvaret i schweiz. *flūh*, *flūch* «lodret Fjeld, nøgen Fjeldvæg». Det tyske Ord, der enten maa være en kons. eller *i*-Stamme, staar i Aflydsforhold til det nordiske, Grf. **plōk(i)* eller maaske **plāk-(i)*.

I andet Aflydsforhold (svageste Vokaltrin) staar n. Dial. *fly* adj. «lodret» (om Fjeldsider) og *fly* n. «lodret Fjeldside». Idg. Grf. **pl̥k-jo-*. Andre hidhørende Ord er n. Dial. *flag* n. «nøgen Fjeldside, Svad», Grf. **plak-ó-m*, og *flog* n. «Klippevæg, ubestigelig Bjergside, hvortil intet kan fæste sig», df. *flog-brat*, on. *flug* n. «brat Fjeldside» (sv. Dial. *flygg*, *flåg*). Grf. **pl̥k-ó-m*.

Ved en nærliggende Tilknytning til «flyve» (sml. *fljúga fyrir berg*, «in jäher Flucht») opkom Nydannelser sem *flaug* og *fljug*, med samme Bet. som *flog*. Umuligt er det forøvrigt ikke, at ogsaa *flog* etymologisk kan hænge sammen med *fljúga*, ligesom det heller ikke kan modbevises, at *flag* «nøgen Fjeldside», som Aasen mener, hænger sammen med germ. *flakan* «afflaa».

Af samme Rod kommer ogsaa n. Dial. *flaa* n. (Grf. **flaha-*, idg. **plák-o-m*) og *flag* n. (Grf. **flaga-*, idg. **plak-ó-m*) og *flæ* n. (Grf. **plák-jo-m*) «Vidde, ogsaa: stort Søbassin», sv. Dial. *flaga* f. (ogsaa *flak* n.) «Flade overhovedet, især Søfladen», *ut på flake* ɔ: «ud paa aabne Søen».

Disse Ord og da fornemlig sv. *flak* er aabenbart nøie beslegtet med græsk πέλαγος «Hav», som man almindelig mod al lydlig Rimelighed forbinder med on. *bylgja*. Grundroden er **pelə*, **plā* og **pla* «udbrede», denne er udvidet dels med *-g* (πέλαγος, *flak*), dels med *-k* (*flaa* etc.).

N. Dial. *flō* f. og n. «grund, noget stor Vandpyt», sv. Dial. *flo* «¹) sumpet Skovmark, Myr, ²) tilfældig Vandsamling paa Marken» (ogsaa *floge* og *fluk*); n. Dial. *floe* m. «Vandpyt, Sump, Myr, Sumpflade», *floge* «grund Pyt»; on. *flói* m. «en saadan Udvidelse af et Vandløb, som dannes ved rig Tilstrømning af Vand eller ved Indsnævring af Terrænet, Bugt som fra Havet gaar ind i Landet»; jysk *flo* «Sted paa Hede mellem Klitter, hvor der staar Vand om Vinteren, men som er grønt om Sommeren».

Oprindelige Stammer er her **fluhō-* f. og **fluha-* n., **fluhan-* og **flugan-*, m. (grammatisk Vexel, idg.: **pḷ'k-on-* og *pḷk-ón-*). Herhid hører videre n. Dial *fly* n. «¹) Vandpyt, ²) grund Mudderpyt, ³) sumpet Fjeldslette». *fly* f. «vid, fugtig Fjeldslette med smaa Kjær, stor fugtig Flade langs Veien»; sv. Dial. *fly* n. «Vandpyt, Sump»; jysk *fly* (fk.) «¹) kort Vandløb til Havet med brakt Vand, ²) Vandpyt, Mosehul, ³) lav Eng, hvor Vandet løber over» kan være baade = n. Dial. *fly* og = **flyd*, on. *fljót* «Vandløb»; det sidste er det klarlig i Bet. ¹).

Grf. **fluh-ja-* n. og **fluh-ī-* f., idg. **pḷk-i̯o-m* og **pḷk-ī*. Nærbeslegtet med de nord. Ord er lit. *pelkė* f. «Torvmyr, Sump», preus. *pelky* «Myr, Sump», lett. *pelkis* «Vandpyt».

Sandsynligvis er alt dette ogsaa Afledninger af Roden **pelə-k* «være bred»; saaledes har jo de nordiske Ord ogsaa gjerne Bibegrebet «Flade».

Hid hører vel ogsaa n. Dial. *flott* f. «en jevn og skovløs Flade, Fjeldmyr». Grf. **fluh-tō* idg. **pḷktā*. Her træder Bet. «Flade» mere frem. Dette Ord staar da vel i fjernere Slegtskab til bair. *flacht* f. «Sandflade i Elv, som kun er lidet bedækket af Vand». I Hardanger siges *fljott*, vel ved Sammenblanding med *fljót* f. «Vandløb», der ikke ligger saa fjernt i Bet. I Telemarken bruges saaledes *flott* om vaade af bugtede Vandløb gjennemstrømmede Græsflader paa Fjeldene.

Et andet *fly* n., ogsaa af idg. Grf. **pḷkço-m*, «Spaan, Flis, Skjel, Fnug, Gran» hører til germ. *flahan* «flaa, afskalle». Smlg. n. Dial. *flaa*, pl. *flær* f. «Stykke Bark» (Grf.: **plak-*, Kons.-St.).

14. On. frekr.

On. *frekr* «graadig, begjærlig, streng, haard, nærgaaende»; n. Dial. *frek* og *fræk* «¹) graadig, begjærlig. ²) skarp, sterk, stram om Lugt og Smag. ³) skarp, om en Kniv, som er for

ynd i Eggen og derfor trænger for dybt ind. [4]) frisk, livlig. [5]) virksom, driftig, dygtig. [6]) pralende»; sv. Dial. *frek* «[1]) glubsk, madbegjærlig. [2]) bedsk, bitter. [3]) dygtig»; d. Dial. *fræk* «[1]) rask, uforsagt. [2]) fræk». Ags. *fræc* «graadig», *frec* «graadig, dristig», *freca* m. «krigersk Helt» (eng. Dial. *frake* «Mand»); eng. Dial. *frack* «paagaaende, ivrig», *frek* «hurtig, ivrig, fast, kraftig, kjæk». Got. *faíhu-friks* «begiærlig». Nt. østfris.) *frek* «sterk, kraftig, sund, munter, frisk, levende»; ndl. *frek* «gjerrig». Oht. *frek* «graadig, begjærlig»; mht. *vrech* «modig, dristig, tapper, livlig, frodig (vreches hâr)»; schweiz. *frech* «frisk, sund af Udseende, stor af Legeme»; bair. «livlig, smuk (om Farver), geil». Germ. St. *fraka-, freka-*. Udenfor Germ. foreligger denne Stamme i cymr. *rhewydd* «Geilhed» (St. **prag-ꝫo-*).

I nært Slægtskab staar on. *froekn*, *froekinn* «uforfærdet, modig», n. dial. *frøken* «[1]) dygtig, tapper, [2]) trivelig, [3]) graadig»; sv. Dial. *frøken* «graadig». Ags. *frécne* «dristig, vild, ond, farlig»; os. *frôkan* «vild, fræk, forvoven». Idg. St. **prôgn-ꝫo-*.

Ifølge Kluge (Et. W.) skulde Grundbetydningen af germ. *freka-* (og dermed sammenhængende Ord) være «begjærlig» og Specialisering paa Krigerlivet have ført til Betydningen «kampbegjærlig, forvoven». Allerede en noget grundigere Undersøgelse af Ordets Brug i de forskjellige Dialekter maatte have vist ham det urigtige i denne Antagelse. Fra Betydningen «begjærlig» kan jeg ikke se, at man kan komme til Betydningerne «frisk, sund, struttende, livlig». Derimod er den omvendte Vei meget ligefrem, og, som Sammenligningen med andre Sprog viser, ogsaa den rette, nemlig at ansætte som Grundbetydning «struttende, svulmende af Sundhed, frisk» etc., dernæst: «geil, (vel oprindelig kjønsligt) begjærlig, paagaaende, modig» etc.

Jeg forbinder *frek* og beslegtede Ord med gr. σπαργάω «[1]) svulme, strutte, være fuld af Saft. [2]) være vellystig, geil, yppig, uvillig, vred, vild»; σπαργή «svulmende, struttende Drift, Begjær, Lidenskab, Vrede». Idg. Rod. **spreg* og **preg*, som **steg* og **teg* «dække» o. l. Betydningerne stemmer fuldkommen; alene den nord. Betydning «skarp, stram» om Lugt og Smag er isoleret, men kan have udviklet sig af Bet. «livlig», smlg. den bair. Brug om livlige Farver. Betydningsovergangen var vel: «livlig, paagaaende, gjennemtrængende».

Sml. Betydningsovergangen i nord. *fraan:* on. *fránn* «coruscus», sv. Dial. *fræn*, *från* «gjennemtrængende om Lugt og

Smag, hvas, skarp, raakold (om Luft), heftig, hidsig»; n. Dial. *fræna* «dufte sterkt», *fræna* f. «Hidsighed», *fraanen* «rødmusset, rød og fyldig».

Med *frek* — σπαργάω smlg. ogsaa lett. *spirgt* «blive frisk og sterk, komme sig»; *spirgs*, *spirgls*, *spirgts* «frisk, munter, sund».

Ogsaa af den anden Rodform **spreg-* har Germansk Afledninger at opvise: on. *sprækr* «livlig, rørlig» (og *sparkr?* «livlig»), n. Dial. *spræk* «fyrig, frisk, livlig, urolig, sky, vild (om Dyr), kaad, lystig, kjæk, dygtig, ypperlig, fortrinlig», sv. Dial. «modig, glad, vakkert glinsende med lysende Farver» (smlg. bair. *frech*). Grf. **sprâk-ja*, idg. **sprêg-o̥-*. Hid hører eng. Dial. (formodentlig laant fra Nord.) *sprack* «livlig, kvik, energisk».

Til den behandlede Ordgruppe maa vistnok ogsaa stilles on. (sent) *frakkr* «modig, uforfærdet»; n. Dial. *frakk*, nogle Steder ogsaa *frak* «dygtig, i god Stand». Aasen bemerker: «i lignende Betydning bruges ogsaa fræg, fræk og spræk» (*fræg*, St. *frâg-ja-* egtl. «det som spørges efter, berømmelig», er oprindelig aldeles ubeslegtet ved disse Ord. Lyd- og tildels ogsaa Betydningsnærhed har draget Ordet hid). Af *frak* kommer n. Dial. *frakknast* «komme sig» (smlg. lett. *spirgt*). Sv. Dial. *frakk* og *frak* «god, rask, dygtig, sterk, modig, anselig, flink, hastig»; d. Dial. *frag* «fremmelig, vel udviklet (om Smaabørn)», *frakkelig* «fremmelig», *frakkes* «fremmelig, trivelig, munter».

frak, germ. St. **fraka-*, er = ags. *fræc*, en Aflydsform til *frek*, St. **freka-*; *frakk* kunde repræsentere germ. **fran-ka-*, dannet af samme Rod med Nasalinfix, eller **frak-na*, altsaa dannet med et andet Suffix.

I Tilfælde *frakk* gaar tilbage til et opr. **franka-*, maa det ialfald sikkerlig skilles fra t. *frank* «fri». Dette Adj. er vistnok, som det ogsaa almindelig antages, oprindelig identisk med Folkenavnet Franker.

15. On. gammi.

On. *gammi* m. «Hytte opført af Jord eller Græstørv», n. Dial. *gamme* m. «Jordhytte, Finstue», sv. Dial. (Dl.) *gamme* «det framskjutande taket paa ängbodar, under hvilket kokas». I d. Dial. betegner *gam* eller *gamme* dels en Fold eller et Aflukke i en Fæstald, hvor Kalve hensættes, dels ogsaa en Krybbe, i hvilken Hestene faar sit Foder, saaledes bruges det

ogsaa i Sydsv. i Bet. «Trækrybbe». Schweiz. *gämmeli* el. *gemmeli* «lidet Skur, hvori noget Kvæg og Halm kan opbevares». Ordet synes ifølge sin oprindelige Betydning «Jordhytte» at maatte hænge sammen med den idg. St. **gh(z)ōm-*, **gh(z)em-* «Jord», gr. χθών, av. *zem-* lit. *žēmė*. Oprindelig germ. St. **gaman-*, i svag Form **gamn-*, hvoraf **gamm-*; dette blev igjen efter Sidestammen **gaman* omformet til *gamman-*, paa samme Maade som on. *boli* «Tyr» forenes med mnt. *bulle* i en opr. stamvexlende Flexion: **bulan-*, **buln-*, hvoraf **bull-*, som efter **bulan-* blev *bullan-*.

16. On. gá.

On. *gá* (*gáði*) «have sin Opmerksomhed henvendt paa, ænse, give Agt paa». Subst. *gá* f. i *úgá* «Uopmerksomhed» og *gálauss* «uagtpaagiven»; n. Dial. *gaa* (*gaadde*) «merke, blive var, lægge Merke til, føle fornemme», *gaae* m. Agtpaagivenhed, *gaalaus*, sv. Dial. *gålås* «ligegyldig». Hertil on. *gaumr* m. og *gaum* f., n. Dial. *gaum* m. «Opmerksomhed», og on. *gát* f. «Opmerksomhed» (hvoraf igjen *gæta* passe paa), n. Dial. *gaat* n.[1]) Frank (Et. W.) sammenstiller feilagtig on. *gá* med ndl. *gadeslaan* «lægge Merke til», men *gade-* hænger tydelig sammen med on. *geð* n. «Sind»; smlg. oht. *getilôs* «tøilesløs», on *geðlauss* «letbevægelig», n. Dial. *gjealaus* «karakterløs», sv. Dial. *gealös* «flygtig, ustadig, ligegyldig», d. Dial. *gjeløs* «tankeløs».

gá og dertil hørende Ord sammenstilles almindelig med idg. **âvis* «aabenbar», gr. ἀισθάνομαι «lægge Merke til». *gá* skulde altsaa være opstaaet af **ga-avan*. Med *gaum* har Miklosich sammenstillet osl. *umu* «Forstand». *gát* kunde vel ogsaa forklares paa denne Maade, *á* som i *ái* = lat. *avus*. Men paa Grund af Ordenes fuldstændige Betydningsoverensstemmelse med tysk *achten*, synes det mig rimeligere, at de hører did. Roden er da det almen idg. **oq* «se, lægge Merke til», bevaret i got. *ahjan* «tænke», *ahma* «Sind», oht. *ahta* f. Opmerksomhed, on. *ætla* = **ahtilôn*. *gá* er altsaa = **ga-ahan*, *gaumr* = **ga-a(g)w-má-*, *gát* = *ga-ahta*, altsaa = det enstydige tyske *ahta* + *ga*.

---

[1]) Den nasalerede Udtale, som gå̧ har i Dalmaalet (Noreen, Arch. III, 17), er mig uforklarlig. Den af Noreen givne Etymologi tiltaler mig ikke. En idg. Rod *ank «følge» er høist problematisk.

17. gaare.

N. Dial. *gaare* m. «Cirkellinje i et Træ, Aarring, ogsaa Snit eller Skure, som danner en Ring», *gaara* f. Stribe, Linje, Aare, lang Forhøining eller Fordybning, ogsaa: Bølge paa Vandet», *gaar* f. «Stribe, Ring i Vandet efter et nedfaldende Legeme». Hid maa ogsaa høre, med andet Aflydstrin, *gare* m. «Stribe i Vandet efter en Baad». Isl. *gári* m. «Aare i Træ», *sólgáraðr* «solstribet». Sv. Dial. *gåra* f. «safrand i trän, spricka, rand, strimma i trän». Deraf Vb. *gåra* «voxe hurtigt» (om Træer) «trät gårar å väkser» (egtl. «faar Aarringe»?). D. Dial. *gaare* «Stribe, som Aarringene eller Marvstraalerne frembringer i Træ, dernæst: Stribe i Tøi».

Germ. Grf. **gêrô-*, **gêran-* (**gar-*) synes beslegtet med gr. χόρος, egentlig «Række» eller muligens ogsaa «Ring» (af Mennesker), lit. *žaras* «Række, Orden». Paa Gotland siges om Aarringene ikke *gårar* men *gårdar*. Dette Ord er det samme som on. *garðr* egtl. «Indhegning». Til Grund for *garðr* ligger den samme Rod som for *gaare*, idg. **gher-*.

18. On. geisli.

On. *geisli* «Straale», n. Dial. *geisle* m. og *geisl* n., jysk *gissel* «Straale, Skjær». Ordet ansees almindelig for identisk med on. *geisli* og *geisl* m. «Stav, Stok, især Skistav», ogsaa *gísli* «Skistav»; n. Dial. *geisl* n. «Svøbe, Pisk, Skistav», sv. *gissel* f. «Pisk». Oht. *geisala*, *geisla* f. «Pisk», nht. *Geisel* f. Rimeligvis er det et ganske andet Ord.

On. *geisli* og de andre Ord med Bet. «Stav» hænger paa det nøieste sammen med *geirr* (germ. St. **gaizá-*), ir. *gai* «Spyd», gr. χαῖος «Hyrdestav», smlg. skr. *heṣas* «Kastevaaben». Grf. for *geisli* er **gaisalan-*, en Deminutivdannelse. Lidet rimelig er Kluges Antagelse, at Ordet er sammensat med got. *walus* «Stav», opr. altsaa: **gais-wala-*, **gais-walan-*; derimod taler ogsaa den on. Sideform *gísli*. *geisli* i Betydningen «Straale» hænger vel sammen med flere nynorske Ord for «Bisol»: *gīl*, *gisl*, *gitl*, *gidd*, *gidder*, *gikk*, *gikksel* m. «Bisol, Regnbue». Isl. *gíll*. *gīl* er sandsynligvis opr. *gīz-lá-*, en Aflydsform til **gáis-la-*, *gidd* er kanske **giz-dá-*, *gisl* og *gill* synes at forudsætte en Urform **gisla-*. Roden er den samme som i lit. *gaĩsras* «fjern Lysglans i Horizonten», *gaisas* id., lett. *gaifchs* «Lysning paa Himlen», gr. φαιός «dæmrende, graa, midt mellem lys og mørk». Grf. **ghoisos*.

Af *gidd* kommer vel igjen n. Dial. *gidd* «skjælvende», *gidda* «skjælve» (laant i eng. *giddy?*), *gidn* f., *gidder* m. «fjernere Gjenstands Skjælven gjennem opstigende Damp».

19. gimmer.

D. Dial. *gimmer* «etaarsgammelt Hunlam», n. Dial. *gimber* og *gymber* f. «ungt Faar, som endnu ikke har faaet Lam», sv. Dial. *gimber, gimra, gemmer, gemra, gymmer, gymra,* on. *gymbr* f. «ungt Hunfaar, som ikke har havt Lam, eller netop har faaet sit første Lam», eng. *gimmer* «Faaret mellem dets første og anden Klipning».

gimmer sammenstilles rigtig med gr. χίμαιρα f. «Gjed», i Dor. «etaarsgammel Gjed», χίμαιρα f. «Gjed». Ordet er afledet af idg. **ghi̯ĕm-, *ghim-* «Vinter» (smlg. on. *vetrungr*, n. Dial. *vetrung* «aarsgammelt Dyr, især Føl og Kalv», t. Dial. *einwinter* «aarsgammel Gjed eller Ko», ir. *gamuin* «Kalv» af *gam.* «Vinter»).

De nordiske Former med *y* forliges ikke med denne idg. Stamme **ghiməro-*, **ghimərī.* Med *gymber*, on. *gymbr*, hænger videre sammen, on. *gymbill* og *gumbull* «Lam» og n. Dial. *gumsa* f. «Hunfaar», sv. Riksp. *gumse* «Væder», sv. Dial. *gumma* «Hunfaar». Smlg. maaske ogsaa eng. Dial. *gammerlamb* = vort *gimmerlam.*

Den til Grund for *gymbr* liggende Stamme *gum-*, idg. **ghm̥-* staar i Aflydsforhold til en Stamme *gam-* idg. **gham-* som Betegnelse for Faar eller Gjed. Denne gjenfindes i det afledede oht. *gamuz,* bair. *gams, gäms* «Gemse» og udenfor Germ. i oir. *gabar* «Gjed» (gall. i *Gabro-magus* «Gedesletten»), kymr. *gafr*, idg. Grf. **gham-ro.* Af denne Stamme *gam-* eller *gum-*, som ogsaa foreligger i *gumsa* og *gumbull* «Lam» (idg. Dem. **ghm̥-lo-* «lidet Faar») paavirkedes det opr. ganske ubeslegtede *gimber.* Det oprindelige **gimrī* = χίμαιρα blev ved Sammenblanding med denne Stamme til **gumrī, gymbr.*

Endnu et Kristenretsudkast fra det 13de Aarhundrede.

Af

Ebbe Hertzberg.

Over Indholdet af de to Kristenretter, der almindelig erkjendes at tilhøre den tidligere Del af Magnus Lagabøters Lovredaktionsvirksomhed, nemlig de saakaldte Nyere Gula- og Borgarthings (nedenfor betegnede med **NG**. og **NB**.), har saavel P. A. Munch (NFH. IV 1, S. 490—94) som K. Maurer (Ersch-Gruber, Encyklopædie, 1ste Sektion XCVI, S. 39—49) forlængst leveret indgaaende Oversigter, hvoraf fremgaar, at de i Henseende til kirkeretslig Udvikling indtager en Mellemstilling mellem de ældre provindsielle Kristenretter i Frosta-, Gula-, Eidsiva- og Borgarthingslovene og den yngre, for hele Landet bestemte Jons Kristenret (nedenfor betegnet med **J**.). Denne Mellemstilling kan nærmere angives saaledes, at de i rent kirkelige Anliggender allerede befinde sig paa samme strengt kanoniske Standpunkt som **J**., hvorimod de i enkelte Spørgsmaal, der vare Gjenstand for Strid mellem Stat og Kirke, navnlig angaaende Tiendens Erlæggelse og den med Patronatsretten i Forbindelse staaende Pligt for den læge Befolkning til at bygge og vedligeholde Kirkerne, indskrænke sig til i det væsentlige at gjengive Provindsiallovenes Bestemmelser og følgelig forsaavidt heller ikke naa frem til en for det hele Land fælles Ordning.

Hverken Munch eller Maurer sees imidlertid at have indladt

sig paa nogen Overveielse af, hvorvidt det kan siges at være sandsynligt, at den Række af Artikler, hvorved **NG.** og **NB.** danne Overgangen til **J.**, ogsaa virkelig skyldes en af Kong Magnus foranlediget Redaktion, eller om de ikke heller maa antages at være hentede fra en ham allerede foreliggende, men Efterverdenen ikke umiddelbart opbevaret Kilde. Begge Forfattere begrændse sig til at konstatere vedkommende Lovsteders Forekomst i de af Magnus udarbeidede Kirkelove, og Munch afviser derhos indirekte Tanken paa en omfattende Benyttelse af ukjendt Kilde ved en Bemærkning om, at (visse af) de nyredigerede Kapitler saavel ifølge Form som Indhold «hidrøre fra Geistlige, som Magnus saaledes ingenlunde har undladt at tage paa Raad med» (l. c. S. 493).

I Modsætning til denne af Munch antydede og af Maurer ikke modsagte Sammenhæng nærer jeg ingen Tvivl om, at Størstedelen af de Artikler i **NG.** og **NB.**, hvortil — bortseet fra en og anden Enkelthed — nogen Kilde ikke i de ældre Provindsialkristenretter kan paavises, ere afskrevne efter et Forarbeide, hvis Tilværelse der hidtil ikke er bleven gjort Rede for. De Kapitler, hvortil jeg hermed først og fremst sigter, ere: **NG.** 10 (= **NB.** 2) om Daaben, **NG.** 11 (**NB.** 3) om Udlæggelse af Barnefader, **NG.** 15 (**NB.** 7) om Fristed i Kirke og paa Kirkegaard (dog neppe Stedets sidste, fra Gul. 32 hentede Trediedel), **NG.** 16 (**NB.** 8) om Ret til kristelig Begravelse (dog kun lidt over første Halvdel), **NG.** 17 (**NB.** 9) om Nonhelg og Vandfaste, **NG.** 20—27 (**NB.** 12—19) om Kvatember- og andre Faster, Langefasten, Skriftemaal og Altergang, Fæstemaal, Lysning og Bryllup, Ægteskab og Hor, **NG.** 30 (**NB.** 21) om forbudne Slægtskabsgrader, samt **NG.** 32 (**NB.** 23) om aandeligt Slægtskab. Desuden slutter sig hertil **NG.** 18—19 (**NB.** 10—11), forsaavidt som den her givne Opregning og Klassificering af Helligdagene, omend væsentlig støttende sig til de tilsvarende Forskrifter i Gul. 17—18 og Frost. II 24—25, dog samtidig forholde sig saa selvstændigt ligeoverfor disse, at de maa siges at fremtræde i en delvis ny Redaktion (jfr. Maurer l. c. S. 41 b).

For hele denne Række af Lovsteder, udgjørende den i snævrere Forstand kristenretslige Del af de to Love, tillader jeg mig at erklære det for en retshistorisk Umulighed, at de fra først af kunne være redigerede efter Kong Magnus's Initiativ og under hans Autoritet. Selv om man med Munch gaar ud fra, at han ved deres Udarbeidelse har havt geistlig Hjælp,

og Forfatterens nøie Tilslutning til den almindelige Kirkeret saaledes til Nød kunde forklares, taler nemlig andre Betragtninger bestemt imod en saadan Forudsætning. Først er i saa Henseende at mærke, at de anførte Artikler for den allerstørste Del angaa Emner, som i det 13de Aarh. forlængst vare anerkjendte som hørende ind under den specielle kirkelige Lovgivning (f. Ex. Daab, Altergang, Faste, de forskjellige Helligdages ulige Grad af Hellighed, Begravelse, Kirkernes Asylret, Præsternes Cølibat osv.). Disse og lignende Punkter kunde Kongerne i Norge ikke mere end andetsteds ensidigen befatte sig med. Selv da Olaf d. hellige ordnede den oprindelige Kirkeforfatning stod Biskop Grimkell ham ved Siden og paaberaabes i Lovene udtrykkelig som Lovstifter jævnsides med Kongen, og paa de senere Udviklingsstadier er det navnlig Erkebisperne Eystein og Jon, der optræde som de kirkelige Lovgivere. Leilighedsvis nævnes dog ogsaa fremdeles en og anden Konge som deltagende i Bestemmelsernes Udfærdigelse ved Siden af Hierarkerne[1]); men det vilde være første og sidste Gang i Landets Historie, at en af dets Konger tiltog sig den Myndighed uden udtrykkelig Paaberaabelse af biskoppelig Samarbeide og Samtykke — en Paaberaabelse som i NG. og NB. helt og holdent savnes — at udfærdige en hel Kirkelov eller, om man vil, to saadanne. Saameget mindre forstaaeligt vilde et Overgreb af dette Omfang fra den verdslige Magts Side have været derved, at det skulde være foretaget af en Kirken personlig saa velsindet Konge som Magnus, hvis Imødekommenhed ligeoverfor Geistlighedens Krav senere vakte en saa voldsomt fremtrædende Misnøie hos Lægmændene i hans Raad. Endelig kulminerer Usandsynligheden i den Omstændighed, at saagodtsom samtlige ovenanførte Kristenretskapitler af Erkebiskop Jon ere

[1]) Gul.lovens Anvendelse af Kongerne Olaf og Magnus til Betegnelse af dens oprindelige og reviderede Kristenretssystem er øiensynlig blot at opfatte som en stærk haandskriftlig Forkortelse, der ikke gjør nogen Fordring paa officiel Betydning. Sars's noget paafaldende Fremhævelse af Kongernes og særlig Haakon Haakonssøns Forhold til Kirkelovgivningen (Udsigt II, S. 212) synes paavirket af den Opfattelse, at Begyndelsesordene i den saakaldte «Indledning» til Frost.loven indeholde et Slags Promulgation af en revideret Udgave af denne. I Virkeligheden har imidlertid — hvad paa andet Sted skal blive godtgjort — «Indledningen» intet med Frost.loven som Lovbog at skaffe. Allerede Keyser erkjender iøvrigt, at den norske Kirke i det herombhandlede Tidsrum «i renkirkelige Anliggender» besad selvstændig Lovgivningsmyndighed (Kirkehistorie I, S. 459).

befundne værdige til i mere eller mindre overarbeidet Skikkelse at optages i hans Kristenret[1]), hvorfra de atter tildels ere gaaede over i Biskop Arnes Kristenret for Island («A.»), ja i denne endog undertiden ere optagne næsten uforandrede, d. e. uden den Overarbeidelse, som Jon i Regelen havde ladet dem blive tildel[2]). En enkelt Gang har Arne desuden bearbeidet et hidhørende Lovsted[3]), som Jon ikke har benyttet. Man behøver kun overfladisk at kjende det tilspidsede Modsætningsforhold, som paa hin Tid herskede mellem verdslig og kirkelig Kompetence, for at indse det umulige i, at Hierarker som Jon og Arne skulde have villet nedlade sig til angaaende saa rent kirkelige Emner som de i disse Lovbud omhandlede at anvende som Grundlag for Bearbeidelse eller endog tildels at afskrive Bestemmelser, redigerede under verdsligt Tilsyn og udstedte af verdslig Autoritet. Ligesaalidt som det kunde falde en Konge som Magnus ind at forsøge sig paa et saadant Omraade, vilde Jon og Arne have bekvemmet sig til at tage Notits af deslige Overskridelser af de almindelig anerkjendte Grændser mellem Menneskers Lov og «Guds».

De anstillede Betragtninger lede derfor i mine Øine med Nødvendighed til at antage, at der for Magnus har foreligget en særskilt Omstændighed, som har gjort ham det muligt, uden i altfor høi Grad at støde an mod Kirkens Synsmaade, at tage Initiativet til Fremlæggelsen for Lagthingene af en ny Kristenret (i lokalt afpassede Exemplarer). Denne Omstændighed kan alene have bestaaet i, at der allerede fra fuldt kompetent kirkeligt Hold har været udarbeidet et fuldstændigt Kristenretsudkast, der dog hidtil formedelst visse uafgjorte Stridspunkter ikke havde opnaaet Anerkjendelse som Lov fra Kongens og Lagthingenes Side. Ved at lægge et saadant Udkast til Grund for sin nye Kristenret afvæbnede Kongen selvfølgelig i meget væsentlige Henseender de Indvendinger, som af Geistligheden kunde reises mod hans Fremgangsmaade, samtidig med at han omvendt aabnede sig selv Anledning til at stryge de Artikler

---

[1]) NG. 10 > J. 1; NG. 11 > J. 4; NG. 15 > J. 12; NG. 16 > J. 16, 17; NG. 17 > J. 22; NG. 20 > J. 27; NG. 21 > J. 28; NG. 22 > J. 63; NG. 23 > J. 40, 42; NG. 24 > J. 46; NG. 26 > J. 40, 44; NG. 27 > J. 45; NG. 30 > J. 47; NG. 32 > J. 50.

[2]) NG. 26 = A. 23, 25; NG. 30 = A. 27; NG. 32 = A. 28. A. citeres efter Storms Udgave i NgL. V.

[3]) NG. 25 > A. 24.

i Udkastet, mod hvilke Lægfolkets Modstand fortrinsvis var rettet, og istedet at indtage, hvad han fra sit Standpunkt kunde ønske udtalt. Med andre Ord, det var ikke til Udarbeidelsen af en hel, nyredigeret Kristenret, men kun til Afsluttelsen af et Kompromis ligeoverfor et fra Hierarkiet fremlagt, men hidtil paa Modstand fra verdslig Side strandet Lovværk, at Kongen maa formodes at have villet gribe Initiativet. Som de af ham istandbragte tvende, indbyrdes for Størstedelen sammenfaldende Kristenretter vise, har dette Kompromis skullet gaa ud paa, at Lovreglerne om de mest omtvistede Emner, Tiendens Erlæggelse, Kirkers Opførelse og Patronatsretten dertil, saavelsom om Forholdet mellem verdslig og kirkelig Jurisdiktion, burde vedblive at lyde som fra gammel Tid, samt at der i de nye Love skulde optages visse konstitutionelle Redegjørelser angaaende Kongedømmet som af Gud indstiftet (Thronarvefølgen og Hyldingsederne herunder indbefattede), men at man iøvrigt skulde befølge det foreliggende, kanonisk mest tidsmæssige Udkast. At dette Tilbud fra den verdslige Magts Side heller ikke er forekommet Episkopatet aldeles uantageligt, fremgaar deraf, at det lykkedes Kongen 1267 og 1268 at gjennemdrive Vedtagelsen af sine nye Kristenretter vesten- og søndenfjelds, uden at Biskopperne af Bergen, Stavanger, Oslo og Hamar sees at have nedlagt nogen Indsigelse, en i sig selv ret paafaldende Moderation, der maa have havt sin umiddelbare Aarsag. Først da Erkebispestolen, der lige siden 1263 paa et halvt Aar nær havde staaet ledig, i Slutningen af 1268 var bleven tiltraadt af Jon Raude, fik Piben en anden Lyd, idet denne myndige Prælat overhovedet ikke vilde vide af nogen endog blot forligsøgende Indblanding fra verdslig Side i Kirkelovgivningen og derved bragte det Kompromis, som **NG**. og **NB**. faktisk indeholdt, til atter at gaa tilbage.

At Sagens Sammenhæng har været den her optrukne, vinder i høi Grad Bestyrkelse ved en nærmere Undersøgelse af de to nævnte Kristenretters indre Bygning. Som enhver ved en opmærksom Gjennemgaaelse af deres enkelte Kapitler kan forvisse sig om [1]), hersker der nemlig en paatagelig Forskjel mel-

---

[1]) Pladsen tillader ikke udførligere Citater af de forskjellige her mod hinanden stillede Kildesteder, hvilke vistnok ogsaa bedst læses i sin Sammenhæng i selve Lovudgaven.

lem de Stykker, der maa formodes at være hentede fra det kirkelige Udkast, og dem, der enten har sine let paaviselige Kilder i de ældre Love, eller som maa skyldes Kong Magnus's egen Redaktion. Det bedste Exempel paa det sidste Slags danner **NG.** 2, hvis salvelsesfulde, slæbende Ordelag og opbyggelige Talemaader ganske stiller Stedet i Klasse med Dommerkapitlet i Landsloven (IV 17) eller med Hrdskr. 28—29. I bestemt Modsætning saavel hertil som til **J.**, der ligeledes lider under megen vidtløftig Ordbram og udtværet Ræsonnement (man jævnføre navnlig **J.** 40 med **NG.** 23, **NB.** 15), udmærker de kirkelige Hovedbestemmelser i **NG.** og **NB.** sig ved en koncis og grei Redaktion uden væsentlige Overflødigheder og røber i det hele baade, at Forfatteren har været en god Stilist, og at de alle ere udgaaede af en og samme omhyggelige Støbning. Munch bemærker vistnok (l. c.), at der «paa enkelte Steder spores en vis Præketone», og dette er forsaavidt rigtigt, som den udpræget belærende, man kan nærmest sige, katechismemæssige Fremstilling, som anvendes, ikke vel har kunnet undgaa leilighedsvis at slaa en Smule over i det opbyggelige. Men Afstanden mellem disse smaa, navnlig i Motiveringerne indløbne Fromheder og den ligesaa fordringsfulde som banale Svulst, hvori Kong Magnus's og Erkebiskop Jons Tidsalder sees at have behaget sig, er stor nok til at henvise Affattelsen til et tidligere Tidspunkt, da Diktionen endnu ikke havde naaet en saadan Bredde. Paa den anden Side skille de samme Stykker sig fra de ældre Kristenretter og særlig ogsaa fra Erkebiskop Eysteins, i Frost.loven opbevarede, ved en hel anden Gjennemarbeidelse af Stoffet. Selv hvor der gaaes stærkt ind paa Enkeltheder, møder man ikke den ældre kasuistiske Fremstilling (jfr. f. Ex. **NG.** 30, **NB.** 21 med Frost. III 1); meget mere fremtræde Bestemmelserne generaliserede og saavidt muligt sammentrængte. I Spidsen sættes regelmæssig den tilhørende Almensætning, hvorpaa følger dens Anvendelse i de forskjellige Retninger, idet der lægges Vægt paa, at Oversigten over de derunder indgaaende Tilfælde ved Hjælp af Klassifikation og Nummerering bliver fuldstændig (Exempler i næsten hvert af de ovenanførte Lovsteder). Hvor Forfatteren anser det for hensigtsmæssigt at udtale Motiver, sker dette gjennem et forholdsvis kort og fyndigt, religiøst Ræsonnement, men samtidigt med en vis umiddelbart befalende Myndighed, som er de ældre, mere demokratisk skrevne Kristen-

retter fremmed. Saavel i dette Punkt som overhovedet ved sin hele Stil og Holdning staa de nye kristenretlige Dele af **NG.** og **NB.** nærmest den Sprogtone og Udtryksmaade, der i den verdslige Lovgivning gjenfindes i Udfærdigelserne fra Haakon Haakonssøns Tid, navnlig i den saakaldte Indledning til Frost.loven.

Den her fremhævede eiendommelige, definerende Gjennemarbeidelse af Stoffet ikke mindre end den afrundede Stil, der saa fordelagtig har udmærket det omhandlede Kristenretsudkast, indbyder imidlertid ogsaa til at se os om, for om muligt ved Hjælp af de samme Kjendemærker at opdage andre Brudstykker deraf udenfor den Forbindelse, hvori Flesteparten er bleven indlemmet i **NG.** og **NB.** I saa Henseende træffer man da allerede i **NG.** selv et Lovsted, der øiensynlig delvis har hørt hid, men som ved Kompilationen er bleven løsrevet fra det øvrige kristenretslige Stof og i stærkt overarbeidet Skikkelse sat ind i en Sammenhæng, hvor det kun daarlig passer. Hermed sigtes til det i **NG.** 3 indeholdte Forbud mod Trolddom og anden Hedenskab, der har faaet Plads lige foran Bestemmelserne om Thronarvefølgen og lige efter det Kapitel om det kongelige og biskoppelige Embedes guddommelige Indstiftelse, hvormed Arvefølgereglerne ellers næsten overalt[1]) umiddelbart indledes. Det er klart, at denne **NG.**'s Ordning ikke kan have været den oprindelige. Redaktørerne har imidlertid fundet det hensigtsmæssigt i Tilknytning til (eller for at tale med Maurer som en «Nutzanwendung» af) Kapitlet om de to Embeder, der ogsaa fremhæver Kongens og Biskoppens Pligt at være Troens Vogtere, at formulere deres heraf afledede Pligt til i Fællesskab at straffe alt hedensk Væsen. Hvad der ved denne Motivering tilsigtedes opnaaet, springer let i Øinene. Af **J.** 56 erfares, at Episkopatet vilde have Trolddomssager henførte blandt de rent kirkelige Forbrydelser, for hvilke Bøderne udelte tilfaldt Biskoppen, medens **NG.** 3 fastholder den ældre Regel om deres Halvering mellem Biskop og Konge. Til Begrundelse af dette ældre Standpunkt har nu tydeligvis Bestemmelsens Tilknytning til Kapitlet om Kongen og Biskoppen som Guds jævnstillede «Ombudsmænd» skullet tjene. Men heraf følger omvendt, at det

---

[1]) Nemlig i Jarnsiða, Landsloven, Byloven, Jonsbogen og Arnes Kristenret. Alene i Hirdskraaen er Kapitlet om de to Embeder udeladt og erstattet ved en i samme Retning gaaende kortere Udtalelse.

Redaktørerne af NG. foreliggende geistlige Udkast allerede maa have gjort samme strengt kanoniske Betragtning af Trolddomssager gjældende som senere J. 56; thi kun isaafald havde hine Opfordring til paa en saa iøinefaldende Maade at sprænge fra hinanden de samhørende Kapitler 2 og 4 ved at kile ind mellem dem det ganske uensartede Forbud mod Trolddom. Trods den Omarbeidelse, som sidstnævnte Bestemmelse samtidig maatte undergaa, og hvorved den tillige er bleven forsynet med en liden Indledning, hvis kongevenlige Tendents og slæbende Ordelag vidne om, at den er skreven i Magnus's egen Tid, er der dog ogsaa blevet Spor tilbage af, at Kapitlet oprindelig har tilhørt det kirkelige Udkast [1]).

Inden jeg forlader de i NG. optagne Lovsteder, tilføier jeg, at der synes at være al Grund til at formode, at den i Begyndelseskapitlet indsatte Troesbekjendelse ligeledes er hentet fra Udkastet. For Magnus maatte Optagelsen af et saadant Kapitel, der ganske savnedes i de ældre Kristenretter, ligge temmelig fjernt, medmindre han havde et allerede givet Exempel for sig. Derimod svarede Indsættelsen af Troesartiklerne særdeles godt til den docerende, om Katechismerne mindende Fremstilling, som Udkastets Forfatter udmærker sig ved [2]).

Hovedsagelig er det dog naturligvis i J. og A., at de Fragmenter af Udkastet maa søges, som NG. og NB. ikke i sin egentlige kristenretslige Del have bevaret. Virkelig gjenkjendes da ogsaa dets Fremstilling og Stil — foruden i de ovenfor anførte, der ere fælles for alle fire eller idetmindste de tre af nævnte Kristenretter — i A. 14 (om Fredhellighed for Geistlige og Kirkegods), i første Halvdel af A. 17 (om dem, der

---

[1]) Særlig gjælder dette Midtstykket, der begynder med «*en þessir luttir hœyra til villu oc hœidins atrunadar*», og hvortil ingen Kilde i de ældre Kristenretter kan paavises. Derimod er Kapitlets sidste Trediedel i ethvert Fald omarbeidet, om ikke helt nyt i NG. selv; dets Udtryksmaade er her væsentlig laant fra de ældre Love, hvortil Redaktørerne af NG., naar de ikke fulgte Udkastet, delvis pleiede at gribe tilbage.

[2]) At Erkebiskop Jon ikke har anseet det nødvendigt i dette Punkt at følge Udkastet, har vistnok havt sin nærmeste Grund i, at Kong Magnus havde beholdt Kapitlet i Spidsen for sin senere (verdslige) Kristendomsbolk i Lands- og Byloven. Dog sees det samme Hensyn for Jonsbogens Vedkommende ikke at have hindret Arne fra ligeledes at give det den første Plads i sin Kristenret; men han skjønnes jo rigtignok i Modsætning til Jon at have sat sig til Formaal en Sammenarbeidelse af den verdslige og den kirkelige Kristenret i et fælles Afsnit.

ikke have Ret til at oprette Testament), samt i følgende Kapitler af J.: 6 (om Konfirmation), — 8 (om Opførelse af Kirker, — sidste Punktum dog vistnok undtaget), — 15 (om Testament), — 18 (om Tiende), — 23—26 (om Hellig- og Fastedage), — 38 (om religiøse Løfter), — 39 (om Almisser), — 41 (om Bryllup, — dog ikke Slutningsbestemmelsen, der paabyder kirkelig Vielse), — og, som det synes, 55 (om Aager). Jævnfører man disse Lovsteder med saadanne, der ligesaa utvivlsomt hidrøre fra Jons egen Pen, saasom J. 51 og 54, vistnok ogsaa 43 og 52, falder Forskjellen i Udtryksmaaden umiddelbart i Øinene, idet de sidstes brede Ordflom er saameget stærkere og, selv hvor der blot kan være Tale om en Gradforskjel, i de fleste Fald ganske distancerer de fra Udkastet hentede, men af Jon i hans Maner overarbeidede Artikler. Hist og her — og saaledes navnlig i J. 15 (om Testament) — er Overarbeidelsen rigtignok bleven saa indgribende, at man maatte være i Tvivl om, hvorvidt ikke hele Stykket var Jons eget Produkt, hvis ikke paa den anden Side enkelte Sætninger saavelsom den Omstændighed, at Emnet maa formodes at have været behandlet i Udkastet, talte for dettes Prioritet. Desuden besidde vi i J. 40, jævnført med NG. 23 (NB. 15) et notorisk Exempel paa, hvormeget vidtløftigere et fra Udkastet hentet Kapitel kunde blive, naar det toges under Jons Bearbeidelse.

Tør jeg derpaa i Henhold til det oven udviklede vove et Forsøg paa at restaurere Udkastet nogenlunde i dets Helhed, saa er det ved Kapitlernes Orden at mærke, at denne — som ogsaa af Maurer (l. c. S. 40 b—41 a) udtalt — nærmest synes at have fulgt Rækkefølgen i Frost.kristenretten, ligesom den paa den anden Side i det væsentlige tillige gjenfindes i J. I Spidsen maa da Troesbekjendelsen, NG. 1, formodes at have staaet. Efter denne ere Emnerne komne i følgende Orden: Daaben, NG. 10, NB. 2; — Barnefader, NG. 11, NB. 3; — Konfirmation, J. 6, A. 11; — Kirkers Opførelse, Vedligeholdelse og Indvielse; dog er af de hidhørende Bestemmelser neppe andet end de tre første Fjerdedele af J. 8 med den deri motiverede Afvisning af Patronatsretten bevaret; — Kirkers og Kirkegaardes Fredhellighed, NG. 15, NB. 7 (vel dog kun de to første Trediedele); — Fredhellighed for Geistlige og Kirkegods, A. 14; — Testament, J. 15, A. 16 (første Halvdel), 17 (første Halvdel); — Begravelse, NG. 16; NB. 8; — Tiende, J. 18; — Hellig- og Fastedage, NG. 17—19, NB. 9—11; J. 26; — Fredags- og

Kvatemberfasterne, Fastefritagelser o. lign., Skriftemaal og Peterspenning, **NG**. 20—22; **NB**. 12—14; — Løfter og Almisser, **J**. 38—39; — Fæstemaal, Fæstekvinders Børn, almindelige Ægteskabshindringer, Hor, tilladte Bryllupstider, **NG**. 23—27; **NB**. 15—19; — legemligt og aandeligt Slægtskab som Ægteskabshindring, **NG**. 30—32; **NB**. 21—23; — til Slutning er der vistnok kommet enkelte forskjelligartede Bestemmelser, hvoriblandt Forbudet mod Trolddom og Hedenskab, **NG**. 3 (Midtstykket og Slutningen, den sidste dog i en anden Skikkelse), og (formodentlig) mod Aager, **J**. 55. Hele denne Opregning, hvori Artikler af **J**. og **A**. blot ere optagne, naar ikke de tilsvarende fandtes i **NG**. og **NB**., og hvor forøvrigt navnlig de fra **J**. hentede maa tænkes befriede fra den Overarbeidelse, de i den Forbindelse, de nu befinde sig i, have været underkastede, maa selvforstaaelig kun opfattes forslagsvis; jeg tør jo ikke anse det udelukket, at jeg i et eller andet Punkt kan have seet feil. I det store taget maa jeg imidlertid hævde, at en omhyggelig Vurdering af Sprogtone og Fremstilling i det os til Raads staaende kristenretslige Materiale maa lede til et Resultat som ovenangivne.

Sammenlignes dernæst det her opnaaede Billede af Udkastet med de ældre Kristenretter, navnlig da igjen Frost.-lovens, viser det sig, at Forfatteren har strøget en Række detaljerede Bestemmelser, som han ikke længere har anseet nødvendige [1]), saaledes de i Frost.loven udførligt fremsatte Forbud mod visse Sorter Spise samt de ikke mindre i Enkelthederne redigerede Forbud mod Arbeider paa Helligdag. Han har øiensynlig fundet, at det ikke hørte særlig hjemme i en Kristenret at indprente, at selvstyrtede Kreaturer o. lign. ikke burde nydes uden i værste Nødsfald, og hvad angik de enkelte Sysler, der kunde eller ikke kunde tillades paa de forskjellige Helligdage, har han erstattet Opregningen deraf ved et almindeligt Forbud mod at «bryde Helgen» og saaledes overladt det til den lokale geistlige Pønitents at afgjøre, hvorvidt et saadant Brud i det enkelte Tilfælde forelaa. Ligeledes har han udeladt Paabudet til Præsten om ved Omsending af Kors-

---

[1]) At det er Forfatteren af Udkastet og ikke først Redaktørerne af **NG**. og **NB**., der har taget Initiativet til disse Udeladelser af ældre kristenretsligt Stof, følger af de sidstes hele Stilling. Det kunde ikke falde d e m ind paa det rent kirkelige Omraade at forlade de traditionelle Veie, med mindre der fra geistlig Side var gaaet foran.

budstikke at minde Menigheden om hver indtræffende Helligdag (jfr. allerede Overskriften til Gul. 19, hvorom Maurer l. c. S. 41 b), Paabudet til Sognefolkene om Udførelse af Veiarbeider (Frost. III 19) og endelig alt, hvad der endnu i Frost.kristenretten indeholdtes af processuelle Bestemmelser (hvilke Dage, der vare *«sæknir»*, Forfølgelse af Kristenretsbrud, Edsaflæggelser i Kristenretssager etc.). Den korrekte kanoniske Tankegang var jo ogsaa, at det hele Pønitentialsystem var et internt kirkeligt Anliggende, der ikke egnede sig til at behandles i en Lovbog for Hvermand, og at Retstvistigheder, hvori kirkelige Interesser af nogen Art stod paa Spil, henhørte under geistlig Domstol, hvis Organisation ligeledes var Kirkens egen Sag. Det maa overhovedet ikke glemmes, at Kirkelove i Landets eget Sprog udenfor det skandinaviske Norden var noget for Middelalderens kirkelige Bevidsthed fremmed[1]), og at der derfor fra kanonisk Synspunkt burde iagttages en vis Forsigtighed med, hvad der i en saadan Lov medtoges, særlig naar Emnet, som Tilfældet var med den geistlige Jurisdiktion, var Gjenstand for aaben Strid mellem Kirke og Stat. Heller ikke Jon optog i sin Kristenret andet end enkelte rent ydre Lovbud vedkommende Retsforfølgningen[2]).

Det vil erkjendes, at de heromhandlede Udeladelser ere ligesaa karakteristiske for Værkets Anlæg og Tendents som Fortegnelsen over dets Kapitler. I begge Retninger danne de tagne Hensyn tilsammen et fyldigt Vidnesbyrd om det gjennemførte kanoniske Standpunkt, som dets Forfatter har fastholdt, og som for de Artikler, der have fundet Optagelse i **NG**. og **NB**., allerede i den citerede Redegjørelse af Maurer er blevet tilbørlig fremhævet[3]). I den nærmeste Sammenhæng med dette strengt hierarkiske Standpunkt staar tillige den Selvstændighed, som han har udvist ligeoverfor sine indenlandske

---

[1]) Kardinallegaten Vilhelm af Sabina benævnte da ogsaa som bekjendt en af de gjældende norske Kristenretter *«liber extraordinarius in vulgari eorum scriptus»*, NgL. I, S. 453.

[2]) Naar Jon derimod med Hensyn til andre Emner atter vendte tilbage til Frost.kristenrettens detaljerede Forskrifter, ligger øiensynlig heri en vis Reaktion mod den af Udkastets Forfatter befulgte Synsmaade, der saaledes i Jons Øine har brudt for meget med, hvad man var vant til at finde omhandlet i Kristenretten.

[3]) Munchs Bemærkninger gaa ligeledes ud paa at anerkjende disse Artiklers geistlige Forfatterskab, om han end vil have dem formulerede i Koug Magnus's Redaktionskomité.

Kilder. I denne Henseende er Udarbeideren overhovedet enestaaende i den norske kirkeretslige Udvikling. Medens Erkebiskop Jon paa nogle ganske faa Artikler nær har indskrænket sig til at kompilere og bearbeide Udkastet og Frost.lovens Kristenret, og medens Erkebiskop Eystein, skjønt langt uafhængigere, dog ogsaa i stor Udstrækning kan skjønnes at have udskrevet den ældre, for os tabte Frost.kristenret, har den Methode, Udkastets Forfatter benyttede, bragt ham til saagodtsom helt igjennem at levere nytilhugne Stene til Bygningen. Ganske vist sees han herunder at have havt for sig saavel Gul-lovens som Frost.lovens Kristenretter og fra disse hentet adskillige Enkeltheder[1]); men det er dog kun spredte Bidrag («Anklänge», som Maurer kalder dem), der saaledes kunne paa-

---

[1]) De vigtigste af disse ere: i **NG.** 16, **NB.** 8 er benyttet Gul. 23; i **NG.** 10–11, **NB.** 2–3 ere Indledningssætningerne hentede fra Frost. II 1, som ogsaa forøvrigt har afgivet et og andet Udtryk til disse Kapitler; i **J.** 18 er benyttet Frost. II 18, i **J.** 39 Frost. II 32—33, i **J.** 41 (første Halvdel) Frost. III 12. Paavisningen af andre Anvendelser af Kildesteder vanskeliggjøres ved Usikkerheden om, hvorvidt ikke Benyttelsen først er skeet ved Redaktionen af **NG.**, **NB.** eller **J.** selv; dette gjælder saaledes Anvendelsen af Gul. 32 i **NG.** 15, **NB.** 7 (sidste Del), af Frost. II 15 i sidste Led af **NG.** 16, **NB.** 8, af Frost. II 13 i **J.** 8 (Slutn.) og af Frost. II 19 i **J.** 18. — Omvendt søger jeg ikke Kilden til **NG.** 16, **NB.** 8, samt **NG.** 31—32, **NB.** 22—23 i Slutningskapitlerne af Eids. Kr. I, men mener tværtimod, at disse (fra sidste Trediedel af Kap. 50 af) netop have havt sin oprindelige Plads i Udkastet, hvorfra de engang langt nede i det 13de Aarh. ere blevne føiede til Slutningen af en Hovedafskrift af den ældre Eids.kristenret. At de anførte Slutningsbestemmelser i Eids.kr. I overhovedet ikke fra først af har tilhørt denne Retsbog, fremgaar af flere Omstændigheder. Saaledes gjenoptager Kap. 52 i en nyere Form et Emne, som allerede er behandlet i Kap. 30, nemlig de forbudne Slægtskabsgrader. Denne Form tilhører egentlig Revisionen af Gul.kristenretten under Magnus Erlingssøn; men at Eids.kr. I 52 ikke umiddelbart er hentet derfra men f.a samme Kilde, som **NG.** 31, **NB.** 22, fremgaar dels af, at det ligesom disse har 17, ikke som Gul. 24 (omend maaske blot ved en Udeladelsesfeil) 16 opregnede Kvinder, dels af den Omstændighed, at det efterfølges af samme Kapitel som i **NG.** og **NB.**, nemlig disses Bestemmelse om aandeligt Slægtskab, hvilken altsaa ligeledes i Eids.kr. I er bleven tilføiet efter Udkastet, af hvis Fremstillingsmaade og Stil det da ogsaa bærer paatageligt Præg Endelig foreligger der tillige i Eids.kr. I 50 et sildigt Laan fra Udkastet. Den med Ordene «*oc æi griðniðingar*» begyndende Opregning af Misdædere, der skulde nægtes Begravelse i viet Jord, sees nemlig allerede deraf at være en uorganisk Tilsætning, at den omhandler Selvmordere, der lige forud i Lovstedets oprindelige Del vare blevne tisstrækkelig omtalte, men navnlig ogsaa af, at der medtages Aagerkarle, hvilke først saa sent som ved en Retterbod af Magnus Lagabøter (af

vises, og selv hvor Emnerne kunde synes at indbyde til en simpel Gjengivelse af de ældre Bestemmelser, har Forfatteren fundet sig opfordret til at redigere Artikelen selvstændig[1].

Af alt, hvad der kan sammenstilles til en Karakteristik af Udarbeideren, fremgaar følgelig, at han ikke alene har været i fuld Besiddelse af sin Tids kanoniske Dannelse og hierarkiske Sindelag, men at han tillige har skrevet i myndig Bevidsthed om at sidde inde med Ret til paa det kirkelige Omraade at tage den legislatoriske Ledelse. Foruden den fuldstændige Omredaktion af de nedarvede kristenretslige Bestemmelser, som han har sat sig til Formaal at foretage, er det navnlig ogsaa at mærke, at hans Arbeide uomtvistelig var tænkt at skulle gjælde for det hele Land og ikke som alle dets Forgjængere blot for et enkelt Lagdømme. Til en saadan Begrændsning er der hos ham ikke den fjerneste Antydning. Tværtimod tager den hele Udtryksmaade, med Undgaaelse af alt, hvad der kunde smage af lokale Sædvaner, Sigte paa det kristenretsligt ufravigelige og almengyldige. Men heraf maa atter drages den Slutning, at Forfatteren, om han maaske ikke selv ligesom Eystein og Jon har været Erkebiskop, dog — hvad i Realiteten kommer ud paa et — har skrevet efter Opdrag af en Erkebiskop. Alene en saadan var i den Stilling, at han kunde gaa i Spidsen for en samlet Kodificering af Landets hidtil splittede Kirkelovgivning.

Mere end dristigt kunde det derimod synes at ville forsøge paa at udpege den enkelte Erkebisp, der her har været den virksomme. Imidlertid ligge Omstændighederne saaledes til, at de maa siges af sig selv at fremtvinge en Formodning. Den uden al Sammenligning betydeligste norske Erkebiskop mellem Eystein og Jon er Sigurd, der beklædte Værdigheden i den forholdsvis lange Tid 1231—1252, og hvis hierarkiske Standpunkt, skjønt han forøvrigt i al sin Færd viste sig som en

---

1265? jfr. Munch, NFH. IV 1, S. 491) stempledes som Forbrydere, men dog formentlig allerede i Udkastet har været Gjenstand for samme Bestemmelse, som indtoges i J. 55. Opregningens første Stamme findes iøvrigt allerede i Gul. 23; men denne er i Udkastet bleven betydelig udvidet, og Udvidelsen derfra kommen Eid.kr. I 50 tilgode.

[1]) Jfr. saaledes NG. 27, NB. 19, om tilladte Bryllupstider, med Frost. III 9, — NG. 24, NB. 16, om Fæstekvinders Børn, med Frost. III 16. — J. 25, om «Gangdagene», med Frost. II 31. Kapitlerne angaaende Helligdagene ere allerede ovenfor nævnte.

sindig Mand, i de langvarige Underhandlinger om Haakon Haakonssøns Kroning fremtraadte med udholdende Seighed. Af en Retterbod af 1327 vide vi nu, at Kong Haakon og Erkebiskop Sigurd for en af dem i Fællesskab godkjendt Kristenrets Vedkommende «*skipado ok samþyktu at ganga skildi* (*um* el. *ifvir allan Noreg* tilføies i to af de fem Varianter) *með þeirra bazstra manna rade ok samþykt, er þa varo i rikinu*». Keyser, Munch, Maurer, Zorn, Sars og Bang[1]) ere enige om, at hermed menes den i Frost.lovens Vulgattext optagne, med Erkebiskop Eysteins i det store taget identiske Kristenret, og at Oplysningen i Retterboden af 1327 derfor er enstydende med, omend noget udførligere og præcisere end de tilsvarende i tvende Retterbøder af 1290 og 1316. Jeg ser heller ingen Grund til at fravige denne Opfatning[2]). Den ret mærkelige Omstændig-

---

[1]) Heller ikke v. Amira synes i dette Punkt at skille Følge, jfr. især Germania, N. F. XX S. 163. Se forøvrigt Keyser, Kirkehistorie I, S. 393—97; Munch, NFH. IV I, S. 113; Maurer, l. c. S. 17, og Entstehungszeit der Frost.lög, S. 58; Zorn, Staat und Kirche, S. 169 ff.; Sars, Udsigt, II S. 212; Bang, D. norske Kirkes Hist., S. 118.

[2]) G. Storm, der i Tidsskr. f. Retsvid. 1890, S. 425 ff., udvikler en modsat Anskuelse, søger at svække Vidnesbyrdet af 1327 ved at sammenstille det dels med de ovenanførte af 1290 og 1316, dels med endnu tidligere i Kong Eriks store Retterbod af 1280 § 27 samt i et Diplom af 1282. I mine Øine stadfæste disse Steder hinanden indbyrdes, og navnlig er det at mærke, at Formynderregjeringens betydeligste Medlem, Bjarne Erlingssøn, i 1282 erklærer, at den gjældende Kristenret var den, «*er var um daga Sigurdar ærchibiskups oc Haconar konongs*» (Dipl. Norv. III No. 20); thi denne Udtryksmaade er netop en af dem, der i Lovsproget anvendes, naar selve Lovstifterne skulle paaberaabes (jfr. især om Norges vigtigste Lovstifter, Olaf d. hellige: «*um daga Ólafs hins helga*»; se ogsaa i Noten til A. 21, NgL. V S. 32, Meddelelsen om det islandske Tienderegulativs Vedtagelse «*a dogum vyrdulegs herra Gizurar byskups*», hvor dette Udtryk ikke saameget er en blot og bar Tidsangivelse som en Paaberaabelse af Biskoppens Autoritet som Lovstifter. Jfr. ligeledes det bekjendte Sted hos Schmid, Gesetze d. Angels., S. 68, hvor Kong Alfred opregner sine Forgjængeres Lovgivningsarbeider i følgende Ord: «De (Love), som jeg stødte paa, enten fra min Frænde Ine's Dage (*dæge*) eller fra Offa's, Mercernes Konge, eller fra Æthelbryhts, den første Angler, der modtog Daaben, disse har jeg, naar de syntes mig rigtige, samlet, men udeladt de øvrige»). I Henhold hertil maa ogsaa Haakon og Sigurd antages angaaende Kristenretten at have truffet en Forføining, der dannede et Slags Udgangspunkt for en ny Periode. Og Forføiningen kan alene have bestaaet i en Udvidelse af Frost.kristenretten til at gjælde over hele Landet. Samtlige ovennævnte Henvisninger tale om en enkelt bestemt Kristenret, hvilken de øiensynlig forudsætte som almengjældende, omend dette udtrykkelig blot siges i et Par Varianter, og om nogen anden i Tiden før Magnus

hed, at de til os naaede ældre Brudstykker af Frost.lovens Kristenret regelmæssig skriver «Erkebiskoppen» medens Resenianus og andre yngre Codices have ombyttet dette med «Biskoppen», kan alene forklares ved den Antagelse, at Loven fra først af kun var bestemt til at anvendes i Erkebispens eget Stift, men derpaa senere er bleven udvidet til at gjælde i Landets samtlige Bispedømmer. At Sagen har været fore paa et Rigsmøde (formodentlig det i Bergen 1247 lige efter Kroningen), erfare vi ligeledes af Udtrykkene i Retterboden af 1327. Spørgsmaalet har altsaa været Gjenstand for indgaaende Underhandlinger, hvis Udfald kan betragtes som et for Øieblikket passende Kompromis mellem Kongen og Erkebiskoppen. Til det første Stadium i disse Underhandlinger synes det mig nu nødvendigt at henføre Fremlæggelsen af det Kristenretsudkast, for hvilket ovenfor er redegjort. Da hverken dettes sproglige Holdning eller selve Tidsomstændighederne tillade at tænke paa de første Aar af Magnus Lagabøters Regjering, og paa den anden Side det nysnævnte Forlig maa antages at have stillet den hele Kontrovers i Bero for det sidste Decennium af Haakon Haakonssøns Tid, kan Forslaget om Udkastets Vedtagelse blot være fremsat paa et Tidspunkt, da Kong Haakon og hans Erkebisp endnu ikke vare blevne enige [1]). Til nogen umiddelbar Hidførelse af en saadan Enighed var det imidlertid heller ikke

---

Lagabøter for hele Landet anvendbar Kristenret end Frost.lovens haves ingen Antydning. At opfatte Betegnelserne «*forn kristendomsrett*» (1280), «*Kristinn retter saa forne œinn er var um daga Sigurdar œrchibiskups oc Haconar konongs*» (1282), «*forn kristinsdomsbolkr*» (1290), «*þann kristindomsreth sem veirit heifver at forno her med ydr oc þo hvarke þan sem Maghnus fader var lett saman seitia och ei þan er Jon erkibiskup lett saman seitia, en þan sem adr var*» (1316), samt «*kristinnrettr sa sem vyrdulegr herra Hakon konongr farfader var ok herra Sighurdr erkibiskup i Nidarose skipado ok samþyktu at ganga skildi*» etc. (1327), kollektivt om de fire ældre Provindsialkristenretter, synes mig desuden uforeneligt med Udtrykkene selv. En anden Sag er det, at de gamle søndenfjeldske Kristenretter, hvilke, som af Storm fremhævet, vedblev at afskrives ned i det 14de Aarh., maaske i Praxis ikke helt ere blevne fortrængte af Haakons og Sigurds almindelige Kirkelov; men herom turde i det væsentlige kun være at sige, hvad allerede Keyser (I S. 396—97) har bemærket.

[1]) Ældre end 1237 kan det paa den anden Side ikke være, idet det ubetingede Forbud i **NG**. 25, **NB**. 17, mod Præsters Ægteskab, som af Maurer l. c. S. 42 b paavist, maa antages fremkaldt ved Gregor IX's energiske Skrivelse desangaaende til Erkebiskop Sigurd af 16de Mai 1237 (Dipl. Norv. I No. 19). Naar Maurer derimod (l. c. S. 43 b) i den Omstæn-

selv skikket. Paa Grund af sin hele Tendents ligesaavel som af Hensyn til sine Enkeltheder har det maattet støde paa uovervindelig Modstand fra Kongens og Lægmændenes Side, og tilsidst har man da enedes om at møde hinanden paa Halvveien. Erkebiskoppen har ladet sit Udkast falde, hvorimod Kongen til Gjengjæld er gaaet med paa at anerkjende den kanonisk seet uden Jævnførelse mest tidsmæssige af Provindsialkristenretterne, Frost.lovens, — maaske med nogle Ændringer — som gyldig for samtlige Norges Stifter.

Skulde denne Slutningsrække befindes for hypothetisk, saa bør det betænkes, baade at vi savne direkte historiske Efterretninger om de Forhandlinger, som dog før eller ved Aarhundredets Midte ifølge senere Udtalelser maa være førte mellem Kongedømmet og Erkestolen angaaende Kristenretten, og at saavel **NG.** og **NB.** som **J.** i det væsentlige ere Kompilationssamlinger, der maa have hentet en fremtrædende Del af sit Stof fra et fælles, det kanoniske Standpunkt særlig repræsenterende og i sig selv fortræffelig redigeret Forarbeide.

---

dighed, at **NG.** 32, **NB.** 23. omtaler Præsters Børn, vil se et Vidnesbyrd om dette Kapitels høiere Alder, er hertil at bemærke, dels at Stedet ikke umiddelbart forudsætter, at Børnene vare fødte i Ægteskab, dels at det, da et absolut Paabud om Præsternes Cølibat for Norges Vedkommende først nu fremkom, endnu længe maatte ligge nær i en Kristenret ogsaa at tænke paa den fremdeles tilværende Generation af i Ægteskab fødte Præstebørn.

Kristiania d. 3die Sept. 1896.

Om indskud af *j* med forsterkende og navnlig nedsættende betydning i nordiske ord.

Af

Hjalmar Falk.

Der tales ofte, som om enhver lydforandring ogsaa var en udtalelettelse. Dette kan gjælde de fleste tilfælde, men er dog kun én side af lydudviklingen. Magelighedshensynet er ikke eneste faktor i lydenes historie; ogsaa energien og overmaalet af kraft spiller med og skaffer sig udtryk. Ligesom en forandring i folkets hele temperament paavirker dets nervesystem, deriblandt ogsaa talens organer, og gir sig udslag t. eks. i et raskere talesæt eller en intensere artikulation, saaledes ser vi saadanne grupper af ord, som udtales med usedvanlig sterk affekt, danne undtagelse fra de saakaldte «lydlove». Ligesom de gamle tyskeres explosive natur bragte dem til at udtale Pfund for pund, Zahn for tand, — hvor de nye lyd absolut, for alle slags taleorganer koster mere anstrengelse end de ældre —, saaledes staar i vort eget sprog lokkeord som *kiss* (kat), *kille* (kid), *gis* (gris) ensomme ved sine haarde gutturaler, sikkerlig en følge af en forsterkelse af anlyden, fremkaldt af ordenes interjektionale brug (jfr. det usedvanlig kraftige *g* i udraabet «o gid»).

Den nærmeste virkning af den kraft, hvormed den tyske nations forfædre satte ordene an, var for de lukkede lyds vedkommende den, at der slap megen luft ud ved mundkanalens

gjenaabning (jfr. vort «akh»); af dette sterke pust (*h*) udviklede sig da i tidens løb en med lukkelyden ensartet hvislelyd: *t* > *ts*, *k* > *kch*, *p* > *pf*. En noget analogisk forklaring vil maaske vise sig at holde stik for det indskud af *j*, som er gjenstanden for denne artikel, forsaavidt ogsaa her en ved affekt fremkaldt luftstrøm har affødt en ny lyd efter den anlydende konsonant.

Som Darwin har paavist («The Expression of the Emotions», s. 258), spiller ved udtryk for foragt og afsky læbernes virksomhed en fremtrædende rolle. Derfor viser interjektioner af denne art en udpræget tendens til at begynde med en læbelyd, t. eks. *fy* eller *fi*, *pyt*, *bah*. Men ogsaa en række andre ord med nedsættende betydning, navnlig skjældsord, udtryk for taabelighed og alslags skrab, karakteriseres ved samme anlyd.

I forbindelse med læbernes funktion staar, som ogsaa Darwin fremhæver, en sterk udblæsen af luft. Men denne er ikke indskrænket til den nævnte art affekter, den ledsager ogsaa andre slags sterk sindsbevægelse, som forundring (jfr. *ah*, *ih*, *oh*).

Som Ross først har paapeget i sin ordbog, opviser en række nedsættende betegnelser, navnlig saadanne som begynder med *f* og *p*, et indskud af *j* efter den anlydende konsonant, hvorved ordene «kommer til at begynde med et bortblæsende (haanligt) *fj* (*fi*)» — eller *pj* (*py*).

Det forekommer mig muligt, at Ross har ret, naar han antyder, at det er efter analogi af de nævnte interjektioner, at den udblæste luft efter *f* og *p* og har fremkaldt en efterklang af *j*, som har været sterk nok til at gjøre sig gjældende som selvstændig lyd. Efterat man saaledes havde vænnet sig til at føle *j*-lyden som udtryk for ringeagt, kunde man let ledes til at indflette den ogsaa efter andre konsonanter (t. eks. *tjavser* for *tavser*). Dog er ikke at forglemme, at langtfra alle ord med et sligt *j*-indskud hører under de nedsættende betegnelser: en større gruppe dannes af benævnelser for alslags larm, væsentlig lydefterlignende ord. Her har altsaa luftstrømmen uden hensyn til den nævnte analogi omsat sig i et *j*.

Forskjellige hensyn — bl. a. rum og tid — har bevirket, at jeg har indskrænket denne afhandlings omraade til de med labialerne *b*, *f*, *p* begyndende ord. Ogsaa leverer disse den største kontingent, ligesom de frembyder den største interesse, navnlig ved den hyppige berøring mellem ord af forskjellig anlyd. Grundene til dette iøinespringende fænomen er for en større del at søge i de nedertyske grundord, som her viser en

gjennemgaaende vaklen m. h. t. begyndelseskonsonant. Særskilt ved onomatopoietiske dannelser foreligger ofte parallelord af denne art. Vi ser da ogsaa i mange tilfælde, hvorledes oprindelig forskjellige ord med væsentlig samme betydning, men forskjellig fremlyd, glider sammen.

Af herhen hørende konsonantforbindelser er det næsten kun labial + *l*, som erfarer indskud. Undtagelse danner rimeligvis sv. *fjugg* 'fnug' (af en ældre biform *fnjugg*) og muligens nyisl. *prjál* 'flitterstas' (af d. *pral*). Dog afviger disse ord derved, at den anden konsonant findes bevaret, hvilket aldrig er tilfælde, hvor denne er *l*. Hvorfor *l* altid udtrænges af det indskudte *j*, er meget vanskeligt med sikkerhed at afgjøre, aldenstund vore dialekter ellers ikke skyr saadanne forbindelser, hvor de er oprindelige, t. eks. *fljot, fljuga, bljug*. Sandsynligvis har det sekundære *j* øvet en sterkt palataliserende indflydelse paa *l*'et, hvorved dette har nærmet sig *i*, saaledes som t. eks. i italiensk (*fiore* < *florem*).

Som det vil fremgaa af vort materiale, udstrækker indskud af *j* sig til alle de nordiske hovedsprog. Hvad kronologien angaar, er denne vanskelig at fastsætte. I oldn. synes fænomenet ukjendt: *fjarrafleinn* tillader en anden forklaring (se nr. 38); *pjakka* = *pikka* adskiller sig i betydning fra sv. dial. *pakka* 'slaa, banke'.

I den følgende fortegnelse har jeg kun medtat de sikre eksempler, d. v. s. saadanne, hvis grundform ikke er underkastet tvil. Som man vil se, skilier etymologien mange ord, som lexikograferne slaar sammen, og forener andre, som i ordbøgerne figurerer som forskjellige ord. Alligevel er det betydningen, som overalt er den sikreste rettesnor, og endog ordbogsforfattere kan ikke altid fritages for den bebreidelse at ta for lidet hensyn til den ved ordenes rubricering.

1. N. dial. *bjossa*, *bjøssa* 'fare voldsomt afsted, fuse frem' = *bussa*; som subst. = 'fremfusende og slusket kvinde' = *fjøssa* (se nr. 15); *bjøssen* 'slusket' = *fjøssen*, *flysjen*; *bjosma* = *bosma*, *busma* = *fjusma* 'fare og vimse'. Hører vistnok til vb. *busa*.

2. D. *bjæffe*: æ. d. *bæffe*; sv. dial. *bjæffa*. Til t. *bäffen*. Et andet ord er rimeligvis æ. d. *bjaffe* = *blaffe*: nt. *blaffen* 'gjø voldsomt'.

3. Sv. dial. *b(j)äla* 'bræge', d. dial. *bjæle* 'brøle, vræle'. Vistnok onomatopoietisk dannelse («sige bæ»).

4. D. dial. *bjålme* = *bolme* 'skrige, larme'.

5. N. dial. *b(j)aldra* 'pludre' = *pjuldra, bjeldra* 'skraale'; sv. dial. *bjällra* 'prate, skvaldre', *palldra* 'pludre, skravle', *bälla* 'skjænde'; æ. d. *bjæld(r)e* 'gjø, skjænde, raabe paa'; d. dial. *bjaldre* 'gjø, raabe' = *pjalre, pjaller* 'sludder': nt. *ballern* 'larme, smelde' + t. *bellen* 'gjø'.

6. Sv. dial. *bjärmäs* = *barmäs* 'klage, jamre'; glsv. *barma sik*.

7. Sv. dial. *bjäbbla* 'prate, pludre' = n. dial. *bjabla*; æ. d. *blable* 'sladre', d. dial. *b(j)avle* 'snakke uforstaaelig': nt. *babbeln* = *blabbern* 'pludre' (lat. *babulare* — t. *plappern*).

8. N. dial. *b(j)angsa* 'gaa humpende' (= *bingsa, pingsa*).

9. Sv. dial. *bjesmen* 'brunstig' = n. dial. *blæsma*, oldn. *blæsma*.

10. Sv. og d. dial. *b(j)esk* 'bitter, sur' = oldn. *beiskr*.

11. N. dial. *b(j)us* 'affald'; alm. *bos* = sv. *boss*.

12. N. dial. *b(j)ugla, b(j)ugra* 'kludre, famle' = d. dial. *bøgle*.

13. N. dial. *bjåga* = *boka, bjåkna* = *bokna* 'rode'. Til t. *pochen*, eng. *poke*. Jfr. *p(j)åk*, nr. 55.

14. D. *fjas* 'utidig snak, narreverk', n. dial. *fjas* 'sludder, sladder, narrestreger' beror nærmest paa mnt. *vase* 'sniksnak', ligesom d. dial. *fjøs-fjas* er det nt. *vise-vase*. Hermed har dog tildels et egte nordisk *flas* 'ubesindig fremfusenhed' blandet sig, saaledes t. eks. i det søndmørske ordtak *det kjem sjeldan fjas til fagnad* = isl. *sjaldan er flas til fagnaðar*. En anden form af samme ord er d.-n. (og n. dial.) *fjås* 'sludder, ubetænksom tale og adfærd'. Til t. *fase(l)n* 'vaase, fjase', svarer d. *fjase*, n. dial. *fjasa* 'sladre, fjase', samt n. dial. *fjasla* 'smiske, sladre, fjase'. Hertil sideformer med *i* og *e*, svarende til første led i nt. *vise(l)-vase(l)*: n. dial. *fisa, f(j)esa* 'hviske og tiske, sleske', sv. *fjäsa* 'sleske' og n. dial. *fisla*, sv. dial. *fesla*, d. *fisle* 'sladre'. Endelig hører herhen n. dial. *fjask* 'upaalidelig tale, slesken, smisken', sv. *fjäsk*. — I sv. dial. findes en sideform med *p*: *pjåsa* = *fjåsa, fjäsa*. I n. dial. haves en form med *b*: *bjasa* el. *bisa* = *fjasa*, ogsaa: *pesa*.

Af roden *flus*, sideform til roden *flas* 'fare frem' (se nr. 14) kommer

15. N. dial. *f(l)øysa* 'stor og statelig, rask og dygtig kvinde', ogsaa *flus*. Ved siden heraf har *fløysa* betydningen 'forfløien pige', svarende til nt. (østfris.) *fløsen* 'føite om'. *Føysa* staar istedetfor **fjøysa*, idet *j* er udskudt ved dissimilation (jfr.

nr. 35 o. fl.). Af grundbetydningen 'fare frem' har udviklet sig begrebet 'slurveri', som foreligger i n. dial. *fjøssa* = *flyssa* 'slusket kvinde', oldn. **flysja*: jfr. n. dial. *fluse* 'skjødesløs person'. — I svenske dial forekommer overgang af *fl* til *pl: pløsa* el. *fløsa* = n. dial. *fløysa* 'sløse'. — Jfr. nr. 1 *(bjøssa)* og n. dial. *bøys(a)* 'stor og anselig, ogsaa ødsel kvinde'.

Til roden *fus* 'styrte frem', rimord til den foregaaende, hører

16. N. dial. *fjusa* 'futte, suse, fuse frem' = n. dial. og d. *fuse*. Hertil staar i aflydsforhold n. dial. *f(j)øysa* 'bruse op'. Ved n. dial. *føysa* 'drive væk med skyndsomhed' forekommer ikke indskud af *j*, saaledes som i det ensbetydende sv. dial. *f(j)øsa*.

Til verbet *flane* = gr. πλανάω 'flakker om' hører

17. N. dial. *flanta* og *fjanta (fjantra)* 'fare omkring, føite', sv. dial. *fjanta* 'trippe om', æ. d. *fjante* 'rave'. Hertil subst. d. *fjante* 'tosse', sv. *fjant:* jfr. d. dial. *flane* = fjante, tosse. Den gjængse etymologi — af *fant* 'omstreifer' — er urigtig, uden forsaavidt en forveksling med dette ord tildels har fundet sted og fremkaldt formen *fante* (æ. d. og sv. dial.). — Videre hører til samme rod

18. N. dial. *flongsa* og *fjongsa* 'føite om, svinse med kroppen; forfængelig og letsindig, forfløien kvinde'; jfr. *flangsa* 'føite omkring, flane'. — En unasaleret rod, svarende til gr. πλάζομαι (s. πλαγιο-) 'flakker om', foreligger maaske i

19. N. dial. *fjaksa* 'føite omkring', = *flaksa*.

20. Til nt. *vlôm*, *vlâm* (grf. **flaum*) 'grumset', mnt. *vorvlômen* 'forvirre' (t. dial. *verflummt* 'forvirret, forbløffet') hører n. dial. *fjom* 'fjamsing', *fjoma* 'fjamse, fare forvirret om'; *fjamling* 'forvirret person'. Hertil med *s*-afledning — som enten har eksisteret i nt. eller er fremkaldt af et nordisk ord: n. og sv. dial. *flamsa* 'vimse, subst. flane' —: n. dial. *fjomsa* 'fjamset person', *forfjomsa* el. *forfjamsa* 'forvirret, vimset', *fjams* 'forvirret person', *fjamsa* 'bringe ud af fatning, løbe om i forvirring', *fjamsen* = *flamsen, forflamst* 'forvirret, vimset'; d. *forfjamset*, *forfjamsket, fjamsk*, d. dial. *flamske*.

21. Til n. dial. *f(j)ata* 'kludre, famle', sv. dial. *fata* 'famle' hører følgende ord (foruden de afledede verber n. dial. *f(j)atla* 'kludre, pusle' og n. dial. *f(j)atra* 'famle, snuble, stamme'): *a*. Æ. d. *f(j)ade* 'taabe', d. dial. *fade*, 'taabe', *fäd* 'taabelig'. Ordet henføres til t. *Fat* 'nar, taabe' (fr. *fade*, lat. *fatuus*), men henviser i virkeligheden til et oldn. **fáte:* jfr. nyisl. *fáta* 'famle',

4. D. dial. *bjålme* = *bolme* 'skrige, larme'.

5. N. dial. *b(j)aldra* 'pludre' = *pjuldra, bjeldra* 'skraale'; sv. dial. *bjällra* 'prate, skvaldre', *palldra* 'pludre, skravle', *bälla* 'skjænde'; æ. d. *bjæld(r)e* 'gjø, skjænde, raabe paa'; d. dial. *bjaldre* 'gjø, raabe' = *pjalre, pjaller* 'sludder': nt. *ballern* 'larme, smelde' + t. *bellen* 'gjø'.

6. Sv. dial. *bjärmäs* = *barmäs* 'klage, jamre'; glsv. *barma sik*.

7. Sv. dial. *bjäbbla* 'prate, pludre' = n. dial. *bjabla*; æ. d. *blable* 'sladre', d. dial. *b(j)avle* 'snakke uforstaaelig': nt. *babbeln* = *blabbern* 'pludre' (lat. *babulare* — t. *plappern*).

8. N. dial. *b(j)angsa* 'gaa humpende' (= *bingsa*, *pingsa*).

9. Sv. dial. *bjesmen* 'brunstig' = n. dial. *blæsma*, oldn. *blæsma*.

10. Sv. og d. dial. *b(j)esk* 'bitter, sur' = oldn. *beiskr*.

11. N. dial. *b(j)us* 'affald'; alm. *bos* = sv. *boss*.

12. N. dial. *b(j)ugla*, *b(j)ugra* 'kludre, famle' = d. dial. *bøgle*.

13. N. dial. *bjåga* = *boka*, *bjåkna* = *bokna* 'rode'. Til t. *pochen*, eng. *poke*. Jfr. *p(j)åk*, nr. 55.

14. D. *fjas* 'utidig snak, narreverk', n. dial. *fjas* 'sludder, sladder, narrestreger' beror nærmest paa mnt. *vase* 'sniksnak', ligesom d. dial. *fjøs-fjas* er det nt. *vise-vase*. Hermed har dog tildels et egte nordisk *flas* 'ubesindig fremfusenhed' blandet sig, saaledes t. eks. i det søndmørske ordtak *det kjem sjeldan fjas til fagnad* = isl. *sjaldan er flas til fagnaðar*. En anden form af samme ord er d.-n. (og n. dial.) *fjås* 'sludder, ubetænksom tale og adfærd'. Til t. *fase(l)n* 'vaase, fjase', svarer d. *fjase*, n. dial. *fjasa* 'sladre, fjase', samt n. dial. *fjasla* 'smiske, sladre, fjase'. Hertil sideformer med *i* og *e*, svarende til første led i nt. *vise(l)-vase(l)*: n. dial. *fisa*, *f(j)esa* 'hviske og tiske, sleske', sv. *fjäsa* 'sleske' og n. dial. *fisla*, sv. dial. *fesla*, d. *fisle* 'sladre'. Endelig hører herhen n. dial. *fjask* 'upaalidelig tale, slesken, smisken', sv. *fjäsk*. — I sv. dial. findes en sideform med *p*: *pjåsa* = *fjåsa*, *fjäsa*. I n. dial. haves en form med *b*: *bjasa* el. *bisa* = *fjasa*, ogsaa: *pesa*.

Af roden *flus*, sideform til roden *flas* 'fare frem' (se nr. 14) kommer

15. N. dial. *f(l)øysa* 'stor og statelig, rask og dygtig kvinde', ogsaa *flus*. Ved siden heraf har *fløysa* betydningen 'forfløien pige', svarende til nt. (østfris.) *fløsen* 'føite om'. *Føysa* staar istedetfor **fjøysa*, idet *j* er udskudt ved dissimilation (jfr.

nr. 35 o. fl.). Af grundbetydningen 'fare frem' har udviklet sig begrebet 'slurveri', som foreligger i n. dial. *fjøssa* = *flyssa* 'slusket kvinde', oldn. **flysja*: jfr. n. dial. *fluse* 'skjødesløs person'. — I svenske dial forekommer overgang af *fl* til *pl*: *pløsa* el. *fløsa* = n. dial. *fløysa* 'sløse'. — Jfr. nr. 1 (*bjøssa*) og n. dial. *bøys(a)* 'stor og anselig, ogsaa ødsel kvinde'.

Til roden *fus* 'styrte frem', rimord til den foregaaende, hører

16. N. dial. *fjusa* 'futte, suse, fuse frem' = n. dial. og d. *fuse*. Hertil staar i aflydsforhold n. dial. *f(j)øysa* 'bruse op'. Ved n. dial. *føysa* 'drive væk med skyndsomhed' forekommer ikke indskud af *j*, saaledes som i det ensbetydende sv. dial. *f(j)øsa*.

Til verbet *flane* = gr. πλανάω 'flakker om' hører

17. N. dial. *flanta* og *fjanta* (*fjantra*) 'fare omkring, føite', sv. dial. *fjanta* 'trippe om', æ. d. *fjante* 'rave'. Hertil subst. d. *fjante* 'tosse', sv. *fjant*: jfr. d. dial. *flane* = fjante, tosse. Den gjængse etymologi — af *fant* 'omstreifer' — er urigtig, uden forsaavidt en forveksling med dette ord tildels har fundet sted og fremkaldt formen *fante* (æ. d. og sv. dial.). — Videre hører til samme rod

18. N. dial. *flongsa* og *fjongsa* 'føite om, svinse med kroppen; forfængelig og letsindig, forfløien kvinde'; jfr. *flangsa* 'føite omkring, flane'. — En unasaleret rod, svarende til gr. πλάζομαι (s. πλαγιο-) 'flakker om', foreligger maaske i

19. N. dial. *fjaksa* 'føite omkring', = *flaksa*.

20. Til nt. *vlôm*, *vlâm* (grf. **flaum*) 'grumset', mnt. *vorvlômen* 'forvirre' (t. dial. *verflummt* 'forvirret, forbløffet') hører n. dial. *fjom* 'fjamsing', *fjoma* 'fjamse, fare forvirret om'; *fjamling* 'forvirret person'. Hertil med *s*-afledning — som enten har eksisteret i nt. eller er fremkaldt af et nordisk ord: n. og sv. dial. *flamsa* 'vimse, subst. flane' —: n. dial. *fjomsa* 'fjamset person', *forfjomsa* el. *forfjamsa* 'forvirret, vimset', *fjams* 'forvirret person', *fjamsa* 'bringe ud af fatning, løbe om i forvirring', *fjamsen* = *flamsen*, *forflamst* 'forvirret, vimset'; d. *forfjamset*, *forfjamsket*, *fjamsk*, d. dial. *flamske*.

21. Til n. dial. *f(j)ata* 'kludre, famle', sv. dial. *fata* 'famle' hører følgende ord (foruden de afledede verber n. dial. *f(j)atla* 'kludre, pusle' og n. dial. *f(j)atra* 'famle, snuble, stamme'): *a*. Æ. d. *f(j)ade* 'taabe', d. dial. *fade*, 'taabe', *fäd* 'taabelig'. Ordet henføres til t. ***Fat*** 'nar, taabe' (fr. *fade*, lat. *fatuus*), men henviser i virkeligheden til et oldn. **fáte*: jfr. nyisl. *fáta* 'famle',

fåt 'famlen'. En sterk form heraf (svarende til et oldn. **fåtr*), med forkortelse af vokalen og forlængelse af konsonanten, er *b. Fjott* (i n. dial. ogsaa *fjått*) 'dumrian', hvortil adj. *fjottet*, æ. d. ogsaa *fjattet*, i d. dial. ogsaa *fottig*. Kort vokal udviser *c.* N. dial. *f(j)at* el. *f(j)att* 'søler, kludrer, sludrer', kanske samme ord som t. *Fatz* 'nar, tosse'. *d.* N. dial. *folul* el. *fjøtul* 'famlende klodrian'. — Herhen hører vistnok ogsaa d. *fjotte* 'tilsøle', *fjottet* 'skidden': jfr. til betydningsudviklingen nr. 33 (*fjaske*).

22. *Fjoll*, *fjolle*, *fjollet* maa sees i lys af sideformerne: n. dial. *fjalle* 'stymper, fjante', *fjalla* 'pusle (især om fjanter)', sv. dial. *fjalla* (= *fjolla*, *pjalla*) 'bære sig klodset ad', n. dial. *fjallen* 'fortumlet'; d. dial. *fjalet* og *fjålet* 'undselig, taabelig', n. dial. *fålen* 'malløs af forbauselse, skam eller skræk'; d. dial. *fjåle* 'fjante' = n. dial. *fåle*. Følgelig hører gruppen ikke til oldn. *fól*, *fóle* 'nar, tosse', men til et oldn. **fål-*, den samme stamme som i oldn. *fæla* 'forskrække, skræmme' og *fálma* 'famle; bli forskrækket, forfjamset' (jfr. n. dial. *fjolma* = *fjolla* 'tosse'). Til dette sidste verbum hører ogsaa

23. N. dial. *f(j)åm* og *f(j)åme* 'tosse, fjante', *f(j)åmen* 'tosset, forvirret', med udfaldt *l*. Jfr. n. dial. *pjåma* 'kludre, pusle'.

24. D. dial. *fjamberi* 'tosseri': oldn. *fimbul-fambe* 'erketosse'.

25. N. dial. *f(j)amp* 'tyk klodrian', ogsaa *f(j)ump* og *f(j)unk*; d. dial. *fampe*, æ. d. *fompe* 'fedt, forspist menneske': t. *fump* og *pfumpf* 'kort og tyk'. Af betydningen 'klodset' (t. eks. n. dial. *f(j)ampen*) forklares n. dial. *f(j)ampa* 'udmaie' og sv. dial. *fjomp* 'slurvet person'. Grundbegrebet synes være 'svulme op' (saa lit. *pampu*), hvilket stiller gruppen sammen med endel ord med anlydende *p*: n. dial. *pumpen* 'opsvulmet, plussen', sv. dial. *pamp* 'svær karl', d. dial. *pamper* 'tyk og sen person', eng. *pamper* 'mæske', tysk *pampen* 'mæske sig'.

26. Beslegtet i betydning med *fjampa* og *fjansa* (nr. 32) er n. dial. *f(j)unta* 'udruste, gjøre istand', sv. dial. *funta* 'gjøre istand', d. dial. *funde*. Samme betydning har sv. dial. *pynta* 'ordne', d. dial. *afpynte* 'gjøre istand', *til pynt* 'færdig, istand': jfr. nt. *punte*, eng. *appoint* 'udruste'.

27. N. dial. *f(j)uma* 'kludre, bære sig klodset ad'; *fum* 'taabelig adfærd'; *fum(m)e* 'taabe'. Heraf afledet n. dial. *f(j)umla* 'fomle, famle, gramse' = sv. dial. *f(j)umla* 'slurve, snuble, famle'; nt. *fummeln*, eng. *fumble*. Deraf atter adj. n. dial. *fumlut* el. *fjomlete* 'famlende, klodset' = sv. dial. *f(j)umlet* 'som gaar usikkert'.

28. N. dial. *fjon* 'fjas, spas, løier', *fjona* 'holde løier'. Eng. *fun* 'løier, spas' beviser indskud af *j*.

29. Sv. dial. *f(j)ane* 'daare, nar', sv. *fåne* 'tosse'; nyisl. *fáni* 'nar, daare'. Et oldn. *fáne* bevises af æ. eng. *fon* 'fjante, tosse', hvortil eng. *fond* 'naragtig, forlibt'. Ordet hører — sammen med n. dial. *fåe* 'tosse, fjante' og *fåen* 'enfoldig, nedslaaet' — til adj. *få*, som i n. dial. ogsaa betyder 'nedslaaet, forstemt' (oldn. *fár* 'ordknap, forstemt').

30. N. dial. *f(j)agg* 'byldt, bundt', *f(j)ugge* s. b. (*fjugge* kun i betydningen 'byldt værdiløse klæder' altsaa med udpræget nedsættende nuance); *f(j)agg* og *f(j)ogg* 'tavser af haar, græs eller lign.', ogsaa *fjaks*; *fjagg, fjogg, fjugg, fjugl* 'usolid tøi'; *f(j)agg* 'liden tykfalden, klodset og naragtig person'. I betydningen 'pusler, stymper' har *f(j)agg* sideformerne *f(j)ugg* og *pjugg*, hvoraf den sidste vel udgaar fra nt. *pugge* = *pukke* 'pakke, byldt'. Af betydningen 'pusle, stelle, sysle med' udgaar formodentlig igjen betydningen 'kjæle, forkjæle', som foreligger i n. dial. *f(j)agg* og *fagga* = sv. dial. *fägga* 'kjæle'. Hertil sv. *faggor* 'klædesplag' — af Tamm, Et. sv. O., forklaret anderledes — samt maaske eng. *fadge* 'sæk'.

31. N. dial. *f(j)usk* 'fusk', til t. *fuschen (pfuschen)*, egentl. bevæge sig geskjæftig frem og tilbage, dern. i hemmelighed beføle med hænderne, endelig: fuske (af *funs* + *sko*). — Om et andet *f(j)usk* se nr. 49 (*pjusk*). — Til samme stamme hører n. dial. *f(j)ussa* 'kludre', af t. *fu(n)sen* 'pusle, kludre'; samt n. dial. *f(j)usla* 'kludre, pusle', sv. dial. *fussla* 'øve hemmelige kunster', d. dial. *fjåsle* 'slurve', af t. *fu(n)seln* 'kludre, fuske, gjøre hastverksarbeide; ogsaa gjøre hemmelige haandbevægelser'.

32. N. dial. *fjansa* 'pynte'; æ. d. *fanse* 'pynte'; sv. dial. *fjänsa* 'ordne, pryde'. Vistnok fra fr. *façonner* gjennem nt.: jfr. æ. d. og mnt. *fa(n)sun* 'façon' = n. dial. *fjangs* 'skik, orden, façon paa noget' (jfr. d. n. adj. *fjong* af fr. *fion* 'eleganse').

33. D. *fjaske* 'gjøre smudsig eller bringe i ulage ved hyppig berøring': æ. d. *faske* 'famle, beføle', *befaske* 'besmudse'. Hører sammen med n. dial. *fjasle* 'pusle, kludre', som igjen staar i aflydsforhold til d. dial. *f(j)esle* 'pusle, famle', nt. *fiseln* 'stryge hen over med fingrene'. Hertil stiller sig følgende ord med *p*: sv. dial. *pjaska* 'berøre, beføle', *pjasa* 'berøre let', og muligens d. dial. *pjasket* = *fjasket* 'tilsølet, vaad', hvilket dog ligesaa naturlig stiller sig det i nr. 52 omtalte *pjask* 'smuds, søle'.

34. N. dial. *fjask* 'laser, filler', *fjasken* 'laset, fillet': d. dial.

flask 'lap, fille'. Hører sammen med n. dial. *flaske* 'kløve i skiver'. Hertil nt. *flatsch* 'afrevet stykke', ht. *Flatsche* 'stykke, stump, fille, pjalt'.

35. D. *føite* 'flakke om': sv. dial. *fløjta* 'flakke, fare afsted uden egentligt ærende'; *fløjta* 'letsindigt fruentimmer, tøite'. Vistnok nt. *fleuten*. Angaaende det ved dissimilation udstødte *j* se nr. 15.

36. N. dial. *fjona* 'pusle, kludre'; d. dial. *fjun*, n. 'tosse' (ogs. 'tosseri'); æ. d. *fjone* 'tosse, vb. være taabelig': nyisl. *flón*, n. 'tosse, taabe'. I sv. dial. en *p*-form: *pjuna* 'bære sig klodset ad' (sml. nr. 64).

37. D. *fjæser* el. *fjøser* 'tavser'; æ. n. *føs* 'trævl, tot' = *fjøs*, *fjæs*; *fjøskbenet* 'med haar el. fjær paa benene (om fugle)' = sv. *fjøsbent*; sv. dial. *føs* 'tavse'; t. *Faser* 'frynse', mht. *vase*, ags. *fæs* (svarende til et oldn. **fǫs*, gen. **fasar*).

38. N. dial. *f(j)ark* 'landstryger, upaalidelig person'. Mindre sikre er n. dial. *f(j)arre* 'omstreifer', *fjarra* 'fare omkring, vimse om, mere nedsættende end *farra* 'flakke om', idet disse kan være aflydsformer *(ja* af *e)*: jfr. *firra* = *fjarra* 'vimse' og oldn. *fjarrafleinn* = *fir(r)afleinn* 'landstryger'.

39. N. dial. *f(j)abba* 'kludre, pusle, vrøvle': sv. dial. *febba*, *fibba*, *febbla*, *fabbla* 'bære sig klodset og tankeløst ad'.

40. Sv. dial. *f(j)utta* 'futte, fare frem eller i veiret i smaa stød'.

41. D. *fjog*, n. dial. *fjåk* 'tosse', sv. dial. *fjåk* 'tosse, nar', nysv. *fjåkig* 'tosset'. Af nt. *vocke* 'nar'.

42. N. og sv. dial. *fjåp* 'tosse, nar'. Til t. *foppen* 'gjøre nar af', eng. *fop* 'nar'.

43. N. dial. *fantast* 'skjemte': sv. dial. *fjantas*, *f(j)anta*. Ligesom det foregaaende ord laant fra nt. (jfr. t. *Fanz* 'nar, gjæk'). Sml. nr. 17 *(fjante)*.

44. N. dial. *fjakka* 'vimse', sv. *fjäcka* 'løbe hid og did': nt. *fackeien* 'flakke om'. Hermed hænger sammen

45. N. dial. *fjakla* 'vimse, være ustadig' = d. *fagle*: t. *fackeln* 'bevæge sig hid og did, søge udflugter'.

46. *a*. N. dial. *f(j)ukla* 'pusle, kludre', sideform til *fikla*; jfr. sv. dial. *fakkla* = *fikkla* 'fuske, kludre, gjøre daarligt arbeide'. Den i saadanne ord hyppige aflyd *i : a (ja)* — jfr. bl. a. ogsaa n. dial. *firla* = *fjarla* 'pusle, kludre' — er af samme art som i t. *fick-facken* 'søge udflugter' og i ord som vis-vas, snik-snak, kling-klang. Vi gjenfinder det samme ved roden *fip*, sideform til *fik* (jfr. nr. 41—42), hvortil

46. *b.* N. dial. *fjappen* 'liden og rask, væver' (jfr. øfris. *fips* 'liden, flink og rask fyr') og n. dial. *fjapsa* 'gjøre smaa greb med fingrene, pusle' (= *fippa, fipla, fikla*); jfr. sv. dial. *fipsa* 'slaa let med fingrene', t. *fipsen* 'gi et lidet slag, knibse'.

47. D. *pjalt*, æ. d. *palt*, d. dial. *p(j)alt*; sv. *palta*, glsv. *paltor* (flertal), sv. dial. *p(j)allt*; n. dial. *pjåltra, paltre (piltra)*: nt. *palt(e)*, mnt. *palter* og *polter*, eng. *paltry* 'ussel'. — Hertil ogsaa *f*-former: d. dial. *fjalter* og *fjolter* 'pjalt, fille', *fjoltret* 'pjaltet'. — Til mnt. *poltenere* = mht. *paltenære* 'tigger, landstryger' stiller sig sv. dial. *p(j)allter*, m. 'landstryger, stakkar'.

48. Til t. *poltern* 'buldre, fare støiende afsted' hører n. dial. *fjoltra* og *fjaltra* 'gaa voldsomt og tumlende', omtrent = *baltra, bultra*; d. dial. *fjaltra* 'fare voldsomt afsted', *fjolter*, n. 'en som gaar vaklende, en stakkar, et drog'. — Paa sammenblanding af denne ordgruppe og den foregaaende med ordet 'fjolle' (se nr. 22) beror d. dial. *fjolter* 'fjante', *fjoltret* 'fjantet'; sv. dial. *pjållter* 'fjolle', *pjålltug* el. *pjållrig* = *fjollrig* 'fjollet', *pjållra* = *fjollra* 'en fjolle'; n. dial. *fjaltra* og *fjoltra* 'fjase med det andet kjøn'.

49. D. *pjuske* og *pluske* 'bringe i ulage'; n. dial. *p(j)uska* 'pille, ruske i noget', *p(j)uskutt* og *p(j)uskjen* 'uredet, oprusket' = d. *forplusket*, *p(j)usk* 'rusk' = *fjusk*. Mangelen af *j* i flere af disse former forklares af nt. sideformer: øfris. *plüske* (og *plüsje*) 'fine trævler, haar, dun, flokker' = nt. *püske* 'bløde trævler af haar, uld el. lign.' Hertil vb. nt. *plusen, plüsen* 'plukke (uld, fjær o. lign.)', vel identisk med det ensbetydende *flüsen*. Videre ordet

50. Sv. dial. *pjyska* (en slags urt) = nt. *püske*, s. b. (egentl. 'uldgræs').

51. N. dial. *pjosk* 'cunnus' = nt. *püske*, deminutiv af *puse* 'cunnus'. Hertil d. *pjoske* 'løsagtigt fruentimmer'.

52. D. *pjaske* 'plaske'; sv. dial. *p(j)ask* 'smuds, slask, skrab'; n. dial. *pjask* 'skrab' = *fjask*; d. dial. *pjasket* 'tilsølet, vaad' = *fjasket*. Til t. *Patsche* 'pyt, søle, smuds', *patschen* 'plaske'. — Jfr. n. dial. *baska* 'plaske, slaa i vandet', nt. *batschen* 'slaa', som vistnok er et andet ord. — Forskjellig er ogsaa følgende ordgruppe

53. N. dial. *pjask* 'skranting, stymper' = *fjask*, *p(j)asken* 'svag, skrøbelig', *pjaska* 'saavidt klare sig' = *baska*; sv. dial. *pjask* 'senfærdig person, taabe': disse hører til sv. dial. *p(j)asa* 'bevæge sig med langsomhed', *pase* 'taabe', *pjas* 'senfærdigt arbeide, stymper' og har til kilde nt. (øfris.) *pasen* 'gaa' *(pas*

'skridt'), muligens influeret af nt. *basen* 'være forrykt' (*baserij* 'dumhed').

54. D. *pjank* 'kraftløse (drikke)varer, intetsigende tale', *pjanket* 'kraftløs, aandløs, flau'; d. dial. *pjank* 'narrestreger', *pjånk* 'en skranting': *pånk* 'pakke'; n. dial. *pjank* 'smaabaggage (nedsættende om reisetøi)': *pank* = *pakk* 'pakgods', *pankje* = *pakkje* 'byldt'; sv. dial. *pjank* 'daarligt drikke': *pank* 'alleslags ting', *panka* = *pakka*; nyisl. *pjǫnkur* 'en tiggers baggage'. Med betydningsudviklingen i *f(j)agg* (nr. 30) stemmer det, at d. dial. *pjanke*, sv. dial. *panke* har betydningen 'tosse, nar'.

55. *a.* N. dial. *p(j)åk* 'tynd kjæp'; sv. *påk* 'tyk kjæp'; d. dial. *påg* el. *pog* 'svær stok, en prygl': holl. *pook* 'ildrage' = eng. *poker*, nt. *pôk* 'dolk'. *b.* N. dial. *pjåk* 'pusler, stymper'; sv. dial. *påk* 'gut'. Det norske ord skylder maaske i nogen grad sin betydning sammenblanding med ordet *fjåk* (se nr. 41). *c.* N. dial. *pjokk* 'smaagut', ogsaa *pjôk*; d. *pog* (dialektisk ogsaa om en stor og voksen karl): nt. *pôk* 'svagt menneske, barn, liden fyr'. *d.* N. dial. *bikse*, *bjakse*, *pikse*, *pjaks*, *pjeks* 'pind, stift'; n. dial. *baks* 'haandspiger'; d. og n *bakse* 'flytte et tungt legeme ved hjelp af vegtstænger (af træ)' = t. *backsen*. *e.* N. dial. *bikse*, *bokse* 'storkar'; sv. dial. *pjeks* 'dum og sen person': nt. *päks* el. *baks* 'liden tyk gut'. De tilsyneladende modsatte betydninger: 'stor el. liden person' henviser til en forskjellighed i brugen af grundordet: 'stor eller liden kjæp'. Et *s*-suffix er hyppigt i nt. i personbenævnelser af denne art, t. eks. *purks* 'liden person', *släks* 'uopdragen person', *slaps* 'ulænkelig person'.

56. N. dial. *pjåt* el. *pot* 'liden kjæp, pind'; sv. dial. *påt* 'pinde': nt. *pote* el. *pate*, holl. *poot* 'podekvist'. Hertil n. dial. *pjott* 'pog, liden gut': nt. *pot(e)*; sv. dial. *pjätt* 'lidet barn': nt. *pat(e)*; nyisl. *patti* 'liden gut, pusling'. — Et ganske andet ord er n. dial. *fjott* 'tap' = fr. *pivot*.

57. Sv. dial. *pjätta* 'trippe' = *fjätta*: nt. *pedden* 'trippe'. Ordet synes at være sat i forbindelse med det foregaaende.

58. Sv. dial. *p(j)allta* 'smaatrippe, pilte' = *fjallta*, *fjällta*; n. dial. *patla* 'trippe'.

59. N. dial. *p(j)ota* 'stikke, bore'; sv. dial *påta*, *pota* 'stikke'; d. dial. *pote* 'stampe, støde jord'; nyisl. *pota* 'stikke': nt. (øfris.) *pötern* 'stikke, støde, rode'; t. *butteln* 'rode i jord, aske el. lign.' (hertil t. *Aschenputtel* = askepot).

60. D. *pjaffe* = *plaffe* 'blaffe'.

61. D. dial. *pjag*, *pjåg* 'lap, flig': nt. *plagge* og *flagge*, s. b.

62. Sv. dial. *pjätta* = *plätta* 'slaa sagte med den flade haand, smække': ags. *plættan*, s. b. (*eâr-plætt* 'ørefig'). Et andet ord er eng. *pat* 'slaa let, klappe'.

63. N. dial. *pjål* 'flittig arbeider, arbeidstræl': hører sammen med vb. *pæla* 'slide og slæbe', som imidlertid er sammenblandet med *bæla*, *bala*. Egentlig er *pæla* identisk med sv. dial. *pula, påla* 'sysle med et sent arbeide, slide og slæbe'; nyisl. *púla*, d. s., *púl* 'besvær' = sv. dial. *pul*, n. dial. *pæl*: af nt. *pulen* 'sysle med et fint og besværligt arbeide' (eng. *pull*). N. dial. *pjål* betyr ogsaa 'skrabejern', svarende til nt. *pulen* 'kradse, rive'; t. *pählen, pöhlen* 'ta haarene af skindet'. — Derimod er sv. dial. *pjala*, *pjåla* 'klynke' et helt forskjelligt onomatopoietisk ord = fr. *piauler* 'pibe (om kyllinger), klynke'; hertil d. *pjevl* og d. dial. *pjæve* 'sutre, klynke', som ikke repræsenterer den almindelige nt. form *pauen* 'sutre', men det fris. *pjauwen* 'sutre' og altsaa ikke udviser nordisk indskud af *j*.

64. N. dial. *pjån* 'pusler, kludrer', *pjåna* 'hekle, pille med smaat arbeide, pusle'. Egentlig samme ord som d. dial. *ponnie*, *pønje* 'pusle med haandarbeide' = sv. dial. *pönja*, *pynja*, hvortil sideformen n. dial. *pyn(g)ja* = sv. dial. *pynga* 'pusle, kludre': nt. (öfris.) *punen* 'stikke', mht. *punieren* og *pungieren*, fr. *poindre* (eng. *points* 'kniplinger'). Maaske er dog — saaledes som antydet af Ross — det n. ord tildels sammenblandet med et oprindelig helt ubeslegtet ord: n. dial. *bjån* 'en altid virksom halvtosse', *bjåna* 'være tosset geskjæftig', nyisl. *bjáni* 'tosse, taabe' = *fáni* (se nr. 29).

65. D. *pjat* 'intetsigende tale': oldn. *pati* 'snak, mumlen'. Hermed hører maaske sammen

66. D. *pjadre* 'sladre, vaase'; sv. dial. *padra* 'skravle, prate': nt. (östfr.) og mnt. *patern* 'pludre'. Isaafald er d. *pjadre* at skille fra det ensbetydende d. *pladre* = nt. *pladdern* (jfr. *pjaske* = t. *patschen* og *plaske* = t. *platschen*).

67. N. dial. *p(j)utra* 'mumle, hviske, smaakoge': nt. *putern* 'tale raskt og utydelig, pludre'.

68. D. *pjet* 'fjert': fr. *pet* (lat. *peditus*); *pjette* 'fjerte' = sv. dial. *pjätta*: fr. *péter*.

69. D.-n. *pjæs* 'penis' = n. dial. *peis*: mnt. *pese* 'sene'.

70. Vulgær d. *pjus* 'stads' = puds: t. *Putz*.

71. N. dial. *pjåssa* 'suge smattende paa en pibe': sv. dial. *påssa* 'udstøde røghvirvler af en pibe'. Fr. *pousser*?

72. Sv. dial. *p(j)asla* 'rasle'; som trans. ogsaa *pjasa.*

73. N. dial. *pjusk* 'forsagt, uanselig person'; sv. dial. *pysk* 'lidet vanskabt menneske, lidet trold': nt. *pûks* 'liden gut for sin alder, pusling'; eng. dial. *pixy* 'alv, fé', — afledet af n. og sv. dial. *puke* 'smaatrold, djævel', eng. *puck*, fris. *pück* 'lidet trold'.

74. D. dial. *pjuse* = n. dial. *pusa* 'svulme op'; sv. dial. *p(j)ösa* 'svulme op'.

75. Sv. dial. *p(j)uk* 'liden høi, bukkel', n. dial. *pjuka* 'pæreformig udbugning': n. dial. *buk* 'udbugning i midten'.

76. N. dial. *pjaga* 'slæbe, trælle': sv. dial. *båga* 'kave sig frem med møie og anstrengelse' (on. *bágr* 'vanskelig, fortrædelig').

En gammel Gildeskraa fra Trondhjem.

Af

Dr. Gustav Storm.

(Hermed en Planche).

Det nedenfor aftrykte Blad er i Sommer indsendt til Rigsarkivet og har derfor ikke kunnet medtages i det ifjor udkomne 5te Bind af Norges gamle Love, hvor det hørte hjemme sammen med de to gamle vestlandske Gildeskraaer. Bladet er foræret af Hr. Sogneprest G. Rømcke i Fiskum (Øvre Eker), som meddeler, at han har faaet Bladet fra en Bonde i Eggedal der er død for nogle Aar siden, saa der neppe kan gives Oplysning om, hvorfra det stammer.

Bladet er brunt Pergament, beskrevet paa begge Sider, uden Spaltedeling. Det er afklippet oventil paa skraa, saa at af Sidens øverste Linje kun en Bogstav er synlig. Det afklippede Stykke strækker sig over 9 Linjer, hvor saaledes delvis Skriften er tabt. Der har været 26 Linjer paa hver Side. Bladets Bredde har været c. 16 Cm., dets Høide c. 22; ganske nøiagtigt kan det ikke bestemmes, da Bladet ogsaa paa den indre Kant og nedentil er noget beklippet. I den ydre Kant findes de i ældre Membraner sædvanlige Huller, hvori Naaler fæstedes under Skrivningen for Linjeringen. Bladet har aabenbart hørt til en Lovbog, et lidet Kvarthaandskrift, og dette har været en Frostathingslov, hvoraf dette Blad er det eneste bevarede Brudstykke. Der er Spor af Syning og Foldning paa Bladet, saa at dette vistnok har været brugt til Indheftning i

en Bog fra nyere Tid. Derfor er den ydre Side noget slidt[1], men dog ikke mere end at de slidte Steder — undtagen paa et eneste Sted — har kunnet læses med Sikkerhed ved Hjælp af Garvesyre-Opløsning.

Skriften er meget gammel, utvilsomt fra 2den Halvdel af 13de Aarhundrede; det skriver altid *v* med lang Streg ned (ʏ) og adskiller omhyggeligt d og ð. Skriften er beslægtet med Cod. IV af den ældre Frostathingslov, men ikke identisk; den er da rimeligvis af samme Tid som denne, men derimod øiensynligt yngre end AM. 315 G og K eller Tübingerhaandskriftet.

Den første Bogstav i en ny Periode udhæves ved indlagt rød Farve; dette har jeg opfattet som Inddeling, og i Gjengivelsen betegnes Afsnittene (Capitlerne) ved at begynde med ny Linje. Jeg har endvidere tilsat Capitel-Tal, idet jeg har begyndt med det første læselige Stykke og nummereret 1—23, skjønt selvfølgelig disse Tal er urigtige. Jeg har endvidere tilsat Punktum ved Enden af hver Periode, da Skriveren ikke bruger Tegn. Hvad der staar i Klammer [ ] har jeg tilsat efter Gjætning.

Jeg aftrykker først Indholdet fuldstændigt med Oversættelse, og lader derpaa følge endel Bemærkninger, som har paabudt sig under Studiet.

1) [Ef gestr ei]nn biðr| [ser igongo þa skal gilldi einn i] hofuð tak ganga| [firir hann at hann etr eigi] eða drækkr fe annara| [gillda um gilldis da]gha.

2) Æn ef maðr lðyps j fra| [gilldi með fe] stolet eða gilldi var þærf at fara| [ærendi sitt þa skal] gilldi hvær fara til annars með honom|.

3) [En e]f æigi er gilldi hæima þa skall hann taka hest hans| [at] osekkiu ok skip ef þess þærf. hest skal hafua til annars| gillda ok lata hæilan hæim koma.

4) En skip skal til Stims hafua| ok til Biærnnaura ok allt innan fiærðar.

5) En mænn skalu fyllgia| gillda sinum til fiælls upp ok til Eidz norðr.

6) En huær er syniar| þess. giællde ix ærtoghar.

---

[1] Det vil sees af Facsimilet, at mange Bogstaver og Dele af dem er bleven ganske usynlige.

7) En ef maðr er hæima um sumar| ok fær æigi til gilldis giællde halfuan ðyri eða skiote þui till | guðs at nauðsyn bannaðe.

8) En ef giærðar menn taka uið ge|sta malte þa skulu þæir gester græiða .x. penninga j hæizslu| fe.

9) En æigi skal oftar uið gesta malte taka en æit sinni ne|ma .j vili ganga.

10) Sua er ok mælt ef maðr hefuir barnn þrevættr| til gilldis græiði iij penninga en siðan ij firir vætr huærnn till | þess er þet er vij vættra en siðan skiote holfu skote til þess| er þæt er .xij. vættra en siðan tvæim lutum til þess er þæt| er .xv. vættra.

11) En aller menn skulu jnni vera er firir er mælt| Mariu minni ok at Petrs minni ok at allra hæillaghra minni| ok at Olafs minni ok upp standa ok ækki mæla nema biðiz firir| ok drække standande hit fyrsta kiær eða giællde penning firir hvært andvege ok sua ef olioðan ger[er].

12) Erfua skal gillda| hvæ[rn er or er andaðr] . . . . .

13) En þæt [skal lysa . . . .
sa er erfa a . . . . . .]

14) En . . . .]

15) En lysa skal annan . . . .
er þa skulo aller inni ve[ra er firir er mælt Olafs min] |ni ok Mariu minni. at Petrs m[inni ok at allra] |hæillagra minni ok at matsignan ok [at . . . . ok at]| Krist minni ok upp standa ok ækki mæla nem[a biði firir] allum kristnum salom.

16) En sua skal þessor(!) þessor andveg[e]| drekka sem þa er æigi er erft elligr giællde firir hvært ok| sva firir utivist.

17) Giærðar konor skulu minni kiær bera| ok ærfslu kiærti æit

18) Kerti skal allan dagh brænna við| skakkiær ok tændra við ræiðustol[1] þæim monnum sem vild| liggr við.

19) En dagh er ærft er þa skal salo messo syngia firir sal allra gillda er or ero andaðer ok skulu aller gilldar lyða ok ofra till alteris sliku sem guð skytr hverium .j hugh firir sal allra kristna manna.

20) En ef æigi gerer sva giællde stræn[2] hvær þæira.

21) En ef gilldi var værðr vegen sa skal hemfna hans er

[1] eller ræiðestol; om der efter ð staar e eller u (o), er usikkert.

[2] Af Bogstaven efter n er kun en Krøl nedentil (‿) synlig; der kan have staaet o, d eller g.

hia er staddr ok hafua ærtog| af gillda hværium en iij mærkr af erfingia En ef hann| hefniz æigi þa er hann or gilldi ok mæinsvare nema hann| sværi þess at hann vissi æigi at hann var gilldi hans.|

22) Æn ef maðr lystr gillda varn æða særer þa skal hemf na ef ma.

23) En mer gilldar skulum æi æta ne drekka| með þæim manne aðr en han hafue bðtt gillda varom| fullrette en oss .xij. aura. nema i husi hans [væri gert].

Oversættelse.

1) [Hvis en Gjæst] beder [om Adgang, skal en Gildebroder gaa i] Hoved-borgen [for ham, at han ikke æder] eller drikker andres Gods [under Gildeda]gene.

2) Men hvis Nogen løber fra [Gildet med] stjaalet [Gods] eller en af os Gildebrødre maa fare [et Ærende, skal] hver Gildebroder fare til en anden Gildebroder med ham.

3) Men hvis den anden Gildebroder ikke er hjemme, skal han kunne tage hans Hest uden Straf og hans Skib, om han trænger det. Hesten skal han bruge til en anden Gildebroder og lade den komme hjem uskadt.

4) Men Skibet skal han kunne have til Stim og til Biarnaure og overalt inden Fjorden.

5) Man skal følge sin Gildebroder op til Fjælds eller nord til Eidet.

6) Men hver, som nægter det, skal bøde ni Ørtuger.

7) Men hvis en Mand er hjemme Sommeren over og ikke farer til Gilde, skal han bøde en halv Øre eller skyde Gud til Vidne paa, at Nødvendighed hindrede ham.

8) Men hvis Beværtningsmændene tage mod Gjæsternes Malt, skal Gjæsterne betale 10 Penninger i Brygningspenge.

9) Men ikke skal man oftere end én Gang tage mod Gjæsters Malt, undtagen de vil gaa ind i Gildet.

10) Saa er og fastsat, at hvis en Mand har et 3-aarigt Barn med til Gildet, skal han udrede 3 Penninger, men siden 2 for hvert Aar indtil det er 7-aarigt, men siden betale halvt Indskud, indtil det er 12-aarigt, men siden to Trediedele indtil det er 15-aarigt.

11) Alle Medlemmer skal være inde, naar der tales for Marie-minde eller ved Peters-minde eller Allehelgens-minde eller Olafs-minde, og de skal staa op og tie, undtagen at de bede for sig, og drikke staaende det første Bæger eller bøde en Penning for hvert Høisæde. Det samme, om han gjør Ulyd.

12) Arve-øl skal man holde over hver Gildebroder, som er død . . . . .

13) Den skal bekjendtgjøre [hans Død], som skal arve ham.

14) Men . . . .

15) Men lyse skal han det anden [Dag . . . . Da skal alle være inde [naar de tales for Olafs-min]de og Maria-minde og Peters-minde og Allehelgens-minde og ved Mad-signelse og [ved . . . . og ved] Krist-minde, og de skal staa op og ikke tale, undtagen at bede for alle kristne Sjæle.

16) Men saa skal man drikke foran disse Høisæder, som naar der ikke er Arveøl; ellers skal man bøde for hvert, og ligesaa for Fravær.

17) Beværtnings-kvinderne skal bære frem Minde-bægrene og en Arve-kjærte.

18) En Kjærte skal brænde hele Dagen ved Hoved-karret og en saadan skal man tænde ved Lænestolen foran de Mænd, som man vil hædre.

19) Den Dag, som Arveøl haldes, skal man synge Sjælemesse for alle afdøde Gildebrødre, og alle Gildebrødre skal høre til og ofre til Alteret sligt, som Gud giver hver i Hu for alle kristne Mænds Sjæle.

20) Men hvis de ikke gjør det, skal hver af dem bøde . . . .(?)

21) Men hvis en af vore Gildebrødre bliver dræbt, skal den hevne ham, som er der tilstede, og have en Ørtug af hver Gildebroder, men 3 Mark af Arvingerne. Men hvis han hævner sig ikke, da er han ude af Gildet og gjælder for mensvoren, undtagen at han kan sværge paa, at han ikke vidste, at han var hans Gildebroder.

22) Men hvis en Mand slaar eller saarer nogen vor Gildebroder, skal man hævne det, hvis man kan.

23) Men vi Gildebrødre skal ikke æde eller drikke med den Mand (Foruretteren), før end han har bødet vor Gildebroder fuld Ret, men os 12 Øre, undtagen [det er skeet] i hans eget Hus.

Cap. 1.

I dette ufuldstændige Stykke lægger jeg Hovedvægten paa det ellers ukjendte Ord *hofuð-tak* (Hoved-borgen); det synes at betegne, at der her er Spørgsmaal om en vigtig Garanti, altsaa vistnok for Adgang til Gildet. Jeg har derfor udfyldt det i Overensstemmelse med Udtrykket «i vili ganga» (gilldi) i Cap. 9, der netop bruges om midlertidige Gjæster. Om nogen Garanti for nye Medlemmer har jeg ikke fundet noget i andre Gildeskraaer. Derimod sees i danske Gilder (Pappenheim Die dänischen Schutzgilden S. 206—208, 272), at den, som indfører en Gjæst, paatager sig at betale Bøder for ham, f. Ex. i Malmö-statutet § 7: Hospes sedeat loco invitantis, qui pro delictis suis, convivio in domo vel curia convivii factis, satisfaciat competenter.

Cap. 2—6

handler om den Hjælp, den ene Gildebroder skal yde den anden. Man har Ret til, hvis noget er stjaalet og skal gjenfindes eller hvis man overhovedet skal fare i Nabolaget, at laane uden videre sin Gildebroders Hest eller Skib eller at faa sin Gildebroders Følge. Hesten skal kun benyttes til nærmeste Gildebroder, men Skibet til Reisefølge meget langt. Grænsebetegnelserne her er meget bestemte. Da «innan fjarðar» i den ældre Frostathingslov betyder «inden de 8 thrønderske Fylker»[1], og Stim (Stemshesten ved Hustadviken) og Bjarnaurar (Bjørnør) betegner Nordmøres Syd- og Nordgrænse, har Gildebroderen Ret til at benytte en anderis Skib indenfor hele det egentlige Trondelagen samt Nordmøres Kyster. Derimod er han forpligtet til at følge sin Medbroder tillands til Fjældet (d. e. Dovre eller Kjølen)[2] eller til Eidet (d. e. Namdals-eidet)[3], altsaa over de 8 trønderske Fylker. Sammenligner man her det vestenfjeldske Olafsgilde i N. g. L. V, 9 § 26, vil man se, at man paa Vestlandet kun krævede Reisefølge inden Fylket (Hordaland?); man maa altsaa slutte, at det trondhjemske Gilde hører til et større Centralpunkt inden sit Distrikt, og da kan man neppe tænke paa andet Sted end selve Nidaros. Her og kun her kan det passe, at man kan benytte sin Medbroders Skib helt ud paa Nordmøre og lige til dettes Grænser, og her i

[1] N. g. L. V (Glossar), S. 196. [2] Gl. 192. [3] Gl. 145.

Nidaros kunde man med Rette forudsætte, at Gildebrødre kunde trænge Følge over alle trondhjemske Fylker lige til «Fjæld» og «Eid».

Cap. 7.

Her sees, at Gildets ordinære Møde eller Møder var om Sommeren, vistnok ved Olafsmessernes Tid (jfr. Sverres Saga Cap. 60).

Cap. 8—9.

Af Forholdet med Gjæster, at disse maa betale for at faa brygget Øl, tør vel sluttes, at Gildebrødrene fik dette gratis, eller rettere, at Udgifterne er gaaet af den fælles Kasse («Skot»). Ved Gjæster forstaaes vel de, som for en enkelt Sommer deltage i Gildet; hvis de melde sig atter, maa de underkaste sig Reglerne for at blive fast Medlem af Gildet, ɔ: aflægge Gildes-Ed.

Cap. 10

giver Regler for Omkostningen ved at medtage Børn. Disse er meget omstændeligere end i det vestlandske Gilde (dettes § 7—8), men viser den samme Lavalder for Børn (3 Aar) og for voxent Medlem (15 Aar).

Cap 11.

De «Minder» (Mindebægre), som drikkes, er her for Jomfru Maria, Apostelen Peter, alle Helgener i Almindelighed samt desuden Nationalhelgenen Olaf; rimeligvis er her Kristus udfaldt, thi «Kristminde» nævnes udtrykkelig i Cap. 15, og det kan dog ikke antages, at dette «Minde» kun blev drukket ved Arveøl.

Hvad der menes ved «andvege», fremgaar her ikke klart af Sammenhængen; men da der i Cap. 16 staar «þessor andvege» lige efter Omtalen af Mariu-minni o. s. v., ligesom her, tør man vel antage, at Billeder af Kristus, Jomfru Maria og Helgener, blandt dem Petrus og St. Olaf, er anbragte rundt om i Gildeskaalen og deres Pladser kaldes «andvege». Gildeskaalen er altsaa indviet til disse, og som Eiere af Gildeskaalen har de sine «Høisæder» her, ligesom hver Bonde har sit Høisæde paa sin Gaard.

«Medan mælt er firir» her og nedenfor i Cap. 15 er vistnok det samme som i den vestlandske Gildeskraa heder «medan prester blezar» o. s. v. Ogsaa her forudsættes aabenbart Præsten som virkende.

Cap. 12—20

handler om Arveøl efter en Gildebroder. Desværre er Begyndelsen (12—15) meget ufuldstændig, saa de nærmere Regler ikke kan bestemmes. Ved Opregningen i Cap. 15 har jeg suppleret «Olafs-minne», da ellers dette vilde savnes; desuden mangler efter «Matsignan ok», endnu et Navn eller en Handling, som jeg ikke kan udfylde.

I Cap. 16 staar ved Feilskrift «þessor þessor» (2 Gange) istedenfor «fyrir þessor».

«Skakkiær» (Cap. 18) er det samme som «skap-kiær»: Det store Kar, hvoraf Mjød eller Øl udskjænkedes i «minni-kiær».

Ved de Kjærter, som omtales i Cap. 17 og 18, menes vistnok, at Beværtningskvinderne skal, naar de bærer frem Mindekarrene, belyse disse med en «Arve-kjærte», men desuden skal der brænde hele Arveølsdagen en Kjærte ved det store Kar, og de Mænd, som man vil hædre, skal hver have en separat Kjærte sat foran deres Stol.

Efter Cap. 19—20 skal ved hvert Arveøl de tidligere afdøde hædres med Sjælemesser og Gaver til Alteret (d. e. til Gildets Kapel) og hver den, som unddrager sig denne Pligt skal bøde.

Det Ord, som staar efter *giællde*, kan læses strænd, stræng eller stræno, idet af sidste Bogstav kun den nedre Ring er fuldt synlig. Under Forudsætning af, at der kan læses stræng, har E. Hertzberg henvist mig til Ordet strenvidarlass i en throndhjemsk Forordning fra 14de Aarhundrede, som han med Fritzner forklarer som Læs af hele, men afkvistede Stammer (egentl. = strengviðarlass); isaafald skulde «stræng» betyde en Tømmerstok. Hvis der læses stræno, mener Bugge, at det kommer af lat. *strena,* Gave; isaafald forudsætter Ordet direkte Laan fra fremmed Ret, som ellers ikke spores.

Cap. 21—23

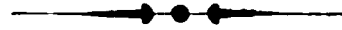
handler om Gildebrødrenes Hævnpligt. Udtrykket «mæinsvare» viser, at Hævnpligten maa have været nævnt tidligere i de tabte Dele og fastsat ved Ed.

Disse Regler har stor Interesse derved, at de bringer fuld Klarhed i dette Punkt. Efter Prof. Pappenheims Theori var Reglen i det vestlandske Olafsgilde § 32, at Gildebrødrene skal hjælpe den, som forfølger Drabsmanden for Retten, kun en Levning af Gildebrødrenes ældre Hævnpligt; dette Standpunkt findes nu fuldt bevaret i det Trondhjemske Gildestatut, som ogsaa derved viser sig at være meget ældre end de to hidtil bekjendte norske Gildestatuter.

Som ovenfor vist, synes dette Brudstykke at stamme fra selve Byen Trondhjem. Fra denne har man Efterretninger om et gammelt Gilde, og dette synes at have været det eneste, om det end forekommer under to forskjellige Navne. Allerede Ágrip omtaler (Sp. 71) «Miklagildet» i Nidaros under Olav Kyrre og lader ham omtale Gildet som viet til hans «hellige Farbroder» (Olav den hellige), og Snorre fortæller endvidere, at Kong Olav «lod sætte det store Gilde i Nidaros, og mange andre i Kjøbstæderne, men forud var der Omgangsdrikkelag; da var Bojarbót den store Drikkelags-klokke i Nidaros. Drikkelags-medlemmerne lod der gjøre Margretekirken af Sten.» Af den nyere Bylov (Ng. L. II 189, Note 7) sees det, at «Bøjarbót» er Navnet paa Klokken i Margretekirken; og da denne ligger ved Øren, er det ikke tvilsomt, at de «Gildeskaaler», som omtales oftere efter ca. 1180 i Sverres og de følgende Kongers Sagaer, er Miklagildes Skaaler. Men denne «Gildeskaale» er da ogsaa den samme, som i Byloven kaldes «Krossgildeskaale»; — thi naar Lagmanden gaar til Thing med Lovbogen, lader han ringe med Bøjarbót i Margretekirkens Taarn, og i Overensstemmelse dermed er det, at Lagmanden lader gjøre Vebaand i Korsgildeskaalen paa rette Thingsted». — Krossgildet nævnes ogsaa i Haakon Haakonssøns Saga c. 238 ved Aar 1240; naar selve Hertug Skule, som her siges, var tilstede i Korsgildet, følger det af sig selv, at det var det fornemste Gilde i Nidaros (om der var flere), og da maa det falde sammen med Miklagilde. Naar Gildet i 1240 og senere i Byloven kaldes «Krosskilde», skriver dette sig vistnok fra, at — som P. A. Munch har formodet, — det Kors paa Øren, som efter Sverres Saga allerede nævnes her i 1181, har været opreist nær Gildeskaalen og Margretekirken.

Lange formodede af Navnet «Myklagilde», at der da havde været mindst ét mindre Gilde i Byen Nidaros; men intet saadant nævnes, og Navnet kan jo godt være opfundet i Modsætning til Gilder i andre Byer eller paa Landet. Der er altsaa forsaavidt intet iveien for at antage, at vort lille Brudstykke stammer fra Miklagildet eller Korsgildet i Nidaros, som ifølge Kilderne er grundlagt i Olav Kyrres Tid og ifølge Traditionen paa Snorres Tid endog bygget af ham. Om Skraaens egen Ælde er der naturligvis vanskeligt at opstille nogen Formodning paa Grund af Brudstykkets ringe Udstrækning, men egentlig kan dette vel ligesaa gjerne efter sin Karakter stamme fra 12te som fra 13de Aarhundrede.

15de Novbr. 1896.

hv

En þeer 2 .

Su er e þa ta En

En lysa skal firme

er þat skal , eller i

in t manni nemn

heillagra manna

krist manni b upp

kilinn kristmann

drekka sem þat er

sva bæ · ita yfir

· ok aftr kiær

skak

liggr yrd Eir deg

. bær sal silfra g

gulber. lyðsa b op

j lyngh bær sæl i

sva gierðe fram

gen sa skal hem

[illegible]

an

unni y.

at petri ..

þ at uattsignan ..

standa þ ockki mikla nn..

ldom sua ske: þesse þessa dardyr,

argi er erþt ellig gioellde hueat ok

Bioxben konor skolu nunna kiar bera

a oxt skerta skal uillerudagh b. ermna ... 18

bera p. t. in nomini sem yrl ..

h erum t er. þa skal sale messo syngia

lldat er ue e.o. ... skulu aller.

ra til efterel slikar sem gud skyte hua

llna kristinna manna er eg aigrgeur

ok hyar bera er eg gilldr yar yoerdr ye

gerda ki. e er syn er stadd þ heþnu ertos,

9 381

